

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a literární vědy

Rigorózní práce

Petr Kotyk

Projekt Authentic
Časosběrná natáčení Literárního archivu PNP v letech 1990–2009 jako
literárněhistorický pramen

Konzultant rigorózní práce: PhDr. Michael Špirit, PhD.

2011

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

Petr Kotyk

Projekt Authentic

Časosběrná natáčení Literárního archivu PNP v letech 1990–2009 jako literárněhistorický pramen

1. Úvod	5
2. Fónické a ekranické sbírky Literárního archivu PNP v letech 1979–1990	6
3. Projekt Authentic – časosběrný projekt videozáznamů Literárního archivu PNP v letech 1990–2009	8
4. Struktura a cíle Projektu Authentic	10
5. Záznamy veřejných vystoupení básníků a spisovatelů, zejména autorských čtení, besed a přednášek	12
6. Záznamy pořadů a konferencí o životě a díle básníků, spisovatelů a literárních kritiků, historiků a teoretiků, kulatých stolů apod.	17
7. Rozhovory pořizované s literárními autory a pamětníky přímo pro Literární archiv Památníku národního písemnictví	23
8. Natočené rozhovory – prameny literárněhistorických bádání	24
8. 1. Eda Kriseová: Řeč je zavádějící. Červenec 1990.	27
8. 2. Susanna Rothová: Dno všeho vrchol prázdnoty. Září 1990.	35
8. 3. Rio Preisner: Můj fragment si je vědom absolutna. Červen 1992.	38
8. 4. 1. Jiří Kolář: Poznej sám sebe. Srpen 1992.	48
8. 4. 2. Jiří Kolář: Pravý opak je také poezie. Únor 1995.	52
8. 5. 1. Pavel Tigríd: Mně se nestýskalo. Srpen 1992.	54
8. 5. 2. Ivana Tigrídová: Zpravodajství dělané nůžkami a lepidlem. Srpen 1992.	120
8. 6. Jan Vladislav: Keď zodvihneš, zle bude, keď nezodvihneš, ešte horšie. Srpen 1992, červenec 2008.	128
8. 7. 1. Bohumila Grögerová a Josef Hiršal: Deset tisíc změn se znovu mění. Březen 1993.	144
8. 7. 2. Hiršaliánky. Jiří Kolář, Pavel Tigríd, Hana Žantovská, Milan Jungmann, Václav Daněk. Září 1995.	169
8. 8. Madla Vaculíková: Drahý pane Kolář. Březen 1993.	172
8. 9. Viktor Fischl: Nepřestat se ptát. Červen 1993.	183
8. 10. Sylvie Richterová: Musí být i něco, čemu nerozumíme. Eda Kriseová, Zdeněk Urbánek, Bohumila Grögerová, Miroslav Červenka, Vladimír Merta. Prosinec 1993.	196

8. 11. Václav Jamek: Exil zevnitř. Prosinec 1993.	201
8. 12. Daniela Hodrová: Bytosti a příběhy se rodí psaním rukou. Říjen 1994.	205
8. 13. Michal Ajvaz: Mým pohybem je kroužení na místě. Květen 1995.	211
8. 14. Emil Juliš: Iracionalitou napájený artefakt. Říjen 1995.	215
8. 15. Ivan Medek: Malinký peníz na jeden telefonát do nového života. Duben, 2005.	219
9. Projekt Authentic z hlediska orální historie	232
10. Závěr	234
11. Prameny	237
11. 1. Knihy a časopisy	237
11. 2. Osobní fondy	250
11. 3. Přírůstkové knihy	267
11. 4. Videonahrávky Projektu Authentic	298
12. Literatura	271

1. Úvod

Nástup svobody v Československu po roce 1989 a technické možnosti, které se na počátku 90. let 20. století staly běžně dostupné v oblasti záznamu zvuku a obrazu, umožnily v Památníku národního písemnictví Praha spustit v Literárním archivu na podzim roku 1990 časosběrný Projekt Authentic, projekt pořizování videozáznamů (a v případě nutnosti či omezení jen audiozáznamů) z nejrůznějších oblastí českého literárního života.

Největšího významu dosáhl Projekt Authentic v první polovině 90. let, kdy první soukromé televize nastolily jiná témata a dokumentární televizní tvorba Československé (později České) televize zaznamenávající pamětníky se teprve rozvíjela.

V souvislosti s reorganizacemi a úbytkem finančních prostředků od poloviny 90. let klesala i podpora Projektu Authentic ze strany vedení PNP, až byl projekt v létě 2009 (pracující prakticky od roku 1996 v redukované podobě) fakticky zastaven. Paradoxně tomu tak bylo ve chvíli, kdy vyšly nebo k publikaci byly připravovány tři knihy rozhovorů¹ (2008–2010), které z něho čerpají, a záznamy se stávají pramenem literárněhistorických bádání, což bylo posláním projektu. Příklady badatelského využití části natočených rozhovorů s českými básníky a spisovateli jako literárněhistorického pramene se zabývá tato práce.

---

¹ Kotyk 2008, Medek 2010 a Tigrid 2010.

2. Fónické a ekranické sbírky Literárního archivu PNP v letech 1979–1990²

V roce 1978 vedení Památníku národního písemnictví rozhodlo, že jako součást v té době ve všech archivech a muzejních institucích zaváděného „sběru současnosti“ vzniknou v rámci Literárního archivu PNP fónické a ekranické sbírky. Cílem bylo vytvářet sbírky audiozáznamů a filmových záznamů básníků a spisovatelů. Fakticky se jednalo o nákupy kopií nahrávek pořadů dobové rozhlasové produkce a archivních záznamů z Československého rozhlasu (vytvářela se duplicitní řada vybraných literárních pořadů, které byly uchovávány v Archivu Československého rozhlasu) a gramofonových desek a magnetofonových kazet z produkce Supraphonu a Pantonu, výjimečně, zejména v druhé polovině 80. let 20. století, se nakupováním pořizovaly i materiály vzniklé nebo dochované u soukromých osob, případně natočené na objednávku LA PNP s vybraným spisovatelem.

Pro sbírku byla založena přírůstková kniha: Fónické a ekranické sbírky. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1979. [21. 11. 1978 – 11. 4. 1992]. 198 listů. Od 9. 2. 1981 se ve stejné knize od stránky 100 vedla přírůstková kniha: Sbírk gramofonových desek a kazetových magnetofonových pásků. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1981. [9. 2. 1981 – 1. 8. 1990].

První zápis v části přírůstkové knihy vyhrazené pro Fónické a ekranické sbírky byl proveden 21. 11. 1978. Vedením knihy byla pověřena Věra Slavíčková. V období od 1. září 1988 do 8. 5. 1990 vedla tuto knihu Věra Brožová. Od 9. 5. 1990 do 11. 4. 1992 knihu vedl Petr Kotyk. Protože kniha byla v části vyhrazené pro Fónické a ekranické sbírky zaplněna do stránky 99, byla v roce 1992 založena nová přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. První zápis byl proveden 1. 6. 1992, vedením knihy byl pověřen do 20. 1. 1995 Petr Kotyk. Od 7. 2. 1995 do 17. 6. 1999 vedla knihu Šárka Sekerová, od 1. 10. 1999 do 15. 9. 2009 Blanka Kropáčková.

---

² Prameny, ze kterých jsem čerpal informace zejména pro kapitoly 2 – 8 této práce, byly:

Přírůstková kniha: Fónické a ekranické sbírky. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1979. [21. 11. 1978 – 11. 4. 1992].

Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009].

Přírůstková kniha: Sbírk gramofonových desek a kazetových magnetofonových pásků. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1981. [9. 2. 1981 – 1. 8. 1990].

První zápis v části přírůstkové knihy vyhrazené pro Sbíрку gramofonových desek a kazetových magnetofonových pásků byl proveden 9. 2. 1981. Vedením knihy byla pověřena Věra Slavíčková. Od 1. 9. 1988 do 4. 5. 1990 tuto knihu vedla Věra Brožová. Petr Kotyk knihu vedl od 5. 5. 1990 do 1. 8. 1990, kdy bylo zejména z finančních důvodů rozhodnuto vedením Památníku národního písemnictví o ukončení sběru materiálů do sbírek Literárního archivu PNP v této oblasti sbírek, které se do této doby až na výjimky výhradně nakupovaly v obchodech Supraphonu a Pantonu.

3. Projekt Authentic – časosběrný projekt videozáznamů Literárního archivu PNP v letech 1990–2009

V roce 1989 Věra Brožová nakoupila prostřednictvím Poradního sboru pro archiválie LA PNP a dílem přímo iniciovala filmy a videozáznamy natočené na objednávku LA PNP s vybraným spisovatelem. Natáčení technicky zajišťovaly organizace či soukromé osoby, které disponovaly tehdy vzácnou natáčecí technikou. Od Libora Hlavatého a Davida Bora LA PNP zakoupil film Slzy na stoncích trávy (film věnovaný osobě a kraji Oty Pavla), scénář a režie: Libor Hlavatý, hudba David Bor, 2 cívky filmu 2 x 20 minut, 16 mm, inverzní, barevný s černobílými vstupy, amatérské studio „8“ při ZK ROH Tesla Karlín, přírůstkové číslo 22/89/F.

Snímek již natočeným přímo na základě neformálního objednání pro LA PNP a zakoupeným prostřednictvím Poradního sboru pro archiválie LA PNP byl první videozáznam ve sbírkách LA PNP vůbec: Helena Šmahelová hovoří o svém životě a díle, natočeno 23. 3. 1989 v bytě autorky, záznam Libor Hlavatý, 45 minut, videokazeta VHS, přírůstkové číslo 23/89/V.

Dalším nakoupeným videozáznamem je záznam literárního pořadu Strahovského čtvrtku PNP k 65. narozeninám Ladislava Fukse, natočeno 10. 11. 1989 v Síni Boženy Němcové v PNP, záznam Jan Břichcín, 45 minut, videokazeta VHS, přírůstkové číslo 24/89/V.

Poradní sbor pro archiválie LA PNP na svém zasedání 15. 11. 1989 projednal a doporučil ke koupi další videozáznam, jehož vznik iniciovala Věra Brožová a její spolupracovníci z LA PNP: Vyprávění Jaroslava Foglara o životě a díle, natočeno 1. 6. 1989 v klubovně u autora bytu, záznam Václav Hron, 52 minut, videokazeta VHS, přírůstkové číslo 32/90/V.

Po listopadu 1989 nastala naprosto nová situace. Padla omezení diktovaná komunistickou vládnoucí ideologií. V květnu 1990 na místo Věry Brožové nastoupil nově přijatý zaměstnanec Petr Kotyk a v červnu roku 1990 byl vedením Památníku národního písemnictví v Praze, ředitelem Pravoslavem Kneidlem, schválen časosběrný projekt Literárního archivu PNP: Projekt Authentic, který i s přihlédnutím k předchozí činnosti vypracoval Petr Kotyk. Projekt se zaměřil na systematické monitorování literárního života, akcí veřejných (autorských čtení spisovatelů a básníků, besed, literárních konferencí atd.) i neveřejných (natáčení vzpomínek autorů i pamětníků) formou videozáznamů s důrazem na

pravost, původnost, hodnověrnost a autentičnost pořizovaných záznamů. Uchovávají se celé neseštrihané záznamy. Ukázkou několika přepsaných záznamů přináší i tato práce.

V rámci rozšiřování Fónické a ekranické sbírky Petr Kotyk natáčel od září 1990 záznamy autorských čtení spisovatelů a básníků, jež se nově začala pořádat po celé Praze a Čechách a Moravě, alespoň pomocí magnetofonu na kazety Emgeton C-90. Od září 1990 již běželo pořizování videonahrávek vybraných literárních pořadů prostřednictvím objednávek u soukromých osob a firem. Jelikož bylo výhledově pravděpodobné, že do budoucna nebude mít PNP dost finančních prostředků na natáčení prostřednictvím videonahrávek, schválil ředitel PNP nákup videokamery Panasonic MS-1, VHS PAL. První natáčení nově zakoupenou videokamerou pro LA PNP proběhlo v prosinci 1990: Beseda a autorské čtení Evy Kantůrkové, Jindřišky Smetanové, Oty Filipa a Terezy Boučkové, Dům slovenské kultury v Praze, záznam Petr Kotyk, 90 minut, videokazeta VHS, přírůstkové číslo 110/90.

4. Struktura a cíle Projektu Authentic

Po listopadu 1989 se objevilo množství do té doby potlačovaných a zakázaných autorek a autorů, jejichž dílo vycházelo v samizdatu či v exilových nakladatelstvích. Šlo o to, zachytit co možná nejvíce z pořádaných veřejných vystoupení tvůrců a teoretiků, zejména autorských čtení a přednášek, dále jsme se rozhodli zaměřit i na záznamy pořadů a konferencí o životě a díle autorů, kulatých stolů literárních kritiků apod. V neposlední řadě se měly v rámci Projektu Authentic pořizovat videozáznamy vzpomínek s autory, básníky, spisovateli, literárními vědci a teoretiky, historiky, přímo pro Literární archiv PNP. Jednotlivé okruhy se často překrývaly.

Od počátku roku 1996 začal Petr Kotyk od Marie Krulichové, která odcházela do důchodu, přebírat oddělení akvizice LA PNP, které vede od 1. srpna 1996. Místo archiváře-kurátora pro oblast audionahrávek a videonahrávek z oblasti literatury bylo bez náhrady z důvodů organizačních (redukce počtu pracovníků PNP) a finančních zrušeno. Od 12. 8. 1996 bylo součástí Kotykovy pracovní náplně archiváře-kurátora (číslo funkce: 10.3.10) i velmi redukované „natáčení vybraných literárních událostí a pořadů na video“, které umožňovalo alespoň omezené pořizování dalších nahrávek v rámci Projektu Authentic. V souvislosti s novou náplní práce stanovenou při reorganizaci 20. 4. 2004 a překlasifikováním názvů funkce: kurátor sbírkových a mobiliárních fondů (číslo funkce: 2.4.5) součástí náplně práce přestalo být i videonatáčení vybraných literárních událostí a pořadů.

V polovině 90. let se začal rozrůstat počet publikovaných rozhovorů s básníky a spisovateli, v tisku, v samostatných knihách, v rozhlase, v televizi, ať již šlo o cykly Gen a Genus, nebo o samostatné dokumenty. I to byl jeden z důvodů, proč se od samotného natáčení rozhovorů s literárními tvůrci pro LA PNP ustoupilo. Naštěstí vedení PNP dále tolerovalo příležitostné natáčení veřejně přístupných pořadů, zejména autorských čtení a přednášek, prováděné většinou po řádné pracovní době.

Pořizování videozáznamů nadále probíhalo na základě ústní dohody nad rámec pracovní náplně a pracovní doby až do června roku 2009. Od září 2008 byly pořizovány nahrávky novou digitální kamerou SONY HVR-V1E HDV, zakoupenou na základě návrhu Petra Kotyka ředitelem PNP Pavlem Hazukou (únor – září 2008). Nový ředitel PNP Zdeněk Freisleben (nastoupil v září 2008 po Pavlu Hazukovi, který odešel do funkce ředitele Národní knihovny v Praze) s odkazem na Zákoník práce a rizika práce po pracovní době a večer videonatáčení v rámci Projektu Authentic přerušil s tím, že se musí vyřešit pracovněprávní

náležitosti s Petrem Kotykem. Fakticky se jednalo o definitivní konec původního Projektu Authentic v PNP i v jeho redukované podobě.

5. Záznamy veřejných vystoupení básníků a spisovatelů, zejména autorských čtení, besed a přednášek

Nejdříve a ve výsledku nejvíce nahrávek vzniklo záznamem veřejných vystoupení básníků a spisovatelů, zejména autorských čtení, besed a přednášek. Přehled v jednotlivých letech abecedně řazeného výběru nejzávažnějších z nich dokumentuje širší literární rozmanitosti pořízených videosnímků:

1990: Ivan Binar, Petr Borkovec, Tereza Boučková, Jiří Brabec, Karel J. Čapek, Miroslav Červenka, Ivan Diviš, Ota Filip, Sylva Fischerová, Miroslav Holub, Miloš Horanský, Emil Juliš, Milan Jungmann, Eva Kantůrková, František Kautman, Alexandr Kliment, Petr Král, Karel Kraus, Otomar Krejča, Jan Lopatka, Josef Nesvadba, Ladislav Novák, Karel Pecka, Jaroslav Putík, Jiří Rulf, Ivan Slavík, Jindřiška Smetanová, Věra Stiborová, Ivan Sviták, Karel Šiktanc, Pavel Šrut, Jan Vodňanský, Ivan Wernisch.

1991: Lída Baarová, Jan Bauch, Václav Bělohradský, Jan Beneš, Alexandra Berková, Adolf Born, Eugen Brikius, Antonín Brousek, Jan Burian, Karel J. Čapek, Jim Čert, Václav Daněk, Vratislav Färber, Ivo Fleischmann, Bohumila Grögerová, Aleš Haman, Josef Hiršal, Jaroslav Hovorka, Ervín Hrych, Jiří Janatka, Petr Kabeš, Eva Kantůrková, Svatopluk Karásek, František Kautman, Ivan Klíma, Milan Knížák, Vítězslav Kocourek, Miroslav Koryčan, Eda Kriseová, Karel Kryl, Erich Kulka, Ludvík Kundera, Antonín J. Liehm, Jan Lopatka, Arnošt Lustig, Sergej Machonin, Vladimír Merta, František Daniel Merth, Ladislav Mňačko, Anastáz Opasek, Karel Pecka, Miroslav Petříček, Jaroslav Pízl, Iva Procházková, Lenka Procházková, Zdeněk Rotrekl, Přemysl Rut, Pavel Řezníček, Vladimír Sadek, Zdena Salivarová, Jindřiška Smetanová, Petr Skoumal, Andrej Stankovič, Karel Steigerwald, Karel Šebek, Josef Škvorecký, Helena Šmahelová, Josef Švejcar, Patricie Tervinová, Pavel Tigrid, Jan Trefulka, Milan Uhde, Miloš Vacík, Jan Vodňanský, Bronislava Volková, Ivan Wernisch.

1992: Alexandra Berková, Václav Bělohradský, Carola Biedermannová, Petr A. Bílek, Egon Bondy, Adolf Branald, Milan Cais, Lumír Čivrný, Petr Čornej, Lubomír Dorůžka, Vlasta Dvořáková, Táňa Fischerová, Viktor Fischl, Tomáš Glanc, Mojmír Grygar, Jiří Hanák, Jan Hanuš, Aleš Haman, Josef Heyduk, Daniela Hodrová, Miroslav Holub, Bohumil Hrabal, Miroslav Huptych, Karel Hvíždala, Václav Irmanov, Miroslav Ivanov, Ivan Martin Jirous, Vladimír Justl, Eva Kantůrková, Zeno Kaprál, Vítězslav Kocourek, Pavel Kohout, Jiří Kolář, Karel Kryl, Jan Křesadlo, Vladimír Křivánek, Karel Kyncl, František Listopad, Jan Lopatka, Jan Lukeš, Arnošt Lustig, Zdeněk Mahler, Sergej Machonin, Ivan Medek, Jaroslav Med, Antonín Měšťan, Libuše Moníková, Luděk Pachman, Karel Pecka, Eva Petrová, Zdeněk

Pešat, Vladimír Preclík, Antonín Přidal, Martin C. Putna, Rio Preisner, Jan Rejžek, Sylvie Richterová, Zdeněk Rotrekl, Jiří Rulf, Pavel Řezníček, Vlasta Schönová, Ivan Slavík, Jindřiška Smetanová, Božena Správcová, Alexandr Stich, Josef Suchý, František Svejkovský, Karel Šiktanc, Viktor Šlajchrt, Pavel Šrut, Jana Štroblová, Pavel Tigrid, Alexander Tomský, Karel Trinkewitz, Otto Urban, Ludvík Vaculík, Jaroslav Vejvoda, Pavel Verner, Hana Žantovská.

1993: Václav Bělohradský, Alexandra Berková, Carola Biedermannová, Ivan Binar, Tereza Boučková, Jiří Brabec, Eugen Brikcius, Pavel Brycz, Jan Burian, Pavel Ctibor, Josef Čermák, Petr Čornej, Daniela Fischerová, Eduard Goldstücker, Bohumila Grögerová, Josef Hiršal, Václav Havel, Daniela Hodrová, Miloslava Holubová, Jiří Holý, Vladimír Hulpach, Karel Jadrný, Václav Jamek, Jaroslava Janáčková, Pavel Janoušek, Karel Kaplan, Vladimír Karfík, František Kautman, Pavel Kohout, Jiří Kolář, Mirek Kovářík, Zdeněk Kožmín, Oldřich Král, Petr Král, Ivan Kraus, Karel Kraus, Kurt Krolop, Jiří Kuběna, Petr Lébl, Věra Linhartová, Arnošt Lustig, Emanuel Macek, Vladimír Macura, Ondřej Neff, Josef Nesvadba, Jiří Olič, Zdeněk Pešat, Romana Přidalová, Sylvie Richterová, Jan Rokyta, Susanna Rothová, Přemysl Rut, Regina Scheuflerová, Vlasta Schönová, Jaromír Slomek, Helena Šmahelová, Pavel Šrut, Jindra Tichá, Jan Trefulka, Karel Trinkewitz, Jaromír Filip Typlt, Zdeněk Urbánek, Ludvík Vaculík, Marie Vaculíková, Jan Vodňanský, Hana Žantovská, Jan Vratislav Žižka.

1994: Václav Bělohradský, Petr Borkovec, Tereza Boučková, Zdena Bratršovská, Peter Demetz, Ivan Diviš, Lubomír Doležel, Bohumila Grögerová, Jiří Gruša, Václav Havel, Josef Hiršal, Karel Hvizďala, František Janouch, Václav Jamek, Emil Juliš, Ivan Martin Jirous, Milan Jungmann, Eva Kantůrková, Jiří Kolář, Libor Koval, Petr Král, Eda Kriseová, Kurt Krolop, Robert Krumphanzl, Klement Lukeš, Zdeněk Mahler, Martin Machovec, Karel Milota, Adolf Müller, Ladislav Novák, Karel Pecka, Jiří Pelikán, Jiří Peňás, Jaroslav Putík, Martin C. Putna, Zdeněk Rotrekl, Přemysl Rut, Zdena Salivarová, Karel Skalický, Andrej Stankovič, Karel Steigerwald, Viktor Stoilov, Jiří Stránský, Jiřina Šiklová, Vladimír Škutina, Josef Škvorecký, Pavel Tigrid, Karel Vachek, Miloš Vacík, Ludvík Vaculík, Michal Viewegh, Václav Vokolek, Ivan Wernisch, Paul Wilson.

1995: Michal Ajvaz, Peter Becher, Petr Borkovec, Tereza Boučková, Antonín Brousek, Jan Burian, Václav Daněk, Jiří Dienstbier, Viola Fischerová, Arnošt Goldflam, Bohumila Grögerová, Josef Hiršal, Daniela Hodrová, Miroslav Holub, Milan Jungmann, Jiří Just, Eva Kantůrková, Zeno Kaprál, Lubor Kasal, Ivan Klíma, Pavel Kohout, Jiří Kolář, Jiří Kratochvíl, Eda Kriseová, Zdeněk Lorenc, Sergej Machonin, Georg J. Morava, František

Nepil, Zdeněk Neubauer, Jiří Olič, Petr Placák, Martin Pluháček, Iva Procházková, Lenka Procházková, Sylvie Richterová, Pavel Řezníček, Karol Sidon, Petr Skoumal, Jindřiška Smetanová, Božena Správcová, Zuzana Stolz-Hladká, Jiří Stránský, Milan Suchomel, Martin Šimečka, Pavel Šrut, Pavel Tigrid, Jáchym Topol, Filip Topol, Jan Trefulka, Milan Uhde, Ota Ulč, Miloš Vacík, Ludvík Vaculík, Madla Vaculíková, Jaroslav Vejvoda, Michal Viewegh, Jan Vodňanský, Ivan Wernisch, Jiří Zikmund, Hana Žantovská.

1996: Ota Filip, Daniela Fischerová, Bohumila Grögerová, Josef Hiršal, Miroslav Holub, Josef Hrubý, Jaroslav Hutka, Věra Jirousová, Ivan Klíma, Ludmila Klukanová, Karel Pecka, Lenka Procházková, Zdeněk Rotrekl, Dominik Tatarka, Vlastimil Třešňák, Ludvík Vaculík.

1997: Václav Bělohradský, Petr A. Bílek, Ivan Binar, Jiří Brabec, Antonín Brousek, Miroslav Červenka, Ivan Diviš, Milan Exner, Viola Fischerová, Zbyněk Hejda, Petr Kabeš, Zeno Kaprál, Lubor Kasal, Pavel Kolmačka, Petr Král, Jiří H. Krchovský, Karel Křepelka, Jiří Kuběna, Luděk Marks, Ondřej Neff, Pavel Rajchrt, Pavel Řezníček, Ivan Slavík, Božena Správcová, Jiří Suchý, Jan Štolba, Sylvie Richterová.

1998: Věra Linhartová, Jaroslav Med, Vilém Prečan, Miroslav Zelinský.

1999: Jana Červenková, Lumír Čivrný, Miloš Doležal, Petr Hrbáč, Petr Kabeš, Svatopluk Karásek, Vladimír Karfík, Ivan Klíma, Ludvík Kundera, Vladimír Macura, Marian Palla, Iva Pekárková, Jiří Pelán, Jaroslav Pižl, Jindřich Pokorný, Martin C. Putna, Martin Reiner, Zdeněk Rotrekl, Karol Sidon, Ivan Slavík, Zdena Salivarová, Petr Skoumal, Andrej Stankovič, Jiří Stránský, Josef Škvorecký, Miloslav Topinka, Vlastimil Třešňák, Milan Uhde, Ludvík Vaculík, Bohuslav Vaněk, Jan Vodňanský.

2000: Ivan Binar, Petr Borkovec, Václav Daněk, Miloš Doležal, Daniela Fischerová, Viola Fischerová, Emil Charous, Antonín Jelínek, Vladimír Justl, Petr Kabeš, Eva Kantůrková, Ivan Klíma, Eda Kriseová, Ludvík Kundera, Michal Lázňovský, Ivan Matoušek, Vladimír Merta, Josef Kroutvor, Jana Lewitová, Roman Ráž, Zdeněk Rotrekl, Petr Skoumal, Alexandr Stich, Odillo Stradický ze Strdic, Ludvík Vaculík, Jan Vodňanský, Ivan Vyskočil.

2001: Petr Borkovec, Emil Hakl, Karel Kuna, Václav Kahuda, Ondřej Macura, Igor Malijevský, Christa Rothmaier, Věra Rosí, Milan Schulz, Jiří Stránský, Miloš Urban, Ludvík Vaculík.

2002: Libuše Bělunková, Pavel Kosatík, Antonín J. Liehm, Magdaléna Platzová, Lenka Reinerová, Jáchym Topol, Ludvík Vaculík.

2003: Eva Petrová, Ludvík Vaculík.

2004: Ivan Binar, Vratislav Brabenec, Jan Červenková, František Dryje, Arnošt Goldflam, Josef Janda, Jiří Just, Miroslav Huptych, Zeno Kaprál, Viktor Karlík, Jiří H. Krchovský, Eda Kriseová, Vladimír Křivánek, Přemysl Rut, Pavel Řezníček, Viki Shock, Bruno Solařík, Zdeněk Svěrák, Petr Šabach, Ludvík Vaculík, Jiří Žáček.

2005: Jarda Červenka, Zbyněk Benýšek, Miloš Doležal, Daniela Fischerová, Bohumila Grögerová, Gertruda Gruberová Goepfertová, Jan Jandourek, Petr Holman, Radim Kopáč, Karel Kraus, Vít Kremlička, Eda Kriseová, Robert Krumphanzl, Jan Lukeš, Ivan Medek, Tomáš Míka, Josef Mlejnek, Ladislav Nebeský, Jan Novák, Milan Ohnisko, Hana Pachtová, Hana Pražáková, Tomáš Přidal, Jaroslav Putík, Ivan Medek, Michal Novotný, Martin Reiner, Jan Řezáč, Ferdinand Stočes, Jiří Stránský, Jan Suk, Michal Šanda, Viktor Šlajchrt, Jiří Štourač, Pavel Šrut, Jindra Tichá, Jáchym Topol, Josef Topol, Bogdan Trojak, Karel Vachek, Jan Vladislav, Ivan Wernisch, Pavel Zdražil.

2006: Jana Barochová, Zbyněk Benýšek, Ivan Binar, Petr Borkovec, Zdena Bratršovská, Yveta Ellerová, Irena Dousková, Stanislav Dvorský, Karla Erbová, Gustav Erhart, Jiří Faltus, Jana Hadimcová, Jiří Hájiček, Karel Haloun, Petr Halmay, Ivan Hlas, Jiří Honzík, Milan Hrabal, Petr Hrbáč, Petr Hruška, Zuzana Hutňanová, Zdeněk Janík, Ivan M. Jirous, Tobiáš Jirous, Věra Jirousová, Ivan Klíma, Vladimír Körner, Iva Košátková, Petr Král, Jiří Kratochvil, Olga Lomová, Radomír Luža, Lubomír Martínek, Petr Mikšíček, Štěpán Nosek, Věra Nosková, Milan Ohnisko, Jan Poláček, Jaroslav Rudiš, Pavel Řezníček, Viki Shock, Alice Stašková, Roman Szpuk, Petr Šabach, Michal Šanda, Martin Šmaus, Petr Šrámek, Vlastimil Třešňák, Jaromír F. Typlt, Pavel Řezníček, Ludvík Vaculík, Bronislava Volková, Prokop Voskovec, Ivan Vyskočil, Ivan Wernisch.

2007: Michal Ajvaz, Libuše Bělunková, Petr Borkovec, Eugen Brikcius, Jiří Dienstbier, Hana Fousková, Miloš Doležal, Stanislav Dvorský, Jiří Gold, Jonáš Hájek, Zbyněk Hejda, Markéta Hejkalová, Bohuslav Holý, Josef Hrubý, Petr Hruška, Petra Hůlová, Jaroslav Hutka, Ladislava Chateau, Jaroslav Chobot, Václav Jamek, Jiří Janatka, Zdeněk Janík, Kateřina Janouchová, Ivan Martin Jirous, Věra Jirousová, Vladimír Justl, Ivan Klíma, Pavel Kosatík, Zdeněk Kotrlý, Kateřina Kováčová, Petr Král, Eda Kriseová, Ludvík Kundera, Zdeněk Mahler, Michal Novotný, Marcela Pátková, Jiří Peňás, Jan Placák, Ladislav Puršl, Petr Rezek, Sylvie Richterová, Jaroslav Rudiš, Jiří Slíva, Marek Stašek, Jiří Stránský, Jiří Šalamoun, Petr Šrámek, Marie Šťastná, Miloslav Topinka, Jáchym Topol, Jaromír F. Typlt, Ludvík Vaculík, Jaroslav Vejvoda, Dáša Vokatá, Prokop Voskovec, Ivan Wernisch.

2008: Dagmar Andrtová, Antonín Bajaja, Jan Balabán, Alexandra Berková, Ivan Binar, Ruth Bondyová, Petr Borkovec, Jiří Brabec, Zdena Bratršovská, Eugen Brikcius, Jiří

Brož, Jan Burian, Václav Daněk, Jiří Dědeček, Adam Drda, Stanislav Dvorský, Jiří Faltus, Ivan Fontána, Daniela Fischerová, Viola Fischerová, Bohumila Grögerová, Gertruda Gruberová Goepfertová, Jonáš Hájek, Václav Havel, Markéta Hejkalová, Daniela Hodrová, Jiří Holý, Miloš Horanský, František Hrdlička, Petr Hruška, Petra Hůlová, Miroslav Huptych, Jaroslav Hutka, Lucie Hyblerová, Petr Chudožilov, Zdeněk Janík, Ivan Martin Jirous, Vladimír Justl, Zeno Kaprál, Svatopluk Karásek, Lubor Kasal, Ivan Klíma, Pavel Kohout, Petr Král, Oldřich Král, Vladimír Křivánek, Arnošt Lustig, Markéta Mališová, Vladimír Merta, Tomáš Míka, Zuzana Michnová, Monika Načeva, Petr Nikl, Věra Nosková, Pavel Novotný, Jiří Peňás, Markéta Pilátová, Jan Placák, Petr Placák, Magdaléna Platzová, Ladislav Puršl, Martin Reiner, Kateřina Rudčenkova, Přemysl Rut, Jakub Řehák, Jiří Sádlo, Augustin Skýpala, Božena Správcová, Petr Stančík, Josef Straka, Jiří Šlupka Svěrák, Michal Šanda, Karel Šiktanc, Martin Šindelka, Petr Šrámek, Petr Štengl, Jan Štolba, Básník Ticho, Miloslav Topinka, Jáchym Topol, Vlastimil Třešňák, Gerald Turner, Jaromír Typlt, Ludvík Vaculík, Pavel Verner, Michal Viewegh, Jan Vladislav, Jan Vodňanský, Dáša Vokatá, Václav Vokolek, Martin Vrabec, Ivan Wernisch.

2009: Libuše Bělunková, Ivan Binar, Petr Borkovec, Petr A. Bílek, Tereza Boučková, Eugen Brikius, Josef Čermák, Jarda Červenka, Jiří Červenka, Václav Daněk, Jiří Dědeček, Miloš Doležal, Vlasta Dufková, Vratislav Färber, Bohumila Grögerová, Zbyněk Hejda, Marta Edith Holečková, Jiří Holý, Jiří Honzík, Vladimír Just, Jindřich Jůzl, Anna Kareninová, Ivan Klíma, Eda Kriseová, Josef Kroutvor, Vladimír Křivánek, Věra Koubová, Radek Malý, Lubomír Martínek, Michal Matzenauer, Tomáš Mazal, Josef Mlejnek, Veronika Müllerová, Jan Novák, Michal Novotný, Jan Placák, Vilém Prečan, Kateřina Rudčenkova, Joska Skalník, Petr Skoumal, Jana Šrámková, Erik Tabery, Jáchym Topol, Ota Ulč, Miloš Urban, Ludvík Vaculík, Jan Vodňanský, Milena Vojtková.

6. Záznamy pořadů a konferencí o životě a díle básníků, spisovatelů a literárních kritiků, historiků a teoretiků, kulatých stolů apod.

Každý rok vznikaly v rámci Projektu Authentic výběrově i záznamy pořadů a konferencí o životě a díle básníků, spisovatelů a literárních kritiků, historiků a teoretiků, kulatých stolů apod. Šlo nám nejen o osobnosti, kterým byly zejm. konference věnovány, ale i o autory příspěvků, které jsme rovněž považovali za důležité zachytit. Výběr je řazen chronologicky:

1990: konference o Franzovi Werfelovi; setkání bohemistů na Dobříši; Jiří Brabec: Karel Teige; zrušení Čs. svazu spisovatelů;

1991: Jiří Brabec: Závěš Kalandra; Jiří Brabec: FXŠ a TGM; kulatý stůl literárních kritiků Dobříš; konference o Janu Nerudovi; večer Dominika Tatarky, Hana Ponická; vzpomínání na Jaroslava Seiferta; Milan Otáhal: Ferdinand Peroutka o socialismu a komunismu; Valná hromada Obce spisovatelů; Polská literatura v českém samizdatu; uložení ostatků Ferdinanda Peroutky na Vyšehradě; derniéra Zeleného peří, Mirek Kovářík, Zdena Hadrboľcová, Karel Kryl, Zdeněk Rotrekl, Martin Ryšavý; konference o Janu Nerudovi; výstava a tisková konference v NTM: Svobodná Evropa; Mojmír Trávníček: František Křelina; Jan Lopatka: Jan Hanč; kolokvium o Heinrichu Böllovi, Milan Uhde, Eva Kantůrková, Jiří Gruša, Tomáš Kosta; setkání bohemistů na Dobříši, Jiří Holý, Alexandr Stich, Václav Königsmark, Jan Lopatka, Milan Jungmann;

1992: Třetí odboj, konference SVÚ, Mojmír Povolný, Radomír Luža, Marcel Ludikar, Emil Kovtun, Jiří Kovtun, Zdeněk Mastník; konference o Karlu Poláčkovi; konference o Josefu Jedličkovi; konference o Jiřím Langerovi; seminář Obraz české literatury po dvou letech svobody, Jiří Brabec, Jan Lopatka, Milan Jungmann; Seifertova cena, Jiří Kolář; večer Kritického sborníku, Jan Lopatka, Luboš Dobrovský, Petr Fidelius, František Kautman, Jiří Holý, Sergej Machonin, Klement Lukeš; Valná hromada Obce spisovatelů; konference o Janu Patočkovi: Petr Pithart, Petr Rezek, Ivan Chvatík; Božena Němcová, hovoří Susanna Rothová, Alexandra Berková, Josef Hiršal, Bohumila Grögerová, Daniela Hodrová, Vladimír Macura; Jiří Brabec: Tři větve české literatury; Společnost Karla Teiga; Vladimír Macura: Evropský romantismus a Karel Hynek Mácha; Cena Jiřího Theinera, Bohumil Hrabal; V.Z.D.O.R., ... a nemlčeli, tisková konference při zahájení výstavy v PNP, doprovodné besedy s účastníky: Lidové noviny, Katolický samizdat, Brněnský samizdat, Jazzová sekce, Vokno a Revolver Revue, Originální videojournal, Slovenský samizdat; konference Německý exil v Praze a pražští emigranti v Německu, Eduard Goldstücker, Kurt Krolop, Peter Demetz, Ota Filip,

Libuše Moníková, Pavel Kohout; Rozpad Československa: Neloučení, Karel Kosík, Ladislav Fuks, Otto Urban; Sympózium o Karlu Poláčkovi;

1993: eminář Čtyři roky poté; konference Jiří Langer: 50 let od smrti, Tomáš Pěkný, Bedřich Nosek, Vladimír Sadek; André Breton a česká surrealistická skupina; Eduard Goldstücker, 80. narozeniny; konference Hodnoty moderny a postmoderny, František Kautman, Jindřich Pokorný, Vlasta Čiháková; Cena Jaroslava Seiferta, Bohumil Hrabal; Eduard Goldstücker: Židovská Praha v době Franze Kafky; Praktická pomoc Izraeli a jeho podpora ze strany Československa, Jiří Dufek, Viktor Fischl; Karel Kaplan: Tvář sionismu v letech 1950–1952; Večer Josefa Jedličky, Marta Železná, Karel Jadrný, Jiří Ornest, Přemysl Rut, Antonín Brousek, Viola Fischerová, Milan Schulz; konference o Felixu Vodičkovi, Jiří Brabec, Miroslav Červenka, Aleš Haman, Zdeněk Kožmín, Jaroslava Janáčková, Mojmír Grygar; Společnost F. X. Šaldy: Profesor Václav Černý, přednáší Jiří Pechar, Július Vanovič, Aleš Haman; konference Čtyři roky poté, Jan Lukeš, Pavel Janáček, Pavel Janoušek, Miloš Vacík, Josef Chuchma, Jaroslav Med, Aleš Haman, Miroslav Červenka, František Kautman, Milan Jungmann; konference Paříž–Praha, Pavel Tigrid, Antonín J. Liehm, Věra Linhartová, Petr Král, Milena Braud, Václav Jamek, Anna Fárová, Jiří Pechar, Eduard Goldstücker, Otomar Krejča, Petr Pithart; konference o Egonu Hostovském v Hronově, Viktor Fischl, Olga Castiellová, Vlasta Skalická, Vladimír Papoušek, Antonín Měšťan, Jiří Brabec, Antonín J. Liehm, Zdeněk Kirschner, Zdeněk Pešat; Kulatý stůl pamětníků u příležitosti výstavy Česká literatura 1938–1945, uvedl Jiří Brabec, Eduard Goldstücker, Bohumila Grögerová, Josef Hiršal, Jaromír Hořec, Vítězslav Kocourek, Ivan Medek, Ivan Slavík, Hana Žantovská, Zdeněk Urbánek, Zdeněk Lorenc; Večer Emanuela Frynty, Vladimír Karfík, Ivan Vyskočil, Přemysl Rut; Typologie české kultury 60. let, Zdeněk Pešat, Helena Kosková, Jaroslav Med; konference Václav Černý, Dobříš, Milan Jungmann, Jiří Pechar, Oldřich Král, Emanuel Macek, Jan Šulc, Jiří Žantovský;

1994: Záviš Kalandra: Intelektuál a revoluce, beseda s Janem Frolíkem a Jiřím Brabcem, Milan Jungmann, Josef Zumr, Jiří Žantovský; konference Karel Teige a evropská avantgarda; pohřeb Karla Kryla; Ivan Vyskočil, 65. narozeniny; Jaroslava Janáčková: Problém literárněhistorické periodizace; Společnost F. X. Šaldy: Jan Lopatka, přednášky, Michael Špirit, Jan Šulc; Čemu slouží literatura, seminář bohemistů, Liblice, Jiří Kratochvíl, Květoslav Chvatík, Igor Hájek, Karel Pecka, Eva Kantůrková, Daniela Fischerová; konference Nezávislá literatura po pěti letech, Milan Jungmann, František Kautman, Miloš Vacík, Jiří Peňás, Sylvie Richterová, Jan Štern, Jan Lukeš, Vilém Prečan, Aleš Haman, Lubomír Machala, Jaromír Hořec, Jiří Gruntorád, Jan Beneš, Jiří Kratochvíl, Zdeněk

Urbánek, Martin Machovec, Vladimír Novák, Pavel Primus, Alexander Tomský, Vladimír Pistorius, Aleš Zach, Eva Štolbová, Jiří Pechar, Karel Jadrný, Sylvie Richterová; konference Kriminalita a literatura, Eva Kantůrková, Ludvík Vaculík, Antonín Přidal, Daniela Fischerová, Václav Jamek; konference Pivo a česká literatura, Jacek Baluch, Vladimír Macura, Petr Čornej, Jiří Rak, Antonín Měšťan, Pavel Vašák, Aleš Haman, Marie Mravcová, Jan Jiroušek, Vladimír Křivánek, Věra Brožová, Dagmar Mocná; Josef Škvorecký, 70. narozeniny; Světový kongres PEN klubu Praha, Jiří Stránský, Jiří Dědeček, Václav Klaus, Pavel Tigrid, Ivana Tigridová, Jan Vladislav, Eda Kriseová, Alexandra Berková, Josef Škvorecký, Sylvie Richterová, Ludvík Vaculík; Tvář, beseda s redakcí a autory, uvádí Michael Špirit, Jan Nedvěd, Emanuel Mandler, Jiří Němec, Ladislav Hejránek, Bohumil Doležal; Jaroslav Med: Zdeněk Kalista; Jiří Brabec. Metodika zpracování literárních dějin na materiálu české literatury 1939–1945; Zdeněk Pešat: Literárněvědná lexikografie, slovník spisovatelů jako literární žánr;

1995: konference Johannes Urzidil, přednáší Peter Demetz, Kurt Krolop; konference Václav Černý, život a dílo, Náchod; večer autorů časopisu Moderní analfabet; Cena Egona Hostovského, Jiří Kratochvil; konference o Karlu Poláčkovi; setkání Opus Bonum; Seifertova cena, Antonín Brousek, Petr Kabeš; 1. kongres literárněvědné bohemistiky Praha; Ples Revolver Revue a nakladatelství Torst v Arše; konference Spisovatelé a společnost, Olomouc; vernisáž výstavy koláží Emila Juliše, Louny; Cena Jiřího Ortena, Petr Borkovec; Státní cena za literaturu, Ivan Diviš, Josef Hiršal;

1996: konference Literární muzea, Bohumila Grögerová, Josef Hiršal; Setkání básníků Bítov 96, Petr Král, Jiří Kuběna, Ivan Diviš, Věra Jirousová, Martin C. Putna, Petr Kabeš, Milan Exner, Karel Šiktanc, Milan Blahynka, J. H. Krchovský, Zbyněk Hejda, Jiřina Hauková, Martin Pluháček, Jiří Olič; konference Psychoanalýza v Čechách, Petr Příhoda, Jiří Pechar, Daniela Fischerová, Michal Ajvaz, Miroslav Petříček, Ludvík Šváb; Detektivní výpravy za bratry Čapky, Marta Dandová, Miloš Pohorský, František Černý, Milada Chlěbcová, Boris Mědílek, Jiří Opelík;

1997: Cena F. X. Šaldy, Vladimír Just; pohřeb Bohumila Hrabala; konference Česká literatura 1945–48, ÚČL, Pavel Janoušek, Magdalena Pokorná, Antonín Kratochvil, Dobrava Moldanová, Jacek Baluch, Jiří Brabec, Alexej Kusák, Zdeněk Pešat, František Svejkský; Česká literatura v posledních dvou letech, Jiří Brabec, Miroslav Červenka; Setkání básníků Bítov 97, Vladimír Novotný, Jan Štolba, Miroslav Balašík, Petr Stančík, Božena Správcová, Lubor Kasal, J. H. Krchovský, Antonín Brousek, Antonín Petruželka, Jan Novák, Bohdan Chlíbač, Věra Jirousová, Pavel Kolmačka, Pavel Rajchrt, Milan Exner, Mirek Kovářik, Ivan

Diviš, Jiří Kuběna, Ivan Slavík, Josef Suchý, Miloš Vacík, Jana Štroblová, Zeno Kaprál, Jiří Rulf, Karel Křepelka, Pavel Řezníček, Luděk Marks; Nejlepší ze všech možných světů Eugena Brikcia, Zdeněk Urbánek, John Bock, Karel Nepraš, Viktor Šlajchrt, Richard Hašek, Zdeněk Vašíček, Vladimír Borecký;

1998: konference o Janu Vladislavovi, Vilém Prečan, Vladimír Macura, Pavel Janoušek, Miroslav Zelinský, Vladimír Novotný, Miroslav Červenka, Richard Svoboda, Petr Hruška, Vratislav Färber, Vladimír Křivánek, Jaroslav Med, Iva Málková, František Kautman; založení Nadace Martina Pluháčka; Státní cena za literaturu, Vladimír Macura, Jindřich Pokorný; Seifertova cena, Věra Linhartová;

1999: pohřeb Ivana Diviše; Ivan Vyskočil, 70. narozeniny; pohřeb Vladimíra Macury; Cena Egona Hostovského, Christa Rothmeier; 30. výročí premiéry S úsměvem idiota, Jan Vodňanský, Petr Skoumal; konference ke 100. výročí Karla Schulze, Vladimír Křivánek, Ladislav Soldán, Eduard Petrů, Tomáš Pavlíček, Pavel Janáček, Petr Hora; pietní akt uložení ostatků Sidonie Nádherné, konference, Jindřich Pokorný; Státní cena za literaturu, Josef Škvorecký, Lumír Čivrný; Setkání básníků Bítov 99, Milan Suchomel, Martin C. Putna, Bohuslav Vaněk, Milan Exner, Jaroslav Pízl, Petr Hrbáč, Marian Palla, Vladimír Křivánek, Martin Reiner, Jiří Kuběna; konference Demokratická revoluce v Československu 1989, Jiří Suk, Vladimír Hanzel, Eda Kriseová, Stanislav Milota, Radim Palouš, Petr Pithart, Václav Havel, Jan Urban, Jiří Gruša, Milan Horáček, Ivan Medek, Pavel Pecháček, Karel Schwarzenberg, Pavel Tigrid; konference Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v zahraničí, Josef Kroutvor, Miloš Pohorský, Michal Přibáň, Jaroslav Med, Jiří Pechar, Aleš Haman; Literární ekuména II., Eugen Brikcius, Milan Balabán, Ladislav Hejdánek, Svatopluk Karásek, Josef Mlejnek, Christa Rothmeier, Karol Sidon, Jan Sokol, Andrej Stankovič, Viktor Šlajchrt;

2000: Cena Jaroslava Seiferta, Jiří Kratochvíl; Cena Karla Čapka, Josef Topol; Cena Revolver Revue, Viktor Pivovarov; Andreje Stankoviče Cena Samozvanců 1999, Radim Špaček; konference František Langer, Na Zlomu století, Martin Kučera, František Černý, Josef Čermák, Emil Charous, Ivan Klimeš, Jiří Knapík, Štěpán Vlašín, Miloš Horanský, František Všeticka, Jan Halada, Jiří Holý, Viktor Viktora; Eva Kantůrková, 70. narozeniny; konference Česká literatura na konci tisíciletí, Alexandr Stich, Jiří Brabec, Miroslav Červenka, Sylvie Richterová, Zdeněk Kožmín, Vladimír Justl; Literární ekuména Eugena Brikcia, Karol Sidon, Svatopluk Karásek, Viktor Šlajchrt, Josef Mlejnek, Andrej Stankovič, John Bock;

2001: Cena Jaroslava Seiferta, Pavel Šrut; Revolver Revue, beseda o čísle věnovaném Miloslavu Žilínovi; konference Život je jinde... Česká literatura, kultura a společnost v 70. a 80. letech 20. století, Jiří Brabec, Helena Kosková, Petr Čornej, Dobrava Moldanová, Antonín Měšťan, Zdeněk Kožmín, Iva Málková, Ivo Harák, Jaroslav Med; Cena Revolver Revue, Andrej Stankovič, Zdeněk Vašíček; konference Akrobat na laně času. Proměny, dogmata a experimenty české meziválečné umělecké avantgardy, Jiří Brabec, Jan Wiendl, Marie Langerová, Libuše Heczková, Pavel Janoušek, Marie Spurná, Rostislav Švácha, Josef Vojvodík; Státní cena za literaturu, Věroslav Mertl, Jan Vladislav;

2002: Cena Karla Čapka, Ludvík Vaculík; konference o Mikuláši Medkovi; Cena Revolver Revue, Ludmila Vachtová; slavnostní premiéra nového vydání knihy I. Diviše: Teorie spolehlivosti; konference Mikuláš Medek a surrealistická scéna, František Dryje, Alena Nádvorníková, Antonín Hartmann, Jan Koblasa, Jan Kříž, Ludmila Vachtová, Charlotta Kotíková;

2004: Premia Bohemica, Reiner Kunze; Seifertova cena, Viktor Fischl, Josef Škvorecký; Státní cena za literaturu, Pavel Brycz, Vojtěch Zamarovský; Dramatická rukověť Eugena Brikcia, Zuzana Brikciusová, Viktor Šlajchrt, Jiří Fiala, Jan Vodňanský;

2005: Libuše Moníková: Fasáda, slavnostní uvedení překladu knihy v Goethe-Institutu, Jana Zoubková, Dana Pfeiferová; Viola Fischerová, 70. narozeniny; Cena Jaroslava Seiferta, Michal Ajvaz, Jiří Suchý; Cena Knižního klubu, Martin Šmaus;

2006: Cena Karla Čapka, Jiří Stránský; Lenka Reinerová, 90. narozeniny; Cena Jaroslava Seiferta, Ivan Martin Jirous; Státní cena za literaturu, Vladimír Körner, František Fröhlich; Evropa jaká je, Eugen Brikcius, Zuzana Brikciusová, Ivan M. Havel, Svatopluk Karásek, Karol Sidon, Jaromír Slomek, Viktor Šlajchrt, Jan Vodňanský;

2007: scénické čtení hry Jáchyma Topola: Cesta do Bugulmy; Cena Jaroslava Seiferta, František Listopad; konference Fenomén Foglar; Státní cena za literaturu, Milan Kundera v zastoupení, Antonín Přidal; pohřeb Zdeny Erteltové Phillipsové; Cena Jiřího Ortena, Petra Hůlová, Jonáš Hájek; Literární ekuména Eugena Brikcia, Jiří Fiala, Svatopluk Karásek, Karol Sidon, Viktor Šlajchrt, Jaromír Slomek, Jan Vodňanský;

2008: Cena Franze Kafky, Arnošt Lustig; Cena Jiřího Ortena, Petra Soukupová; Seifertova cena, Václav Havel; Státní cena za literaturu, Ludvík Vaculík, Jiří Stromšík; Jaromír Šavřda, vězeň svědomí, konference u příležitosti zahájení výstavy v Národní knihovně, Jiří Gruntorád, Ludvík Hradílek, Michal Jareš, František Janouch, Dana Němcová, Zdeněk Vašíček; Karel Šiktanc, divadelní hra Putování za králem; Jan Vladislav, 85. narozeniny; Kulatý stůl nad dílem Věry Linhartové, Veronika Košnarová, Šárka Doležalová,

Jakub Češka, Lenka Jungmannová, Daniela Hodrová, Marie Langerová, Stanislav Dvorský, Miloslav Topinka; Cena Premia Bohemica, Edgar de Bruin; festival Josefov, otevřené město, Ivan Klíma, Jiří Dědeček, Magdaléna Platzová, Eda Kriseová; Pavel Jurkovič, 75. narozeniny; Hanes Reegen, vernisáž výstavy, vzpomíná Jaroslav Rotbauer; Jiří Gruša, 70. narozeniny; Literární ekuména Kdo jsem, Eugen Brikcius, Jiří Fiala, Ivan M. Havel, Svatopluk Karásek, Jan Placák, Karol Sidon, Jan Vodňanský;

2009: pohřeb Jana Vladislava; Kulturní ekumena Eugena Brikcia: Pan Eisner má třídu rád, Zuzana Brikciusová, Alena Bláhová, Jan Macháček, Miloš Pojar, Josef Čermák; Cena PEN klubu, Bohumila Grögerová; diskuse na FF UK, Petr Král, Jiří Trávniček, moderoval Petr A. Bílek; kolokvium k nedožitým 95. narozeninám Bohumila Hrabala, Milan Jankovič, Jiří Pelán, Michael Špirit, Josef Zmr; Libeňští psychici, uvedení sborníku textů z let 1954–1959; Cena Jiřího Ortena, Jana Šrámková; Cena Toma Stopparda, Lubomír Martínek, Erik Tabery; S úsměvem idiota po čtyřiceti letech, Jan Vodňanský, Petr Skoumal.

7. Rozhovory pořizované s literárními autory a pamětníky přímo pro Literární archiv Památníku národního písemnictví

Na přípravu nejnáročnější byla natáčení pořizovaná s literárními autory a pamětníky přímo pro Literární archiv PNP za účelem zachycení jejich vzpomínek a názorů. Vznikala výběrově od léta 1990 do poloviny roku 1996, kdy Petr Kotyk převzal oddělení akvizice LA PNP a místo archiváře–kurátora pro sbírky audiozáznamů a videozáznamů bylo bez náhrady zrušeno. V letech 1990–1996 byly natočeny rozhovory:

1990: Igor Hájek, Eda Kriseová, Susanna Rothová;

1991: Milena Braud, Jan Čulík, Josef Helikar, Emil Juliš, Karel Jadrný, Jan Lopatka, Klement Lukeš a Vlasta Lanská, Anastáz Opasek, Zdena Erteltová Phillipsová, Lenka Procházková, Jiří a Daniel Reynkovi, Eva Štolbová, Vladimír Thiele, Milan Uhde, Ludvík Vaculík, Jan Vodňanský, Stanislav Zedníček;

1992: Vilém Brzorád, Karel Janovický, Jiří Kolář, Emil Kovtun, Jiří Kovtun, Zdeněk Mastník, Anastáz Opasek, Maryška Pellé, Mojmír Povolný, Rio Preisner, Pavel Tigrid, Ivana Tigridová, Alexander Tomský, Jan Vladislav, Zdeněk Zbořil;

1993: Richard Belcredi, Viktor Fischl, Josef Hiršal a Bohumila Grögerová, Miloslava Holubová, Vladislav Krtíl, Zdeněk Urbánek, Marie Vaculíková, Ivan Vyskočil, Hana Žantovská;

1995: Viola Fischerová s Michaelem Špířem, Zdeněk Urbánek;

1996: Dnešek je celý nesvůj, kulatý stůl pamětníků literatury let 1945–1948: Jiřina Hauková, Josef Hiršal, Jaromír Hořec, Ivan Slavík, Jiří Stránský, Zdeněk Urbánek.

8. Natočené rozhovory – prameny literárněhistorických bádání

Po roce 1989 v české literatuře nastal rozvoj žánru rozhovoru, který do té doby vycházel ponejvíce v novinách a časopisech, výjimečně v knižní podobě. Změna byla způsobena nejen pádem ideologických omezení. Vedle svobody přibyl ještě fakt, že se staly dostupnými technické prostředky, které ulehčily pořizování (záznamová technická zařízení) a zpracování rozhovorů (počítače a textové programy, které umožňují snadnější editaci přepsaných promluv).

Záměrem bylo vedle pořízení záznamů promluv básníků a spisovatelů, které se dají natočit např. na autorských čteních a besedách, zachytit i jejich vyprávění v rozhovoru zaměřeném na jejich život a dílo. Usiloval jsem o to, aby zpovídaný vyprávěl i o událostech, setkáních, zážitcích a myšlenkách, o kterých nepsal, kterým se třeba i ve svém díle vyhnul, nepovažoval je za důležité, nedošlo na ně. Zkrátka se v natáčení nadhozením témat v otázkách dostat skrze odpovědi respondenta k souvislostem mezi jeho životem a psaním. Položením otázek se dostat k příběhu jeho života a tvorby, se snahou zachytit souvislosti literárního díla a příběhu člověka, se kterým rozmlouvám. Vyprávění o životě a tvorbě bylo nejzajímavější s lidmi, kteří byli schopni se ohlédnout za bohatým životem s dílem, které bylo svým způsobem „hotové“, kteří sami sobě již nemuseli nic dokazovat a rozhovor i pro ně byl příležitostí se něco dozvědět. I o sobě. Na některé klíčové momenty v průběhu let člověk zapomene, zasune je, a teprve dialog je vynese na povrch z nepaměti a klíčové události života a tvorby sřetězí v příběh, který je někdy klíčem i k dílu autora.

Rozhovory jsem záměrně chápal a koncipoval již při přípravě a pak v průběhu natáčení jako setkání s lidmi a jejich myšlením, zkušeností, city a způsobem myšlení, které obohacuje druhé a jehož otisk by měl být v záznamu zachován pro budoucí zájemce o literaturu a její autory. Na rozdíl od novinových rozhovorů nešlo o žádné duely a chytání za slovo, ale o pochopení druhého a o pohotové kladení otázek, které rozvinou zajímavá témata z předchozích odpovědí nebo otevrou témata další. Nikdy nešlo o mechanické kladení chronologicky řazených otázek vztahujících se jen k životopisu a dílu autora. Zajímavé byly okamžiky, kdy se individuální osudy setkaly s dějinnými událostmi, které převrátily životy zpovídaných naruby, a zároveň kdy převyprávěný individuální osud naopak dokáže přiblížit a zpřítomnit dějiny.³ Každý člověk svůj život po určité době zapomíná v detailech a orientuje se v něm pomocí klíčových vzpomínek a vjemů, ze kterých vytvoří svůj příběh o sobě pro sebe.

---

³ Více viz též Palán 2008c.

A vyprávěním jej sdílí s druhými a sám se někdy diví, co ze sebe v dialogu s druhým vykutá a vynese zajímavého i pro sebe ven.

Nikdy jsem se nesnažil o to, aby rozhovor byl stručnou biografií autora, jako kladeč otázek člověk spíše musí trpělivě čekat, čím bude v rozhovoru s druhým obdarován, jde o to vynést dialogem na svět něco, co zpovídaného přesahuje a je zajímavé nejen pro něho, ale i pro jeho posluchače či budoucí čtenáře. Časové posloupnosti se dají zrekonstruovat při prolínání témat ve zpracovávaném rozhovoru, fakta se dají dohledat, logika vyprávěného je jiná nežli psaného.⁴ Položením otázek rozhovor začíná, ale mnohdy rychle položená otázka po odpovědi respondenta může otvírající se osobnost zpovídaného v nejlepšího zarazit a odvést řeč k dalším tématům. I mlčení⁵ naslouchajícího někdy ponoukne respondenta k odpovědím, k tématům, které jinak zůstávají nevyřčeny. A o to jsou velmi často zajímavější. V živém rozhovoru odpovídající věnuje hlavní pozornost hledání odpovědi či názoru, což je velikým rozdílem oproti tzv. korespondenčně vedeným rozhovorům (dopis, elektronická komunikace), kde k faktu, že odpovídající nemusí v živém rozhovoru reagovat hned a v kontextu vedeného dialogu, přistupuje i praktické provádění zápisu, kdy je jeho pozornost dotazovaného stáčena již i k přesnosti formulování, je strhávána od obsahu k formě.

Promluvy zpracované v této práci pocházejí převážně z let 1990–1995, s tím, že se ohlížejí desítky let zpátky. Milosrdná lidská paměť maže pel denních událostí i luhuje dřev. Zachycené fragmenty celoživotních zkušeností i momentálních spojů vzniklých při rozhovorech snad mohou i po tolika letech po svém vzniku pomoci „na cestě“, při hledání klíčů k našim otázkám a situacím přinášeným životem. Výpovědi osobností, jež se sešly v této práci, lidí žijících vůči době v různých formách exilů vnitřních a vnějších, tvoří na pozadí paradoxů doby koláž přítomnosti a minulosti, jež navozuje otázky: Jsme to ještě my, ty trosky vzpomínek? Co všechno člověk musí poztrácet, aby unesl život? A je to individuální? Existuje něco, co nám pomáhá žít a dává našim životům smysl? Co nám pomáhá žít navzdory době, co zasazuje náš osud do nadčasové mozaiky a pomáhá nám v rozhodování, kudy a jak jít dál? Zároveň: kdy je reálné nebezpečí, že tvář, kterou získáváme nejen důvěru druhých, ale i vědomí vlastní identity, ztratíme? Je tato doba ještě lidská a na jakých hodnotách stavět?

Včerejší osudy a touhy básníků, spisovatelek, básníků a spisovatelů, překladatelek a překladatelů, touhy poznávat svět na vlastní oči a vlastní aktivitou, často době navzdory, dnes víc než dříve přežívají v různých fragmentech ve čtenářích. Fragmentech nesených časem.

---

⁴ Téma přepisů a zpracování rozhovorů prakticky vyličil: Palán 2008c, 2009b.

⁵ Zajímavě je rozvedeno téma mlčení v rozhovoru: Palán 2008a.

Kulisy se mění, minulost dneškem námi přenášená do budoucnosti spojuje a napojuje „živou vodu“, slova podpořená činy nebo alespoň zpětně reflektované chyby a souvislosti, v nadčasovou řeku života. Hledání osobností napříč časem nám pomáhá v žití našem.

Části níže uvedených textů vyšly tiskem převážně v 90. letech 20. století, knižně pak v letech 2008–2010. Jejich základem jsou nahrávky pořízené autorem zpracování pro Literární archiv Památníku národního písemnictví v rámci projektu Authentic. Texty jsou řazeny v zásadě podle data vzniku záznamu.

8. 1. Eda Kriseová⁶: Řeč je zavádějící. Červenec 1990.⁷

*Kterí autoři a knihy měli zásadnější vliv na váš duchovní vývoj?*⁸

Zásadní vliv na mě měly pohádky Boženy Němcové, K. J. Erbena, jeho „Kytice“, „Medvídek Pú“, „Bhagavadgíta“, Nietzscheho spisy a kusy Schopenhauera přeložené do češtiny. Největší vliv na mě asi měl profesor Jan Patočka. Chodila jsem na jeho přednášky, ještě když přednášel na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, a pak začátkem 70. let na domácí „černé“ semináře. Před Chartou měl v jednom ateliéru přednášku, která se jmenovala „Duchovní člověk a intelektuál“. Tenkrát jsme si mysleli, že odešel do vnitřní emigrace jako Platón a chce napsat velké dílo. Jenže v době, kdy pronesl tuto přednášku, se už rozhodl, že bude Sokrates. Stal se duchovním vůdcem Charty 77. Estébáci ho zahubili výsledky a to, co předvedli na jeho pohřbu... Pohřeb profesora Patočky byl uzlovým bodem mého života.

Jednou jste řekla, že psaní je pro vás bílou magií. V povídce „Ráno v kostele“ píšete: „Bůh je slovo a slovo má moc, o níž nevíme, protože má nejen význam, ale i vibraci, je nabito energií, která koná něco, co předem neumíme určit, a stejné je to s myšlenkami, které neřízené vytváříme, a ony se nám vracejí a mučí nás a mohou nás i zabít.“ Když píšete, uvědomujete si tuto moc slov?

Samozřejmě, a není to můj objev. Máte kupříkladu už po tisíciletí mantry, součást mentálních cvičení, slova, která opakováním vzbuzují vibrace. Moje zvědavost vždycky překonává můj strach. Zkoušela jsem všelijaké věci, kterých se lidé i bojí. Tak jsem také zkusila černou magii, ale nikomu bych to nedoporučovala. I z tohoto zážitku vyrůstá můj filozofický názor: v životě máme dělat tak, jak máme dělat, a když uhneme nebo uděláme něco, co nemá být, tak

---

⁶ Eda Kriseová. Narodila se 18. 7. 1940 v Praze. Redaktorka, prozaička, cestovatelka.

⁷ Kriseová, Eda (1990): Eda Kriseová hovoří o sobě a svém díle s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě autorky v Praze a v prostorách Kanceláře prezidenta republiky Václava Havla na Pražském hradě, 24. 7. 1990. – Přírůstková kniha: Fónické a ekranické sbírky. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1979. [21. 11. 1978 – 11. 4. 1992]. Videozáznam, přírůstkové číslo 80/90.

⁸ Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): David-Neelová 1969, Gruša 1969, 1978, Kriseová 1978, 1979, 1980, 1982, 1985a, 1985b, 1987, 1988, 1990, 1991a, 1991b, 1991c, 1992, 1994 a Milne 1965.

jsme okamžitě potrestáni. Lidé si to obvykle nespojí a nevědí, že trest-reakce následuje okamžitě, ne jako v křesťanství, kde napřed hřešíte a až po smrti přijdete do pekla, či nebe, jste-li hodný. Prostě nebe i peklo je zároveň v tomto životě.

Neseme je v sobě...

Ano, a jsme pořád napnuti na skřípec mezi nebem a peklem a celé umění je vlastně tím rozporem a pnutím mezi nebem a peklem a vztahováním se k něčemu absolutnímu, což je problém, který životem řešíme a který v umění je koncentrovaný a zhuštěný.

V povídce „Nenarozený“ píšete: „Dům je plný života, o němž nic neví. Jako by tu byl jiný čas nebo se jinak počítal. Někdy ji napadá, že třeba v jiném čase žijí s námi současně lidé ze staré Babylonie a z Egypta, že se můžeme narodit do kteréhokoliv tisíciletí nebo století z milionů let, v nichž žije vesmír. Jde to dopředu i nazpátek, protože všechno bylo, jest a bude, musí být zároveň v jediném okamžiku.“ Ovlivnění východní filozofií jde u vás tak daleko, že nějakou aktivně vyznáváte, nebo si vytváříte svoji osobitou životní filozofii?

Filozofie je praxe, způsob života, nevytváříte ji, ale žijete. Zkušenosti získáváte během praxe a jsou prakticky nesdělitelné. Najednou objevíte, že někteří lidé mají z praxe stejné zážitky jako vy, tzn. že jakmile začnete systematicky meditovat, jdete do sebe a setkáváte se sám se sebou a otevřete si vědomí a možná z něj vyplují věci, které nemusíte unést. Otvírá se tím vnitřní hlas, který vás vede a promlouvá k vám. Jste-li rozptýlený, nemůže k vám mluvit. Musíte se stále jakoby usebrávat, a jestliže jste takto napojený sám na sebe, pořád znovu vytváříte svět kolem sebe a sebe. Z filozofů anebo učitelů je mi nejbližší Jiddu Krishnamurti, který nemá nic společného s Hare Krišna, ale vyzývá právě k tomu, aby něco se sebou udělal každý sám, že nelze někoho poslouchat nebo následovat.

Jiří Gruša v jednom rozhovoru říká, že vaše generace byla zaujata pamětí, nikoli historií, protože historie v době vašeho dospívání byla šíleným způsobem zmanipulována a osekána. Tudíž vás historie nezajímala, ale zajímala vás paměť lidí, to autentické v nich. Dalo by se doplnit, že jste byla zaujata i zkoušením všeho možného?

Když si vezmete moji první knížku, „Křížovou cestu kočárového kočího“, tak vidíte, že je o paměti. Vyhledávám staré lidi, kteří pamatují jiné časy. Vždycky jsem toužila po kontinuitě

„jiného“ než toho, do čeho jsme se narodili a co jsme dostali jako hotovou věc, protože jsme neměli možnost to ovlivnit. Nikdo se nás neptal, jestli se nám to líbí, nebo nelíbí. Když se narodíte za války a dětství prožijete v 50. letech, máte pečeť na celý život. Proto paměť, nás zajímalo, jak to ve skutečnosti bylo, a kromě zakázaných fondů knih existovala jenom živá paměť lidí. Když jsem třeba psala „Perchtu z Rožmberka“, tak jsem prostudovala celé 15. století, protože mě zajímalo, jak to bylo s husity, reformním hnutím a vlastně s celým křesťanstvím. Perchta je můj první nesmělý pokus o vypořádání se s křesťanstvím. Východní filozofie mi připadala vždycky mnohem přirozenější. V křesťanství existuje systém zákazů, co člověk nemá dělat, ale východní filozofie je založena na zkušenosti. Napřed poznáte, co to je hřích, a pak se vědomě hříchu vzdáte, a nežádá se po vás, abyste se hříchu vzdali předem, není tam potlačování, sebetřýznění, člověk se nevylepšuje utrpením. A vaše životní filozofie, váš život celý může být založen na zkušenosti a ne na odmítání lidské zkušenosti. V křesťanství jsou dogmata, která ani neumím vysvětlit, ale co vysvětlit, neumím je přijmout, jako třeba neposkvrněné početí, věčné zatracení apod.

Takže vy se snažíte vyvarovat dualismu dobra a zla...

Kategorie dobra a zla pro mě nemají žádný význam. V důsledku vedou ke zjednodušenému ideologickému způsobu života. Dobro je pro každého něco jiného, mohu si myslet, že k nějakému člověku jsem dobrá, a ve skutečnosti jej manipuluji. Navíc všechno, co se mně v životě stalo úplně zoufalého a špatného, se postupem času ukázalo jako dobré anebo dokonce nejlepší. Kdo může posoudit, co je dobré a zlé? Zlo je nedostatkem dobra, jako když je lampa zahalená závojem. Všechna pravidla lidského soužití jsou dána v Desateru. Ale za tím vším je vesmír, kde lidské zákony neplatí, a my jsme součástí vesmíru.

Každé dobro v sobě nese vejce zla.

Ano, čínský princip jin a jang. Přesně.

Často píšete: „Všechno jde tak, jak má jít, a jestli máme být spolu, tak budeme.“ Nebo: „Mám pocit nepravosti života a nelituji ničeho. Proto je mi jedno, kde jsem, v zimě nebo v létě, šťastná nebo nešťastná.“ Tento postoj se táhne jako stříbrná nit nejen vaším dílem, ale zřejmě i vaším životem. Když jsme mluvili o vašich oblíbených autorech, dodala jste, že to, že si člověk něco přečte, nemá žádnou cenu, pokud v tom není něco, co už on v sobě má

obsaženo, zažito. Vidíte svůj život jako jistou kontinuitu, zákonitost, anebo se to nedá nazývat těmito termíny?

Jako zákonitost. Když hledím životem nazpět, vidím až dnes uzlové body, ze kterých jsem jakoby vykročila nějakým směrem. V té době zdánlivě bylo několik možných cest, ale z hlediska současného zjišťuji, že byla jenom jediná. Rozhodnutí je i záležitostí zkoušky, jakéhosi strachu, vy musíte pořád vykračovat do prázdna. Profesor Patočka učil, že v katastrofě se nám zjevují všechny naše možnosti a že autentický způsob života vede vykročením do prázdna, a za to, že jste měl odvahu vykročit do prázdna, se vám zjevují vaše skutečné možnosti. Zatímco když odvahu nemáte a volíte v rámci nějakého racionálního kalkulu, „v kruhu“, když já udělám tohle, tak se mi stane tohle, tak se můžete se svým životem úplně minout. Protože naším úkolem tady je, abychom realizovali to, co do nás bylo vloženo, a především abychom to, co máme v životě dělat, poznali. Po životě plném racionálních kalkulů můžete ve stáří dospět k poznání, že jste neudělal nic z toho, co jste udělat měl.

Takže když člověk čte určité věci a nachází v nich sebe, zkouší a opět nachází sebe, myslíte si, že člověk „to“ už musí mít předem v sobě, aby to vůbec v tomto životě našel?

Každý člověk „to“ poznatelné v sobě má. Těžko se o tom mluví. Máme v sobě určitou soustavu kódů a tuto nakódovanou cestu, úkol, který dostáváme, bychom měli svým životem naplnit. Není to úkol jako úkol, ale určitý náboj, řekněme.

Píšete: „Smířit se s dvojakostí světa lidí a dějů, to znamená být dospělým. Dobré i špatné zároveň, krásné a ošklivé, a přitom pořád směřovat mimo svou dvojakost. Pokud máte rozpor, znamená to, že ještě máte žít, i kdyby člověka rozkrojili na dvě poloviny. Hvězda anebo kříž. Hvězda je lepší alternativa kříže. Aspoň podle chiromantie.“ A podle vás je hvězda lepší alternativa než kříž?

Když máte na ruce vepsanou hvězdu, tak vás čeká menší zkouška, nějaký uzel. Jako máte v astrologii vzestupný a sestupný uzel, tak máte na ruce kříže anebo hvězdy. A hvězda je jakoby nižší oktáva kříže, tzn. je méně obtížná než kříž. Ale můžete to také vzít tak, že v esoterických vědách máte obvykle nejdřív zkoušku lehčí a pak teprve těžší. Neobstojíte-li v lehčí, dostáváte těžší. I v mýtu, v pohádkách máte tři zkoušky a jejich obtížnost se stupňuje. V

astrologii, kde čteme, jak makrokosmos určitým způsobem ovlivňuje mikrokosmos v nás, se vám třikrát vrací Saturn ve vašem horoskopu na stejné místo. Poprvé naznačí, o co by mohlo jít, a trochu vás propne. A vy, když neprojdete první branou, tak projití druhou branou už je těžší, a když se vyhnete i druhé, přichází třetí, obrazně řečeno, a tu už hlídá Saturn, pán smrti a pán času, a vyzkouší vás tak, že třeba čelíte smrti, ať své či někoho blízkého, což může být horší než smrt vlastní. Mluvím v obrazech.

Hvězda a kříž se myslím neobjevily ve vašem díle náhodou. V obou případech se jedná o archetypální znaky. Myslíte, že společnost má určitou archetypální strukturu, která je neměnná? To znamená, že se určitým věcem, např. naplňování své cesty a duchovním naukám v průběhu dějin věnuje přibližně stejné procento lidí z celkové populace společnosti?

Jsou „materialistická“ a „idealistická“ dějinná období, říká historik Josef Pekař, která se v historii střídají. Např. gotika je obdobím duchovního vzepětí, kdy se duchovními věcmi zabývá víc lidí, a pak máte období materialistická, kdy duch je utlučen, protože se lidem zdá, že ratio je tak mocné a důležité, že všechno vysvětlí, což je např. osvícenství anebo doba marxismu u nás i jinde. Marxismus okouznil lidi jednoduchým pojetím světa a života, zbavil lidi povinnosti vytvářet svůj autentický život v každém okamžiku, což se zdá být namáhavé. Lidé si udělají jednu provždy šablonu, kterou na všechno nasadí. Skutečný život tím ztratí, protože se dostanou do naprosto bludné krajiny, kde je všechno předem stanovené, jenom dobré, nebo jenom špatné. Do krajiny, kde jsou lidé i umění posuzováni podle předem dané šablony. Materialistický přístup ke světu je pro mne obdobím úpadku. Dnes jsme na konci tohoto způsobu vidění světa, vyčerpalo se, ale lidé to ještě nevědí nebo si to nechťejí připustit. Když nezmění způsob myšlení a tedy i života, tak..., ale co tu budu opakovat, co je známé.

Dalo by se o událostech v Československu po listopadu 89 mluvit jako o návratu k řádu?

Když jsem v roce 69 viděla „Všechny dobré rodáky“, tak jsem tři hodiny plakala a říkala mamince, že už tu nebudu a odejdu, protože je tady všechno vyrvané z kořenů a nikdy už se to nemůže napravit. Zničené a zmrzačené životy, neštěstí, která se dědí, se nedají napravit, ale myslím, že se jde vrátit k řádu, jenž nezávisle na nás i tady celou dobu existuje, a že když věci přivedete zpět k řádu, jsou samy schopné regenerace. To, v čem žijeme, zatím jako návrat k řádu nevypadá, ale stejně není kam odejít.

V „Prázdninách s Bosonožkou“ se dopisování víly s dětmi dá interpretovat i tak, že víla dává dětem recepty, jak se k řádu vrátit. Na poslední stránce knihy víla píše: „Víly z Orionu k nám padají v domečcích ze sněhových vloček. Vyprávějí o vesmíru, kde nejsou lidé, a proto tam platí neměnný řád. Lidé se tady na Zemi domnívají, že jsou pány všeho tvorstva a že mohou rozhodovat o životě a smrti. Byli by ale mnohem spokojenější, kdyby se zařadili mezi ostatní tvory, kdyby byli poslušnější a pokornější. Děti ještě někdy k tomuto velkému řádu rozumu mají blízko a mají blízko k přírodě. Proto s nimi kamarádíme. Dospělí už ani na víly nevěří. Nevěří na nic, co nevidí a neslyší, a myslí si dokonce, že je na světě jen to, co vidí a slyší. Tak to není. Ví to vaše máma a ještě několik lidí.“

Zjišťuji, že to vypadá neskromně, ale s tím řádem to platí, je to vlastně řád Kantův. Vždycky jsem s lítostí pozorovala mučenou přírodu a zároveň mě štvalo, že s tím, co se dětem předkládá často jako literatura, např. že se v 18. galaxii srazila tramvaj s kosmickou lodí, proniká do dětského světa cosi obludného, nenáležitého. Napřed musíte děti naučit vztahu k úplně prostým, jednoduchým věcem a teprve pak ke složitým, a ne obráceně. Pak lidé ničí přírodu opravdu na každém kroku, protože k ní žádný vztah nemají. Poselstvím obou knížek je, že nejsme pány tvorstva, že člověk musí být pokorný vůči tomu, co nás obklopuje, k přírodě i životu samému, že určité věci jsou posvátné a musíme je bránit a ne s nimi beztestně nakládat, jak se nám zrovna zamane. Překlad „Bosonožky“ do francouzštiny ztroskotál na nakladateli, který řekl, že ani dospělí, natož děti, neznají jediný název kytky a přece nebudou hledat v herbářích. Odcizení přírodě je celosvětová záležitost, lidé zkrátka nevěnují pozornost nějaké pro ně anonymní trávě. Neznají ani názvy různých druhů obilí. Strom je pro ně něco, co když se porazí, tak se porazí, prostě to nemá duši.

„Prázdniny s Bosonožkou“ čekají už šest let v Albatrosu na vydání. Moje dětské knížky mají smůlu. Vadí mi, že ilustrátor londýnských exilových vydání vílu Bosonožku nakreslil. To prostě nejde! Obraz víly si musí udělat každý sám a to je právě to, co je v umění a literatuře úplně nejdůležitější. Neříkáte člověku: je to takhle a takhle, ale člověk si svoji „vílu“ musí stvořit sám. Ale vy ho musíte přivést až na dosah, k bodu, že toho je schopen, protože vy čtenáře textem vyladíte. V tarotu je karta poustevníka, člověka, který jde s lucernou a s holí, a vy textem můžete člověku dát lucernu a hůl a říci: „Jdi!“ V literatuře, v umění, ve filozofii, v józe, ve všem! Dáte člověku vybavení na cestu do neznáma, ale „vidět“ a „jít“ už musí sám. Bojím se ale o těchto věcech mluvit, protože i jich se dnes zmocnila komerce, cokoli, co by mohlo lidem pomoci, někteří lidé okamžitě zneužijí, tj. vysvětlí si to po svém, intelektuálně si pohrají a pak to zase zahodí.

Ve vašem díle se objevují názvuky nejen učení o karmě a reinkarnaci, ale i toho, že určité věci a vztahy si táhneme v sobě i geneticky. Dá se to tak říci?

Ano. Věřím na reinkarnaci na základě zážitků z meditací. Je to záležitost osobní zkušenosti. Není to žádná náhoda, jaké se vám rodí děti a že potkáváte v životě lidi, se kterými jste se už někdy v minulosti setkali. Lidi, s nimiž vás spojuje určité napětí, pozitivní nebo negativní, láska nebo nenávist, které se v jednom životě zkrátka nerozpustilo, a tak se přeneslo do dalšího. Řešíte stejný problém v jiné podobě. Četl jste knihu „Mipam, láma s Paterou moudrostí“? Mipam se setkává s Dolmou, svojí ženou z předchozího života, jako se svým žákem. Čili už ne na erotické úrovni, ale na úrovni učitele a žáka, v rovině jiné, širší lásky, do níž už se neplete to, co je mezi mužem a ženou. Tam lze vztah dožít, nebo chcete-li naplnit.

Napsala jste: „Naše smrtelnost je naše výhoda, na chvílku je nám dopřáno odpočinout si od pozemskosti, ale zároveň je tu nebezpečí, že se znovu narodíme a znovu se setkáme.“

Kdysi na studiích jsem měla to štěstí, že jsem se dostala do Japonska a pracovala tam s pocitem, jako když jsem se vrátila domů. Cestou zpátky jsem v letadle plakala až do Hongkongu, protože jsem měla pocit, že se něco ve mně trhá. Trpím nostalgií po té zemi, i proto, že už tam nikdy neprožiji to, co jsem tam prožila. Celou dobu jsem byla, jak se říká, v zenu, v satori. Nechci se tam vrátit, protože už to není Japonsko šedesátých let.

V jedné své povídce z Japonska líčíte setkání s mnichem – pohlédl na vás, něco velmi specifického vám „předal“ a s úsměvem odešel.

A nic neřekl. Stejně na mě působilo setkání s dalajlámou – nemusíte vůbec nic říkat, setkání je otázkou společného mlčení nebo třeba společného smíchu, je v tom jakýsi souzvuk, vibrace, která není slovem, protože řeč je zavádějící, jak na to ostatně po celý rozhovor narážíme. Mám lidi, se kterými se krásně mlčí a medituje, se kterými se okamžitě dostanete do roviny, v níž nemusíte mluvit. A pak mám lidi, kteří hučí do mne a já do nich. Co jsme se už nahučeli a dál se nedostali.

*Doufám, že v našem rozhovoru zbude alespoň odlesk společného mlčení, o kterém jsme se tak netaktně pokoušeli hovořit.*⁹

---

⁹ Kriseová 2007, 2008.

8. 2. Susanna Rothová¹⁰: Dno všeho vrchol prázdnoty. Září 1990.¹¹

*Dá se říci, že Bohumil Hrabal ve svém díle podává skutečnost tak, jako by obsahovala mystická zašifrování, archetypální vzorce...?*¹²

Možná. Výchozí bod je to, co zažil. V dosavadní interpretaci Hrabalova díla mně vadí právě to, že příliš zdůrazňuje motiv života a krásy. Jsou takové texty. Ale Hrabal je i autor padesátých let, kdy napsal úžasné texty o době, které se dají srovnat třeba s tím, co dělal v té době Mikuláš Medek v malířství. Je zajímavé, že ty archetypy jsou rodinné, zbožňování matky a starého řádu vůbec, takové té nostalgie po starých časech, z které prosvítá dojem, že ten nový systém není nic pěkného. On to otevřeně neřekne, ale když ho člověk čte, je to jasné.

Bohumil Hrabal se snaží najít řád i v současnosti a právě v těch lidech na okraji, kteří jako by byli nositeli řádu. Jak dalece myslíte, že se promítá do tohoto hledání Hrabalova znalost východní filozofie?

Nejsilnější vliv na Hrabala mají Schopenhauer a Lao-c', i když nesmíme zapomínat na vliv surrealismu, poezii periférie a poetiku Skupiny 42. Přehlédneme-li Hrabalovy texty z padesátých let a „Očitého svědka“ Jiřího Koláře, vidíme, že Hrabal je v podstatě také svědek, že všechno bedlivě pozoruje, odposlouchává a zapisuje a je to také svědectví o době.

Bohumil Hrabal o sobě mluví často ne jako o spisovateli, ale jako o zapisovateli. Je to jenom další zavádějící ulička pro různé interpretace jeho díla, protože on zapisovatelem rozhodně není.

---

¹⁰ Susanna Rothová. Narodila se 14. 5. 1950, zemřela 11. 7. 1997. Švýcarská překladatelka, literární vědkyně a kritička. Překladatelka a propagátorka díla Bohumila Hrabala a Milana Kundery.

¹¹ Rothová, Susanna (1990): Rozhovor se Susannou Roth vedl Petr Kotyk. Bohemistická konference pořádaná Obcí spisovatelů na Dobříši, 10. – 13. 9. 1990. – Přírůstková kniha: Fónické a ekranické sbírky. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1979. [21. 11. 1978 – 11. 4. 1992]. Videozáznam, přírůstkové číslo 83/90.

¹² Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Hašek 1966a, 1996b, Hrabal 1965, 1966, 1968, 1973, 1980, 1981, 1990a, 1990b, Rothová 1993b a Schulz 1988.

Interview z šedesátých let jsou mnohem vážnější než ta z pozdější doby. Tím zapisovatelem vědomě zaváděl část kritiky. Vždyť jeho texty jsou přeci složitě komponovány, text má většinou více verzí, piluje je. Jeho tvorba není tak spontánní, jak tvrdí.

Často se z Hrabalovy tvorby vyzdvihuje ta idylická poloha. Druhou rovinou, o které se hovoří, jsou politické podtexty. Myslíte si, že existuje ještě třetí poloha, určitý filozofický či metafyzický nadtext?

Myslím si, že kdyby v díle byla jen idyličnost nebo dobová alegorie, neprorazil by mimo Československo způsobem, jakým prorazil. Myslím, že to je dáno hlavně momentem lidství a obrovské tolerance, lásky a soucitu. I v ošklivosti je schopen vidět něco pozitivního. V jeho díle je něco hluboce křesťanského. V „Anglickém králi“ píše i o dějinách, ale dílo je stejně vnímáno jako zachycení něčeho nadčasového.

Já si myslím, že ta idyla, celý ten tematický návrat do dětství, do života jeho rodičů, k strýci Pepinovi po roce 1970 po smrti matky, to není náhodou, ale okupací, kulturní devastací; jeho knížky šly do stoupy a on se zavřel do světa pivovaru v Nymburku a do Kerska, míst vytržených z času a historie.

Pan Hrabal několikrát ve svém díle zmiňuje Lao-c'a hovoří o tom, že je starý muž, i on že stanul na vrcholu prázdnoty...

Možná. Když napsal „Příliš hlučnou samotu“. V podstatě už není zvědavý. Ve Washingtonu při americkém turné se na besedě zvedl jeden pán a vyprávěl, že v Praze potkal Václava Havla, kterého zrovna pustili z vězení. Ptal se ho, jak by mu mohl pomoci, a Václav Havel mu řekl, že by potřebovali co nejvíce informací, časopisy, publikace. Stejnou otázku dal i Hrabalovi. Ten řekl: „Úplně souhlasím s panem Havlem, ale to je věc, která je důležitá pro mládež. Ale víte, já jsem starý pán, já jsem ještě pořádně nedočetl Bibli, ještě jsem pořádně nedočetl Joyce a už vůbec žádné informace já v životě nepotřebuju.“ Myslím si, že se vyjádřil přesně.

Myslíte, že řekneme devalvace a dezinterpretace Jaroslava Haška a klišé, s kterými je Hašek přijímán, svádějí i k povrchním analogiím s Hrabalem a přitom zároveň mezi Haškem a Hrabalem jsou analogie zcela jiného řádu, které dodnes nejsou jasně pojmenovány a analyzovány?

Hašek je velice důležitý moderní autor a vůbec se nedá redukovat na českého humoristu. Například to nadměrné žraní u Balouna skrývá hlubší význam, postavy mluví a mluví, prázdno, to určitě není hospodský kec...

V podstatě je zarážející, jací jsou to oba světoví autoři a jak málo je o nich opravdu hlubokých studií.

Dalo by se říci, že Hašek poznal všechno a vše ho svým způsobem zradilo. Jeho hledání končí anabází na Sibiři, odkud se za podivných okolností vrací do Prahy, aby odešel do určitého vnitřního exilu do hospody na Lipnici, kde diktuje „Švejka“ a jím vlastně dovršuje své dílo. Jedná se dle mého soudu o syntézu všech těchto jeho poznání a deziluzí. Nepřipadá vám někdy, že Bohumil Hrabal také nahlédl dna všeho a že ten jeho optimismus je vlastně kulisa, která mu pomáhá žít?

Mám pocit, že... i nám pomáhá žít.¹³

---

¹³ Rothová 1993, 2008.

8. 3. Rio Preisner¹⁴: Můj fragment si je vědom absolutna. Červen 1992.¹⁵

Narodil jsem se v roce 1925 na Podkarpatské Rusi v Mukačevu, v prostředí, kde jsem byl vržen do existenciálního klubka národů. Kdysi vládnoucí Maďaři byli ovládáni vedle Rusínů a Židů českou, velmi úzkou vládnoucí vrstvou. Mukačevo bylo skoro ze dvou třetin židovské a jako jediné v Evropě mělo gymnázium s hebrejským vyučovacím jazykem. Město bylo velice pestré, židovská část se vyznačovala i kontrastem generačním – mezi generací otců, ortodoxních věřících Židů a chasidů, oblečených v kaftanech a kožešinových čepicích, a synů, studentů hebrejského gymnázia, vyznavačů sionismu, který tenkrát nebyl dalek ideologii marxistické. Otcové to neradi viděli, protože marxismus vedl k odklonu od tradic židovského náboženství. V obecné škole zasedala v lavicích smíšenina národností, českých, maďarských, rusínských a židovských chlapců, kteří se všichni učili česky. Slováků na Podkarpatské Rusi bylo velmi málo. Snášeli jsme se dobře, bez nacionalismu.

Přišel rok 1938 a stará vládnoucí vrstva, Maďaři, převzala opět moc a česká se po vojenské parádě v Mukačevu odporučela. Mě otec posadil sousedovi, který jel do Čech, do auta a jel jsem k dědečkovi na Moravu, do Přerova, kde jsem v tercii zažil příchod Němců v roce 1939. Rodiče dorazili do protektorátu až za rok přes Rakousko, přes svobodné Slovensko nesměli. Myslili, že zachrání v Mukačevu majetek, nezachránili nic. Od kvarty jsme bydleli v Praze. Chodil jsem do smíchovského gymnázia v Husově ulici, kde po uzavření české větve Karlovy univerzity učili univerzitní docenti, např. Vojtěch Jirát, kterého jsem měl na němčinu, J. Š. Kvapil, Josef Kostohryz, po tři roky můj třídní. Značně mě ovlivnili, hlavně v septimě a oktávě. Jirát mně otevřel oči pro německou literaturu, přesvědčil mě, že germanistika není kolaborací, ale že je dnes velmi nezbytné pochopit německou kulturu, aby člověk poznal nejen nacismus, ale i ty dobré stránky německé kultury. Negativní stránky mají všechny národy, nejen specialisté na zločiny. Vojtěch Jirát tenkrát chystal sborník překladů z Hölderlina a vyzval mě, abych zkusil přeložit nějaké jeho básně. Překlad skončil naprostým neúspěchem, ale nicméně Jirát mi tenkrát vysvětlil, v čem jsou chyby, a leccos jsem se naučil.

---

¹⁴ Rio Preisner. Narodil se 13. 11. 1925 v Mukačevu (Ukrajina), zemřel 2. 8. 2007 v Indianě (USA). Germanista a bohemista, esejista, básník, literární vědec, překladatel z němčiny a angličtiny.

¹⁵ Preisner, Rio (1992): Rio Preisner o sobě a svém díle hovoří s Petrem Kotykem a Janem Šíchou. Literární archiv Památníku národního písemnictví, 22. 6. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 51/92.

Seznámil mě s Goethem a Karlem Hynkem Máchou, byl germanobohemista a srovnávání vlivů německé kultury na kulturu českou mi už zůstalo.

Kostohryzovi jsem předkládal své filozofické eseje, které jsem plodil pod vlivem Nietzscheho a Ladislava Klímy. A marxismu a anarchismu, což byly vlivy, kterými jsme vzdorovali nacionálnímu socialismu. Byli jsme hrdí, že se zabýváme studiem marxismu, ale souběžně s Nietzschem. Profesor Kostohryz byl k mým úvahám zrovna tak shovívavý jako profesor Jirátko k překladům. Byly to nesmysly, ale tak jsem se učil, s důvěrou k nim, nikoho neponižovali, ale povzbuzovali a zároveň ukazovali, že to ještě není ono, že nejsme geniální proto, že čteme Nietzscheho. Dovedli člověka i uzemnit, což je důležité pro poznání svých mezí – je důležité od mládí vědět, že věda není jenom hra nebo geniální rčení, ale že je to práce soustředěná. Kromě učení mě profesor Kostohryz uvedl do redakce Řádu, kde jsem poznal především vydavatele Lazeckého a hlavně mladé přispěvatele – Františka Listopada, Jana Grossmana, Ivo Fleischmanna a Jaroslava Moráka, podle našeho názoru tenkrát autora esejí mimořádně hlubokých. Nicméně později, po válce, mnozí z nich se neradi k Řádu hlásili, protože začal být považován za reakční list, který prý kolaboroval s Hitlerem, což není pravda.

Přeložil jsem tenkrát Rilkův dopis generálmajorovi Sedlakowitzovi, který Rilka učil v Hranicích na vojenské škole. Rilke mu popisoval svoji návštěvu a zkušenosti z carského Ruska a zmínil se o tom, že ruská duše je schopna přijímat nezměrné utrpení a dlouho ho snášet. Dopis, již vysázený, nevyšel, nacistický cenzor ho zakázal právě pro tuto větu.

*Co jste dělal po maturitě v roce 1944?*¹⁶

Jako totálně nasazený jsem pracoval ve slévárnách ve Vysočanech, všude bylo napsáno Viktoria, vyráběli jsme Tigery, slavné pancéřované tanky. Vedle u Junkerse dělal Škvorecký letadla. Přišel konec, vytoužený kaputt, přišli osvoboditelé, Rudá armáda, a někteří Češi se začali projevovat – v Praze na ulicích hořeli Němci polití benzínem, což, ironicky řečeno, nebylo tak zlé, hůř se chovali k německým ženám.

Otevřely se dveře univerzity. Začal jsem studovat bohemistiku, v ročníku nás bylo šest set a přednášky byly vedeny v duchu nacionalismu, např. každá přednáška Alberta Pražáka

---

¹⁶ Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Broch 1966, Kafka 1968a, 1968b, 1968c, Jedlička 1966, 1992, Klíma 1904 a Preisner 1968, 1977, 1980, 1984a, 1984b, 1984c, 1984d, 1987, 1992, 1993.

končila obrovským aplausem a výkřiky, projevy nacionalistické euforie. Mně se to nějak nezdálo, říkal jsem si, to není moc věda. Vzpomněl jsem si na Jiráta, který umřel v květnové revoluci po záchvatu, kdy se k němu přes barikády nedostal lékař, a šel jsem na germanistiku s filozofií a anglistiku jsem dělal ještě vedle. Germanistů nás bylo šest, učil nás profesor Siebenschein a z kolegů studentů byl nejzajímavější Petr Demetz, přítel. Měli jsme úžasné diskusní semináře, k dispozici obrovskou knihovnu zděděnou po germanistice německé Karlovy univerzity. Pracoval jsem v ní ve funkci knihovníka seminární knihovny a dostal jsem pod palec sběr nacionálně socialistické literatury týkající se ideologie „Třetí říše“. Dokonce jsem koketoval s myšlenkou, že napíši disertaci o nacionálním socialismu, zajímaly mě jeho filozofické kořeny. V prvních dvou letech po válce jsme probírali Pražskou školu: Franze Kafku, Franze Werfela, Rainera M. Rilka a autory z Prahy. I disertace jsme si tak rozdělili, např. Demetz napsal o Kafkovi. Tenkrát jsme s Demetzem znovuobjevili a vyfotili Kafkův hrob. Já si jako disertaci zvolil Werfela a v Listech filologických jsem o něm uveřejnil eseje. Začalo mě zajímat překládání, z angličtiny, z němčiny, např. Stefana Georga, to byl ještě vliv Jiráků. Pěkně jsme studovali, jenže přišel Únor 48, objevili se záhadní studenti-nestudenti, kteří dohlíželi. Jistý Sovák, tragická figurka, zřejmě agent StB, si mě jednou zavolal na pohovor za kritiku Stefana Zweiga a Anny Seghersové, kterou jsem otiskl v německém časopise: „Dej si pozor, to vypadá, že jsi ironizoval marxistickou metodu, a nemysli si, že když jsi to napsal německy, že my tomu nerozumíme!“ Zavládl nový duch. Přišly prověrky, ale ještě mě nechali dokončit doktorské studium. Doktoráty pak zrušili a přišly tituly převzaté ze Sovětského svazu. Jenže jsem si nedával pozor na ústa, mladý člověk si myslí, že se mu nemůže nic stát, a dostal jsem obsílku k PTP. Byl jsem právě dva měsíce ženatý a u pétépáků jsem strávil dva a půl roku. Doktorát jsem měl u PTP jako jeden z mála, což mně přitížilo, zaměřili se na mě. Film „Černí baroni“ není nejlepším svědectvím o životě u PTP. Psal jsem si tam deník, který bych snad mohl teď vydat. Poznal jsem tam zajímavé lidi, např. básníka Josefa Suchého, který už před tím seděl tři roky v kriminále, synky kulaků, kteří tam byli za své otce, co se odmítli dát do družstva. Pak tam byli, podle pravidel gulagu, kriminálníci, které mísili s nespolehlivými politickými, vrahové určení k provokacím, znásilňovači žen, zloději, hodně Cikánů. Kriminálníci, privilegovaní, byli nasazeni do pozic kápů, pokud nedonášeli, političtí, druhá třída, byli považováni za větší zločince, ti s doktorátem za největší, takže jsem se neměl moc dobře. Navíc „dýzlačky“, jak jsme jim říkali, dráždilo mé jméno Rio, jeden z nich tak pojmenoval svého vlčáka a vždycky, když mě viděl jít, tak pustil psa a volal: „Rio!“

Život tam nebyl příjemný, zavírali nás do lochu, v Mníšku nad Orlicí nás vysadili do lesů, museli jsme vykácet stromy, postavit přístupové silnice, s pomocí lopaty a krumpáče, bez mašin, se sekyrou a pilou. Betonáže, všechno ručně, nosit pytle s cementem, vykládat velké kameny do základů silnice ručně z vlaků na nákladní auta a skládat zase ručně na cestu. Tuhá práce. A zima byla! Dali nám uniformy z wehrmachtu, německé boty, rozpadlé, a když jsme tak stáli na buzeráku, každý v jiné uniformě jako šašci, tak na nás řvali: „Vy fašistický svině!“ Oblíklí si nás tak, aby nám ještě „právem“ mohli říct, že jsme fašisti. Vstávat se muselo v pět, zpívat a na rozcvičku, ačkoliv jsme dřeli dvanáct hodin, pak kafe s brómem a marš na pracoviště se zpěvem, strašně jsme trpěli zimou.

Speciální úkol jsme dostali v Doupově u Karlových Varů, v zakázaném pásmu, ve městě, kde nikdo nebyl, jenom vojenské jednotky, a my, pět set pětépáků. Nastěhovali nás do bývalého gymnázia, které sousedilo s kostelem, nacpali nás po sedmdesáti do tříd s třípatrovými postelemi, moc lidí, ale aspoň jsme se zahřáli.

A co bylo vaším úkolem?

Vyčistit přístupové silnice do vnitrozemí a okolních vesnic od sněhu, pracovali jsme ve dne v noci, svítili nám reflektory nákladňáků. Potom jsme dostali za úkol vykydat všechna hnojiště v okolních vesnicích a na bývalých německých statcích. „Hnůj je cenná surovina, naloží se na vejtrasky a po těch vyčištěných silnicích se dopraví do vnitrozemí a rozhází na polích JZD,“ zněl rozkaz. Norma byla šest vejtrasek za den, naložit, odvézt, bylo to dost v té zimě, a zase zpátky, smrděli jsme hrozně, a vždycky, když jsme jeli na korbě vykládat, jsme měli holínky ponořené do teplého hnoje, hráli jsme si aspoň nohy. Ironie tkví v tom, že důležité bylo zužitkovat hnůj ze statků německých sedláků, které pak sloužily jako cíl pro dělostřelby. Rozstříleli vesnice na padrť, ale hnůj vyvezli, to byla ta cennost! Socialismus vždycky končí u takových hodnot, protože nedovede hodnoty rozlišovat! Hnůj je jistě pro sedláka hodnotou, ale socialismus postavil stupnice hodnot na hlavu.

Neměli jsme kde se tam umýt, tak nás jednou týdně vozili na nákladňácích do Karlových Varů, do sklepních sprch. Sprchy jako v koncentráku, přišla grupa mužů, svlékli jsme se donaha, vlezli pod sprchy, horký, studený, všelijaký, a potom bez ručníků, mokré, zase se obléct do smradlavých hadrů a ještě rozpařený na nákladňáky a zpátky v mrazu do Doupova. Zachránili jsme mnoho tun hnoje, při kydání kolem nás lítali havrani. Jednou jsme našli v hnojišti flašku rumu, umyli ji a vypili. V opuštěné policejní stanici SNB, v hnojišti pod oknem služebny jsme našli tři lidské lebky, takový „odpad“. Vevnitř ještě visel Gottwald a

transparenty. V opuštěných usedlostech byly rozházené fotografie, rozpáraný nábytek a rozbité všechny staré selské krby – zlatokopové hledali schované šperky a cennosti. A právě o nesmírném smutku, bezvýchodnosti měl Josef Suchý sny, vyprávěl mi je a psal o tom básně, např. „Ledové paláce“. Na cimře si každý choval svoje vidle pod postelí.

Kostel vedle gymnázia, barokní, byl úplně zdevastovaný, zplesnivělý, okna rozbitá, vevnitř lavice z tvrdého dřeva rozsekány sekýrou, oltář sloužil jako záchod, oltářní obraz byl rozstřílený ze samopalů. Venku před kostelem byl hřbitov, a na to nikdy nezapomenu, stál tam železný kříž, a kdosi měl takovou sílu, že ho zkroutil do podoby kříže hákového, to jako že tady všude leží náckové. Před kostelem byla hromada popele se zbytky knih z gymnázia, z oken je házeli a dávali si tu práci, že je pálili. Přivezl jsem si odtamtud Ciceronovy řeči, které přehlédli a nezničili. Pálení knih vedle záchrany hnoje patřilo také k budování nového věku.

Po propuštění z PTP jsem byl trpěný intelektuál, pořádné zaměstnání jsem nemohl najít. Živila mě žena, kterou nechali pracovat jako kunsthistoričku na soupisu na českých zámcích. Časem, pomalu, jsem mohl v jazykové škole učit němčinu. Jednoho dne ke mně přišel pan Čermák ze SNKL, pozdějšího Odeonu, abych pro ně překládal. V 60. letech se situace postupně zlepšovala a překlady jsem si začal vybírat sám, náročné, měl jsem možnost změřit své síly se složitým textem. Vladimír Kafka mi nabídl Brochovy „Náměsíčníky“, za což mi dokonce dali cenu Mladé fronty za nejlepší překlad. S Ivanem Slavíkem jsme překládali Eliota a anglické básníky, kteří ovšem nemohli vyjít a vycházeli ve všelijakém samizdatu. Překlady bylo dost, živil jsem se jimi.

První vlastní knížka „Kapiláry“, kombinace prózy a poezie, ilustrovaná přítelem Mikulášem Medkem a Vyleťalem, mi vyšla v roce 1968 v Bloku v Brně. Oba ilustrátoři už jsou mrtví. Kniha prý měla úspěch u mladší generace, jak jsem se dověděl až v exilu. V roce 68 jsme se s celou rodinou nevrátili z dovolené v Jugoslávii, v bytě na Letné jsme nechali všechno – knihovnu s pěti tisíci svazky, obrazy. Ve Vídni jsme strávili tři čtvrtě roku. Ještě v Praze jsem vydal knihu o Nestroyovi, ke kterému mě přistrčil divadelní historik Karel Kraus. Chtěl po mně obsahy všech přibližně sedmdesáti Nestroyových frašek do kartotéky Divadelního ústavu. Začal jsem číst celé Nestroyovo dílo, psát na kšeft ty obsahy frašek, ale tím jsem i pronikl do struktury díla, začal jsem se o něj víc zajímat, studovat literaturu, až jsem napsal knížku „Johann Nepomuk Nestroy, tvůrce tragické frašky“, přičemž „tragickou fraškou“ jsem myslel i tehdejší současný režim, totalitární. Kniha měla v sobě skrytou šarádu, některé figury v Nestroyovi jsem interpretoval ve smyslu figur dnešních, loutkovitých, odlidštěných. Krejča tenkrát chtěl onu loutkovitost uvést na jeviště v „Provazu o jednom konci“, syntéze, kterou napsali Kraus s Mahlerem z určitých hlavních motivů několika

Nestroyových frašek. Hlavně služebnictvo se v ní pohybovalo jako marionety. Slavili s tím velký úspěch ve Vídni. Knihu jsem vydal i německy v Mnichově a měla veliký úspěch v západní Evropě a hlavně v Rakousku. Cenili si překladů Brocha a obojí mně pomohlo po emigraci při čekání ve Vídni – dostal jsem pozvání od americké univerzity, abych tam učil germanistiku. Zůstal jsem tam 22 let a poznal mnoho výborných lidí, i Němců, studentů ze SRN, kteří utekli před katedrovým marxismem a levičáky na americkou univerzitu. Poprvé v životě jsem naprosto svobodně pracoval, bez cenzorů. Ovšem je tam rivalita, válčení v provinciích ducha, hlavně v humanitních oborech mezi profesory levičáky a marxisty oproti pár konzervativcům. Vzdělání, ale zaslepení lidé neviděli, co je to gulag a Sovětský svaz, což přetrvává i dnes po rozpadu Sovětského svazu. Věří dál ve své utopické vize, že lze založit spravedlivý stát, a zkusí to znovu a líp, vyvarují se chyb...

Exil je pro mne spojen i s literaturou psanou ve formě fragmentů. První díl, „Kritika totalitarismu. Fragmenty“, pojednává o totalitarismu, proti němuž zápasí fragmentárnost, netotalita. Pojetí fragmentu je složité. Již romantici měli své pojetí fragmentu, fragment je pro ně jedinou možnou formou, protože celek, absolutno, nelze obsáhnout, ale fragmentárnost zároveň dává aspoň možnost absolutno naznačit. Já ovšem nesleduji romantický koncept fragmentu. Můj fragment si je vědom absolutna, ale ne ve smyslu totalitarismu, ale ani ne ve smyslu romantického absolutna, hegelíánského – absolutní Duch nebo něco takového, nýbrž v křesťanském smyslu transcendentálna. Vše, co děláme, nelze obsáhnout, je fragmentární, ale to je jediná cesta, která je možná.

V mých knihách jde o boj proti totalitarismu v celé frontě, historicky, filozoficky, teologicky a trochu i ekonomicky, ve všech hierarchických stupních poznání obsáhnout a zároveň neobsáhnout, aby to zůstalo fragmentem ve všech postojích, jde o paradox, vnitřní rozpor. Bojuji proti Hegelovi, protože v hegelíánské gnosi vidím vyvrcholení moderní gnose, a všichni ti, co přijdou po něm, včetně Marxe, jsou jeho bastardi, zplozenci, i když Marx se svým materialismem se zdánlivě od hegelíánského idealismu liší. Ale Marxův idealismus je jenom dialektická negace rodu, rub jedné mince. Idealismus a materialismus jsou pojmy. Hmota, o níž mluví marxisté, je pro mě zrovna takovým pojmem, jako je Duch pro idealisty, to znamená něco, co nesouvisí s realitou. Proto také marxisté všechno ničí, i když mluví o materialismu! Materialista by si měl vážit hmoty, ale oni si vůbec hmoty nevážejí! Vidíte, jak po nich vypadají města, příroda, devastují hmotu, zabíjejí tělo, pobíjejí lidi, a nejenom že je vraždí zbraněmi nebo mrazem v tajze, ale oni také ničí Zemi a tráví vodu a vzduch. Jaký je to materialismus, který otravuje studně? To není materialismus, to je nenávist k realitě, Bohem stvořené skutečnosti, která je nejenom hmotná, ale také hmotná, a je to tatáž nenávist, kterou

objevíte u idealistů, kteří odmítají hmotu ve prospěch Ducha. Je to vždycky odmítnutí hmoty, i ve jménu materialismu. Vypadá to jako paradox, ale není to paradox v okamžiku, kdy pochopíte Hegelovu dialektiku. Negaci negace převzali marxisté, negace infinito ve jménu utopie. Utopie je tím, čemu oni říkají konkrétno. Dodnes slyším v české televizi a rozhlasu: „Musí to být konkrétní. Klad'te konkrétní otázky. Musíme myslet konkrétně.“ Konkrétno je marxistické a znamená něco, co nemá se skutečností co dělat. Konkrétno znamená uvědoměle ideologicky myslet: „Ale teď, soudruhu, konkrétně...“, znamená: dej si pozor, mluv tak, abychom tě nezavřeli, nezničili! Mluv v negacích negací negací. To je konkrétno! Dokud v politických diskusích používají odborníci „konkrétno“, i když nejsou marxisté, tak je třeba říci, že dokud používáme slovník svého nepřítele, jsme v jeho područí.

V knihách jsem se snažil zachytit hlavně sepětí Hegela a toho, co se dělo v revoluční orthopraxi, jak jsem to nazýval, která spočívala v tom, že se ničila, „dialekticky negovala“, realita – válkami, koncentráky, budováním socialismu... Budování socialismu, jak už víme, je ničení všeho kolem. Nejsem nějaký ekomytolog, ale jestliže někdo zničil vodu, ovzduší, půdu a všechno, tak to byl socialismus. Budování socialismu byl ten hnůj, který jsme vyváželi na jezeďácký pole, a na druhé straně se střílelo do vesnic, které vytvořily generace lidí. To je ta negace.

Vejde se toto všechno ještě do toho slova totalitarismus? Není z toho již něco obecnějšího?

Použil bych toho slova gnose. Princip gnose je prastarý, gnose je po dva tisíce let nepřítelem křesťanství. Již Židé ve Starém zákonu bojovali s pohanskou gnosí. Principem gnose je nenávisť k hmotě, nenávisť ke stvořenému světu, vše má být duchovní, máme vejít do absolutního Ducha. I asijská náboženství, nirvána a podobně, to všechno je zduchovňováním hmoty. Smysl života je zduchovňován, „překonat tělo, tělo je smradlavé, hmota je těžká, hmota nás váže k zemi, člověk je stvořen k tomu, aby se zbavil těla...“ V gnostických úvahách má duše tělo shodit, odhodit, překonat a stát se duchem a splynout s tím vyšším světem Ducha absolutního. Gnose nenávidí a odmítá stvořený kosmos a tím odmítá samozřejmě i stvoření a Boha Stvořitele. V některých gnostických mýtech bůh, který stvořil kosmos, je zlý, negativní bůh. Čili co se skrývá za gnosí? Vejít do nicoty. Cílem gnose je znicotnění, jak říkal Schelling, a totéž objevíte i v Hölderlinově poezii. Spolu s Hegelem byli všichni tři spolužáci v jedné třídě gymnázia a nejgeniálnější byl asi Hölderlin, autor patrně prvního systému německého idealismu, převzal ho Schelling a poslal geniálnímu Hegelovi, který ho dovršil a udělal z něj absolutní systém gnose. Předpokladem k tomu ovšem je předtím proběhnutí

racionalistická revoluce, popření poznatelnosti věcí, „Vše jsou jenom fenomény, vjemy, věc o sobě je nepoznatelná.“ Co je věc o sobě? To je ta hmota! To, co vlastně není, my to nemůžeme ani poznat, to je jenom fenomén, a jak řeknu fenomén, už jsem v konkrétnu, v oblasti neskutečného konkrétna... a s fenomény se dá nakládat, jak chcete, z fenoménů můžete udělat krásnou teorii a myslet si, že jste pánem světa. Subjekt se stane pánem světa a jeho úkolem je dialekticky ho negovat, tím dosáhne nejvyššího stupně zduchovnění, překoná i fenomény v sobě a vplyne do duchovního absolutna. Krajně zjednodušuji, mluvím trošku o Hegelovi a německé romantice a romantický fragment není tím fragmentem, který používám, ale můj fragment je tím fragmentem, který právě proti tomuto bojuje. Můj fragment je útržkem reality, která je, která se nedá negovat dialektickou hrou, ať už idealistickou nebo materialistickou dialektikou. Protože my jsme dialektickou negaci poznali na vlastní kůži, musíte říci, že když tu hru budeme hrát dál, tak se zničíme, pakliže nezasáhne Stvořitel, který řekne: Tak dost téhle ďábelské hry!

V některých vašich fragmentech je cítit vliv Ladislava Klímy, jehož dílo jste v mládí četl.

Ladislav Klíma v knize „Svět jako vědomí a nic“, kterou jsem tenkrát četl, domyslel gnosi až do té nicoty. Co je svět? Vědomí a nic! Co si s tím může člověk počít? Stát se bohem, deus sumus, DS, zkratkou, kterou si Klíma tenkrát píše ve svých denících a chce se stát jakýmsi bohem sebe sama, egodeistou. Dokázat skutečnou skutečnost je filozofický problém. Filozoficky nelze dokázat, že skutečně existuje skutečnost. Kant řekl: skutečnost nelze dokázat bez Stvořitele, bez transcendence.

Vy jste se stal katolíkem díky rodinné tradici?

Ne. Ještě dědeček z otcovy strany byl věřící katolík, chodil do kostela v Přerově na Moravě a vzal mě někdy za ruku jako chlapce s sebou, ale rodiče, ti nevěřili. Sice jsem byl jako dítě pokřtěn, ale zpátky do církve jsem se dostal až v 50. letech pod tlakem stalinismu. Stalin mě dostal do církve zpátky, protože jsem neviděl jinou alternativu proti vládnoucímu pudu ničení všeho. Buď nihilismus dotažený do konce, nebo, a tam já jsem vůči sobě nekompromisní, Ladislava Klímy „boj o vše“. O vše šlo za Stalina také: buď Stalin, a jít s těmi šílenci do ničení a zajít v nicotě, anebo se obrátit k Bohu. Obrátit se k Bohu je milost, to si člověk sám nemůže vymyslet, musí mu být pomoheno milostí. Já se dost dlouho bránil, nežil jsem nijak svatě, na prahu úplné sebedestrukce, když jsem válčil sám proti sobě, jsem se rozhodl a Bůh

mi i poslal lidi, kteří mi pomohli. Mezi nimi mou budoucí ženu z dobré katolické rodiny. A jak jsem řekl, krátce po svatbě jsem narukoval k pětépákům a těch dva a půl roku, to byla tvrdá zkouška pro oba, ale také dobrá škola pro mě jako křesťana, novopečeného katolíka. Po propuštění naše manželství vlastně teprve začalo a já začal žít jako normální člověk.

V exilu jste byl v redakci katolicky laděných „Rozmluv“.

Časopis „Rozmluvy“ založilo trio – Josef Jedlička, Ivan Diviš a já. Vydavatelem byl pan Alexander Tomský. Název jsme vyšpekulovali jednou v Mnichově. Šlo nám o časopis, který by nesdílel přímo linii „Svědectví“. Tigridovo „Svědectví“ se nám tenkrát zdálo přece jen trochu levé, ne tedy komunistické, ale málo konzervativní v klasickém slova smyslu. Ovšem konzervativní politika v klasickém smyslu by musela být monarchistická s králem z boží milosti – kde jsme dnes od toho! Klasický konzervativismus, pomazaný vládce, legitimita moci, nemá s jakobínskou demokracií nic společného, proti té jsme byli, ne proti demokracii americké, ta ještě se nám zdála relativně konzervativní. Ale rozhodně jsme nesouhlasili s demokracií jakobínskou a měl jsem dojem, že „Svědectví“ sdílí ještě názor jakobínské revoluce, to znamená, že Masaryk, Beneš atd. jsou jasně v tradici jakobínské demokracie, že to není konzervativní myšlení a že to, co dále chybí jakobínské demokracii, je křesťanství. Počínaje osvícenci, Voltaire, Rousseau nejsou žádní křesťané. Proto „Rozmluvy“, časopis, který by nějak politicky zachytil linii konzervativismu, který by ještě mohl být nazván tímto jménem. Konzervativců, i celosvětově, moc není. Konzervativismus je ústupový boj, levice má poslední slovo a udává směr do budoucna, i když to nikam nevede, jen do další katastrofy. Proč? Protože levice je vždycky negace negace, dialektik myslí dialekticky, i když o tom neví, a to je gnose. Oni prostě vytvářejí utopické koncepty, a jakmile začnou s utopiemi, odmítají realitu, musí, realita překáží uskutečnění utopie, tak ji ničí, to jsou ty buldozery na zářivě jasné cestě, a budoucnost je jakési neskutečno a to je to v jádru gnostické duchovno, k němuž se míří, a nakonec je to absolutní Duch. Také bychom to mohli považovat za černou jámu ve vesmíru, do níž se vše vsákne a zmizí. Konzervativismus je ústupný boj, každý konzervativce je pesimista a já souhlasím s Oswaldem Spenglerem v tom, že optimismus je zbabělost.

Pro stvořitelské Slovo je důležitý jeden aspekt, že je vázáno na stvořenou realitu. Nelze je oddělit, protože stvořitelský akt není aktem nějaké pohádky. Slovo, které bylo učiněno Tělem, je vážná, krvavá záležitost – zase Tělo! Tělo, to je něco, co gnose nechce přijmout, že se Bůh stal tělem – „jaká degradace“, vejít do hmoty, krvácet a já nevím co... – to je nepřijatelné pro gnostiky, proto musí odmítat křesťanství. Křesťanství je strašně krvavá

záležitost, materialistická v podstatě, protože jde o zmrtvýchvstání těla – to gnose nemůže chápat! Na co tělo? Nestačí vám čirý duch? Nebudete nic vážit, ale jakýpak ráj, když člověk nemá tělo! Člověk nemůže být šťastný bez těla.

Jako míry?

Ne jako míry, ale jako kompletního lidství. To neznamená, že člověk je jenom tělo. Člověk je kombinací obojího, což je velké mystérium. Když ho roztrhnete, oddělíte tělo od duše, což nemůžete, tak není člověk celý, celý člověk je duch a tělo. Tělo je nezbytná součást člověka – je to jeho pečeť lidství. Imago dei je v naší tváři, v našem těle, to je ta pečeť.

Andělé jsou jiní. Podle jedné spekulace byl pád Lucifera způsoben tím, že nemohl přijmout představu o vtělení, že by se stal tělem. Považoval to za strašnou urážku: jak může absolutní Bůh přijít na takovou myšlenku, stát se tělem, být závislý na těle a lidských úkonech jako jíst, vyměšovat a být navíc zranitelný, dokonce se dát přibít na kříž, krvácet, nechat se bičovat a cítit bolest!? Proč to Bůh dělá? Je to nesmyslné, šílené. Ale v tom je velikost člověka, že nás Bůh povznesl do tak obrovských výšin, že jsme adoptovanými dětmi božími. Panna Maria je královna andělů, ona, tělesná žena židovská. Je nad anděly, což je pro člověka obrovské vyznamenání, nemluvě o Kristovi. Z trinitární dogmatiky vyplývají fantasticky logické vztahy, které nás musí přímo opájet tím, jak byl člověk obrovsky vyvýšen skoro na úroveň dítěte božího, Krista. My nejsme bohové, pozor! Ale jedině skrze tělo dojdeme spásy, tělo je nesmírně důležité, a to je ten křesťanský materialismus. Tělo vám žádná gnose nepřijme, všechna moderní náboženství a ismy hlásají gnosi, čistého ducha a překonání těla a ústí ve svod negace stvoření, ono luciferské: ne, stvoření nemělo být, stačily jenom duše. Křesťanství mi tělesností vyhovuje vůbec od začátku, totiž od inkarnace Krista.¹⁷

---

¹⁷ Preisner 2008.

8. 4. 1. Jiří Kolář¹⁸: Poznej sám sebe. Srpen 1992.¹⁹

*Kdy jste udělal první koláže?*²⁰

První koláže byly ještě, když byl surrealismus pro mne. Já jsem z těch věcí měl první výstavu v Mozarteu, to mě doporučil Karel Teige Emilu Františku Burianovi. Ale jinak jsem naprosto ovlivněn něčím jiným, po surrealismu jsem se spíš zaměřil na futuristy a na Kurta Schwitterse a dadaisty, poněvadž nikdo nedělal koláže z reprodukcí. Teige se o to pokoušel, ale to byla samá svlečená slečna a tak... Já jsem přesvědčen, že mládenci, kteří utekli od poetismu, udělali velikou chybu, protože všechno, co dělali potom, bylo poetické, je v tom rys poetismu, kterého se nemůže nikdo zbavit. Říkám, že jsem chtěl roznášet nemoc poetismu, že ten bacil poetismu dávám, nahodím každému, kdo ke mně přijde.

Dá se říci, že kromě Schwitterse vás podstatně ovlivnil ještě někdo z dadaistů?

Celkově dadaismus. Nezapomeňte, že já jsem člověk vychovaný černobílou fotografií a černobílým filmem. My museli namáhat ne imaginaci, ale fantazii a všechno naprosto jinak. Takže já když jsem začal psát a dělat koláže, tak většina moderních umělců už dělala něco jiného, někteří dokonce dělali i špatné věci. To však není žádná tragédie, když se v mládí nebo do půli života udělá řádné dílo, tak, zaplat' pánbůh, pak ať blbne, jak chce. Moderní umění má tu výhodu, že někteří lidé, kteří nespolehají na imaginaci a jenom jako umět neumět, začali až ve čtyřiceti letech a pak udělali dílo. To jsou ta Kristova léta, kdy začíná něco nového. A když si tohle umělec neuvedomí, já to posunu dnes až do čtyřiceti let, že ho čeká obrovská práce, tak zhasne. Mnoho lidí zhaslo, výtvarníci zvlášť. Aby to mohl malíř táhnout dál větší část života, tak to je strašná práce. Já nemám dnes na nic čas, nejsem

---

¹⁸ Jiří Kolář. Narodil se 24. 9. 1914 v Protivíně, zemřel 11. 8. 2002 v Praze. Básník, dramatik, překladatel z francouzštiny, angličtiny a němčiny, kolážista. Člen Skupiny 42, Umělecké besedy a skupiny Křižovatka.

¹⁹ Kolář, Jiří (1992): Jiří Kolář o sobě, generaci a díle hovoří s Petrem Kotykem. Ateliér Jiřího Koláře v Paříži, 6. 8. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 55/92.

²⁰ Při přípravě rozhovorů s Jiřím Kolářem a jejich zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Blatný 1979, 1987, Hiršal – Kolář 1959, Karfík 1994, Karfík – Motlová 1993, Kolář – Hiršal 1968, Kolář 1941, 1945, 1945a, 1945b, 1946, 1957, 1964, 1965, 1975, 1983, 1984, 1985, 1986, 1990, 1992, 1993a, 1993b, 1994, 1995a, 1996 a Lamač 1970.

schopen ani napsat nic pořádného, to vyžralo všechno, celého člověka. Josef Čapek, na té přednášce jsem byl, říkal, že umělci jsou konkurenti Stvořitele, a Paul Klee a Joan Miró tomu odpovídají, všimněte si, že tam není žádný realismus, všechno předělané, zvířata, věci, a u Kleea zrovna tak, to je právě ten konkurent Stvořitele.

Byl jste vždy věřící člověk?

Většinu času, poněvadž co vám zbývá po určitých letech, nic jiného než Pán Bůh. Jak si představuji Pána Boha? Já si vystačím s fousatým pánem, kterého dělalo přede mnou tolik umělců, kterých si vážím, že nemám chuť si vymýšlet jiného. Musel bych odpovědět jako svatý Augustin, když se ho ptali, jak vypadá váš Bůh, a on říkal: „Jak vypadá..., než jste se mě na to zeptali, tak jsem to věděl.“

Tohle je odpověď, která je často při ruce, když se má něco nepojmenovatelného pojmenovat.

No toho je většina, jak máte pojmenovat nějaké tajemství, proč zrovna vás to potká.

O čem jsme teď mluvili, platí i pro to, že jste posléze přestal pracovat se slovem?

No, podívejte se, já jsem napsal „Mistra Suna“ a „Nového Epikteta“ a tím Sunem jsem si asi postavil laťku moc vysoko. A to říkám až teď. Poněvadž se mi začaly verše rozbíjet, to znamená, že jsem začal dělat něco jiného, začal jsem studovat skladbu hudebních děl, a co jsem si namyslel o tom, tak jsem to chtěl uskutečnit v básních, i s těmi pomlkami. Nezapomeňte, že v té době už byla elektronická hudba a všechno možné. To překračovalo poezii, tam se to neobjevilo, rozumíte tomu, takže já jsem se znovu vrátil k futurismu, k tomu rozbitému verši, ke Guillaume Apollinairovi, ke „Kaligramům“, poněvadž jsem znal dřív kaligramy Vítězslava Nezvala a Seiferta než Apollinaira samotného. No a tak jsem začal rozbíjet verš s úmyslem. A tak jsem si řekl, co kdybych se pokusil, jako to udělali výtvarníci, napsat báseň, jak by ji napsal člověk, který neumí psát. Negerské umění je na tom založené, ti neměli žádné školy, to nebyli lidé z akademie, to bylo, jak vám říkám, umět neumět. Tak to začalo.

Mluvíme-li o osudu, jak se dá osud uchopit jako pojem, když ho používáte?

Musíme znát autobiografii tvůrců. A v tom to všechno vězí. Co člověk žije a jak s ním osud zatočí. Vždyť já se do kriminálu sám nechtěl dostat, ale já musel v té zemi žít. Autobiografii má každý, budete vědět, co to je, když vám umřou rodiče a sourozenci, tak to je něco jiného zůstat tady prostě sám. Máte pohled na život úplně jiný, k tomu ještě přispívá situace národa, do kterého patříte. Já jsem jednou napsal, že moderní umění dělá většinou mládež, která na to má. To se nedá nic dělat, tak to je. Dadaisti, kteří dělali za světové války, kdy se vraždilo málem v celém světě, „Cabaret Voltaire“, byli v klidu ve Švýcarsku. Protože to byli umělci, tak přeci jenom ta negace světa se v jejich umění obrátila. Ať dělali, co chtěli. Kdyby to dělali normální lidé, a špatní, tak ti to tam nedostanou, to rozbití světa.

Soudí se, že kořeny dada jsou výtvarné.

Kořeny dada, samozřejmě, a kořeny uměleckých škol. Nezapomeňte, že Pablo Picasso začne tu negerskou plastiku objevovat na začátku století, drží ho to celý život. Tam je nějaké období, které je nevysvětlené pro mne, že kdo trošku uměl psát a trošku uměl mluvit, tak ho to pohltilo. A ještě někdy ty myšlenky byly takové, že ponoukaly lidi dělat něco jiného, než co bylo. Apollinaire napsal větu, verš: „Tím starým světem přec jsi znaven nakonec.“ Takže ho museli odsunout, aby mohli dál. Mohli si práci hledat někde jinde, bylo to vnuknutí, to nebyla inspirace, to bylo vnuknutí. Já mám teorii, podle Apollinaira, „tím starým světem přec jsi znaven nakonec“, že to platí i na toto století a to platí i na mě, poněvadž já tam patřím. Porušované věci, co dělám, tomu říkám defektní umění. Poslechněte, já jsem toho musel ze sebe strhat, život to ze mě netrhal sám. Já jsem musel stírat, musel jsem setřít komunismus, musel jsem setřít všechno možné, co jsem zanedbal, v Praze jsem na to přišel, když jsem dělal stratifikaci. Člověk musí ze sebe, život z něj sloupá věci, až se dostane bůhvíkam, až se z něho stane troska.

Ty díry v nás se ohraničují postupně, nějak tak, že o nich člověk čím dál přesněji ví, kde jsou?

No jistě, dřív jsem o tom pořád tak nepřemýšlel, jako teď, když to dělám. Ale když to děláte, tak vidíte, že na tom něco je, jenomže to nemá význam pro druhého, ten to bere jako umění, jako celek, ale já za tím musím mít ten život a tomu já říkám znát autobiografii. Vidíte, co jsem zanedbal, zbytečně; komu jsem ukřivdil. Čím je člověk starší, těchto chyb na sobě vidí hrozně moc. A já tomu říkám, poznej sám sebe, platí to neustále, já potřebuji o sobě

přemýšlet, protože to poznej sám sebe, co ve vás je, můžete poznat jedině v dialogu s druhým.²¹

---

²¹ Kolář 1993b, 2008.

8. 4. 2. Jiří Kolář: Pravý opak je také poezie. Únor 1995.²²

K dětství. Jsem z rodu Erbena, který říká, že na dětství nerad vzpomíná pro tragické věci popsané pak v baladách. Neměl jsem šťastné dětství. Máma nás doma měla čtyři, neměla na nás čas. Při každém setkání se s bratrem divíme, jak to máma stačila. Nezapomeňte, že nám nemohla pustit televizi. A když jsme měli dobře spát, tak nám, což je podivný, vždycky četla Erbena, „Zlatý kolovrat“, abychom se před spánkem hrozně báli. Netrpím na nějaké inspirace z dětství, ale Erben mi zůstal, mám ty balady rád.

Když jste zakládali Skupinu 42, znal jste se osobně s Ivanem Blatným?

Ivana jsem poznal až ze Skupiny 42, jezdil jsem za ním do Brna. Bydlel v místě, kde bylo slyšet z nemocnice křik rodiček, tak zvláštní, drásavý, ty holky křičely opravdu zoufale a to bylo podhoubí Ivanovy poezie. Ať psal, co chtěl, tak já tam vždycky slyším ten křik, ohromnou symfonii zoufalství a naděje. V tom křiku ženy slyším: „Tak snad už se tě dočkám!“ A já jsem při něm v Brně Ivanovi říkával: „To máš dobrý, člověče, tam se ti rodí básně!“

Ivan udělal poezii i v životní figuře, on by se býval dostal do blázince i tady. Od roku 1970 až do roku 1979 jsem si dával žádosti o vycestování na studijní pobyt v Německu. Pustili mě až v devětasmdesátém, přišel jsem do Berlína a jel rovnou za Ivanem. Přivítali jsme se, jako kdybychom se viděli včera. Ožil. Ústavní ošetřovatelka mi řekla, že ho v životě neviděla v tak výborném stavu. Já ho bral normálně, a protože jsem nevěděl, v jakém je stavu, tak jsem řekl: „Ahoj, jak se máš? Můžeš z ústavu?“ Ivan věděl o cukrárně, tak jsme tam šli, dal si kafe a dort, mluvili jsme o všem možném. Dotáhl mě do papírnictví a koupili jsme balík sešitů. Slečna furt za náma. Když jsem odjížděl, řekla mi: „Patnáct let za ním nikdo nebyl.“ Když jsem mu po letech přijel na pohřeb, kolik myslíte, že tam bylo spisovatelů? Z básníků, když se budu ještě počítat za básníka, jsem byl sám. Ze spisovatelů Jan Křesadlo.

Z vaší nejnovější tvorby zlínská výstava představuje i zrcadlové koláže.

---

²² Kolář, Jiří (1995): Jiří Kolář o sobě, generaci a díle. Beseda ve vile Jiřího Zikmunda ve Zlíně, 6. 2. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Audiozáznam, přírůstkové číslo 33/95.

Na jedné Preislerově výstavě jsem viděl portrét namalovaný dvakrát, pokaždé z jiného pohledu, zrcadlově, proti, a ten byl mojí inspirací i proto, že mně kdysi dělal takhle fotografie Miroslav Hák. Řekl mně jednou: „Nebudeš se na mě hněvat, když mi půjčíš holku, se kterou chodíš, jako model?“ Líbila se mu, říkám: „Dobře, Mirku, tobě věřím,“ a on mi ji zrcadlově udělal.

Je lehčí napsat báseň slovy, nebo koláží?

Poslechněte, to je jiná disciplína, když píšete tužkou. U příležitosti výstavy v Památníku písemnictví se objevil v Literárním archivu v Nezvalově pozůstalosti můj surrealistický román. Kdysi se mi nelíbil, škrtal jsem a škrtal a škrtal, až z něho vznikly dvě dlouhé básně. A to je ta práce spisovatele. Obojí mě baví.

Kdysi jsem si psal deníky. Na každé jejich stránce mám i něco jiného, než jsou deníkové zápisy. Žádný básník nezařadil do knihy básní tak, že to tam patří, co psalo Rudé právo. Když jsem přečetl všemožné teorie umění, tak jsem si řekl: „No jo, ale pravý opak je také poezie.“ Staré věci se např. po padesáti letech samy zpoetizují. Když jsem polepoval věci, třeba váleček na těsto, tak jsem vždy dělal z věcí, které byly opracované rukama. Když jsem dělal například „Poctu Chaplinovi“, boty, tak jsem se tenkrát znal s vnučkou finančníka doktora Rašína, známé nábřeží, a viděl jsem u ní na stole boty odlité z bronzu. Ptám se, či to byly boty, a dáma: „Moje.“ Vzal jsem si je a polepil. Mám je dodnes doma. A mám dojem, že takhle nějak vznikla i moje poezie.²³

---

²³ Kolář 1995b, 2008.

8. 5. 1. Pavel Tigrid²⁴: Mně se nestýskalo. Srpen 1992.²⁵

*Začneme asi tím, že žádný rozhovor o Pavlu Tigridovi dělat nechcete, ale vyprávět budete.*²⁶

Mně je protivné mluvit o sobě, jednak jsem leccos už napsal, a navíc se stále opakuji. Ale jestli na něco věřím, tak na generační směnu v Československu, nebo co z něho zbude. Prostě musí dorůst a přijít nová generace, která je nepopsaný list, dějinně. V našem povídání budou nějaká varování, nějaké cynismy nebo nějaké detaily, které možná si někdo jednou vyslechne a řekne si: Takhle ne! Poněvadž já představuji generaci, která všechno prohrála, v podstatě, ale zároveň ne s ostudou, my jsme prohrávali, jak to šlo.

Musíme také říci, kdy a kde natáčíme. Natáčíme začátkem srpna 1992 v Héricy, francouzské vesnici, kde žiji a o které v Praze říkám, že jedu domů. V Héricy jsem skutečně doma, jednak poněvadž ve Francii žijeme více než 32 let, jednak jsem tu doma, protože jsem tady přesně to, co jsem. Což znamená, že s řezníkem se ráno pozdravím, bonjour, bonjour, on mně usekne biftek, já poděkuji a tím to končí. Nemusím jednak nic předstírat nebo spíš za někoho zaskakovat jako v Praze nebo Brně, kde lidé ode mě chtějí vědět víc, než vím, než mohu dát: „Co bude, co se stane, co udělám já, abych něco zachránil?“, místo aby se ptali sebe, co zachrání. Přístup dosti český! Dále jsem v Čechách pořád ve střehu, abych nebyl fouňa, co přijede ze světa a něco vykládá, dědek, co všechno ví lépe, poněvadž byl na Západě, jak říká předseda sociální demokracie. Houbec! My na Západě jsme čtyřicet let v emigraci žili jenom jinak, měli jiné možnosti, jiné šance, neříkám, že lepší než moje generace doma. Pochopitelně, generace doma buďto zahynula na nacisty nebo komunisty, zkolaborovala nebo prostě přežila a umřela, většinou. Takže v Héricy jsem doma v tom smyslu, že tu mám rodinu,

---

²⁴ Pavel Tigrid. Narodil se 27. 11. 1917 v Praze, zemřel 31. 7. 2003 v Héricy (Francie). Český novinář, vydavatel exilového časopisu Svědectví a po listopadu 1989 politik.

²⁵ Tigrid, Pavel (1992): Pavel Tigrid o sobě, díle, rodině a exilu hovoří s Petrem Kotykem. Dům Pavla a Ivany Tigridových v Héricy, 3. a 4. 8. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 54/92.

²⁶ Při přípravě rozhovorů s Pavlem Tigridem a Ivanou Tigridovou a jejich zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Bednář 1978a, 1978b, Drápala 2000, Halas 1944, Pelc 1985, Peroutka 1985, Svědectví Pavla Tigrida 1982, Tigrid 1956, 1963, 1970, 1988, 1990a, 1990b, 2001, Únor 1948 očima vítězů i poražených o třicet let později 1979 a Vývoj Charty 1981.

že tu znám sebe daleko víc než v Praze. V Praze musím neustále ohledávat situaci, jsem ve střehu, tady prostě jsem děda na venkově s fajfkou a se psem.

Nevím, jestli jsem to dobře vysvětlil, ale vrátit se v čase nejde. Když vzpomínám na Prahu tak, jak to říkal Jiří Voskovec velice krásně, v čase se nedá cestovat, protože když člověk vzpomíná na Masarykovu první Československou republiku, tak najednou nevíte, jestli vzpomínáte na to, jak jsme se vyřádili a byla pro nás dobrá jako pro študáky, jak jsme skutečně byli svobodní, a nebo je to sentimentalita, že jsme byli mladí. Jako mladí studenti jsme byli drzí, všechno jsme věděli, všechno jsme uměli. Takže je to těžké posoudit, faktem je, že jsme čtyřicet let žili mimo rodnou zem, a i když ovládáte její jazyk, znáte její historii, prostě jsme žili venku. Josef Škvorecký to někde formuluje ještě daleko lépe, ale zároveň, stejně jako Škvoreckého, mě zajímá zase to české. Proto jsme se tím pořád zabývali, ačkoli jsme nemuseli. Škvoreckého zajímalo, jak si počínali Češi v Americe, jak se vžili, nevžili, jakou řečí mluvili, a mě zase zajímalo, jak se to vyvine z té série historických průšvihů, jak se z toho Češi dostanou. Vím, mluvím jen o Češích, protože já Slováky neznám zdaleka tak dobře, Češi mají něco zvláštního do sebe. Smysl pro černý humor, sebeschazování, a zároveň určitá namyšlenost, že jsme pupek světa, to mi přijde zajímavé. Hlavně já se s Čechy nikdy nenudil, což je podstatné v životě, vyhýbat se nudě, poněvadž to je ztracený čas. Schůzování a nuda jsou dvě strašné věci, které sežraly mnoho času. S Čechy, ať v Paříži, ať v New Yorku či později v Praze, se člověk nenudí.

Žil jste v Německu, v Americe a nakonec jste se usadil ve Francii.

V tom není vůbec žádné tajemství. Pracoval jsem 27 let pro firmu Walker and Company, nejprve v New Yorku, v nakladatelství, pak mě udělali ředitelem pro Evropu se sídlem v Paříži, protože knihy, zejména umělecké, výhodně tiskli v Bruggách. Tam jsme později tiskli i časopis Svědectví, protože to bylo víceméně levné. Měli jsme sídlit v Bruselu, nudném městě, ale my si vybrali Paříž, kam jsem s sebou přivezl i Svědectví, jehož první číslo vyšlo v New Yorku v roce 1956, tot' vše.

Když se ohlédnete za svým životem, nepřipadá vám, že jste toho prožil tolik, že by to vydalo na několik životů?

Tigridů je několik. Když jsem se probudil na Pražském hradě jako podivný asistent Václava Havla, tak jsem si říkal, který jsem, co tam dělám, to musí být někdo jiný. Skutečně, můj život

je tak dlouhý, že mladí lidé to nemohou ani pochopit, a tak ohromně různý tím, že jsem byl dvakrát v emigraci, dvakrát jsem se vrátil do země, kde jsem se narodil, jejímž jazykem mluvím a většinou jsem jím i psal. Nakonec, když jsem chtěl napsat něco pořádného, ačkoliv anglicky umím natolik, že mohu psát anglicky, tak jsem vždy to podstatné musel napsat česky. Čili, když vzpomínám na sebe jako na studenta v první republice, tak to je jeden život, pak je ten druhý život, válečný, v Londýně za války jako mladý novinář, pak třetí život, návrat na tři roky do Prahy, do republiky, o které jsme věděli, že nevydrží, do podivné lidové demokracie, kde už tehdy byli někteří z nás v opozici proti komunismu, protože jsme v něm viděli to hlavní nebezpečí, jak říkal i bolševik. Pak čtvrtý život, nová emigrace, náhodou jsem se dostal ven, pak do Ameriky, pak jsem dělal nějakou dobu Svobodnou Evropu v Mnichově, zpátky do Ameriky, zpátky do Evropy. Čtyřicet let vlastně nic, čekalo se, dělo se, ale čekalo se, bolševismus u moci nebyla žádná legrace, nikdo z nás, zejména starších, si nemyslel, že se vrátíme do Československa, do kterého se budeme moci vrátit bez ostudy. Bez ostudy, to znamená, že byli lidé, kteří na československých velvyslanectvích za komunismu podepsali, že vystupují z občanství, „narovnali vztahy“ a mohli se vrátit jako návštěvníci. My jsme nemysleli, že se někdy vrátíme, čili vrátit se do Prahy ještě jednou, a navíc k panu prezidentovi Havlovi, který řekl: „Nestore, pojdte mně pomáhat na Hrad!“, to bylo neuvěřitelné! Opravdu jsem se na Pražském hradě, když jsem se „probudil“ před hradní stráží, štipal, jestli nesním, jestli jsem ze sebe nevystoupil. Zvláštní, nevysvětlitelné, tajuplné, do jisté míry mám výčitky, proč právě já, proč umřelo tolik jiných, Jan Skácel nebo Ivo Ducháček, kamarád, umřeli těsně před tím, než přišel sedmnáctý listopad 1989. Pád komunismu přišel tak rychle, že opravdu žádný z nás, „chytrých politologů“, nikdo, opravdu nikdo, nečekal tak rychlý rozpad bolševické všemoci. Mám pocit viny, že tady ještě sedím, kecám, vzpomínám, vyprávím anekdoty, ale jak jsem napsal již v knize, žil jsem šťastný život, měl jsem více štěstí než rozumu, občas se člověk přičinil a nefňukal. Znal jsem emigranty fňukaly, malíře, kteří nic neuměli a vymlouvali se na režim doma a po emigraci ve Francii či Americe zkrachovali. Věčně fňukali na osud. To nešlo. Nebylo možné sedět na plotě, to znamená, že Jiří Voskovec, který mluvil česky daleko lépe než já, opravdu měl smysl pro českou řeč, se rozhodl, že se stane, jak se dnes říká, plnohodnotným Američanem. Nelze sedět na plotě trochu doma, trochu venku, trochu být Američanem, trochu být Čechem, to nejde. Je nutno přijmout, když se člověk stane emigrantem, a trvá to desítky let, zemi, kde se s rodinou usadil, přijmout novou zem se všemi chybami, nevykládat všude, jak to u nás bylo jiný a lepší. Lidé, kteří ji přijali i s chybami a nedostatky, které jsou všude, nejlépe přežili a byli zároveň nejlepšími českými a slovenskými vlastenci. Uplatnili se ve svém oboru,

lékařině, právnictví, čemkoli, a tím Čechům venku dodali lesku, jak Češi umí! Nakonec nebylo univerzity ve světě, kde nějaký Čech nebo Slovák nevynikl.

V roce 1948 vám nastala emigrace ryze politická.

Únor 1948 jsme někteří z nás předpokládali, komunisté se dostali k moci způsobem vcelku legálním a některým z nás se podařilo dostat přes kopečky do Německa. Zajímavé bylo, že tam jsme se setkali, a já mnohokrát v Mnichově, s odsunutými sudetskými Němci. Mnozí z nich nám chodili děkovat, poněvadž jsme se jich jako novináři v Lidové demokracii a v Obzorech zastali. Byli jsme proti kolektivní vině, proti kolektivnímu vyhnání Němců, i když ne moc výrazně, ale přece jenom dost na dobu, kdy se Beethoven psal s malým b, abychom ukázali, jací jsme pašáci Češi. Němci se také psali s malým n, takže psaní proti kolektivní vině bylo přeci jen něco! Vyhnání Němci k nám chodili, dokonce řekli: „Vy jste pomohli nám, co můžeme udělat teď my pro vás?“ Zvláštní to bylo zejména u smíšených manželství, u rodin, které jsme znali při odsunu z let 1945 až 1946. Skutečně máte pravdu, že zpočátku to byla ryze politická emigrace, sami poslanci a bývalí ministři. V hospodě v New Yorku nás zaměstnával Emil Ransdorf, kdysi číšník, a z kuchyně neustále znělo: „Pane poslanče, ještě osm vidliček. Pane předsedo, dva guláše.“ Pořád pokračovalo titulování, všichni jsme měli holý zadek, ale v hospodě se titulovalo o sto šest, poněvadž „do švestek budeme doma“. My mladší jsem tomu nepropadli, viděli jsme exil na delší dobu. Ale když jsme později odcházeli z Německa, kde začalo vysílat rádio Svobodná Evropa a zlomeček z nás mohl dělat ještě novinářskou práci, když jsme odcházeli dál, většina do Kanady, Ameriky, Austrálie, do zemí klasické emigrace, tak první myšlenka nebyla, a tím odpovídám konečně na vaši otázku, zda se vrátíme, nebo ne, nebo co bude, nebo jestli jsme vlastenci, nýbrž kde budeme bydlet, kde seženeme práci, jaký bude ten nový život? V prvních dobách emigrace, když jdu zpátky, se nevydávaly skoro žádné knihy, vycházelo hrozně málo časopisů, každý se musel postarat o sebe a rodinu. Teprve později, když jsme zahnízdili, jsme začali myslet na knihy, časopisy, kulturu. Vydávat je česky nebo slovensky! A druhá věc, která mě napadá, byla, že my mladší jsme si rozhodně mysleli, že emigrace je na dlouhé desítky let, a podle toho se musíme zařídit. Návraty, jestli jsme dobří Češi, jestli vychováváme své děti, aby mluvily i česky nebo slovensky, se prožívaly v hospodách. V New Yorku v centrolepu čili centrální drbárně, kde bydleli Ferdinand Peroutka, doktor Karel Steinbach, a bydleli jsme tam i my, protože majitel domů v Jackson Heights byl Čech. Když jsme nezaplatili dvě činže, neřval, odepsal je, ale tam emigrantština, lidská a zároveň směšná a malicherná, už propukala. Chodilo se po

chodbách centroklepu a říkalo se: „U Peroutků už mají v tomto týdnu podruhé guláš, kde na to berou?“ Prostě malé závisti, drby, boj o zrno. Když začínala Svobodná Evropa, každý byl novinář, herec, hlasatel, ale v Mnichově jsme jich mohli přijmout jen sto dvacet, žádostí bylo ke třem tisícům. Bylo to vážné, lidé seděli v lágrech a dostat je z lágru do Svobodné Evropy, s bytem, platem, trvalým zaměstnáním, které baví, to byla výhra v loterii. Takže lidé, kteří místo nedostali, kteří práci neuměli, začali udávat ty, co práci dostali, prostě ošklivé věci, které také tvoří část všech emigrací světa. Československá byla ještě jednou z nejlepších. Rusové se rvali mezi sebou daleko víc, nenávisťně. Češi se pomluvili, ale po čase se zase nějak dali dohromady, jak je to v české národní povaze, na které přeci jenom něco je. Ostatní emigrace byly jiné, neříkám, že lepší, jiné. Tradiční, třeba Irové, Italové, jezdili do Ameriky, imigrovali, my jsme nebyli imigranti, my byli skutečně emigranti, z nichž někteří časem dostali občanství.

Srovnáte-li československou emigraci za druhé světové války s emigrací poúnorovou, v čem myslíte, že byla příčina špatného odhadu, jak bude komunismus trvat dlouho, a toho, že poúnorová emigrace nedala nikdy pořádně dohromady vládu v exilu?

Odpověď je jednoduchá: emigrace pomnichovská a pookupační v roce 1939 byla typická, totálně politická emigrace. Málo emigrantů, samozřejmě Židé ano, utíkalo z existenčních důvodů, prostě aby přežili, ale většina lidí byla politickou emigrací, která přímo navazovala na ztrátu československého státu. Pomnichovská emigrace věděla, že přijde válka, a také přišla, hrozně brzo. Válka změnila všechno, tempo, výhledy, a dokonce, když se již vidělo, že spojenci válku vyhrají, tak o to víc se veškeré snažení zpolitizovalo i ve špatném smyslu slova, a exiloví politici se rojili jak houby po dešti. Britové exilovou vládu uznali a všechno šlo, jak má, válka znamená i to, že začne a skončí, že skončí poměrně brzo. Kdežto emigrace post 1948 a post 1968 byla do jisté míry emigrací bezvýhlednou. Mnoho politologů dokonce myslelo, že bez války se rozdělení světa změnit nedá, a válka se s příchodem jaderných zbraní stala nemožnou. Řada lidí se smířila s faktem, že bez války to nepůjde, a ta zároveň nemůže být. Čili: jsme v cizině a tady také umřeme, to byl hlavní rozdíl v rytmu emigrací. Proto také všechny pokusy o exilové poúnorové vlády byly trošičku fraškovité, poněvadž co s vládou? Nezapomeňte, že za války Britové z různých zlatých pokladů platili exilové vlády, později nikdo nic neplatil. Navíc, když se někdo uchýlil v americkém nebo britském úřadě, neměl zájem. Představitelé pragmatické generace politiků typu Petra Zenkla a Václava Majera lpěli na benešovské válečné argumentaci, že kontinuita československé demokracie trvá, což se

ujalo. Nám o generaci mladším, dvacet let a víc, sdruženým okolo Svědectví, to připadalo jako směšné spolkaření, předstírání něčeho, co neexistuje. A že se dočkáme signálu z domova, který bude naznačovat, že se něco hnulo, signálu z komunistických zemí, jedno jestli z Polska, Maďarska nebo Sovětského svazu, tak to jsme nečekali vůbec. Musíte chápat jednu věc: v první polovině padesátých let my emigranti jsme nezahlédli na Západě živého Čecha ani Slováka, ještě tak Adolfa Hoffmeistera, který se šíleně bál. Komunistické Československo byla uzavřená, izolovaná země, ze které jsme mohli číst jenom noviny, Rudé právo, to jsme se toho dočetli! Takže nám se spolkaření jevilo iluzorním, nehledě k tomu, že pánové politikové byli placeni Američany, to znamená z Národní rady pro svobodnou Evropu, National Committee for a Free Europe, tři sta dolarů měsíčně. Málo, ale zároveň moc na to, co nedělali, hádali se, množili se členěním a dělením, pak bylo předsednictvo, národní rada, výbory nevím čeho. Nám se to zdálo být komické a zároveň tito lidé začali každého sledovat. Sledovali každého, kdo se pokoušel, a to jsme se pokoušeli ještě před Svědectvím a hlavně když jsme se Svědectvím začali, poznat, co se děje doma, a když jsme o tom začali psát, tak to se pokládalo za zradu. Vyšlo Svědectví a Rada svobodného Československa nás obvinila z kolaborantství s komunisty a hned nás udali někteří z těchto pánů na státním departmentu, poněvadž tehdy říci cokoliv pozitivního, že něco takového v Československu ještě může být, to už byla skoro velezrada emigrace. A v tom byl ten velký rozdíl, my nechtěli vydávat Svědectví jen pro emigraci, ale dělat časopis pro domov! Chtěli jsme od začátku vydávat časopis, který nějakým způsobem budeme do Československa dostávat, a pokusit se o dialog i s těmi komunisty, kteří nám připadali po maďarské revoluci 1956, že přeci jenom nějaký dialog s nimi by byl možný. V prvním čísle Svědectví to také černé na bílém stojí, proto třeba odešel Jiří Horák, polistopadový předseda sociální demokracie, a Jan M. Kolár, protože jsme jim byli moc prokomunističtí. My přitom jenom chtěli, a bylo to naprosto správné rozhodnutí a tehdy dost originální, domů proniknout, a toho jsme postupně dosáhli. Propašovali jsme Svědectví domů, byla odezva, přišly dopisy, což bylo nevídané, ale politici to měli, nic ve zlém, za kolaboraci, oni do toho „autobusu“ naskákali mnohem později, ale naskákali!

Doba i vaše osobní situace v polovině padesátých let byla velice složitá. Mnozí lidé doma i v zahraničí rezignovali.

Hrajeme otevřenou hru. Není možné se dívat šedesát let zpátky tak, aby fakta, která chcete, nebyla ovlivněna životní zkušeností, navíc se vše zamlží, takže mně se staré události zdají být dnes daleko vlídnější, jako všem starcům. Daleko vlídnější. Člověk si nakonec myslí, že nebyl

moc důstojný člověk, ale zase nebyl sviňa, neudělal žádnou velkou sviňárnu, poněvadž měl to štěstí, a to je podstatné, že ji nemohl udělat. Co já vím, kdybych zůstal v bolševickém Československu, čeho bych se všeho dopustil. Jiří Voskovec říkával: „Nevím, kdyby mě pálili cigaretami, co bych všechno neudělal a neřekl.“ Totéž za nacistů, co já vím, co bych udělal za protektorátu? Utekl jsem, byl jsem pryč, čili těm zkouškám jsem nebyl vystaven. Můžu tady povídat a mravoličně kázat, ale mně vlastně to, co tady děláme, jde proti srsti, skutečně to dělám kvůli vám, mladým, ale nerad. Nehledě k tomu, že vím, že když se něco napíše, tak se o každé větě a slově přemýšlí. Při psaní jsem se namáhal být precizní, kdežto v rozhovoru člověk precizní není a míchá páte přes deváté. Věřím, že jako novinář jsem dosti pečlivý, prostě mně se zdá, že tak jako spisovatel Milan Kundera komponuje svůj román jako hudební skladbu, tak novinářina musí být také komponovaná, musí být promyšlená, musí být svým způsobem uměleckým dílem, hrozně malým, s malým „u“ a s malým „d“, ale musí být. Prostě poctivá práce. Strašně si vážím poctivé práce, ne že bych byl tak poctivý, ale když vidím, jak na Kubě ženy balí doutníky na koleně, na stehně, jaká je to dřina zároveň, jak se tam musí dát pot, teplo, mně se to šíleně líbí. Nebo když někdo umí udělat dobrou botu, to mám rád. A děsně nemám rád obchodní domy a série, těmi jsme my, emigranti, strašně trpěli, když se v šedesátých letech začalo jezdit. Říkali jsme tomu „Novotného pomsta“, naši přátelé, dobří lidé, chodili po obchodních domech a my s nimi, úplně zoufalí, protože nám to samozřejmě nic neříkalo. My když jsme si chtěli koupit boty a měli jsme na to, tak jsem si je koupili, chápal jsem kamarády, ale bylo to utrpení, potřeba konzumu po šedivosti komunismu u nás byla srozumitelná, ale vlastně lidi šli po tretkách a na dobré věci jednak neměli, jednak se mi zdálo, že pro ně ztratili smysl. To jsem ale odbočil. Čili tyto hovory mají tu nevýhodu, že nemohou být úplně pravdivé, ale ptejte se mě na lidi a události, já se vám pokusím konkrétně a krátce říct, co a jak, jak se mi fakta jeví po tom všem, co vím. Když jdou páni z rady, tak jsou moudřejší, já už vlastně všechno vím a nevím nic.

Byli jste v Americe a neměli jste představu, co se v Československu děje. Měli jste nějaké názory na to, jak se doma měla situace řešit, a v kterých jste se nejvíce mýlili, nebo v čem se exilová vláda a politici nejvíce mýlili?

Mýlili jsme se pořád, ale mně na otázce vadí plurál. Plurál je nepravdivý. Není nic, emigrace je rozptýlení. V Americe například jsme byli od sebe tisíce kilometrů. Do sokola jsme nechodili, dědečkové, co se ještě snažili cvičit, byli krajané, s krajany jsme neměli nic společného. Ne proto, že bychom byli lepší, ale proto, že nás nudili historkami a mluvili

špatnou češtinou. Nic proti tomu. Emigrace je rozptýlení a o nějaké ideologické bázi nebo linii nemůže být ani řeči. Faktem je, že jedna byla a byla přece jen propagační – a to byla Svobodná Evropa, nástroj post 1948 emigrace, jež měla svoji rozhlasovou stanici, která vysílala osmnáct hodin denně česky a slovensky. Čechoslováci dokonce začínali, pak přišli Poláci a všichni ostatní a další. Ve Svobodné Evropě, to je pravda, byla novinářská činnost jasně propagačního zaměření, v tom se komunisté nemýlili. Vysílání bylo skutečně mocným nástrojem, ani ne v propagandě, ta byla ve vysílání chytře schována, někdy méně a někdy více, ale ve zpravodajství, které bylo pravdivé jako BBC, zkrátka ve zpravodajství se nelhalo. Po zpravodajství v komentářích samozřejmě byla propaganda, tam ano, ale to byl zlomeček, ve Svobodné Evropě bylo maximálně 150 Čechů a Slováků a pár v New Yorku, jestli to bylo dohromady se spolupracovníky dvě stě lidí! No to je proti čtvrt milionu rozptýlených emigrantů nic, dokonce nám nadávali: „Ti si žijou...“ a tak dále, nesmysly. My dřeli jako koně v „tej Svobodnej Evropě“, vždycky nás bylo málo. Nelze říci: my jsme se mýlili nebo my jsme měli pravdu. Kdo jsou to ti my? Po pravdě řečeno česká a slovenská emigrace dostala švunk, daleko profilovanější politický výraz, až příchodem těch, co nás porazili v osmačtyřicátém, těch, kteří byli poraženi v osmašedesátém a devětašedesátém. Teprve ti dali emigraci šmrnc, takřikajíc. Většinou bývalí komunisti, strašně pilní, strašně agilní, kteří jinak nedovedli žít než stále něco dělat. My ještě v neděli spali, oni už pracovali, rozdávali letáčky, zakládali nakladatelství, redigovali časopisy, měli přístup k mocným socialistickým stranám, zejména v německé sociální demokracii, když ji vedl Willy Brandt. Pak už bylo možné mluvit o politické emigraci v atomovém věku, napsal jsem o tom celou knížku. Ale předtím, jak jsem také napsal, to bylo strašně rozptýlené a bez programu, založené na vzpomínkách, jaká výborná byla Masarykova republika, jací jsme byli pašáci, udatní legionáři a tak dále, většinou z polovičky mýty, z polovičky pravda, a tak to šlo až do roku 1956, kdy nebylo vůbec nic kromě Svobodné Evropy a BBC. Obrat skutečně, a to vám žádný nekomunista naplno neřekne, přinesli hoši, co přišli po osmašedesátém a začali formovat i politické strany, politickou akci. Přece jenom Pražské jaro, i když negativní v pokusu reformovat komunismus, bylo pozitivní v tom, že Jiří Pelikán, Zdeněk Mlynář, Eduard Goldstücker a všichni ostatní dovedli a mohli daleko lépe přesvědčit západní levici, která byla strašně mocná všude ve světě, že komunismus nefunguje. Říkali jsme to samé od roku 1948, ale nám se nevěřilo: „No, to jsou ti emigranti, reakcionáři...“ I komunistický režim nám takto nadával, takže pro západní levici jsme nebyli přesvědčiví, kdežto osmašedesátníci ano. Přivezli důkaz, když nic jiného, že „socialismus s lidskou tváří“ byl sovětským lidem pošlapán a požrán, že je to katastrofa, že to není žádný „pravý“ socialismus. Toto poznání je

jejich nesporná zásluha, nehledě k tomu, že byli strašně přičinliví, stále museli něco dělat, od rána do večera, kdežto my jsme se museli také poctivě živit. Osmašedesátníci to měli nepoměrně lehčí než my po roce čtyřicet osm.

Navíc byla úplně jiná mezinárodní situace. Vrátil bych se ještě ke Svobodné Evropě. Když jde někdo někam dělat ředitele, má o práci a cílech určitou představu, jakou jste měl vy?

Ředitele jsem dělal jenom proto, že jsem měl válečnou zkušenost z BBC. V BBC jsem sloužil šest let jako voják na trvalé dovolené, prošel jsem „školou BBC“, na kterou přísahám a nezapomenu nikdy. Naučili nás opravdu to podstatné, jak se dělá novinařina a jak se nedělá, takže když se hledal šéf šíleného podniku jménem Svobodná Evropa, byl jsem vlastně jediný, kdo měl tuto zkušenost. Tak to padlo na mě, v té době to byl neuvěřitelný projekt vysílání z Mnichova do komunistických států, v mnoha jazycích a osmnáct hodin denně. Jak víte, dlouho jsem tam nebyl, kolem dvaapadesátého jsem rezignoval a odešel. Okolo odchodu jsou všelijaké chýry, bylo to jednoduché, vypukla éra mccarthismu a já nemohl pracovat tak, jak bych chtěl, a když prohlásili Jiřího Voskovce za komunistu a drželi ho na Ellis Islandu jako komunistu a udali ho Češi jako komunistu, tak to už byla situace, kdy se nedalo pracovat. Voskovce jsem do Mnichova nedostal, „protože byl komunist“. Představte si, jaké by to bývalo číslo! Takové, jako byl starý Miloš Vaněk, který potřásl Leninovi rukou někdy v roce 1920, a po mně chtěli, abych ho propustil, poněvadž potřásl Leninovi rukou, ne tak docela, ale v rádiu se to bilo, udání bylo strašně moc, ze závisti, ze zloby. Přijeli Slováci a říkali, už tehdy se počítalo, že „to není ta tretinka“. Dobře, ale proč? Slovenská část vysílání byla horší, nebylo to jejich vinou, lépe řečeno nebyla horší, byla „slovenská“, hrozně moc katolického vysílání a tak dále. Všecko v pořádku, ale profesionální úroveň mizerná, akceptoval jsem to, ale podle mne nebylo možno jít za čáru profesionality, takže jsem odešel.

Jak jste začali budovat redakci, s jakým okruhem spolupracovníků jste začínal?

Američané, kteří dostali vybudování stanice na starost, byli všelijací idealisté, většinou zámožní lidé, kteří přišli z byznysu, protože tehdy to vypadalo, že studená válka, která byla tvrdá, by mohla přejít v horkou. Později blokáda Berlína, kubánská krize, válka byla na krajíčku. Takže tihle američtí hoši, kteří za války pracovali ve vojenské výzvědné službě, zase přišli a nabídli své služby: „Jde do tuhého, kde nás potřebujete?“ Další přišli z Voice of America, válečného rozhlasu Spojených států, na rok, na dva, uměli vysílat. Někteří

profesionálové přišli z komerčních rádií. Vysílat se začalo po americku, napřed se začalo z ničeho, jedno studio, já hledal redaktory po lágrech v letech 1948, 1949: „Kdo dělá do novin? Kdo umí zpívat? Kdo dovede psát?“ Vybírali jsme, jak se dalo. Začínali jsme skutečně z vody, pak se teprve koupil pozemek, postavila se budova, postavila se vysílačka a začalo to jet profesionálně. Byl to obrovský úkol, poněvadž dělat rozhlas na počátku padesátých let, kdy z domova nebyl absolutně žádný ohlas a nevěděli jsme, jak jsme přijímáni, bylo ohromně zajímavé. Neměli jsme se o co opřít, ani o dopisy, ani o telefonáty, kdo by si nám do Mnichova troufal volat, leda anonymové nebo fyzlové, vysílali jsme do prázdna, do temnot, strefovali jsme se. Proto byly důležité programy jako Voláme Komunistickou stranu Československa, který musel dělat exkomunista, řečí, již my, nekomunisté, jsme neovládali, s podivným slovníkem, „dřevěným jazykem“, který bylo třeba odhalit. Jestli nás emigranty po osmačtyřicátém něco šokovalo, tak to byl „dřevěný jazyk“ komunistů a to, co s jazykem udělali. Komunisté kromě jiného ukradli pojmosloví nám demokratům nebo nekomunistům. Určité věci už nebylo možné říkat, dodnes se s tím setkávám, když chci třeba mluvit v televizi k dětem pro budoucnost. Přátelé říkají: „Jéžíš, to neříkej, člověče, to tady bolševik říkal pořád!“ Přitom je to docela normální proslov, co se nám povedlo a nepovedlo a snad další generace to někam dovede nebo spraví nebo nespraví. Nám skutečně bolševik ukradl jazyk, bylo strašné ho poslouchat a luštit ho. Šokovalo nás, co se dá z jazyka tak výrazného, jako je čeština, tak mnohotvárného, co se z něho dá udělat za paskvil. O tomto se dá mluvit v plurálu, který nás také všechny šokoval, patrně jsme ho potom také začali užívat, například ve vysílání úmyslně, možná, aby nám bylo vůbec rozuměno.

Nádherná práce, zajímavá, ale jak říkám, do temnot, žádného živého Čechoslováka jsme neviděli, kromě fyzlů. Jiří Kovtun dělal pořad Vzkazy k domovu s čerstvě příšlými emigranty, kterých jsme se ptali i na ohlas vysílání Svobodné Evropy doma, ale upřímně řečeno, emigranti dostali nějakou marku za to, že s redaktorem pohovořili o působení vysílání doma, načež my jsme padesát procent odečetli, jak jsme báječní a šikovní, a i tak jsme líčení dopadu vysílání doma moc nevěřili. Vysílání bylo hodně rušené, bylo velice málo lidí, kteří většinou na venkově Svobodnou Evropu poslouchali pravidelně a nerušeně. Lepší a zábavnější bylo, že v Mnichově, blízko československých hranic, jsme dostávali noviny z Čech ještě tu noc, co vyšly. Bývalý sudeťák nám je vozil vlakem. Rudé právo jsme měli půlnočním vlakem z Prahy do Mnichova propašované tak, že jsme mohli v noci dělat komentář k tomu, co v něm druhý den lidé četli, a to působilo poprask! Blízkost hranic umožňovala slavný monitoring stanice Praha a my reagovali okamžitě polemikami. Pak tu byli redaktoři, kteří něco uměli, především Ferdinand Peroutka, který byl hlavním ředitelem

v New Yorku, z čehož později ale vznikaly i spory – v Mnichově jsme byli takřkajíc „u rotačky“ a zajímavé bylo, jak ti newyorští redaktoři byli daleko a jak rychle se odcizili. Amerika byla daleko, co si budeme povídat, a začali posílat programy, ne Peroutka, ale také někdy, které prostě tady šly jasně vedle. A ty já jsem musel zabíjet, nevysílat, to nešlo, bylo to očividně vedle, uráželo to třeba. Například se dělal program o Lidicích, dramatický, a tam lidické ženy, v uvozovkách, křičely a děti řvaly, to nešlo vysílat, to byla urážka, a z toho vznikly spory mezi newyorskou a mnichovskou redakcí.

Svobodná Evropa, abych to uzavřel, skutečně, a v tom se bolševik český a slovenský u moci nemýlil, byla nejnebezpečnější zbraň, když mám užívat tohoto slovníku, v desítky let trvajícím zápase o smysl slova a při odhalení komunistické fráze. Když se mluví o Pražském jaru, tak Svobodná Evropa a my, kteří jsme vydávali Svědectví nebo knihy, jsme skutečně do jisté míry k němu přispěli, protože ti Tondové Liehmové a všichni ostatní pozorně poslouchali a zdálo se jim, že na naši argumentaci něco je, s těmi bychom se měli spojit a domluvit, a tak to všechno začalo. Do jisté míry jsme byli účastníky Pražského jara ve smyslu, jak jsme o tom mluvili, ve smyslu otevření se, poněvadž mluvit s komunisty jednu dobu bylo velezradou, my je přijímali, začali za námi jezdit a tak dále. Ve Svědectví jsme otiskli víc komunistů, v uvozovkách, než nekomunistů, buďto kvůli polemice, nebo kvůli osvětlení věci. Takže jestli politická emigrace 1948, 1968, emigrace, která se angažovala občansky a společensky, opravdu přispěla k vývoji, jestli ho urychlila, nevím, ale rozhodně podryla důvěru inteligentnějších komunistů ve vlastní věc.

Jak jste se dívali na českou společnost z hlediska výdrže od politických procesů proti „třídním nepřátelům“ až po politické procesy v řadách vlastní komunistické strany?

Mluvíte-li o padesátých letech, procesech s nekomunisty, od Milady Horákové, po procesy s komunisty, s Rudolfem Slánským a jeho druhy, zase bych byl rád, aby to bylo přesné, vulgární antibolševici, ti se radovali. Pro stoupence skutečně tvrdé pravice, která za války kolaborovala s Němci, v případě Slováků s tisoenským Slovenskem, také jsme je měli mezi sebou, pravičáky, kteří utekli, odešli či zůstali venku, protože kolaboraci měli napsanou v záznamech, pro ně tato „bolševická hrůza“ byla argumentem. „Vidíte, i když jsme spolupracovali s nacisty, bolševický teror je horší.“ Zjednodušuji, ale těm se v podstatě ohromně ulevilo a každá nová poprava a každé nové šílenství stalinismu, jak se dnes říká, jim hrálo do noty. My ostatní, kteří jsme utekli po únoru čtyřicet osm, jsme teror viděli jako neštěstí, surovost, a ne jako politický argument, ale nejsem si nyní zcela jist, šokovalo nás to

strašně, to je jisté! Taky proto, že jsme mnohé z nich znali, já jsem byl přítel Rudolfa Margolia, popraveného, jeho ženy Hedy, která ještě žije v Americe a jezdí do Prahy. Znal jsem z Londýna velmi dobře Vladimíra Clementise, věděli jsme, že to není žádný buržoazní nacionalista, maximálně slovenský patriot, věděli jsme, že obvinění jsou absolutně vymyšlená, ale jestli jsme tím byli zaskočení a překvapeni, to už opravdu nevím, myslím si spíš, že jsme byli zhnuseni.

Za války vám v BBC v Londýně říkali Ripkovi hoši.

V BBC nás učili, a myslím, že to je pravda, že rozhlasový profesionální pracovník nemá mluvit k mase, má si představit jednoho posluchače, jednoho diváka, a k tomu má mluvit. Nikdy ne k národu, k masám, „čelem k masám“, to nikdy ne! I ve Svobodné Evropě, dokud jsem tam byl a mohl tomu zabránit, jsem to honil, mluvit k národu, a dokonce k národu dolů, to jsem vymycoval, ba zakazoval, ale samozřejmě leccos uklouzlo.

V BBC to bylo úplně jinak, byli jsme zaměstnanci BBC, dostávali jsme všechno, zprávy a komentáře, z ústřední redakce, která byla britská, válečná, to znamená cenzurovaná vojensky, abychom neprozradili vojenská tajemství, nevyžvanili plánované akce. Jinak jsme měli naprostou volnost, ale bylo to centrálně řízeno, my hlasatelé-redaktoři BBC jsme dohromady hrozně málo psali. Příležitostně, legrace na Silvestra, ale z devadesáti pěti procent se vysílaly materiály přeložené z centrální redakce. Ovšem přišla válka, přišly exilové vlády, norská, polská, benešovská československá a tak dále, žádaly a dostaly svůj vysílací čas. Dostaly takzvané vládní vysílání, sice na vlnách BBC, ale zcela neodvislé, za které zodpovídal vládní ministr, v případě československém státní tajemník na ministerstvu zahraničních věcí Hubert Ripka, který měl na starosti i propagandu. Ve vládním vysílání už všechno psali a i četli ministři exilové vlády nebo poslanci, členové státní rady, což byla taková stínohra parlamentu, poněvadž nebyl volen, kým by byl volen, emigranty jistě ne. Zpravodajství bylo zcela nezávislé na BBC a docházelo velmi často ke sporům mezi vedením československé sekce BBC, Angličany a našimi pány ministry a poslanci, kteří propagovali: „Hurá! Hurá!“ a často míchali fakta a komentáře, což v BBC bylo naprosto nepřípustné. Komentáře byly komentáře, byly zvlášť, a zprávy byly zprávy, a žádný hlasatel a mnohý redaktor by se neodvážil říct, co si o té zprávě myslí, jako jsme toho velmi často svědky doma v Československu, což mě vždycky udiví, že slyšíme, co si redaktor nebo hlasatel myslí o tom, co právě četl. Koho to zajímá? V Británii za války se tato chyba také děla a docházelo ke sporům, vysílání vyjma vojenské cenzury cenzurované nebylo, ale potom ex post se řeklo:

„Pánové, tohle jste přehnali, tady jste něco přidali...“, ryze české nepřesnosti, trochu ty špatné zprávy přihladit, že? Vysílání na druhé straně bylo velmi populární, mnozí se ještě pamatují na střeční projevy Jana Masaryka a Prokopa Drtiny, který vystupoval pod pseudonymem Pavel Svatý. A koneckonců i na projevy Benešovy, který věru nebyl žádný velký řečník, spíše naopak, ale který svůj optimismus, už Angličany skoro posmíváný ke konci války, velice pravidelně a přece jenom opodstatněně, pokud jde o vítězství spojenců ve válce, čtyřikrát, pětkrát do roka na vlnách BBC propagoval. Nutno říci, a málo se to ví, že vládní vysílání bylo zcela odděleno od pravidelného programu BBC.

Nerad bych o politicích, bývalých ministrech, bývalých poslancích v Londýně mluvil špatně, ale také ne zase moc dobře. Nešťastný monsignore doktor Jan Šrámek, slušný, osamocený, ani anglicky se nenaučil, nešťastný proto, že to byl starý pán, kterého si prezident Edvard Beneš za ministerského předsedu vymyslel jednak proto, že byl katolík, ale hlavně proto, že už byl starý. Beneš byl jediný člověk ve válečné londýnské emigraci, který rozhodoval o všem podstatném, od zahraniční politiky až po platy členů státní rady, a tento starý člověk monsignore Šrámek jim formálně předsedal. Jakmile politikové tak od roku čtyřicet dva pochopili, že se válka vyhraje, bude návrat a bude se opakovat to, co se povedlo Tomáši Garrigue Masarykovi za 1. světové války, že odboj přijede domů na bílém koni, bude udávat tón, a moskevští komunisté okolo Klementa Gottwalda na toto přesně hráli také, v tom byli všichni zajedno: „My se vrátíme a my budeme vládnout!“, tak skutečný český odboj byl absolutně znivelizován. Skutečný odboj proti nacismu byl vyřazen ze hry, včetně Alberta Pražáka a dalších, a tito „hoši“, jak já jim říkám, si prostě hráli na vítěze. Zápas o koryta, o funkce, abych byl spravedlivější, u některých z důvodů dobrých až idealistických, prostě už byl ve hře. Kdo mluvil ve vládním vysílání, jak často a v kterou dobu, už hrálo roli, o relace byla rvačka. Počítalo se, už byl komunista, teď musí být sociální demokrat, když byl sociální demokrat, tak musel přijít nějaký pravičák, těch zase bylo málo podle tohoto mechanického dělení, všechny nešvary malé české politiky, málokdy byla na úrovni, bohužel, vidíme to i dnes, se projevovaly. Bylo to ghetto, všichni v jedné budově v centrálním Londýně, kde sídlila vláda, nebo v budově BBC, pořád mezi sebou, šest let v ponorkové situaci. Na druhou stranu to jinak asi nešlo.

O Benešovi bylo napsáno mnoho, byl rozhodnut zahrát „to jinak“, aby už se Mnichov nemohl opakovat, jinými slovy hrát s Východem, se Sovětským svazem, s Josifem Vissarionovičem Stalinem, bylo základním kamenem této československé emigrace. Žádné české a slovenské, československé, ovšem nešlo to jinak, byla válka, země okupovaná, nevykazovala žádný velký podzemní odboj, proto heydrichiáda. Hrála se karta,

kteřá se dala hrát, nadnesená, trošku nadhodnocená, československá armáda v zahraničí, maličká, moc si nezabojovala, i když všechna čest, na Středním východě, v boji o Británii u Dunkerque. S tím se nedalo nic dělat, armáda byla především důstojnická a mohla být vybita v jeden den, nedalo se riskovat. A nakonec Benešovi nutno přiznat, že na československé tradici, na první republice, na Masarykovi, vytáhl z problémů Slovensko. Dnes je důležité si vzpomenout na to, že Slovensko bylo nepřítelem, vypovědělo Sovětskému svazu válku, bojovalo na straně Německa a vyslalo vládní vojsko, a Beneš z porážky Slovensko vytáhl navázáním na československou kontinuitu díky Slovenskému národnímu povstání, Slovensko zásluhou Beneše stálo na straně vítězů jako Československo. Nebýt Beneše, na Slovensku byli váleční zločinci, válečné dluhy a reparace. Na to se zapomíná, ale byla to jedna z mála věcí, která se Benešovi podařila.

O tom, jestli atentát na Reinharda Heydricha měl být uskutečněn, nebo ne, se hodně psalo. Jak jste to za války viděl vy?

Heydricha zabili vycvičení parašutisté z Anglie podle připraveného plánu, který nemusel vyjít. Byli to parašutisté vyslaní z Londýna. Samozřejmě, parašutisté by bez domácí podpory neprovedli nic, zahynuli by. Německá odvěta byla strašná, ale to se vědělo předem. Beneš rozhodl, velitel zpravodajců František Moravec atentát naplánoval a nechal provést, sám o tom má ex post ve své knize největší pochybnost, jestli cena byla úměrná činu a jeho důsledkům. V dějinách kdyby neplatí. Řeknu to takhle: za války já, který neuznávám individuální teror, bych ho uznal. Prostě jsou lidi, kteří ho provádějí a zaplatí za to, a zaplatí za to ta společnost, která ve válce, ať už vlastní vinou nebo ne, je. V míru atentát samozřejmě nikdy! To nic nepřinese. Nevím, kdyby mě tehdy přizvali, ale mně bylo prosím vás tehdy dvacet tři let, já byl hlasatel rozhlasový, tak bych asi řekl ano.

Odmítám celý život generalizovat, udělal jsem řadu chyb na tenkém ledě přemítání o národní povaze. Říká se, že Češi jsou zbabělí, slyšel jsem polského historika mluvit o tom, jak Poláci, kterým se vždycky připisuje odvaha, za 2. světové války na koních se šavlemi útočili na německé tanky, utíkali, jací byli zbabělci. Není to tak jednoduché! Při bitvě o Stalingrad jsem byl absolutně bez sebe nadšením, že na Stalinovi něco je, že dokázal obětovat heroickým způsobem vše obraně. O Stalingradu jsem na BBC pěl chvály, ale dá se z toho něco soudit? Jen mýlka. Dneska se dají určité věci generalizovat, ale nelze je prokázat. Například si myslím, že generace mladých se nutně musí poučit ze šaškáren, které vaši otcové a dědové ve společenské sféře prováděli. Buďto šaškárna nebo švejkovství, nebo zase legionářské

historky, jací jsme byli báječní pašáci, nebo zase takové to české maloměstřáctví, ošklivé, ponižující, shrbené, znáte to všechno, jenomže se to rodičům a dědečkům neříká. Znáte to velmi dobře a budete prostě jiní. Musíte být jiní, poněvadž toto jste prokoukli.

Naše generace, moje generace, generace vašich otců, vašich dědů, na politické scéně skutečně nevynikla, ba právě naopak, několikrát prohrála stát, několikrát prohrála i důstojnost, a zároveň si Češi, včetně těch našich otců a dědů, zasloužili lepší politiky, lepší vládu, daleko lepší vedení, než jakého se jim dostalo. Proč, nevím. Proč jsou politikové, kteří jdou do politiky a provádějí politikaření, vždycky o nějaký stupeň horší než občané, nevím. Ale je to prokazatelné. Tolik dlouze a oklikou k vaší otázce o české národní povaze.

Prošel jsem nyní, to znamená v roce 1992, určitým šokem. V roce 1991 jsem vlastně poprvé ve svém dlouhém životě byl blízko místa, kde se politika dělala, to znamená na Pražském hradě. Šokem, jak se dělá, jak se ovlivňuje, nebo jak by se mohla dělat a nemohla dělat. Když člověk zblízka vidí, jak to nejde, jak byly zmařeny nejlepší úmysly, jež pan prezident Václav Havel měl, ať šlo o ústavu či referendum, po kterém teď každý volá včetně poslanců, kteří ho zabili v zárodku ve Federálním shromáždění, tak znovu si říkám totéž, že občané by si zasloužili lepší politiky. Poznal jsem nyní na svých cestách po celé zemi daleko od Prahy spoustu řadových Čechů a Slováků a viděl, že pořádných politiků se jim nedostalo, ale zároveň si je zvolili, dali jim moc a není žádných výmluv. Nikdo jim nekoukal do ruky, co hází do urny, nikdo je k ničemu nenutil a přece jenom měli čas. Je to začarovaný kruh a mám šok z toho, jak se nám nepříznivá historie opakuje. Potřetí se nepovedlo budování státu, ale tentokrát, jak už jsem stokrát řekl, nejsou žádné polehčující okolnosti, žádní Němci, žádní Rusové, žádní komunisti nás odnikud netlačí, nikdo! Sami jsme strůjci svého osudu a můj optimismus pramení z poznání, že když vyjedu z Prahy, z takzvaných intelektuálských kruhů, ze zaplivaných hospod a nekonečných debat, kde každý ví všechno lépe, kde každý dovede všechno řešit, z prostředí, ze kterého je mi nanic, ačkoliv jsem sám součástí té ukecanosti, jak říkají Židé „beservisovství“, od besser wissen, tak když vyjedu na Moravu, do jižních Čech, ale i do hrozného českého severu, je lépe. Inteligenční kvocient českého „folku“, jak stále říkám, je vysoký, žádné mindráky! A je pro mě nepochopitelné, že tato slušná průměrná občanská společnost vypotí, vysmaží politikářské, sobecké, nevzdělané, nekultivované nestvůry, samozřejmě ne všichni jsou takoví, ale mnozí! A že ve svobodných, rovných a tajných volbách dostanou komunisté čtrnáct procent, v tom je náboj zkázy, demokracie je neúprosná, když budou mít pětadvacet procent, budou vládnout zemi. Sládkovci šest procent, strašně moc na to, co jsou a v jak inteligentním národě je dostali! Proto šok, mně se zdá, že v Československu se historie opakuje a není to historie dobrá.

Český národ je tady tisíc let a bude tady dalších tisíc let, o tom není sporu. Otázkou je, jestli to bytí bude důstojné, důstojné je takové kulaté slovo a já ho rád užívám, poněvadž obsahuje i nemravnost, čili jestli to bude důstojný civilizovaný průměr, nebo jestli půjde o existenci od průseru k průseru. Národ bude existovat dál, ale nedej pánbůh, aby zase jedna nebo dvě generace žily v nesvobodě nebo podivném nacionalismu, fašismu nebo vůbec v nějakém ismu. Demokracie, jestli pro ni něco mluví, to není žádný ismus, žádná filosofie, je to jen způsob vlády, nic víc. Občan prostě rozhoduje o způsobu vlády, o tom, kdo mu vládne, v ideálním případě. Všude, i tady, ve Francii, je korupce, propaganda, prolhanost, každá strana je ta nejlejší, to je norma, patří to k věci, ale civilizační základ, přísné a nesporné oddělení exekutivy, legislativy a soudní moci, je od římských dob naprosto dokonalé, nemůže se s ním hnout, po staletí je tady a mohou se měnit vlády, přijít i fašisti a komunisti, zlikvidovali by to, samozřejmě, mít dost času, ale těžko, prostě tady se vždy jako občan dovoláte. Kdežto tam, kde základní oddělení mocí není, a u nás doma není zatím společnost jako demokracie strukturovaná, ani nemůže být, tak je strašné nebezpečí komunistů a nacionálních sládkovců v tom, že přenáší radikalizaci tam, kam se přenášet nesmí, do exekutivy, legislativy a soudní moci. Voskovec na moji otázku: „Pane Voskovče, chcete se vrátit?“ odpovídal velice krásně, lidově, ale v tom je veliká moudrost: „Žiju jenom v těch zemích, kde se dá domovníci tuzér a kopne se jí do prdele, a kde to neplatí, tam nežiju!“ Hluboká moudrost, poněvadž u nás se příliš často dávala moc, a dokonce oslavovaná moc, domovnícím, malým lidem, lidem malým závistí, malým lidem nepřejícností. Co se mně v Americe strašně líbilo a líbí, plno strašných věcí se mi pochopitelně nelíbí, že tam vůbec neexistuje závist, myslím společenskou, sociální závist. Američan může být úspěšný, nebo ne, když neuspěje, tak je to jeho vina, každý může být prezidentem, každý si může vydělat dolar. Závist neexistuje, jen snaha být také tak úspěšný jako druhý, což je ohromná věc, ohromný pocit. V Americe je nerovnost, bída, černoši jsou druhořadí občané, to tam všechno je, ale obávám se, že u nás závist, smím-li to tak říct jako Čech, který tam nežil dlouho, závist se mi zdá vážným neduhem, když už tedy mluvíme o národní povaze.

Na druhou stranu i u nás jsou profesionálové, nemusím je jmenovat, dělají práci dobře, mají zájem, aby stát prosperoval, ale žvanírna, Federální shromáždění s nevysvětlitelnými „třemi komorami“, s nevysvětlitelnou bolševickou ústavou, je základ celého maléru, protože se přijala, sežrala ústava komunistická bez hlavního článku, že komunistická strana je vůdčí silou ve státě, ale s nepochopitelnou zásadou zákazu majorizace ve Sněmovně národů. Zákaz majorizace! Majorizace je základ demokracie, kdo má většinu, tak ten to platí! Nikomu venku nevysvětlíte zákaz majorizace, co to je, a zákaz majorizace zneužili, s odpuštěním, určitě

slovenští politikové k rozdělení Československa. Šílenství! Malý stát – a má tři parlamenty, kolik vlád ani nespočítám, mám dojem, že taky tři, dál národní rady, což je pro tak malou zemi naprosto neúnosné, továrna na absolutno! Žvanírna, nedůstojná, ještě se nechají vysílat v televizi, ti páni. Po návratu z cest s panem prezidentem Havlem z Nizozemí jsem viděl jasněji, jak tato politika nám škodí. Stojí miliardy, investoři si říkají: „V Československu se to mele,“ počkáme, jak to dopadne, jak velký budou mít trh. Nedává mi spát, že si zejména Češi, Moravané a Slezané, o Slovácích nechci nic říkat, neznám je dost, dovedou kazit to, co je podstatné v srdci Evropy, kostely, památky, slušnou historii. Minulost není jen negativní, nejsme Balkán, nejsme zubožený, nejsme zpustošený materiálně ani morálně, ale to všechno takzvaná politika posype jak jedem, celou atmosféru, natolik, že dneska zejména v Čechách, jak každý mně říká a jak čtu, společnost už nechce o politice ani slyšet, o slovenském problému, „ať už je to za námi“. Jako by se dělení státu občanů už netýkalo, přitom jde o budoucnost, tam jsou ty otazníky.

Jak vidíte, celé moje povídání jsou jen samé otazníky. Přitom, jestli se nemýlím, já vnesl do médií hojně citovanou větu, že v den demokratických voleb je občan králem, rozhoduje o všem, i o králi, i o prezidentovi, o všem. Politikové byli zvoleni právoplatným způsobem občanem, rozhodl z různých důvodů, možná z neznalosti, možná z lehkomyšlnosti, možná z lenosti, možná z blbosti, to nevím. Rozhodl tak, jak rozhodl. Mě v životě nenapadlo, že tím, že děláme na koleně pro zábavu Svědectví, já jsem se nudil jako nakladatel, zdůrazňuji, nenapadlo mě, že bych dělal politika, já jsem dělal novináře, já jsem nedělal politiku, komentoval jsem ji, lépe nebo hůře. To, co jsme dělali nejenom ve Svědectví, ale všichni venku, vlastně bylo proto, že jsme byli skutečně svobodní lidé, žili jsme v demokracii, v takzvaném svobodném světě, ale s tím, že ono „takzvaně“ určitě není úplně takzvaně, on je svobodný.

Předevčírem jsem tu měl hosty z Prahy, lékaře a politologa, mohou dnes jezdit ven, ale vzpomínali, jak byli za komunismu čtyřicet let frustrováni tím, co všechno dělat nemohli. Odpověděl jsem, chtěje být vtipný, a nebyl jsem asi, jak teprve my jsme byli frustrováni, kteří jsme čtyřicet let venku mohli dělat všechno, co jsme chtěli. Poněvadž máte neustálou, a to je to, co v Čechách chybí, volbu, osobní zodpovědnost – my mohli skočit z okna, vstoupit do kláštera, jet do Mexika, mít děti, dát je na výchovu, prostě každý den bylo třeba, a stále je, se rozhodovat nějakým způsobem, odpovědně za sebe, ne za nějaký kolektiv, za rodinu maximálně. Čili my jsme mohli všechno, a teď jsme viděli a četli, jak v Čechách se nemůže, a to z důvodů, které se nám zdály absolutně absurdní. Kvůli ideologii, které nikdo nevěřil. Nakonec za námi začali jezdit v roce 1986, 1987 členové Ústředního výboru KSČ a říkali:

„Ideologii nesmíte brát tak vážně, my na ni také nevěříme.“ Říkali jsme si: „Ježíšmarjá, všechny obrovské oběti, celé dvě generace v hajzlu a komunisti na to také nevěří, tak kdo?“ Oni také říkali: „Oni!“ Namítal jsem: „Kdo jsou oni? To jste vy, ne?“ Odpovídali: „Ne, ne, to jsou oni, ti staří, to my nejsme..., my jsme jenom ve straně.“ Absurdní! Václav Havel je geniální v tom, že odhalil ve svých hrách a textech absurditu jejich jazyka, absurditu té existence doma, a toto existenciální nás přímo nutilo k nějakému projevu názoru, chtěli jsme o tom psát nebo filmovat. Když přišla česká filmová vlna, tak se nám to nádherným způsobem doplnilo s tím, co jsme se pokoušeli nějakým způsobem říkat a formulovat. Čili reakce nás, české a slovenské politické emigrace, byla skoro automatická, nemohli jsme jinak, než ukazovat prstem: „Systém doma zkrachuje, nevydrží.“ Nevěděli jsme kdy, mysleli jsme, že daleko později, samozřejmě, ale věděli jsme jedno: že to není k dlouhodobému životu v žádné oblasti. Vždy jsem reformním komunistům říkal: „Dejte mi příklad, dostanete nevyplněný šek, když mi ukážete jednu oblast lidského počínání, kde by komunisté něco dokázali trvale.“ Navrhovali silnice, autobusové spojení, sociální a zdravotní pojištění, ale vše se ukázalo ve srovnání jako mizerný, nebylo, kromě snad tajné policie, nic, co by opravdu řádně fungovalo a zároveň nebylo nutně umrtvováno falešnou ideologií, z které vycházelo. Dlouze mluvím, ale krátce a dobře: to, co někteří z vás doma pokládají za ohromně kladné, co ta emigrace udělala, napsala a vydala a tak dále, vlastně byla jenom reakce svobodného člověka, který odtamtud vyšel a bylo mu šíleně líto a zároveň šíleně protivné a dokonce nás štvalo, že český národ se dostal vlastní vinou do klece totální stupidity, neboť režim u nás byl především opravdu blbý, kromě toho zbabělý, a proto krutý! Příčilo se nám to strašlivě!

Měli jsme v historii politiky, uznávané, šla s nimi polovička národa, politiky, kteří chtěli, aby Československo bylo mostem mezi Východem a Západem, Benešova teorie. Nikdo nechtěl, abychom byli mostem, a žádným vzorným jsme také nebyli, ale my jsme si řekli, že jsme pupek světa, budeme mostem, i ten staříčkový Tomáš Garrigue Masaryk nás chtěl mít morálnějšími, náboženštějšími i slušnějšími, než jsme mohli být, byl to ideál, nemám nic proti. Totéž Václav Havel, vede nás někam, kam prostě těžko můžeme nebo ani nechceme, nestačíme. Rád dávám za příklad země, o kterých neslyšíte a nečtete, jak je rok dlouhý. Četli jste něco o Dánsku, kromě zprávy v roce úmrtí královny? Nic. Je to země naprosto spořádaná, se spokojeným obyvatelstvem, které se nevytahuje, nic nechce a čím méně je o nich slyšet, tím jsou radši, poněvadž se tam nic neděje. Možná nuda, ale Češi vždy trochu „vyskakovali z dějin“, chtěli jsme z řady, což někdy může být dobré a někdy zkázonosné, ukazuje to, proč nosí malí lidé vysoké podpatky. Jistě, aby vypadali větší, ale zároveň si tím přivodí strašný komplex, poněvadž když boty odloží a někdo je vidí, řekne si: „Á, pán nosí vysoké podpatky,

co na nás hraje?“ Vždy jsme trochu vyskakovali v historii, tu jsme „národ husitů“, jindy „národ svatého Václava“. Zeptat se Dána na národní povahu nebo jaký je národ dánský, takový nebo makový, tak se na vás podívá jako na blázna. Neví, na co se ptáte. Je Dán, bude-li Dánsko ohroženo, půjde střílet, když ho nechají na pokoji, nechá taky všechny na pokoji. Přej a bude ti přáno, ve většině malých národů potřeba se vyvyšovat není. U nás je to možná dáno polohou, Češi měli nespočet krizových situací a byli jsme v nich obyčejně špatní. Historie měří neúprosně a neptá se, co by bylo, kdyby, čím je to vina, je často nespravedlivá. Mám také radši rýmu než rakovinu, ale jsou lidé postižení rakovinou. Stejně tak jsou země, národy a státy postižené nepřízní historického osudu a zároveň možná k němu samy přispívají. Pravdou je, že jako člověk na konci života, který je na odchodu, nemám čas na návrat, je konec, časová tíseň nás starců je totální, nemáme žádnou budoucnost, rok dva tu ještě budeme a náš život je uzavřen. Pravdivější než řeči o historii a politice jsou osobní zkušenosti, co vás nejvíc v životě zasáhlo, co je vaší největší prohrou, konkrétní vzpomínky jsou životnější, pravdivější. Řeknu rovnou, že pro mě nacismus je daleko horší záležitost než komunismus. Proč tomu tak je, může být jenom osobní, vždycky jsem se cítil mezi „levičáky“ lépe než mezi „pravičáky“, v uvozovkách obojí! Proč? Já, celoživotní antikomunista!? Podivná věc, upřímně, já s vámi o minulosti mluvím, ale mě hluboce nezajímá, mě zajímá, co bude zítra, a to je ta nedočkavost starce, že chce ještě vědět, jak to dopadne, to mě zajímá. Nezlobte se, z generace vašich otců a dědů, pokud jsou ještě naživu, už nic skutečně pozitivního nedostanete, pokud to nejsou géniové nebo to z nich nějak nevytlučete, my jsme odepsaní a právem, jak věkem, tak tím, co jsme udělali nebo neudělali, a proto je mi vzpomínání tak proti srsti. Dobře, takhle to bylo, dělali jsme, co jsme mohli, jak říkal Jiří Voskovec: „Nevím, co bych dělal, kdybych zůstal,“ a teďka záleží na zítřku, na mladých, na vás. Naše zkušenost může být téměř jenom varovná, což není žádný pesimismus, jsem rád na světě, mě vše těší, já měl štěstí, na nic si nestěžuji, ale politická tvář té naší existence může být jenom varovná. Neměli jsme pravdu, dostalo se nám jen satisfakce listopadem 1989. Vývoj od listopadu, od „sametové revoluce“, nerad říkám to slovo, říkám raději „spořádaná revoluce“, naši satisfakci znejistil, vážným způsobem, poněvadž četné špatné vlastnosti naší generace se znovu objevují ve střední generaci, i v mladých. Jestli je skutečně pravda, že mladí lidé volí komunisty a sládkovce, беру to s rezervou padesáti procent, to je všude na světě stejné, tak jestli by to mělo o něčem svědčit, bylo by to špatné. Čili naše satisfakce, nikoli pravda, nezaměňujeme pravdu za satisfakci, byla zpochybněna tím rychlým vývojem, jednou větou: „Za dva a půl roku jsme prožili společný stát.“ Prostě rozpadl se a já naprosto souhlasím s Havlem, že společný stát není nejvyšší hodnota, ale něco to

Československo bylo a já, celoživotní Čechoslovák, už jsem to také vzdal. Asi to jinak nejde, ale je to tak, měli jsme slušného prezidenta, kterého lidé nepoměrně menší z Pražského hradu vyhnali za dva a půl roku, vlastními silami, to o něčem vypovídá, a tady bychom mohli pokračovat. Je to moc pesimistické? Doufám, že ano.

Občas jsem dostal vaše Svědectví do ruky a říkal si: Pavel Tigrid, Antal Stašek, Ivan Olbracht. Jak vzpomínáte na dětství, na rodinu, jaké jsou vaše nejranější dětské zážitky?

Moc nevzpomínám, byl jsem z rozbité rodiny, a tak si mě půjčovaly babičky a tety. Otec se rozvedl velice brzy, když mně bylo pět, šest let. Byl jsem přidělen otci, což bylo zvláštní, poněvadž moje matka, dej jí pánbůh věčnou slávu, byla velice krásná paní, ale trošku záletná, což tatínek neměl rád. K rozvodu došlo z její viny a ona velký zájem o mě zase neměla, pořád cestovala a byla takovou evropskou paničkou. Spíše mám zážitky s tetičkami a babičkami, sourozence jsem žádné neměl. Později se otec oženil podruhé, když mi bylo deset, dostal jsem sestru starou jako já, jen o půl roku mladší, tím jsme vždycky šokovali. Nijak jsem rozvodem netrpěl, měl jsem ohromně rád macechu, výborná bába, také zahynula. Nemám žádné freudovské komplexy.

Vyrůstal jste na Semilsku?

Ze Semilska jsem rodem, vyrůstal jsem napřed v Kralupech, kde byl otec inženýr chemie, a pak v Praze, vždycky v Praze.

Dětské kamarády, kteří zůstanou celý život, jste v Praze potkal?

Celoživotní kamarády z raného dětství ve velkém městě, jako je Praha, nemám, měl jsem kamarády ze školy a dodneška mám, viděli jsme se teď na sjezdu maturantů po šedesáti letech, já se lekl jich, oni mě. Měl jsem kamarády později, u divadla, u kumštu, první republika byla naším rájem, to by bylo opakování z Kapesního průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu.

Měl jste na škole učitele, který vás nějakým způsobem ovlivnil, směřoval?

Ano, češtinářku, paní profesorku Veselou, dodnes žije, je jí sto let a je z nás nejčilejší, byla také na našem abiturientském večírku po šedesáti letech. Brzy jsem z domova vypadl, jako všichni kluci, po maturitě, a poněvadž matka se vdala a já měl dva otce, čtyři dědečky, čtyři babičky a kopu příbuzných, tak to bylo ohromně výhodné. Objížděl jsem příbuzenstvo na motocyklu, každý mi dal desetikorunu a já byl bohatý pán. Všichni mě litovali, říkali: „Je z té rozbité rodiny...“ a mně to vůbec nevadilo, cynik, no.

Jak jste přišel k motocyklu?

Motorku mi koupil Pepa Pařík, Praha. Matka si Paříka vzala, Paříkové jsou známí fotografové, otčím si mě oblíbil, a poněvadž byl zámožný, měl fabriku na automobilová péra, tak mně koupil motocykl Jawa 125. Na motorce jsme jezdili Prahou s Věrou Mühlwaldovou, později Urbánkovou, kterou jsem několikrát ztratil z tandemu na kluzkých tramvajových kolejích.

V té době jste také znal dnešní Hanu Žantovskou?

Ovšem, Haničku Eislerovou, do Studentského časopisu přišla mladičká holčička ze sekundy, z tercie, jako dodnes stále usměvavá a veselá, a my ji vzali mezi sebe. Studentský časopis vydávalo Nakladatelství František Borový a pan profesor Antonín Řeřábek nás, mladé „kumštýře“, v něm shromažďoval a cepoval. Hanička byla výborná.

Už tehdy překládala?

Ne, básnila, to bylo horší. Setkal jsem se s ní v Praze po padesáti letech. Okolo Studentského časopisu se sešla dobrá generace, Hanuš Bonn, Jiří Valja, Miloš Havel, filmový kritik, hodně lidí přešlo do literatury či jiného kumštu. Profesor Řeřábek nás hodně naučil, jak redigovat, grify, byli jsme kluci a holky, ale naučil nás řemeslu, vést listárnu redakce, číst věci, hodnotit. Hodnotit jsme se naučili!

Kdy jste začal psát?

Od šesti let, co jsem se naučil psát, jsem otravoval psaním. Můj první pseudonym byl velmi originální – Jonathan Swift, to se zvlášť hodilo! Kvůli Olbrachtovi, který se jmenoval Zeman, ale pseudonym měl Olbracht, Ivan dokonce, jsem si myslel, že každý, kdo chce psát, musí mít

především a hlavně napřed pseudonym. Pseudonym jsem si vymyslel několikrát, včetně Tigrida.

V začátcích jste i básnil nebo psal prózy, publicistiku?

Než mě vzali do Studentského časopisu, napsal jsem v sekundě báseň Žlutá řeka, něco příšerného, a oni ji otiskli. Pozvali mě, seděl tam Hanuš Bonn, opravdu veliký básník, a když jsem tam přišel jako Oto Tigris, tak jsem báseň podepsal, opravdu nevím proč, měl jsem všechno popletené, v sekundě na gymnáziu jsem si místo řeky Tigris zapamatoval Tigris, tak se mě Bonn zastal a říká: „Heleď se, chlapečku, jak se opravdu jmenuješ?“ Říkám: „Schönfeld.“ Bonn na to: „Tak to je v pořádku, tak pojď mezi nás.“ Za války v Londýně každý hlasatel musel mít nějaký pseudonym a já se definitivně rozhodl pro Tigrida a moje žena Ivanka po válce, když jsme se brali, všechno zlegalizovala.

Znal jsem paní Evu Bonnovou. Hanuš Bonn po okupaci pracoval pro židovskou náboženskou obec a skončil v transportu.

Měl strašný osud, takový vzácný člověk, skvělý srandista a zároveň ohromný humanista, a on měl na židovské obci určovat, kdo do transportů má jít, a kdo nemá, a potom Terezín. Strašné rozhodování, které ho muselo usmrtit, dříve nebo později.

Ve Studentském časopise, kde jste začínal publikovat, vznikaly i vaše první zkušenosti s publicistikou?

Ano, a pak jsme začali dělat divadlo Na Zbořenci, vznikl Divadelní kolektiv mladých a já přešel k studentskému divadlu režirovat. Na gymnáziu jsme dělali všechno, Jiří Orten pro divadlo psal, Josef Schwarz-Červinka hrál a recitoval, byl tam Ota Ornest, pozdější velký režisér, a řada dalších nadějných lidí, kteří z amatérismu později přešli k profesionalismu. Hezká doba, později se začalo všechno politizovat včetně Divadelního kolektivu mladých, jehož konec začal Mnichovem.

V divadle jste poznal také Evžena Erbana, pozdějšího agenta KSČ v předsednictvu Československé sociální demokracie a kariérního komunistu?

Cha, cha, on spíše poznal nás. Evžen Erban byl v životě vším. Jako mladík byl tajemníkem Jednotného svazu soukromých zaměstnanců u senátora Roberta Kleina, u sociálních demokratů, ale těch pořádných, poctivých, pravicových, co většinou naši tatínkové často volili. Evžen poskakoval okolo nich, sloužil a měl sklony k literatuře. My, studenti, jsme neměli sál, Evžen to Kleinovi přednesl a on nás vpustil do menzy – přes den jídelna, večer, v sobotu a v neděli pro nás divadlo, dokonce s divadelním časopisem. Evžen byl takový „mladý strejda“, těžký oportunist, myslím, že to byla jeho hlavní vlastnost, takže později přešel ke komunistům. Ovšem napřed přešel k Národnímu sjednocení a podobným podivným protektorátním podnikům a dosáhl tam špatných rekordů – když se dal ke komunistům, měli ho v hrsti, poněvadž věděli, na čem se podílel za protektorátu. Potkal jsem se s ním po návratu někdy v roce 1945, 1946 a dost se mne bál, vyhýbal se mi. Když jsem se vrátil teď, podruhé, v roce 1989, 1990, ozval se mi několikrát telefonicky, úplně senilní, že píše paměti, ale nechtěl jsem s ním nic mít, je totálně bezcharakterní.

Jaký byl váš vztah k Osvobozenému divadlu?

Všichni jsme se učili u Jindřicha Honzla a Voskovce s Werichem, všichni jsme byli sextáni, septimáni, usmrkanci a vzhlíželi jsme k idolům. Osobně jsme znali Jiřího Frejku a Jindřicha Honzla, měli o Divadelní kolektiv mladých zájem, o něco, co se rodí. Právem říkali, že jsme jejich žáci, odkoukaný dodávám, nemluvě o Rusech, Vsevolodu Mejercholdovi a tak. Bylo to studentské divadlo zajímavé tím, že na představení chodili vážní kritikové jako Jindřich Vodák, Vítězslav Nezval, generační pokusné divadlo, ale v podstatě odvařenina Honzla, Emila Františka Buriana a Frejky.

Avantgarda tehdy směřovala spíše k surrealismu.

No jistě, jako první inscenaci jsme dělali Prsy Tirésiovy Guillaumea Apollinaire a Jiří Hájek, řečený Plamenný, nám dal co proto. Pamatuji si Hájka, když přišel z venkova ještě ve vyšívané košilce, ale už tehdy byl pro socialistický realismus, byl socrealistický, to se musí nechat, od začátku. V divadle jsem režíroval hry i večery poezie, nikdy jsem nehrál, nic jsem si nepamatoval.

Jak jste sestavovali dramaturgický plán?

Kdo co zrovna přečetl, žádný plán nebyl. Jirka Orten zdramatizoval Jammesovo Anýzové jablko. Jinak jsme hráli, co jsme přečetli, od klasiků po vlastní slátaniny. Stal jsem se režisérem proto, že jsem neměl žádné herecké nadání, to je jasné. Spíše jsem byl organizátor jako vždycky později v životě, na mě to vždycky nějak spadlo, dělat všechno od tištění vstupenek přes zametání jeviště k organizaci rozhlasu, a pak se to nějak propletlo s novinařinou.

Městem, kde máte snad své kořeny, je Praha?

Naprosto, do Semil patřím jen rodem, tam pradědeček Schönfeld vařil pivo jako nájemce pivovaru a tím vzniklo i promíšení se Zemanovými – Antalem Staškem i Ivanem Olbrachtem. Jsem Žid po mamince i tatínkovi, podle norimberských zákonů bezpochyby, moje rozvětvená rodina, vlastní i nevlastní matka, příbuzenstvo, všichni byli nacisty vybiti. Otec zemřel začátkem roku 1940, a tak se toho naštěstí nedožil.

Dá se říci, kde jste tehdy stál politicky?

V první republice jako student kdo nestál nalevo, byl buď vůl, nebo nebyl mladý, nástup fašismu mladé nalevo tlačil. Byl jsem levicový liberál, spíš od středu nalevo, ale musím dodat, že mě blecha komunismu neštípla, na rozdíl od mnoha přátel, kteří se stali komunisty a šli do partaje. Komunismus byl divný, protivilo se mi například, když Rudé právo v divadelní kritice kádrovalo postavy hry jako kladný hrdina, záporný hrdina. Hned jsem si říkal: „Blbost, k těm nepůjdu.“ To bylo velice jednoduché.

Měl jste nějaký životní vzor v té době?

My byli „bednářovská generace“, básník Kamil Bednář se nás ujal, byl z nás nejstarší, dokonce nás dovedl k Františku Halasovi, se kterým jsme sedávali jako žáci v Paláci Dunaj ve vinárně a poslouchali. Jiřího Ortena uvedl Bednář do literatury, ale bednářovské společenství se rozpadlo za okupace.

Kamil Bednář přišel i s teorií „nahého člověka“.

Na tu jsme moc nedali, dělali jsme s nadšením divadlo, požralo nás a jediná teorie, co nás zajímala, byla divadelní teorie. A surrealismus se nám líbil, směřoval do absurda a snů. Ve vydavatelství František Borový vycházel v sešitech Sigmund Freud a my ho hltali. Nevěděli jsme, co dříve číst, ale že bychom byli nějak orientovaní, to se mi nezdá, spíše jsme všechno požírali a špatně strávili, patrně.

Kamil Bednář, František Halas... a co teoretik avantgardy Karel Teige?

Osobně jsem ho nikdy nepoznal, četl samozřejmě, Teige nám imponoval. Chápejte, my jsme byli kluci! Měli jsme idoly, tak jako jste je jistě měli i vy, a byly vlastně nepřístupné. Halas byl výjimkou, sedával s námi proto, že objevil v Jiřím Ortenovi velkého básníka.

A jak se díváte na Halasovy příklony ke komunismu a kolísání ke katolicismu, projevovalo se to nějak ve vašich besedách?

Ne, nezapomínejte, že v bezprostředním sousedství nastupoval Adolf Hitler a starší, Halasové a Nezvalové, si to nebezpečí uvědomovali, komunisti byli údajnou baštou proti Mnichovu a neúprosní i byli. I to nám imponovalo, ale na druhé straně šly ze sekretariátu KSČ blbiny v kulturní politice a oni je sice přijímali, ale tak jako na levačku, a tam možná byl zdroj jejich váhání. Navíc u Halase byla určitá touha po nějaké metafyzice, protože on byl velký básník, ale to nevím.

Jako Jiří Orten a Hanuš Bonn, tak i Praha byla tehdy česká a židovská vedle německé. Židovská pospolitost prožívala před válkou štěpení na sionisty a stoupence české asimilace.

Ano, to je naprosto správné. Sionisté nám mladým Židům byli naprosto cizí, sionisty byli z velké míry německy mluvící Židé a s těmi my jsme moc společného neměli, i když do Franze Kafky jsme byli zažraní. Jirka Orten byl český Žid z Kutné Hory, a že jsme Židé, nám ani dlouhá léta nepřišlo. Nepamatuji si na střední škole, a to jsem se jmenoval Schönfeld, že by na mě někdo pokřikoval. Skutečně jsem do sedmnácti let nevěděl, že jsem Žid, otec byl ateista, dal mě pokřtít, protože si myslel, že to budu mít v Rakousko-Uhersku lepší, když budu pokřtěn a budu katolíkem. Narodil jsem se v roce 1917, tatínek se zmýlil, rakouské mocnářství se rozpadlo. V židovské společnosti jsem se nikdy nepohyboval, a i když v mém okolí Židé byli, tak jsem o tom většinou ani nevěděl, nezajímalo mě to, až později. Nejsem

ani konvertita ke katolicismu, přešel jsem k němu z důvodů čistě intelektuálních, při hledání daleko po třicítce, ale to je jiná historie. Dokonce i k tomu česko-židovskému jsme se dostali přes akademický spolek českých Židů Kapper, pozvali nás recitovat poezii, protože každá církev či společenství hledá rozutečené ovečky. My to nevěděli, dali nám místnost, možnost recitovat, mít publikum, prodávat lístky a zametat, tak jsme tam chodili. Jiří Orten tam chodil, já, Hanuš Bonn, ten byl uvědomělý český Žid, kdežto my nebyli. Židovský element v Praze byl naprosto organický, patřil sem, a kdo četl Prager Tagblatt, věděl trochu víc, než kdo četl Národní politiku, takže my do Tagblattu nahlíželi kvůli kultuře, literatuře, četli Maxe Broda, vše se prolínalo. Ztráta multikulturní Prahy je obrovskou ztrátou celé Evropy, do třicátých let se nacionalismy ostře nestřetávaly, spíše doplňovaly, i když Franz Kafka to samozřejmě vše předem vycítil a popsal. Židovství byl cizí element, ale zároveň nebyl, němečtí Židé v kavárnách mluvili německy, ale jenom stříbrňáci, čeští fašisté Jiřího Stříbrného, jim to vyčítali, nám to vůbec nevadilo. Když někdo psal německy a psal dobře, tak jsme to akceptovali nebo dokonce preferovali, a to bylo unikátní, to už asi nikdy nebude a patřilo to k tomu, co já nazývám československé, to znamená, že v první republice tyto elementy byly, vydaly fantastické plody, o tom není sporu, a to je zničené jednou provždy válečnými židovskými transporty i poválečným vyhnáním Němců, rasovými teoriemi i kolektivní vinou, všemi šílenostmi, ke kterým došlo. Dnes jako by se ty prohřešky na základním občanském humanistickém dědictví vracely.

Je to skoro jako kletba, pro nás je nepředstavitelná atmosféra předválečné Prahy, kdy se v různých pospolitostech mísily nejrozumnější vlivy a například Max Brod byl v té době spíše už sionista.

Ano, někteří Židé či Němci se tu do jisté míry cítili trochu cizí, měli německé divadlo, svoji univerzitu, tatínek Petra Demetze, dneska jednoho z nejznámějších germanistů, byl Němec jako poleno, ale zároveň nebyl, byl zároveň Čechoslovák, což je právě to občanské. Například fakt, že ohrožené Československo přijímalo německé emigranty, jako byl Thomas Mann, patří k velké cti tohoto státu a dodneška to platí, dodneška se to pamatuje. Všude kolem Československa byly diktatury a diktaturky, v Německu, v Maďarsku, v Polsku, v Rumunsku, ale tady ne, pořád to šlo. Představte si, že my mladí jsme si skutečně mysleli, že Československo tady vždycky bylo a bude navěky, naprosto přirozeně, pro nás Mnichov a rozpad republiky byl strašlivým šokem. Pro nás mladé to byl první náraz na politickou realitu, která nás vlastně ani moc nezajímala, poněvadž byla „neskutečná“, realita byla naše

Československo a Mnichov byla strašná rána, protože jsme to vzdali! Emocionální šok byl velký. Kdybychom bývali byli hned okupovaní nebo nás rozstříleli, tak se to spíš pochopilo, než když se vzdalo něco, co se nám zdálo být tak samozřejmé jako vzduch...

Setkal jste se s některým z emigrantů z Německa, kteří dostali v Československu azyl?

Se synem Heinricha Manna, ale to už jsem byl sám v emigraci. Nám předválečná pomoc emigrantům z Německa ohromně pomohla, když jsme se sami stali emigranty, byli jsme plnoprávními členy mezinárodního PEN klubu, měli jsme svoji organizaci společně s emigranty Poláky, Rusy, Maďary. Vše na konto postupu první republiky vůči pronásledovaným spisovatelům.

Měli jste svoji studentskou kavárnu?

To víte, že ano! Především Na Zbořenci byla kavárna s milým vrchním, vždy říkal: „Tak, pane Červinka, kolik přiznáte rohlíků?“ Pepík odpověděl: „No, čtyři.“ Pan vrchní: „Tak to máme sedm rohlíčků.“ Také říkal, když jsme si dávali sodovku jako studenti bez krejcaru: „Pánové, toto je kavárna, to není vodárna.“ Všelijak nám domlouval a prostě byl výborný. Dál jsme chodili na Perštýn do Unionky, zase kvůli těm pánům, kteří tam chodili.

Chodil tam ještě Eduard Bass?

No jo, ale my jsme jenom pokukovali po velkých pánech a diskutovali. Tehdy jsem začal psát jako student do A-Zetu, to byl melantrišský trochu bulvární deník, a v létě, když páni redaktoři odjeli na dovolené, jsem dělal měsíc recenzenta a divadelního kritika já. Tím jsem vlastně začal novinařinu po Studentském časopise. Byl jsem drzejší než ostatní, troufal jsem si. Od studentských let nebyla premiéra, na které bychom s přáteli nebyli, zkrátka divadelní fanoušci. Po válce, když jsem jeden čas dělal v Obzorech všechno možné, dělal jsem znovu i divadelního kritika.

Byla nějaká kritika, která se vám povedla a vzbudila v té době ohlas?

Spíš ostudu. Psali jsme i do Listu paní a dívek, kvůli prachům, to je jasné, a tam jsem napsal povídku Maska padla, strašnou. Na maškarním bále jeden pán tančí stále s jednou dámou,

flirtují, oba jsou maskovaní, až jim masky spadly – a oni jsou manželé. Prostě strašné, ale študáci si tehdy museli na sebe vydělávat, i kondice jsem dával.

Takže vaše kavárna byla Na Zbořenci, scházeli jste se ještě někde?

Vlastně pořád Na Zbořenci, poněvadž tam jsme zkoušeli, čekali, až se kantýna vyprázdní a odnesou jídlo, museli jsme odnést stoly, byli jsme tam pořád, to byl ten „kolektiv“, nás bylo pořád třicet až čtyřicet, maminky tam večer chodily honit herečky domů, Saša Myšková musela být v osm doma, tak jsme museli pospíchat se zkouškou. V rodinách jsme si popůjčovali rekvizity do scén a maminka o premiéře říkala při hře: „To je naše kanape!“ Hrozné věci, ale dobré, zajímavé, hlavně nás to nutilo do čtení literatury, ať už dramatické, románů či básní.

Kolik her jste realizovali?

Dvanáct až šestnáct, skutečně nevím, zeptáme se toho pána, co o tom udělal doktorát za bolševika.

Měl jste tam i divadelní lásky?

No jistě, co bychom to byli za študenty? Všechny se rozpadly zároveň se státem, po Mnichově, po okupaci, řada z nás odešla do emigrace, Josef Lederer, Ota Ornest.

Když srovnáte atmosféru před rokem 1938 a po návratu v roce 1945, došlo k nějakému posunu?

Určitě, v první republice nikdo nevyčítal Nezvalovi nebo Halasovi, že jsou komunisté, protože byli velcí básníci, nesporní. Že je někdo komunista nebo pravičák, jako Jaroslav Durych, se bralo spíše jako dovolená úchylka, kdežto po roce 1945 se všechno politicky rozčlenilo. Ivan Olbracht se mnou nemluvil, poněvadž jsem byl „ten pravičák“, ptal se jen: „Pavličku, Pavličku, co to děláš?“ a já odpovídal stejně: „Ivánku, Ivánku, co to děláš?“ Vše bylo strašlivě zpolitizované, svaz novinářů byl nemožný, ovládaný komunisty, svaz spisovatelů také, hrozné věci. Už to nebylo ono, vše bylo zglajchšaltované i svým způsobem společensky, scházeli se „příbuzní duchové“ a navíc spisovatelé „katolíci“ byli ještě politicky

pošmataní z druhé republiky, pořád se obhajovali, proč co bylo a jak to bylo, což bylo nepříjemné.

Když jsme u katolíků, Jaroslav Durych, Jan Zahradníček, Jan Čep, ti na vás měli nějaký vliv?

Osobně jsem se přátelil jen s Janem Čepem, prostě proto, že byl v emigraci. Osm let byl paralyzován, třikrát týdně jsem ho navštěvoval blízko katedrály Notre Dame. Velký spisovatel, ale také měl občas tendenci si zavzpomínat a obhajovat to, co se dělo v druhé republice. Byl jediným katolickým spisovatelem, se kterým jsem se skutečně osobně spřátelil, jiné jsem četl, ale neznal.

Jak jste se díval před Mnichovem, před okupací, na, jak se dnes říká, problematiku sudetských Němců?

Zajímavá otázka, mluvíte k člověku, pro kterého v době záboru pohraničí, okupace a války „Němci“ v uvozovkách rovná se „nacisti“ v uvozovkách. Prostě to byla totální válka proti totálnímu zlu. Když se v Londýně někdy v roce 1942 poprvé přišlo s myšlenkou odsunu, nejenom z bývalého Československa, ale i Polska a dalších zemí, tam my mladí jsme byli velice pro. Němci se provinili, republiku zradili, vyhnat! Moc jsme o tom nepřemýšleli, poněvadž co řekl prezident Edvard Beneš, to platilo! „A on má vždycky pravdu,“ jsme si říkali. Ovšem po návratu, když jsem viděl, co se děje v lágrech, nechal jsem se propašovat do Hagiboru, kde bylo soustředěno několik tisíc Němců z Prahy určených k odsunu, pochopil jsem, jaká nehoráznost je kolektivní vina. A nespravedlnost. Viděl jsem některé německé sociální demokraty, které jsem si pamatoval z předválečného období, že byli také určeni k odsunu, nerozlišovalo se! Tam jsem začal o odsunu pochybovat. Vrátil jsem se v pětačtyřicátém z Londýna jako novinář, začal o odsunech trochu psát, a tak jsem se vlastně dostal do politiky. A do nenávisti komunistů, ne jako antikomunista, poněvadž to nás ani nenapadlo, pokládali jsme komunisty za partnery v Národní frontě a tak dále, ale začali mě nenávidět proto, že jsem se několika křiklavých případů v Lidové demokracii a pak v Obzorech zastal, a tím jsem na sebe přitáhl hněv komunistů a divokých „antiněmců“, dostal se s nimi do konfliktu. Postupně jsem svůj názor na odsun měnil, nebo na vyhnání Němců, nevím, jak to nazvat, ale ne zase nějak zvlášť vehementně, já jsem měl rodinu vyvražděnou nacisty, včetně dvou matek, vlastní i nevlastní, včetně řady dětí, které jsem pamatoval, bratranců, kterým bylo pět, šest, deset let a šli do plynu. To jsou otřesy, které se nedají

zapomenout a které se do odsunu promítaly, takže jsem se ocitl v podivné situaci, jako již několikrát v životě, že jsem bránil něco nebo alespoň pochyboval o něčem, o čem bych vlastně z hlediska přísně morálních, osobních, pochybovat neměl. Jinak to asi nešlo. Pozdější exilovou debatu, kterou jsme spustili ve Svědectví, nám strašně vyčítal disent v Praze, že režim ji zneužívá. Prostě otevřená debata, a já si pokládám za čest, že jsme debatu o odsunu otevřeli v době, kdy se nikomu do toho nechtělo a nemuselo se, prostě jsem si odsun trochu nastudoval a velkou čest nám to nedělá, to je sichr! Na druhé straně byla válka, děly se strašné věci, vyvraždění Lidic, popravy, koncentrační tábory. Velká část „našich“ Němců skutečně byla neloajální k Československé republice a v poválečné náladě to asi bez odsunu nešlo, ale způsob provedení byl naprosto nepřijatelný. A právě proti způsobu odsunu jsme my, pár novinářů, Helena Koželuhová, Bohdan Chudoba, Ivo Ducháček, já, psali a kritizovali jej, způsob, ne princip samotný. Nepamatuji si, že bych byl proti principu odsunu, to jsem se neodvážil, neboť to mně i nepřišlo špatné, ale způsob odsunu jsme kritizovali a já jsem na to hrdý, že jsme ho kritizovali.

Jak se k myšlence odsunu za války v Londýně stavěli němečtí sociální demokraté?

Znal jsem některé německé sociální demokraty, Židy, kteří byli nedílnou součástí emigrace, dělali jsme s nimi všelijaké kulturní podniky, nevyklučovali jsme je z dění, ale postupně se sami oddělili, stali se z nich odpůrci Benešovy politiky, Wenzel Jaksch především. My mladí kluci jsme do toho neměli co mluvit a ani nás to nezajímalo, protože jsme dělali protinacistickou propagandu a v době války byly důležitější věci než odsun.

Vraťme se ještě do období první republiky. Trochu jsme utekli od původní otázky, jak jste se díval na sudetskou problematiku, jak jste ji v Praze pocítovali tehdy.

V Divadelním kolektivu mladých byla naší poslední inscenací Calderónova hra, kterou jsme přepsali tak, že ošklivé španělské policajty jsme oblékli do bílých punčoch a krátkých Lederhosen a vyznění bylo trapně jasné. Šli jsme do politického divadla, jakkoli špatného, ale přece jenom. Prostě Němci rozbíjeli republiku, tečka, hotovo, byli to nacisti!

Vy jste po Mnichovu na motorce Jawa 125 s Josefem Schwarzem-Červinkou utekl z protektorátu do Velké Británie přes Holandsko.

Hlavně přes hitlerovské Německo. To byl kousek, při kterém jsme měli „tigridovskou kliku“, jak říká Pepík Schwarz. Pracoval jsem u otčímovy firmy Pařík, protože jsem uměl trochu anglicky, tak abych si přivydělal. Už jsem nebydlel u rodiny, ale s Pepíkem, a zažili jsme na Václavském náměstí, jak 15. března 1939 přijelo německé vojsko a kolem jezdili černí hoši z wehrmachtu na motocyklech. Zalekli jsme se, věděli jsme, že je to konec a že se musí odtud pryč! Ani ne jako Židé, ale prostě jsme nechtěli zůstat, bylo nám 21, 22 let a chtěli jsme pryč. Obojí rodiče, Schwarzovi i moje, nás v tom podporovali a prokurista u Paříka nám poradil, abychom šli na gestapo, bylo to hned v prvních dvou, třech dnech po okupaci. Němci vydávali propustky pro Slováky, co se chtěli vrátit na Slovensko, do svého nově vzniklého slovenského státu. Šli jsme se Schwarzem na úřad, hráli jsme, že chceme zpátky na Slovensko a nevím, jak to prokurista věděl, propustky na Slovensko byly stejné jako do jiné ciziny, stejné i jako pro Němce do Německa. Propustky jsme dostali, vydali nám je, byli jsme drzí, a vyjeli jsme. Všichni ostatní utíkali do Polska, na Slovensko, do Maďarska, ale my jeli zásluhou motocyklu obráceným směrem, snad jediní. Projeli jsme Německem a dorazili na hranice Holandska, kde už byli Angličané, my na ně, že chceme do Anglie, anglicky jsem uměl slušně, konzulovi jsme povykládali, jak na tom jsme, dostali jsme anglická víza, kupodivu je dávali, a dostali se do Anglie. Přestože jsme byli francouzsky kulturně orientovaní, Francii jsme nevěřili, nepovím vám proč. Zdálo se nám to za kanálem bezpečnější, netušili jsme, jak na Francii Hitler půjde, ale nechtělo se nám tam.

Pomnichovská Francie vás neoslovovala.

Přesně tak, Francie zradila, to byl také důvod.

S Hanušem Bonnem, Jiřím Ortenem a dalšími kamarády jste o jejich eventuálním útěku nehovořili?

V debatách nikdo neříkal, že odjede nebo uteče, ale také se s tím neskrýval. Šlo o to, komu se co podařilo. Byli lidé, kteří chtěli zůstat, debatovalo se, tak jako jsme potom debatovali v roce 1945 na jaře v Londýně, jestli se máme vrátit z Anglie, nebo ne. Byli lidé, co říkali: „Nesmysl, zůstaneme v Anglii, v Československu to špatně dopadne.“ My zase říkali: „Musíme se vrátit, za něco jsme tady bojovali, nejde zůstat!“

V devětatřicátém to bylo taky tak. Někteří říkali, kupodivu Židé: „Ono to nebude tak hrozné, v Praze to nemůže být jako v Německu.“ Byly to klamné iluze podporované i

některými rodiči, šlo o majetek, domy. Kolik Židů zahynulo na to, že nechtěli prodat klavír! Nezlehčuji rozhodnutí, bylo to těžké. Židé byli většinou obchodníci a s tím vším se rozhodli zůstat, protože se přece jen věřilo, že to v poválečném Československu nebude tak zlé, že nejsme Německo. To byl samozřejmě všechno špatný výpočet, hrozně moc lidí zahynulo a někteří, jako Hanuš Bonn, prostě chtěli zůstat se svými kvůli rodině. My byli mladí, možná nemít motocykl, tak jsme také zůstali. Sednout na mašinu, trošku benzínu, nějakou tu marku, všechno náhoda.

Hanuši Bonnovi vyšla po válce kniha básní s doslovem profesora Václava Černého, který se stal tak trochu patronem „bednářovské generace“. Znali jste ho již před válkou?

Ne, profesor Černý byl velký pán, ne jako Halas, který popil a pokecal s mladými, Černý vyfukoval kouř z cigarety nosem a s každým se nebavil, ale dovedl odhadnout talent, to je nesporné. Do Kritického měsíčníku, vysokého a nedostupného, jsme si netroufali poslat ani řádku. Václav Černý Hanuše Bonna objevil, taktéž Jiřího Ortena, Josefa Kainara, měl na básníky ohromný nos.

Josefa Kainara jste před válkou znal?

Patřil ke stejné partě, Josef Hiršal také, některé vrstevníky jsem znal více, některé méně. Ty, kteří tíhli k divadlu víc, pokud jde o mě. Můj největší kamarád, vlastně nejbližší, byl Zdeněk Urbánek, na den nebo dva stejně starý jako já, a Josef Lederer, také stejně starý, parta, no.

V Divadelním kolektivu mladých jste se poznal i se Zdeňkem Urbánkem?

Zdeněk byl v Divadelním kolektivu mladých jako vždycky pomalý, váhavý, rozumný, mlčenlivý literát. Chodil tam, poněvadž herečky byly pěkné holky, velmi jsme se tam spřátelili a já za ním jezdil. Je ze zemanské protestantské rodiny, byl prostě latifundista. Žili jsme stejnými zájmy a byl z „bednářovské generace“, tak jsme jako studenti jeli spolu do Francie. Se Zdeňkem udržujeme celoživotní přátelství, i když jsme se dost rozešli, on byl vždy moc levý na můj vkus, dosud je, a já jsem pro něho zase moc reakcionářský. Ale to vůbec nevadilo, tak jsme si to řekli a to trvá, je naprosto čestný rovný člověk, výborný.

Zdeněk Urbánek zůstal jak před válkou, tak po roce 1948. S ním jste o odchodu nemluvili?

Mluvili, jistě, ale já bych nerad šel do této „vaculíkovské“ daleko pozdější otázky, jako kdo utíká, kdo neutíká, poněvadž je to individuální. Zdeněk Urbánek jednak nebyl Žid, takže v devětatřicátém, kdy byl právě zamilován do mé snoubenky, jsem mu ji svěřil a on si ji potom vzal, což je v pořádku, neměl důvod utíkat. Věra Urbánková umřela bohužel dost brzy. Naopak lidé, kteří byli podle norimberských zákonů Židé a zůstali doma, neměli žádnou šanci. Urbánek zůstal, za protektorátu se zachoval velice čestně a solidně, ukrýval Židy, po roce 1948 také obstál.

Zajímavé bylo, když se blížil únor 1948, jak jsem šel na žádost přátel přemlouvat Ferdinanda Peroutku, aby tentokrát on šel do emigrace. Peroutku jsem moc neznal, byl starší než já. „Zavřou vás,“ říkal jsem mu, „a my, kteří jsme už byli venku, bychom měli zůstat, poněvadž dvakrát se to nedělá, emigrovat.“ Peroutka se na mě díval, pokušoval z fajfky a řekl: „Vy emigranti, vy si sedíte na kufrech, zase pláchnete, všichni utečete.“ Pamatuji si to velice dobře, protože se mě to trošičku dotklo, přišel jsem s dobrým úmyslem, aby lidé, kteří už byli v koncentracích, v nich neskončili znovu, tentokrát v komunistických. Peroutka nakonec také odešel. Říkám to proto, že se u nás nepřestala diskutovat otázka, kdo odešel, kdo zůstal, kdo je hrdinnější, kdo měl pravdu. Zdá se mi být nedomyšlená, každý případ je individuální a tady bych chtěl říci, co mě napadlo dnes v noci, když jsme si včera dlouho povídali, že já jsem se vrátil do Prahy nikoliv jako navrátilce, nýbrž jako člověk, kterého vyzval Václav Havel, aby mu přišel pomoci na Hrad. Působil jsem tam dva a půl roku v různých pozicích a funkcích, ale dojížděl jsem. Já jsem doma tady, v Héricy, kde mluvíme, v této Francii, kde jsem dlouho žil, nebo v této Evropě, chcete-li. Čili ten můj optimismus, moje dobrá nálada, kterou po mně lidé pořád chtějí, volala teď Svobodná Evropa: „Napište něco, co by lidi povzbudilo,“ abych to řekl úplně upřímně: jsem optimista proto, že jsem dvěma vražedným diktaturám unikl víceméně zázrakem, náhodou, a můj celý život je pozitivní i z toho důvodu, že v Čechách nežiji a nevrátil jsem se, jen dojíždím. Rád do Čech jezdím, ale já tam skutečně, a říkám to s největší možnou skromností a vlastně se studem, nejsem doma. Jsem doma v Evropě, Francii a Americe, kde platí určitá pravidla hry, kde pravidla hry jsou známa a jsou vlastně svým způsobem neměnná, kde oběť má nějaký smysl. Tady se dovoláte, u nás si nejsem jist, poněvadž tam se všechno popletlo dohromady, soudní moc, legislativní moc, exekutiva, politické strany, a přežívá tam prostě dost z toho, čemu jsem já stále unikl. A můj optimismus, moje životní filosofie pramení z faktu, že jsem tomuto nějak unikl a měl jsem to štěstí žít ve společnosti, která mně vyhovovala, které jsem se stal částí a která je nezaměnitelná bez určité tradice, bez těch padesáti let, o kterých mluví Masaryk a které my

jsme neměli. A proto, a to je druhá věc, vlastně ten náš předchozí rozhovor byl pod tím šokem dalšího neúspěchu, dalšího vítězství nerozumu, nedostatku pravidel hry a nebezpečí návratu nějakého, zvláště na Slovensku, autoritativního režimu, nikoli diktátorského systému, před kterým bych zase ujel, kdybych mohl. Peroutka z Československa také nakonec utekl, poněvadž systémy vlády pevné ruky vás nakonec dostanou. Buďto vás zničí, nebo zkorumpují. Třetí cesta je ohromně nesnadná a to je cesta disidentů, cesta lidí druhé, třetí kategorie, perzekucí, života na okraji a tak dále, to všechno mě minulo a můj optimismus pramení z filosofie nádhery života, jako příroda – pořád se ničí, ale dáte jí maličkou šanci a ona se ohromně rychle zregeneruje. Za mými zády v Seině před patnácti lety nebyla ani rybka, tak byla zničená, až přišel tvrdý zákon a dneska je plná ryb. Stejně v životě lidí – způsobují si hrozné zkázy, ale když dáte šanci demokracii, svobodě bez přívlastků, tak strašně rychle regeneruje, ale je také velice zranitelná, snadněji se bourá než buduje, k mému zármutku, potření se nepodařilo společný stát Čechů a Slováků, Československo, znovu vybudovat, proto Havel abdikoval, odešel a my s ním. Je to velká porážka, ať si říká kdo chce co chce, možná že to bude velmi dobré, rozdělit se, nic proti, ale je to další občanská prohra toho společenství, které znám z první republiky, a to byl můj život tam doma, v první republice. V Československu jsem vlastně jinak nežil, tři poválečné roky nepočítám, to bylo tak krátké. Za sto let tady budou Češi, Slováci, Chorvati, Slovinci, ale za jakou cenu? Po vraždění v Jugoslávii, po malérech v Sovětském svazu? My všichni politologové jsme se mýlili, postkomunistická éra je skoro tak složitá jako komunistická. Úplně jinak. Exploze svobody, sen, že svoboda vlastně je nezodpovědnost, každý pro sebe a každý za sebe, je naprosto falešný. Tak to opravdu není! Svoboda je především stálá zodpovědnost, stálé rozhodování za sebe, ne druhých za mě. Lidé mě zastavují na ulici: „Pane Tigride, jak to dopadne, co uděláte?“ Říkám: „Co uděláte vy, občané, rozhodne, mě se neptejte, na vás záleží.“ Osobní zapojení zmizelo, všichni mluví, jako by ještě byli „oni“, ti „druzí“, ale že to jsou oni sami, teď už neplatí. Roztáhnul jsem to, ale v podstatě opakuji, že ty dva a půl roku jsou určitým zklamáním. Dva roky na Hradě byly nejzajímavější částí mého života, vidět zblízka, jak se dělá politika, ale nebyla to zdaleka moje léta nejšťastnější, ačkoliv by měla být. Přesto, že když jsem se vrátil a všechno dopadlo více méně tak, jak jsme předvíдали, ač se tomu bráním, je to určité zklamání. Totéž pociťuje, dokonce snad hůř, můj přítel Adam Michnik v Polsku. Všude v postkomunistických zemích se ukazuje, a to jsme nečekali, nebo netušili, že strašlivá lekce udělená Sovětským svazem byla genocidou, rovnítko mezi hitlerismem a stalinským komunismem platí, na různých rovinách, ale platí. Byly to dvě nejvražednější diktatury v dějinách a nějak se „vstřebaly“ a „zůstaly“, ne jako ideologie, ale

jako „jistoty“, v uvozovkách, „jistoty“, které u nás komunismus poskytoval, se vším všudy. Ale to jsem odbočil.

Vrátil bych se ještě k Ferdinandu Peroutkovi. Pan Peroutka neodešel ani po září 1938, zkoušel nějakým způsobem dále publikovat, přesvědčit se, jestli neexistují přeci jenom nějaké cesty. Ani v roce 1948 neodešel hned, před únorem 1948 s komunisty polemizoval...

Snažím se na to, proč se tak choval, přijít dlouze v Kapesním průvodci inteligentní ženy po vlastním osudu. Peroutkovci, Peroutka a jeho Přítomnost, po válce Dnešek, kteří byli skuteční nesporní liberálové a vydávali liberální časopisy, se prostě vážným způsobem mýlili. Četl jsem při psaní Kapesního průvodce Lidové noviny, Přítomnost, vycházela do okupace, i Dnešek 1945 až 1948 – tam jsou strašné věci. Peroutka skutečně říkal, že kapitalismus je zlo a na komunismu že něco je a s komunisty půjdeme, teorie komunismu znal neobyčejně dobře, ačkoliv nebyl žádný marxista. Byl liberál a nevýhodou skutečných liberálů na rozdíl od konzervatistů je, že oni si myslí, že každý má svou pravdu a oni hledají a hledají, přesvědčují se, že by na tom mohlo něco být. Totéž za druhé republiky – v Lidových novinách vyšly strašné věci, hrozné zklamání ze Západu až k vytí s vlky. Hrozné věci, které bych raději ani necitoval, ale tohle váhání, balancování, že možná na „tom něco je“, i na „tom“ nejhorším, se v liberalismu projevuje. Kdežto konzervativce je víc monarcha, prostě ví, že, stejně jako na poddané, musí být víc vládlosti i knuta, já to nepřijímám, jen cituji. Je tam určitý rozdíl, může se zdát i reakční, ale není, když se domyslí.

Šok čapkovské generace, Karel Čapek na Mnichov doslova zemřel, byl strašlivý, a když nás tedy zradil Západ, zkusíme to s Východem, to byla tatáž filosofie jako Benešova. Beneš nebyl žádný marxista, ale totalitu Východu nechtěl vidět. Teorie konvergence přišla s tím, že Západ bude socialističtější a Sovětský svaz demokratičtější. V podstatě nesmysly. Peroutka na rozdíl od nás mladších nikdy nebyl v emigraci šťasten, ani jako občan, ani jako novinář a spisovatel, peroutkovská novinařina byla spíše německá. Angličané jej nepřijali, jsou v novinařině struční a jdou k věci. Peroutka dopadl jako F. X. Šalda – překládali jsme ho za války v Londýně, ale absolutně nezabral, v přeloženém textu jste najednou uviděl ty vycpaniny, slámu, občas brilantní, ale i širokou a jinak odvozenou. Peroutka byl v Anglii vysloveně nešťastný, proto emigroval do Ameriky, která se mu zpočátku líbila. Časem šel strašně doprava, byl americký pravicový republikán, skoro reakční, což bylo u liberála pozoruhodné. To bylo také jednou z věcí, pro které jsem se s Peroutkou osobně rozešel.

Peroutka západní demokracii, ačkoliv ji tak dobře teoreticky znal, nepochopil, nestrávil. Zvláštní.

Peroutka zaměstnával před únorem 1948 jako redaktory i komunisty...

Když byli dobří, proč ne? Na druhé straně Peroutkovy polemiky s tvrdými, skalními komunisty byly vynikající. Měl v Přítomnosti a Dnešku i divoké antikomunisty, což je v pořádku, šéfredaktor má otevírat list různým názorům, ale když se začlení, je to špatné.

Vraťme se k vašemu útěku s Josefem Schwarzem z protektorátu, jak se vám vedlo po přistání v Anglii?

Anglie za Chamberlaina byla plná mnichovanství. Neville Chamberlain byl vítán jako zachránce, totéž Édouard Deladier ve Francii, kde to poblouznění nešlo tak do hloubky. Winston Churchill Mnichov správně odhadl a my naň sázeli a vyšlo to! Usídlili jsme se v krajanském národním domě, kde sundali ze zdi fotku Beneše a nedali tam Emila Háchu, ale jen parohy, aby se neřeklo. Bydleli jsme, Jiří Klan – Josef Lederer, Ota Ornest, Josef Schwarz a já, v jednom pokoji, kamrlíku, a vařili si. Angličané si dodnes nepustí do země lidi, o které by nebylo postaráno, brali jsme podporu, neživořili jsme, to by nás do Anglie nevpuštěli. Když vypukla válka, my, nekomunisté, jsme se ohromně radovali, František Langer jako vojenský lékař prováděl odvody. Jako velicí kamarádi jsme si ho dobírali, že jeho pacienti říkali: „Kdyby se raději věnoval literatuře!“ A literáti že zase říkali: „Kdyby se raději věnoval medicíně.“ Pro komunisty válka byla válkou imperialistickou, se kterou nechtěli nic mít, teprve po napadení Sovětského svazu Německem byli válečnější než my všichni ostatní dohromady. Sovětský svaz byl napaden a válka najednou byla „velkou válkou vlasteneckou“. Eduard Goldstücker, komunista od nepaměti, snad od narození, jeden z mála idealistů, skutečně komunista z přesvědčení, přišel, když byl uzavřen nacisticko-komunistický pakt Ribbentrop-Molotov, do českého krajanského klubu, za námi nekomunisty, tedy kromě Ornesta, a brečel. „Jak se mohlo stát, že se Hitler a Stalin spojili?“ Brečel a brečel, my mu říkali: „Jó, hochu, to máš tak, spojení plyne z jejich ideologií...“ Za týden přišel usměvavý a rozzářený, neboť mu již v partajní londýnské buňce vedené Václavem Noskem vysvětlili, že je to imperialistická válka a smlouva o neútočení mezi Hitlerem Stalinem je ohromný tah, aby imperialisté neobklíčili Sovětský svaz a tak dál. Stranické vysvětlení přijal, vsál a už byl spokojen.

Bylo jednou z tezí komunistické internacionály. Když už jsme u komunistů, stýkal jste se v Londýně s Vladem Clementisem?

Clementis ještě ve Francii kritizoval uzavření paktu Ribbentrop-Molotov. Komunisté v Paříži ho vyloučili ze strany. Navíc Vlado Clementis udělal strašlivou chybu, že se přihlásil do československé armády ve Francii. Komunisti mu to nikdy neodpustili, i to ho přivedlo později na oprátku. Jakmile vypukla válka a komunisté přestali být opozicí, nebyli sice ve vládě, ale byli ve státní radě, stali se papežštějšími než papež a nebylo jim ničeho dost. V krčských lesích se měly v zemljankách tvořit partyzánské oddíly a podobné nesmysly. Nastoupili do vládních úřadů, především v rozhlasovém oddělení československé vlády, kde hlavně Bohuslav Laštovička jako vojenský komentátor věčně seděl a přepichoval v mapě špendlíky a tvrdil, že na sovětské frontě neprobíhá ústup, ale „taktický ústup“, který je vlastně „taktickým postupem“. Maloval to všelijak, ale v BBC mu komentáře seškrtali, netrpěli je, nebo alespoň říkali: „To je na vaše triko, my v tom nejedeme.“ Clementis dostal od komunistů na starost Slovensko. Noblesní pán, především Slovák, pak literát a pak teprve komunista, to se nějak vidělo a vědělo, byl nám, mladým nekomunistům, nakloněn. Byla s ním řeč, dokonce nám psal do vysloveně nekomunistického literárně laděného Kulturního zápisníku, který jsem vydával s Walterem Bergerem. Pak jsem ještě vydával anglickou Review 42, kam Clementis také psal. Kamarádil s námi a my ho brali jako literáta, byla s ním řeč o spoustě věcí, které nás bavily, znal ruskou literaturu a divadlo, měl sklon k surrealismu. Dalo se s ním mluvit o věcech, o kterých se s hloupým sucharem Laštovičkou mluvit nedalo. Navíc nebyl bigotní v ideologickém slova smyslu, seděli jsme vedle sebe v kanceláři, pozval mě do rodiny, seznámil s paní Ludmilou Clementisovou. Ne že by Laštovička nebo Nosek nepozvali do rodiny, děsná nuda, o kterou člověk stejně nestál, ale ti zvali jenom soudruhy. Anežka Hodinová-Spurná byla mezi soudruhy výjimka, dělala potraty pro všechny. Když bylo ve straně třeba, také zařídila potrat, ale vojenským doktorem – vojenský doktor komunista dostal stranický příkaz: „Uděláš potrat tam a tam,“ a on ho provedl, poněvadž strana přikázala, v tom jediném byli komunisté liberálnější, jinak ne. Clementis, abych se k němu vrátil, literát, se kterým jste byl vždy v pohodě, byl u komunistů zapsán jako vzdělaný Slovák. Když jsme se vrátili všichni do Prahy, stal se, už opět jako komunista přijatý znovu do KSČ, tajemníkem na ministerstvu zahraničních věcí a i já byl přidělen ministerstvu zahraničních věcí. Skončili jsme na „zamini“ na základě vládního rozhodnutí, protože jsme dělali pro vládu za války v Londýně, najednou jsme byli úředníci, já a Ivo Ducháček, omylem byrokratické cesty.

Státní tajemník Clementis měl chudák libry v Londýně a já jednou nedopatřením dělal kurýra, jinak byli kurýry komunisté. Důvěřoval mi a požádal mě, abych mu vybral libry v londýnské bance, koupil košile a tabák do fajfky. Provedl jsem, bylo to houby ilegální, našetřil tři sta liber, ale komunistickým kurýrům nedůvěřoval, mně ano, zvláštní. Později, již v emigraci v roce 1950, když paní Clementisová prolétala na cestě z Ameriky Německem a přisedala ve Frankfurtu nad Mohanem, jsem za ní zašel a povídám: „Paní Lído, ať se Clementis ze zahraničí do Československa už nevrací, jdou po něm!“ Paní Clementisová vzkaz vyřídila, on oklikou vzkázal zpátky, že jsem se úplně zbláznil, že on nic neudělal, ministr zahraničí Sovětského svazu Andrej Vyšinskij s ním v objetí chodí po chodbách budovy Spojených národů v New Yorku a vyřizuje mu vzkazy Stalina, jak to dělá výborně. Nejen že jsem se zbláznil, ale je na mně i vidět, jak emigranti nedovedou posoudit situaci. Zanedlouho, v lednu 1951, Clementise zatkli a v prosinci 1952 popravili.

V Londýně jste určitě poznal i Jiřího Muchu.

Jirka Mucha byl divoký vojenský reportér, zvláštní, strašně kurážný člověk, který projížděl frontami války a viděl neuvěřitelné věci, například jako jeden z prvních byl na Slovensku za povstání. Později ho komunisté zavřeli za pokus o přechod hranic, ale potom jezdil hodně ven a trochu jsme ho podezřívali, i když moc ne. Měl spousty známých v anglosaském i francouzském prostředí. Jeho posláním bylo říkat vlivným lidem na Západě, zejména v uměleckých a literárních kruzích, že komunismus u nás není tak zlý, podívejte se na mě, můžu jezdit k vám. Žádný fízl to nebyl, ani donašeč, ale my emigranti jsme mu úplně nevěřili, ačkoliv když psal report pro svaz spisovatelů z jedné cesty, tak jsme mu ve Svědectví pomáhali, co o nás má říct. Tak jsme mu pomáhali víckrát, o Muchovi jen pozitivně, pokusil se o balancování na laně, zčásti mu vyšlo, zčásti ne.

Jiří Mucha vydal za války v Londýně vedle válečných reportáží i knihy?

Byl velice úspěšný, jako jeden z mála českých spisovatelů uspěl i v anglosaském světě.

Jak jste se dostal vy k vydávání časopisu v angličtině?

V emigraci ve válečném Londýně se vše vydávalo česky nebo slovensky, vláda pak anglicky vydávala Central European Observer, který dělal Josef Kodíček. CEO byl trošičku vládní

plátek, musel dělat československou propagandu, hlavně benešovskou. Nám mladým se to nezdálo. Walter Berger byl talentovaný organizátor a dostal jsem s ním od jednoho anglického nakladatelství nabídku vydávat Review 42 anglicky. Hubert Ripka z ministerstva zahraničí přidal peníze, a tak Review vycházela a psali pro nás i angličtí autoři jako Stephen Spender a Bernard Shaw, když jsme je drze obeslali dopisy. Review byla velice krásně dělaná, ale zašla časem na úbytě, nemám bohužel ani jeden výtisk. Představovali jsme v ní českou kulturu a literaturu, i už zmiňovaného F. X. Šaldy, také Vladimíra Holana, v intelektuálních kruzích snad měla určitý vliv.

Organizovali jste i kulturní podniky pro vojáky?

Ne. Nás, kteří jsme byli v BBC, neměli vojáci rádi. Byli jsme sice odvedenci, ale přidělení k BBC, několikrát nás povolali a zase vrátili do BBC, rozhlas musel dělat někdo, kdo to trochu uměl. V BBC jsme každou středu dělali vojenské vysílání, dosti hrozné kusy pro hodně mužských hlasů a postav, aby se kamarádi z posádek dostali do Londýna. Umělecky bezvýznamné. Vojáci si organizovali kulturní podniky sami.

Znal jste se s Eduardem Goldstückerem již před válkou?

Ovšem, jsme odpůrci od mladistvých let, od gymnázia. Goldstücker je starší, střetli jsme se, už když byl v komunistické mládeži. Byl i proti Divadelnímu kolektivu mladých, nebyl mu dost třídní, nehráli jsme proletářské divadlo. Byl proti nám před válkou, za války, po pětačtyřicátém i osmačtyřicátém, nebyli jsme ve shodě, ačkoliv byl vždycky přátelský. V Anglii jsme se naučili, že druhý člověk může být politický odpůrce, ale přitom s ním může člověk mít docela lidské styky, a naučili jsme to i některé komunisty. Na Goldstückerovi mi vadí dosud, že nic nepochopil, byl poníženým na všech stranách, jako občan, jako komunista, jako Žid, jako člověk a nestačilo mu to. V emigraci po osmašedesátém chodil na londýnskou ambasádu zaplatit členské příspěvky, v době, kdy už byl ze strany dávno vyhozený, chtěl být řádný a mít platby v pořádku. Nebo přednášel v Paříži v PEN klubu, v uzavřeném kruhu, pravda, vzdělaným, zajímavým a důležitým Francouzům, že ruská invaze do Československa v srpnu 1968 byla nedorozumění, omyl ze strany Sovětů, a kdyby jim to mohl vysvětlit on, Eduard Goldstücker, tak by se vše dalo spravit.

Eduard Goldstücker pracoval po válce na československé ambasádě v Londýně, takže jste s ním jako kurýr ministerstva zahraničních věcí přicházel do styku, když jste tam létal?

Ano. Byl i na mírové konferenci v Paříži, kde jsem novinařil za Lidovou demokracii. Ale jinak jsme my nekomunisté považovali ambasádu v Londýně za zbolševizovanou a profizlovanou a vyhýbali se jí, nic jsme od nich nechtěli.

Zmínil jste se o tom, že Goldstücker byl ponížen i jako Žid. Egon Hostovský jednou emigraci po roce 1938 charakterizoval jako převážně židovskou, co pro vás osobně znamená židovství? Zmínil jste se o tom, že ani na střední škole vám nikdo nepředhazoval vaši národnost, bylo to v pozdějších letech jiné?

Ano a ne. Jsem divný případ, otec i obě matky, my všichni jsme byli především Češi. Nikdy jsem nechodil na židovské náboženství a dokonce se o něm ani nepoučil, takže pro mě židovství začalo Hitlerem, kdy si člověk uvědomil, že je podle rasových teorií „nepřijatelným“ členem společnosti. V BBC pracoval i Graham Greene, další zvláštní konvertita, z protestantství ke katolicismu, pořád se s vírou nemohl vyrovnat, jak je patrné i z jeho románů. Povíдали jsme si dlouze v kantýně, byly nálety, nikam se nedalo jít, tak jsme sedávali v podzemních krytech a Greene mě k tématu konverze přivedl. Zároveň za války, když už se vážně uvažovalo o návratu, jsem měl ke katolicismu dvojznačný poměr: líbil se mi nejen esteticky, ale dojímal mě už tehdy i osud Ježíše Krista, prostě miluj svého bližního, miluj svého nepřítele, což mě strašně zaujalo možná právě jako Žida. Židé strašně špatně snášejí nespravedlnost, proto se tak často ocitají na straně slabých a obránců nespravedlivě se vyvíjejících kauz. Později si mě vytáhli Ivo Ducháček, Jaroslav Stránský a hlavně František Hála, katoličtí faráři mají přímo povinnost obracet chlapce, jako jsem byl já, na víru. Zažil jsem podobný přístup již na střední škole od jezuitů – češtináře, prostě podivnou nadějnou ovečku přitáhnout a zachránit. Zkrátka a dobře, po válce jsme se vrátili do Prahy a jako novináři jsme museli být v partajních novinách a nebo, to se podařilo jen Peroutkovi, v novinách ne zcela tak nezávislých, ale přece jenom. Rozhodl jsem se dělat Lidovou demokracii a potom Obzory, od začátku jsem tam nepatřil, ale časopis měl úspěch, a tak jsem se u lidovců přece jen zavrtil a vydržel. Až v druhé emigraci jsem u otce Alexandra Haidlera začal chodit do katechismu a poučil se, ale moje katolictví je sporné a nedokonalé, i když čím dál silnější. V posledních krizových týdnech v Praze jsem se každé ráno chodil modlit do Katedrály svatého Víta.

Přístup k víře máte trochu společný s panem prezidentem Václavem Havlem...

Ano, ale on to má s vírou trochu jinak, je zvláštní agnostik, neprošel žádným katechismem, rád by, ale...

...víru má, ale...

... má takového svého Pánaboha, co se nevejde do škatulky. Občas se k němu obrací. Já jsem prostě špatný křesťan.

Vaším životem se často proplétá život Iva Ducháčka. Kdy jste se poprvé setkali?

Trošičku jsme se znali před válkou, byl z Brna a žil v Paříži, kde nastoupil po Richardu Weinerovi jako dopisovatel Lidových novin, prožil tam Mnichov a březen 1939, pak odešel do Anglie. Za války jsme se velmi sblížili, dělal sekretáře Hubertu Ripkovi přes vše od tisku. Člověk veselý, chytrý, vzdělaný, ambiciózní v pozitivním slova smyslu. Po válce se stal poslancem za Československou stranu lidovou, oba jsme skončili v emigraci a tam se opravdu spřátelili, stal se mým velkým kamarádem. Jezdil za námi z Ameriky do Francie na lyže a leccos jsme spolu udělali a napsali.

Co dělal Ivo Ducháček v emigraci?

Byl příliš chytrý na to, aby lezl do takzvané emigrantské politiky. Byl politicky činný jiným způsobem, pracoval v Hlasu Ameriky, od začátku. Jednu dobu byl poradcem státního departmentu pro středoevropské a československé záležitosti. Nakonec vyučoval politologii na univerzitě v New Yorku a napsal řadu knih o federalismu.

V Londýně za války jste se seznámil i s Janem Masarykem?

Seznámil je příliš silné slovo, uváděli jsme každý týden v rozhlase jeho Hovory k domovu. Dělal si z nás srandu. „Prosím vás, Tigride, jak vy to děláte s fousama, s tatíkem jsme měli potíže, vždycky v nich měl špagety.“ Srandičky. Snad nikde jsem ještě neřekl, že byl strašně citlivý, zádumčivý, při vši randě, jak to často bývá, veselost byla jen hra. Byl obrovsky

oblíbený na královském dvoře stejně jako všude, kam přišel, přitom člověk vysloveně smutný, samotářský a sentimentální, ohromně sentimentální. Jak už to bývá u citlivých lidí, zakrýval sentiment cynismem, takže třeba u mikrofonu, jen co domluvil k domovu přes velice poslouchané BBC vlny, a my relaci tak tak zavřeli, řekl: „To jsem ty kurvy dneska dojal, co?“ Ale on sám tím byl dojatý, tím, co říkal, chtěl zakrýt své dojetí. Tak jsme to i brali a vždycky říkali: „Ježíšmarjá, kdyby to šlo na vzduch, tak to můžeme zavřít.“ On the air, jak se říkalo v BBC. Jinak jsem ho neznal a nikdy jsem se k němu nedostal blíž.

Ani po válce na ministerstvu zahraničí?

Ani po válce ne, poněvadž staříčkový předseda lidovců Jan Šrámek neměl Honzu Masaryka pro jeho způsob života moc rád. Jan Masaryk nebyl systematický pracovník, nechal dělat úředníky a ministrování dělal společensky. Byl bordelář, v Londýně nechodil na schůze Státní rady československé, a to se Šrámkovi nelíbilo. Po válce za mnou Šrámek přišel, že lidovecká strana má nárok na přiděl dalšího papíru na týdeník, a tak jsme vydali první číslo Vývoje s velkým portrétem Masaryka na první straně. Řekli jsme si, že se to s ním bude dobře prodávat, ale museli jsme celý náklad stornovat – lidová strana přece nebude dělat Masarykovi reklamu! Tak mně a Ivo Ducháčkovi potvrdili, že jsme v lidovecké partaji přivandrovalci. Na ministerstvu zahraničí jsem po válce úřadoval asi rok v pozici, odkud jsem se k ministrovi nikdy nedostal, ještě tak ke Clementisovi, který ke mně měl důvěru po celou dobu.

Co jste měl na ministerstvu zahraničí na starosti?

Skutečná anekdota: starý Stránský říkával v Londýně: „Jenom nehrajte žádný osvoboditele na bílém koni!“ Přiletěli jsme v britské vojenské Dakotě 13. června 1945 do Plzně, „my hlasatelé BBC“, před letadlem rozvinuli červený koberec, hrála vojenská hudba a já se furt rozhlížím, komu ta sláva patří, a to bylo nám. Zkrátka domů jsme se vrátili zadními vrátky jako úředníci ministerstva, stal jsem se, prosím pěkně, nějak automaticky ministerským radou, to byl vysoký rank. Neměl jsem ponětí o ministerstvu, dostali jsme nóbl kanceláře s vysokými koberci a chodili za námi kolegové, aby nám vyprávěli, jak nekolaborovali za protektorátu. Říkal jsem vždycky, že se na to neptám a nezajímá mě to, a oni že mi to musí říct. Byli jsme „osvoboditelé“ a bylo to celé trapné. Měl jsem na starosti anglický referát, než mě vyhodili, což trvalo dosti dlouho. Dám tu historku k lepšímu: Eduard Goldstücker byl úředníkem téhož

ministerstva a stejně jako Gertruda Sekaninová a další komunisté z ministerstva psal do Rudého práva. Já psal do Lidové demokracie, dokonce ne o zahraniční politice, ale o vnitřní a úvodníky. I zavolal si mě generální tajemník ministerstva Arnošt Heidrich a říkal: „Pane kolego, nezlobte se, ale jako úředník nemůžete psát do novin.“ Říkám: „To znám, přečetl jsem si řád ministerstva zahraničních věcí, ale vždyť píší i ostatní.“ Heidrich odpověděl: „Pane kolego, to je přeci něco jiného, vždyť vy víte.“ Já zase: „Pane generální, já nevím, proč by to bylo něco jiného?“ Generální: „Ale no tak, pane kolego, nedělejte ze sebe blbého.“ Dělal jsem blbého dál, tajemník zkrátka chtěl a nechtěl říci, že vládní komunisté mohou psát, a my, spíše opoziční, nesmíme psát. Klement Gottwald si na naše psaní stěžoval, Jan Šrámek nás nepodržel, říkal Ivo Ducháčkovi, Heleně Koželuhové a mně: „Jsme v Národní frontě a kvůli vašemu psaní mám s Gottwaldem věčné potíže. Víte, kdo je nejlepší novinář?“ Říkám: „Nevíme, pane předsedo.“ „Nejlepší je ten, který nepíše, psaní nechte jiným.“ Nakonec jsem dostal výpověď, mírně mě vyhodili, bylo mi řečeno, že by bylo lepší, kdybych už tam nechodil, že mě budou platit do konce roku a šlus. Přestal jsem být úředníkem „zamini“ a stal se „plnotučným“ novinářem.

Zmínil jste se o Václavu Noskovi. V době, kdy vedl ministerstvo vnitra, byl jednou z nejhorších figur komunistického režimu. Co to bylo za člověka?

Skoro byste věřil, že dobrosrdečný strejda, hodný strejda s velkým ožraleckým nosem, ale veliký zbabělec. Co řeklo vedení partaje, bylo svaté, po tom se šlo, a takoví lidé se obvykle ukáží velice nelidskými ze zbabělosti, aby se i jim něco nestalo, něco se na ně nenašlo. Všichni londýnští komunisté, včetně Noska a Anežky Hodinové-Spurné, byli v podezření komunistů moskevských, že načichli revizionismem a zrádčovstvím, a to se muselo odčinit. Jak jinak, než být železnou pěstí komunismu! V Londýně i Anežka Hodinová-Spurná byla příjemná tetka. Žila s „Voňavkářem“ Spurným, poskokem Noska, mluvil nosem a „čichal“, proto ta přezdívka. Bylo to manželství z partajní kázně. Nebylo puritánštější strany než komunistická, proti vší teorii. Jeden z komunistů s vysokou stranickou funkcí měl milenku a to se nedovolovalo. Zvali si je před komisi pro mravnostní delikty, vymlouvali jim to, což nebylo tak zajímavé jako to, že milenci výtky přijímali a říkali: „Strana má vždycky pravdu, musíme se rozejít.“ Názor strany brali naprosto smrtelně vážně, jak by ho nebral žádný hřešící křesťan ani od svatého otce.

Komunisté za války vedli dost ostrou propagandu proti Edvardu Benešovi a připravovali poválečné řešení po svém...

Edvard Beneš nechtěl vidět, že mají všude své buňky, navíc komunisté po napadení Sovětského svazu Německem byli najednou tak provládni, že si s jejich propagandou v armádě nedělal starosti, za vážnější měl problémy se sociálním demokratem Rudolfem Bechyněm nebo s Milanem Hodžou. Beneš byl člověk, kterého vždycky více zajímalo nikoliv kdo je pro něho, ale kdo je proti němu, šel tvrdě po Bechyněm, Hodžovi a Štefanu Osuském. Odpůrce své politiky buďto uplatil, nebo zneškodnil, znemožnil, bezohledně pomluvil. Proto je možno mluvit skoro výlučně o Benešově politice v Londýně, nikdo jiný ji nedělal, žádný Hubert Ripka, žádný Jan Masaryk, prováděli ji, a nikdy neřekli veřejně: „To není pravda, co nám pan prezident vykládá.“ Proti Benešovi si nikdo nic veřejně říct netroufal.

Máte nějaký sen, který se vám vrací?

V emigraci jsme každý z nás nějaký měli, jistě vám ho vyprávěl básník František Listopad z Lisabonu, jak jedeme v tramvaji v Praze či Brně, nemáme legitimaci a přijde kontrolor a my před ním ustupujeme a ustupujeme dopředu, až se zpocením vzbudíme. To přejde. Na Hradě u Václava Havla jsem měl ošklivé sny, probouzel jsem se ze snů, ve kterých nic nešlo a Pražský hrad hořel.

Vy jakožto pravičák, dokonce označovaný pravičák, jste se vždycky velmi dobře pohyboval v levičáckých kruzích. Čím to?

Nevím, snad proto, že pravice byla dost nezábavná a starala se o spoustu věcí, které nezajímaly mě, prosperitu, konzumní společnost, bankovníctví. Mě zajímal kumšt, literatura. Navíc na pravici bylo také víc antisemitů než na levici, což hrálo velkou roli.

Antisemitismus se projevoval už v československém zahraničním vojsku v Anglii, i na Blízkém východě.

Byla to židovská armáda. Ještě než mě vyreklamovali pro rozhlas někdy v červnu 1940, těsně než padla Francie, vojáci měli naplánovaný transport přes kanál La Manche. My ale byli branci, kteří v životě neměli pušku v ruce, bez výcviku. Vojáci tvrdili, že nemohou transport

zrušit, protože Francie nekapitulovala oficiálně. Dva dny před oficiální kapitulací většina nás branců věděla, že se nepojede, a přišla na seřadiště s prázdnými kufry, a někteří syčáci, jako já například, bez kufru a ještě na motorce. Důstojníci nás za to neměli rádi, říkali, že jsme dezertéři, ale i my hlasatelé byli furt odvedenci, vojíni.

Měli podle vás představitelé nekomunistického zahraničního odboje vůbec vypracovaný nějaký plán činnosti pro dobu poválečnou, nebo improvizovali?

Improvizovalo se. Vždyť i Košický vládní program připravili komunisté, Stránský a spol. do Košic jeli s několika připravenými body, ale nepřipraveni. Nakonec komunisté prosadili svůj program, protože kdo dá něco na papíře na stůl, tak to obvykle prosadí. Byla to jedna z dalších velkých chyb, ne z lenosti, ale z nechuti k jakémukoliv plánování a státní ideologii. Beneš měl svoji politiku a tou bylo dohodnout se s moskevskými komunisty.

Odnesl jste si nějaké hlavní poučení z války?

Tak se nepřemýšlelo, válka i v BBC znamenala neustálé pracovní nasazení, nás bylo málo a v rádiu jsme byli prakticky sedm dní v týdnu, hlavně v noci. Plánování se ponechávalo pánům nahoře, my byli maximálně komentátoři, nikdo z nás v politice nebyl, vyjma komunistů. Ti zase poslouchali, co řekla partaj, a řídili se tím, Ota Ornest třeba. „Dělej protifašistickou kulturu,“ tak ji dělal, přepsali jsme Karla Čapka nebo Karla Havlíčka Borovského. Na plánování, co bude po válce, jsem nemohli ani mít.

Když jste se po válce vrátil, setkal jste se s Františkem Halasem, Vítězslavem Nezvallem, E. F. Burianem?

Nesetkal, my byli „reakcionáři od prvního dne, od Londýna“. Vždyť mě povolal do Prahy Václav Kopecký, do rádia, aby tam nebyli sami komunisti, poněvadž mu někdo řekl, že jsem levicový sociální demokrat. Když jsem dorazil, už tam vládl Jiří Hronek, londýnský zbolševizovaný kolega Langstein, a ten mu vysvětlil, že nejsem žádný levicový sociální demokrat, ba ani ne sociální demokrat, že jsem prostě divný antikomunista. Takže jsem došel do rozhlasu, ale nikdy tam nezasedl za mikrofon, řekli mi: „V Československém rozhlasu pro vás není místo, telegram vám přišel omylem.“ Tak jsem zůstal na „zamini“ u Jana Masaryka.

Vás události února 1948 zastihly v Německu?

Ano, zcela náhodou. Věděl jsem, pravda, že něco přijde, zmínil jsem se již o hovoru s Ferdinandem Peroutkou. Z britské ambasády mi náš velký přítel Cecil B. Parrott nabídl novinářský výjezd, když Rudé právo napsalo, že v britské zóně v Německu uprchlí a odsunutí Němci hladoví v koncentračních táborech. Měl jsem jet po Brity spravovaných utečeneckých lágrech a reportovat, jak to v nich opravdu vypadá. První cesta byla naplánovaná na leden 1948, odřekl jsem ji už nevím z jakých důvodů. Druhý můj odjezd, individuální, autem, proběhl 19. února 1948, jestli se nemýlím. Mně se nechtělo, ale už mně bylo trapné Britům reportáže ještě jednou odříci. Jel jsem, nechav doma ženu, kterou pak zavřeli. Věděli jsme, že se převrat chystá, Jan Masaryk s Hubertem Ripkou říkali: „Stalin má jiné starosti, spor s Dimitrovem...“ Čekali něco spíše na jaře. Že jsem byl o komunistickém převratu venku, byla čistá náhoda, byl jsem jediný politicky myslící a píšící člověk v cizině, který odjel před několika dny, a komunistická policie mě přišla domů zatknout. O výjezdu nevěděli, měl jsem ještě neprávem diplomatický pas, který jsem si nechal z dob úřadování na „zamini“, takže jsem projel hranicí bez problémů a pár dní nato byl na mě zatykač. Dokonce zprdlí hraniční celníky a policajty, co mě pustili. Ženu zavřeli jako rukojmí.

Jak se dostala ven vaše žena?

Byla rukojmím, chtěli, abych se vrátil, pak že ji pustí. Byla to dost zoufalá situace, posílal jsem telegramy, že jsem si zlomil nohu, mám tuberkulózu a já nevím, co ještě všechno. Nebylo to nic platné, začaly výjezdní doložky, všichni mi říkali: „Nevracejte se, zavrou vás a ženu stejně nepustí.“ Zahraniční novináři navíc neustále stáli o to, abych se vyjádřil k situaci v Československu, jako jediný Čechoslovák venku, který čerstvě vyjel. Jakmile bych něco řekl, věděl jsem, že je konec, jednak se nemohu vrátit, jednak ženu ve vězení podrží. Odmítal jsem cokoli říci, pak už se tento postoj nedal udržet a musel jsem riskovat ženu v kriminále na Pankráci zavřenou s kurvama. Komunisti, když viděli, že se nevracím, tak ji za pár měsíců pustili, musela se denně hlásit na policii, pak méně častěji a potom ji Britové vyvezli z Československa.

Jak ji vyvezli?

Autobusem a vlakem si ji předávali lidé, kteří převaděčství dělali převážně z vlasteneckých důvodů, četníci hlavně. Podávali si ženu až k hranici a pak přes ni. Později trasa samozřejmě praskla a kurýry pochytili a zavřeli.

Vy jste v Německu zformoval jeden z prvních pomocných výborů pro uprchlíky z komunistického Československa?

Nebylo zbylí, byl jsem akreditovaný novinář za Lidovou demokracii a Obzory, ale jakmile přišel puč nebo co to bylo, únorový převrat, tak jsem samozřejmě do novin už nepsal, nebylo kam. Kolegové z presscentra mě v něm nechali ještě dva roky, což mělo velké výhody. Měl jsem novinářskou kartu, všude přístup, laciné nákupy ve speciální tržnici, a tak jsem mohl za míň než dva dolary na den vydržet. Začal jsem psát pro Neue Zürcher Zeitung, pro Irish Times, dopisovat i jinam, vydělávat, ale vedle novinářiny jsem se musel postarat o lidi v lágrech, neboť Češi a Slováci byli na vítězné straně, takže pro úřady v Německu: „Jakýpak uprchlíci?“ O poválečný uprchlický pohyb se starala International Refugee Organization, velká mezinárodní pomocná organizace. Lidé, kteří dostali kartu IRO, měli podporu, měli na bydlení a jídlo, nebo byli v lágrech, které byly nepoměrně lepší než lágry pro bezzemce. Šlo o novou situaci, a protože Československo po únoru 1948 ve stanovách IRO prostě nebylo, nemohli politické uprchlíky z Československa přijímat. Bezzemecské lágry byly plné sudeťáků, plné fašistů z různých zemí, a skupin, banderovců a podobně, a teď navíc do toho najednou přicházeli Češi, kteří pro stávající osazenstvo byli těmi, kdo „přivedli Rusy do Československa a komunisty k vládě...“ Přes hranici přicházeli poslanci, bývalí ministři, bylo to strašné, opravdu se v lágrech báli o život a také se tehdy staly hrozné věci, zranění, nože a co já vím... Nebyl jsem ve zlaté kleci a nezbylo na koho než na mě, novináře na volné noze s průkazem, jednat s úřady, americkými především, poněvadž v Mnichově byla americká okupační zóna. Vysvětlovat, že Češi jsou zvláštní případ uprchlíků a měli by dostat statut. Jednání byla nadlouho, a tak jsme založili na pomoc našim lidem, to jsme stejně ještě neměli uznání, IRO. Obrátili jsme se na Tomáše Baťu, Jána Papánka, prostě lidi, kteří měli vliv nebo peníze, aby jednak nás uznaly okupační mocnosti jako politickou emigraci, což nebylo snadné, a za druhé aby se doplňovalo to bídné žrádlo, které v lágrech bylo na hladové úrovni. V kanceláři, dříve v polorozbořeném domě ve Frankfurtu nad Mohanem, kde úřadoval Jiří Kovtun a pár kamarádů z Obzorů a Lidové demokracie, vznikl výbor IRO okolo jednoho psacího stroje. Ještě než sám emigroval, se nám podařilo zlákat československého konzula v Mnichově, že jsme vydávali pasy zejména letcům z Británie, kteří utíkali a neměli žádné

doklady. Nikdo neutíkal s papíry, pro případ, že by ho chytli před čarou komunisté. Málokdo měl papíry, a ten byl podezřelý... Pasy jsme antedatovali a podepisoval je konzul. Okupační Američané, Britové a Francouzi to samozřejmě věděli, ale neptali se, pomohlo to stovkám letců a bývalých vojáků dostat se do Anglie, poněvadž v Anglii, znáte byrokracii, říkali úředníci: „Kam to vízum máme dát?“ Dobrá akce, při které vznikl známý vtip. „Nemáte tady nějaké občerstvení?“ říkali návštěvníci, když čekali na pas. „No, my ti otevřeme okno,“ odpovídali jsme, byli jsme bez peněz. Po oficiálním uznání šlo všechno lépe, od srpna 1948 IRO oficiálně převzala péči ubytovací, stravovací, zdravotní, právní a emigrační o československé politické uprchlíky.

Jak se dostal ven Ivo Ducháček?

Ivo Ducháčka, Petra Zenkla, Jaroslava Stránského a řadu jiných vyvezli Američané v dvojitém kufru diplomatického auta.

A paní Helena Koželuhová?

Helena Koželuhová uprchla přes kopečky. Jedním z uprchlíků byl i pan ministr zdravotnictví Adolf Procházka. Když jsem byl v Německu prvních pár dní po únoru a Ivanku ještě nezavřeli, šla za Procházkou jako za lidoveckým ministrem a ten jí říkal: „Ať se Pavel vrátí, lidové demokracii dělá špatné jméno...“, a jedním z prvních emigrantů byl právě pan profesor Procházka, manžel Koželuhové.

O Svobodné Evropě jsme mluvili, v roce 1956 jste v Americe založil časopis Svědectví.

Ano. V New Yorku, kde jsem v té době dělal číšníka, poněvadž Amerika na mě nečekala, jak jsem se domníval. Z různých důvodů. Nějakou dobu mě živila Ivanka, dělal jsem přednášky, ale to nešlo pořád, otěhotněla, tak jsem přes poledne číšníkovoal a večer dělal barmana v irském klubu, dva a půl roku. Byl jsem velice spokojený, dělal jsem vždy všecko pořádně, i toho číšníka, a k mému stolu se lidé jen hrnuli. Jen občas jsem si říkal: „To jsem to ale dopracoval.“

Jak jste dal dohromady redakční radu Svědectví?

Čistě náhodně. Byli to většinou sociální demokraté, Radomír Luža, Jiří Horák, už zmíněný, Vilém Brzorád. Copak redakční radu, ale prachy dát dohromady! Nakonec jsme ulovili sokolskou tiskárnu, která nám Svědectví dělala víceméně zadarmo. Ján Papánek nám dal do začátku tisíc dolarů, což tehdy bylo dost peněz. Ujalo se to, začalo chodit předplatné, přišly další dary, nevlastní sestra nám posílala také dost prachů. Vedle toho jsme se každý nějak živili, pracoval jsem v bance, Brzorád restauroval staré obrazy, Svědectví bylo hobby, já měl chuť vždycky něco vydávat. Číšnictví mě otravovalo jen velkou ztrátou času, do tří do rána v irském baru v Brooklynu čekat na hosty, prázdno a museli jsme tam být, tak jsem si četl knížky. Kolegové říkali: „Čteš, seš divnej,“ a zvolili mě odborářským bossem. Organizoval jsem i stávku.

V irském pubu?

Jistě. Byla krátká, když číšníci prásknou podnosy, je hospoda v rejži, půl dne. Kluci řekli: „Čteš knížky, tak zorganizuj stávku, máme málo volna, na které máme nárok.“ Čtením jsem byl podezřelý vždycky.

Byli mezi klientelou vaši přátelé, chodili tam za vámi?

Ovšem. Když začínala moje číšnická kariéra v Americe, najímal mě šéf, který říkal: „Vypadáš študovaně!“ Já hned: „Chraň mě Bůh, kdepák, já nic neznám!“ Být študovanej bylo nejhorším doporučením, a šéf pokračoval: „Ale natolik chytřej seš, abys poznal Žida od Irčana?“ Přítakal jsem a on: „Heleď se, nekecej! A ne abys udělal základní chybu, když přijde Irčan! Ne abys mu nabízel jídlo, hned irskou whisky a furt! Když přijde Žid, ne abys mu nabízel něco k pití, hned husu nebo kachnu, pěkně tučnou, Židi nic nepijou! Rozumíš tomu?“ Říkám: „Rozumím!“ Začali za mnou pochopitelně chodit emigranti, nehladověli, ale ani neměli na vysedávání v hospodě. Číšníci okradou každého, tam byla zvlášť pěkná banda kluků všech pletí a barev, sázeli na koně a okradli kdekoho, kromě a zaručeně ne někoho mezi sebou. Tehdy ještě se nepřipisovalo k útratě deset procent, my jsme kradli tak, já jsem se to také naučil, že jsme většinou ožralým Irům připsali flašku, jim to bylo úplně jedno, whisky brali po flaškách, a pak jsem z toho vystrojil celou hostinu kamarádům. Ale nikdy se nestalo, aby číšník, co dostal od hosta navíc dva dolary, aby je nedal do společné škatule. Byli to vyvrhelové opravdu prvního řádu, okradli hospodského, hosta, ukradli cokoli, auto hosta před hospodou, ale z toho, co jsme dostali navíc, nestopili nic. Ostatní by tě zabodli, ale to se nikdy

nestalo, to se člověk naučil. Myslím, že k mužskému patří, aby byl alespoň jednou v kriminále, jednou na vojně a jednou opravdu proletář, co si musí vydělávat těžce dolar, frank nebo tu českou korunu. Kdo to nezažil..., já nebyl na pořádné vojně, jak jsem vyprávěl, kupodivu ani v kriminále, o fous, ale čišničení mě naučilo, že na každé rovině jsou nějaké zásady, které musíš dodržovat, kterých se držíš a přestaneš být fouňa, jinak zahyneš.

Zmínil jste se, že jste zatloukal před šéfem v hospodě vzdělání. Dodělal jste střední školu a chtěl jste jít studovat dál?

Šel jsem na práva, přišel Hitler, já měl nastoupit na vojnu, poslední odvod, byl dokonce po Mnichovu, to jsme byli u odvodu i my, vysokoškoláci, ale už to bylo všechno v rozpadu. Nedostalo se mi možnosti propadnout u státnice.

Kdy jste přestal čišníkovat a proč?

V Americe jsem přestal, ale zajímavé je i to, proč jsem tam čišníkovat začal, je to volně spojeno se Svobodnou Evropou, byl jsem evropským ředitelem, nepohodl jsem se, jak jsem naznačoval, a dal jsem si deset podmínek. Osm z nich bylo splněno, dvě ne, tak jsem s tím praštil a k mému čišníkování přispěla menší aférka se Slováky. Bohužel, musím to říci, už z toho nevyjdu, měl jsem sekretářku sudetskou Němku, starší paní, před kterou jsem řešil i důvěrné věci. Třeba koho vyhodit, když ho americká služba odhalila. Nešlo o politiku, ale o černý trh, většinou. Zaměstnanci Svobodné Evropy byli placeni zpočátku v dolarech, měnili je na černém trhu, chytili je a já je musel vyhodit, třebaže byli dobří redaktori. Obdobné případy jsem před sekretářkou klidně řešil, starší paní, sudetská Němka, uměla výborně česky. No jo, jenže jeden Slovák, co si myslel, že je výborný redaktor, a byl jenom mizerný hlasatel a separatista, si ji nabrnknul a ona mu začala důvěrné zprávy donášet. Jednu z nich, když měli přijet slovenští kontrolori z Kanady zjistit, jestli se Slovákům ve Svobodné Evropě nekřivdí, jestli „tretinka“ je dodržována, mají dost programů atd., vynesla také. Výše zmíněné sekretářce jsem nadiktoval dopis pro šéfa o tom, že devadesát dolarů měsíčně na reprezentaci nestačí, když přijedou tři Slováci. Proč? Nestačí, protože když je ožerem, tak kontrola dopadne dobře, ale na to devadesát dolarů nestačí, přidejte mi. Úplně blbě všechno, sekretářka dopis donesla milému Slováčkovi, ten ho dal Slovákovi kanadskému a byl jsem znemožněn. Což všechno dobře, přijdu do Ameriky, uměl jsem dobře anglicky a měl řadu nabídek, zkušenost ze Svobodné Evropy, přišly nabídky z Hlasu Ameriky, z knihovny, z Library of

Congress a podobně, jen nastoupit. Když jsem ale přijel na místo, přišel odněkud telegram a bohužel, že mě nevezmou. Když to bylo poprvé, podruhé, dobře, ale popáté jsem se začal opravdu divit, co to je. Jak jsem se dozvěděl mnohem později, poněvadž nikdo mně nic neřekl, kamarádi se mnou chodili na obědy, ale když jsme došli ke kávě, jestli by nebyl nějaký džob, tak všichni jako uhnuli a šli domů, existoval dopis od Slováků v Kanadě. Dopis, který vždycky přišel zaměstnavateli, že „...je to dobrý muž, ten Pavel Tigríd, umí...“ a kdesi cosi, „...ale špatně se snáší s minoritami.“ V Americe, zejména v New Yorku, když se „špatně snášíte s minoritami“, tak vás nevezmou. Tím se myslelo, že jsem zkrátka rasista, minoritami se myslelo černochoy. Za živého boha jsem nemohl dostat práci v oboru a tak mě to otrávil, že jsem začal dělat číšníka, kterého jsem dělal jednu chvíli v Londýně před válkou, než vypukla a nastoupil jsem do BBC. Číšníka jsem dělal dva a půl roku, ohromně jsem si oddychl, nechat se živit ženou mě nevadilo, ale ráno vstanete a nemáte do čeho píchnout, chodíte po firmách, odpovídáte na inzeráty, nezaměstnanost hrozně demoralizuje, nikdy bych ji nepodceňoval. No a jak jsem se stal číšníkem, najednou se objevili kamarádi a říkali: „To nejde, aby Tigríd skončil jako číšník po tom všem...“ Tak jsem se postupně dostal zpátky do Svobodné Evropy, do oddělení, které dělalo knihy, které se posílaly domů, a tehdy ještě i letáky rozesílané balony. Redigoval jsem jako volný spolupracovník a pak jsem přešel k Walker and Company. Milionář Sam Walker byl jeden čas prezidentem Radio Free Europe, celého podniku, a když mu tatínek umřel, tak zdvojnásobil celé jmění firmy a založil si nakladatelství, do kterého jsem s ním přešel a odstěhoval se do Paříže. Ale na číšníkování vzpomínám rád, mám rád kuchyň a všechno kolem, rád jím, bavilo mě to, jednou to všechno možná sepiši. Třeba o válce mezi číšníky a kuchaři, kdo je důležitější, když kuchař neuvaří, není co jíst, když už uvaří, nejsou číšníci, co paní u stolu poradí víno a krásně rozporcují rybičku, kostičky vyndají a tak... Byl jsem číšníkem i v jednom nóbl hotelu, na 5th Avenue v New Yorku, a tam jsem, poněvadž jsem chodil studovat na Kolumbijskou univerzitu politologii k Zbigniewu Brzezinskému, dělal snídaně. Začínalo se v pět hodin ráno, kdy se roznášely snídaně po pokojích bohatcům. Dost dobrá práce, protože v devět se končilo a ještě jsem se ohromně najedl a pobavil, člověk viděl, jak dámy a pánové přebíhali z pokoje do pokoje, nesl jsem snídani paní Smithové a on tam byl pan Greenfeld, prostě zajímavé.

A kde že jste to studoval a chodil na přednášky?

Chodil jsem na Kolumbii, tam, co později působil Ivan Sviták. Studoval jsem takzvaně politologii a také jsem ji nedodělal, poněvadž to nešlo, už jsem byl také starý, musel jsem se živit a tak.

Mluvil jste o balonech a letácích, posílání knih do Československa. Vy jste pašovali do Československa i Svědectví. Jak?

Zpočátku těžko a málo. Z Paříže už šlo pašování lépe, postupně se to zorganizovávalo, získáváte zkušenosti, „všechno znáte“. A zase, jak přišli osmašedesátníci, devětašedesátníci, prostě měli styky, třeba Jiří Pelikán s bolševickými italskými dělníky od Turína. Vyráběli džínsy, to bylo tenkrát nové, kamiony je vozili do Československa a Polska a pro Pelikána vozili zadarmo do Čech exilové knížky a časopisy, takoví do byli taliánští, dobří komunisti, „dubčekovský“. Zvláštní věci. Část Svědectví a knih se vozila přes ambasády, to je ta známá aféra s Otou Ornestem. Bylo to o lidech, někteří si troufali moc, Rakušané byli dobří, Němci slušní, trochu se báli, Američané byli nejhorší, poněvadž ambasador o pašování tiskovin neměl vědět. Věděl, ale kdyby něco, nevěděl... Někteří z nás vozili zásilky pro Československo do Weidenu, kde se přendaly z auta do auta diplomatům, což byl nejjistější postup, diplomaté nebyli prohlíženi. To všechno trvalo léta, Pelikán trochu vypomohl, jinak zas to byl ten Tigrid a pořád ten Tigrid, já už jsem opravdu a pořád totéž, čtyřicet let stejné kousky.

Pak byli lidé, kteří si k nám jezdili pro Svědectví do redakce. Z Rudého práva a z jeho „blízkých“ tiskovin. Přišla slečna a říkala: „Jsem tady správně v sídle revanšistů?“ Prostě oni to brali skutečně doslova, to je nevysvětlitelné, stupidní, redaktůrci vytáhli vždycky ten samý původní záznam z roku 1950 o lumpovi, lháři a furt dál ho pěstovali v novinách. Svědectví mělo v komunistickém tisku relativně dost velkou publicitu.

Komunisté o vás vydali i knihu...

Ano, pan Bednář jakýsi, semlel všechno možné. Jednou se povedlo Janu Pelcovi v redakci napálit fyzly. Přišli fizlíkové, fizlíkové se poznali, že jo, strašně lehko, byli strašně „jako fajna“. „Kluci, jak se máte a kolik toho vydáváte? Fajna to děláte...“ Takže se poznali a jednou přijde takovýhle hošík a pan Pelc, byl s námi ve Svědectví osm let, o něm zvlášť, říkal: „Pan Tigrid tady není.“ Hošík na to: „Tigrid je prý nějaký špatný, zdravotně...“ Pelc se zamračil a říkal: „No, já vám to tedy řeknu, tak zdravotně ani ne, ale on teďka po šedesátce je na pánečky. To

je strašný!“ Fízlík novinku zřejmě zaznamenal a asi za pět měsíců dorazil jiný hošík a teplajznicky říká: „Tak co, pane Tigríde, jak se máme...“ To bylo neuvěřitelné, občas se děly takovýchle věcí! V redakci jsme měli odposlech, to je známé, dost po nás šli, vždycky špatně, ani to pořádně neuměli, abych tak řekl. Vždycky to byli malí čeští fízlové, špatní. Někteří lidé se i přiznali, vydírali je. Přišla paní z Ostravy, předstírala nebo skutečně byla velká katolička, a Jaroslav Vrzala šel a říkal: „Paní, heleďte, to nemá smysl, vás poslali, že?“ Rozbrečela se, všechno vybalila, my jsme na ni jako byli hodní: „Paní, to vůbec nevádí...“ Vydírali ji, přes syna a studie. Pohostili jsme ji, zaplatili jí vlak zpátky a měli jsme novou kamarádku v Ostravě, která dostávala Svědectví a tak...

Jan Pelc se k vám dostal jak?

Honza Pelc, tak je třeba znát jeho román ...a bude hůř, který pokládám za důležitý román v tom smyslu, že nic takového nikdo nenapsal, vytvořený skutečně „na dně“, které on prožil. Honza Pelc je vyučený strojní zámečnický, nechodil pořádně do školy, ...a bude hůř je hodně autobiografický román, to on všechno prožil, včetně cizinecké legie. Měl jeden nesporný dar, nedovedl nic popsat, to neuměl, ale dialogy z hospod, polepšoven a kriminálů, kterými prošel, znal dokonale a měl navíc dar je sepsat. Román si zčásti přivezl do Paříže, kde spal v metru a chodil se pořád do Svědectví ohřívat a číst noviny. Napřed jsme mysleli, že je fízl, ale pak jsme přišli na to, že opravdu není možné, aby tento člověk byl fízl, poněvadž to by bylo něčíčko! Byl opravdový androš, ačkoliv se vždycky bránil tomu, co je androš. Pak se nám ve Svědectví začal starat o knihovnu, což pro něho byl velký výkon, poněvadž je pivař, jak odbilo šest hodin večer, stal se hrozně nervózní a musel prostě na pivčo a pak ráno spal. Pracoval na půl dne, ve dvě nastoupil, čilounkej, umytej, vyspalej, opravdu výborně makal. Hlavně dovedl ohromně s návštěvníky jednat, zvláště s mladými, všechny je znal. Zvláštní člověk, selfmademan. Román jsem s ním hodně dělal a škrtal mu v něm, část jsem otiskl ve Svědectví, myslím tu lepší část, poněvadž tam byly partie naprosto pozoruhodné. Například, jestli jste to četl, kremace, to bylo skvostné, celá ta postava chudáka z parku, co žral odpadky, a dobře napsané. Pak zase byly partie, kde se pokoušel o literaturu, vysloveně špatné. Bohužel většinou toho, co napsal potom, už „dělal literaturu“, poněvadž ...a bude hůř mělo velký úspěch venku, daleko víc než doma. Tak to prostě bývá u člověka, který je samouk, s jistým talentem může napsat román, a pak už třeba nic. Pelcův román patří podle mého soudu do souboru „tej špatnej i tej dobrej literatury“, která v osmdesátých letech byla produkována. No, a Honza Pelc mě naučil spoustu věcí, které jsem neznal. Jestli jsem trošku znal, jako se říkalo:

„Tigrid zná poměry doma i v různých generačních vrstvách...“, tak to byla zásluha tohohle Pelce. On znal a byl jako všichni androšové zásadně antiestablishmentovskej, proti všem, jestli to byl Beneš, Hácha nebo Husák, nebo Havel, to je jedno. Zůstal s námi až do konce, pak se přestěhoval do Prahy a myslel si, že bude dělat nakladatelství, nešlo to, bohužel, paří od rána. Potřebuje tvrdého editora, nemá ho. Velkej kamarád, přes obrovský generační rozdíl, i sociální a tak, protože je prostě velmi inteligentní člověk od náтуры, výbornej! Také toho dost přečetl, má sloní paměť, co přečte, pamatuje si. Napsal román o slovenském povstání, který ovšem vyčetl, poněvadž v něm nebyl, a je opravdu špatný, obávám se, je ho škoda.

Kterí lidé se v Paříži okolo Svědectví ještě pohybovali?

Ve Svědectví pracoval Prokop Voskovec, jeho strýcem byl Jiří Voskovec. Pracovat tam chodili různí lidé, no pracovat, to bylo zadarmo, respektive jsme tam vařili, spalo se tam, takový trošku útulek a někdy halt nějaký překlad byl, něco se občas dalo zaplatit. Jinak jsme většinou překládali sami, nic jsme neplatili. Jan Vladislav byl u mé ženy Ivanky, hlavní prachy na provoz kanceláře byly z komitétu Help and Action spojeného s Amnesty International. Na provoz redakce Svědectví by nám nikdy nikdo nedal, lidé dali ještě tak peníze na vytištění knížky nebo čísla Svědectví, ale nikdo nám nedal na činži nebo poštovné. Udržet v chodu kancelář bylo těžké, některé fondy nám občas něco daly: „Vydání zaplatíme, ale na provoz si peníze opatřete...“ Takže provoz, činže, elektřina, to všechno šlo za pobočkou organizace Amnesty International, kterou vedla moje žena, Entr’aide et Action.

Jak vás tak člověk poslouchá, tak vy jste měnil ve svém životě jedno velké město za druhé. Jste městský člověk?

Vždycky jsme pokud možno bydleli mimo město, jako tady v Héricy, jako v New Yorku, kvůli dětem. Hodně jsme cestovali a viděli. V nakladatelství, když jsem sháněl autory a podepisoval smlouvy, jsem hodně jezdil, i s PEN klubem jsem se něco najezdil. Dnes jsme rádi na jednom místě.

Zmínil jste se o Jáně Papánkovi, že podpořil vznik Svědectví.

Ján Papánek v Americe řídil Americký fond pro československé uprchlíky – American Fund for Czechoslovak Refugees, solidní fond s pomocí Spojených národů, existuje pořád. Když přišel uprchlík z Československa, měl holý zadek a pomohli mu s rozjezdem.

Když vznikla Charta 77, očekávali jste nějakou změnu režimu v Československu?

Český bolševický režim byl šíleně neoriginální, nepůvodní, neřekl v partaji nikdy nic zajímavého, co již nebylo řečeno v Moskvě. Populace se nám zdála pasivní, takže Charta 77 nás ohromně příjemně překvapila, konečně tady bylo něco, co šlo zezdola, občanská iniciativa. Věděli jsme, jaké je to užoučké, malé, ale bylo to konečně něco, toho jsme se chytili, vidíte to ve Svědectví, jako tonoucí. Později, když šlo do tuhého, koncem roku 1989, tak jsme s úzkostí pozorovali tu pasivitu, všude okolo byly statisíkové demonstrace a nás na Václaváku pět tisíc. Napsal jsem pro Svobodnou Evropu tehdy velice paličský komentář, „jen tak tak prošli“, jako že sto tisíc je víc než pět tisíc a že už je hodina dvanáctá. Byla okolo toho velická debata, ale šlo to tehdy na vzduch a dodneška si to vysílání lidé pamatují. Musím přiznat, že nám se opoziční zázemí ve srovnání s maďarským a polským zdálo pasivní, zkrátka společnost byla od pátku do pondělka na chalupě. Nekritizují to, jenom registrují, bylo to nesnadné, ale byl tu jasný zlomek společnosti, který se zaktivizoval. Proto také Charta 77 byla velkým překvapením, nečekali jsme to. Jako Pražské jaro, to také něco znamenalo, ledy se hnuly, do té doby bylo vše zamrzlé, na druhé straně jsme věděli, že to není ono, i když jsme ve Svědectví také dělali takzvaný gradualismus – tak jako někteří reformní komunisté říkali: „Musím do partaje, abych ji zevnitř nahlodal,“ tak my jsme říkali: „Musíme s komunisty, kteří tam jsou navěky, nějak jít, a s těma, kteří váhají a chtějí dialog, ho vést.“ Podtrhuji, Charta pro nás byla ohromná zpráva. Václav Havel se u nás v roce 1968 při návratu z Ameriky zastavil, ta historka je známá, havlovská. Přiletěl v květnu 1968, přestupoval v Paříži na pražské letadlo, já ho neznal, ale měl jsem s ním schůzku. Asi čtyři hodiny musel čekat na spojení. Stál za celníky, krásně ještě ověšený různými odznaky, a já mu na druhé straně říkám: „Pane Václave, zůstaňte tam, koupím si letenku do Bruselu, je nejlacinější, abych mohl za vámi za ten katr přijít.“ Jen to dořeknu, celníci a policajti vstali jako jeden muž, sklapli lejstra a odešli, neb vypukla generální stávka ve Francii, slavná. Koukám na Havla a říkám: „Pojďte, pane Václave, nic nelítá.“ Havlovi se strašně líbilo, že prošel bez víza, neměl vízum, byl u nás týden, pak jsme ho odvezli do Bruselu na letiště, aby mohl zpět do Prahy. Mohl tady zůstat, nemohl se ničím vrátit, a tak jsme se seznámili a do jisté míry spřátelili.

Chartu 77 jsme vítali, lidi, co se ozvali občansky a šli za to třeba i do kriminálu a byli i diskriminováni režimem po propuštění, my jsme nikdy nediskriminovali. Jestli zavřený člověk, který podepsal Chartu, byl komunista, to nám bylo jedno, my jsme prostě šli a bojovali za ně, zejména moje žena s lidmi z Amnesty International dělali jednotlivým případům publicitu a tak dále. Jestli to bude mít nějaký efekt, jsme neřešili, na tom nezáleží, to jsme převzali od Havla, jeho esej o zelináři se přeložila do x jazyků. Navíc začaly po Chartě chodit dobré texty, to bylo strašně důležité, ve Svědectví se léta z Česka nedalo nic otisknout, jen Zbabělci Josefa Škvoreckého, ale to dlouho nevydrželo.

Kdy opadly obavy z publikování ve Svědectví?

Skutečně graduálně, postupně, hlavní strach byl, aby autor pod pseudonymem nebyl odhalený, teprve v Praze jsem některé pseudonymy sháněl a odhaloval i sám pro sebe. Ani já jsem nevěděl, kdo některé texty psal, aby to neprasklo. Když se to dodrželo, neměli jsme žádný průser, kromě Jana Beneše, a to byla jeho vina, s odpuštěním, Honzíka Beneše.

V šedesátých letech přijížděli i první emisáři reformujících se komunistů, někdy v roce 1966 přijel Tonda Liehm do Paříže. Organizování naší schůzky probíhalo děsně tajuplně, sešli jsme se v utajení na Pigalle v hodinovém hotýlku. Aby to neprasklo, šel jsem pěšky, poněvadž v šedesátých letech bylo stále velmi vzácné mluvit s někým z Československa. Tondou Liehma jsem znal z těch tří let po válce. Přijel mi domluvit: „Svědectví je dobrý časopis, ale neměli byste dělat politiku, ale jenom kulturu a propagovat českou a slovenskou literaturu, muziku a film...“ Řekl jsem mu po jeho projevu: „Pane Liehme, vy jste mě přijel ideologicky demobilizovat, abych tak řekl, a to nejde. My nejsme žádní propagátoři české kultury nebo literatury, rozhodně ne propagátoři! Když se nám něco zdá kvalitní, tak to otiskneme, to ano...“ Hučel ještě do mě a pak jsme se zase tajně rozešli. Liehm šel z hotelu nalevo dříve a já napravo později, klamal jsem a přestupoval. Skutečně ani ženě Ivance jsem o schůzce neřekl, nikomu, poněvadž to z jeho hlediska bylo dost riskantní se se mnou sejít. Za asi tři roky, když Liehm upadl v nemilost, vyšlo někde v Rudém právu či kde, jak se se mnou Liehm sešel v Paříži a průběh setkání byl dosti věrně popsán. Já z toho nespal, honilo se mi hlavou, jak je to možné, jak se tohle mohlo stát, a teď to bylo na mně, na kom jiném? Tonda Liehm přišel do emigrace a moje první otázka byla: „Prosím vás, pane Liehme, jak se to tehdy dostalo ven, já jsem z toho zoufalý!“ A Liehm se na mě tak dívá a říká: „No, já jsem podal report svazu spisovatelů.“ Tak to jsem skutečně neuhodl! To byly šoky, on to tajil před partají, ale report organizaci spisovatelů podal. Samozřejmě si hlášení nechali pro případné

využití a vytáhli ho, kdy potřebovali. Šoky, to jsme neznali, to bylo podivné! Proč to říkám – postupně tihleti hoši nabývali důvěry a přijížděli. Milan Schulz byl mezi prvními, Jiří Lederer, někteří jezdili na Západ i předtím, na filmové festivaly třeba. Něco z toho i prasklo, poněvadž šli i do Svobodné Evropy, stýkali se s Juliem Firtem. Natáčeli jsme rozhovory ve Svědectví, vznikla řada příspěvků i mých věcí, které jsem psal na podkladě informací návštěvníků, kde bych je jinak vzal? Chodil i jeden výborný muž, vlastně trochu fízl, vlastně dost, ale netajil se tím. Halt pro ty fízly doma zase potřeboval něco zpátky: „No, tak já vám tohle přivezl, zase musím něco dovézt zpátky.“ Tak jsme mu nadiktovali nějaké blbosti... Historky z ústředního výboru strany bývaly od tohoto hochy, je dnes těžce nemocný, nechci jej jmenovat. Nebo zase Heda Kovályová-Margoliová propašovala informace, když jsem psal o Slánského procesu. Naše informovanost strašně rozčillovala Antonína Novotného, furt se ptal: „Odkud to ten Tigríd má!“ No od těchletých lidí, komunismus už byl nahlodanej, jakmile máte pár nevěřících, tak už to jede z kopce. Totalita se může udržet, jak správně věděl Stalin, v totální totalitě a v totálním odříznutí od ostatního světa, což jemu se dařilo celá léta.

Když jste zmínil rok 1968, v té době odešel do Německa Anastáz Opasek. Kdy s tím jste se seznámil?

Opat Opasek byl ohromně zajímavý člověk a důležitý v druhé vlně emigrace. Sice s ní přišel, ale nebyl to žádný reformní komunista, nýbrž mukul po letitém věznění, a přesto nebo právě proto zorganizoval příchod i bolševických hochů na debaty a sleziny sdružení Opus bonum na faře ve Frankenu. Když tihle, jak bych je nazval, reformní komunisté přišli, došlo k setkání, kde jsme seděli my, poražení z osmačtyřicátého, a naši vítězové nad námi, však též poražení v osmašedesátém, tudíž všichni emigranti. Anastáz Opasek sraz zorganizoval, dovedl jednat ohromně lidským způsobem, kdo chtěl do kostela, tak šel, kdo nechtěl, nešel, dobře se ve Frankenu jedlo a pilo, prostředí bylo absolutně svobodné a volné a komunisté, ti reformní, jenom zírali, poněvadž nikdy nic podobného neviděli. Později zase opat Opasek pozval i slovenské separatisty. Anastáz Opasek byl člověk, který z kriminálů a pracovních lágrů znal spoustu lidí, prostě všichni byli spolu v kriminálech a lágrech a později byli všichni v emigraci, tak proč by se nedalo sejít? Slováci byli ostří hoši ze Světového kongresu Slováků, donedávna zčásti financovali i slovenské radikály. Opasek je pozval, oni přijeli, byli katolíci, křesťané a věřící, tak nemohli dost dobře odmítnout, a my s nimi diskutovali. Opasek svým fantasticky šikovným, nenápadným způsobem všechno nějak zlidštil a to všechny radikály strašně znejistí, když mu řeknete: „Myslím, že máte pravdu. Mýlil jsem se, promiňte.

Nevěděl jsem, to je strašné.“ Až nakonec se to i naučili, přivlastnili si to, Zdeněk Mlynář, Jiří Pelikán, všichni, kteří byli venku, si toto nějakým způsobem přivlastnili. Mezi reformními komunisty je dodneška rozdíl, mezi těmi, kteří byli v emigraci, a těmi, kteří zůstali doma, pana profesora Zdeňka Jičínského z bolševických manýrů již nedostanete, asi... Emigranti reformisti se naučili přece jenom lidštějšímu styku s odpůrcem. S opatem Opaskem skvěle spolupracoval Ivan Medek, který přišel do Rakouska po represích režimu proti signatářům Charty 77.

Po osmašedesátém se začala na Západě prohlubovat i povědomost o kultuře a literatuře v Československu. Kdy se to prolomilo?

Jak už jsem říkal, tihle reformní hoši byli daleko víc podnikaví, měli přístup k evropské i americké levici, které byly velice vlivné, a k sociálním demokratům, německým, rakouským, tam my jsme se sice dostali, ale moc se nám nevěřilo, byli jsme bůhví odkud uteklí emigranti a reakcionáři. To byla jedna věc. Za druhé měli daleko lepší finanční zdroje, začali vydávat knížky, zakládali nakladatelství. Adolf Müller, starý komunista, založil Index, Jiří Pelikán pronikl do novin, ve kterých měli bývalí komunisté spousty levicových kolegů. Víc než my, my měli pár lidí v Timesech, v Le Mondu, ale málo. Kdežto oni byli noví, přišli po události, která otřásla světem, vpádu sovětských vojsk do Československa, měli co vyprávět. My neměli co říkat ani v osmačtyřicátém, jenom že jsme prohráli, prohra nikoho moc nezajímá. Měli stories, Československo se dostalo do povědomí jako dozvuk invaze a potom, říkám, byli čilí, začalo se překládat, vydávat knížky, lépe a více pašovat do Československa, nesporně byli nová krev, sice bolševická, nebo exbolševická, jakákoliv, ale byla.

Nebolševická krev byla v Rozmluvách, jednom z mála českých exilových konzervativních periodik.

To je dáno neobyčejně razantní osobností zakladatele a vydavatele Rozmluv, Alexander Tomský je brilantní chlap, chytrý, jezdil do Frankenu a exkomunisti ho nežrali, pochopitelně, Tomský je virulentní antikomunista, to je v pořádku, také nějací takoví museli být. Tomský byl zvláštní číslo, výborně jsme přes něho pašovali. Jako velký katolík pracoval v protestantské anglické organizaci, kde se dalo hodně pašovat, protože protestanti měli styky, dovedli to, jak, to jsem se nikdy nedozvěděl.

Slavná historka šedesátých let je, jak vezli ze setkání PEN klubu Svědectví do Československa Zdeněk Urbánek a Josef Škvorecký. Přivezl jsem jim balíky Svědectví do Švédska, Zdeněk řídil, jako vždycky, škodovku, nabalil si do ní Svědectví a pak Škvorecký nádherně líčil, že čím dál víc se blíží k hranici, tak Zdeněk řekl: „Heleď, těch Svědectví máme 28, to je moc, ne?“ Osm vyhodili z auta. Za chvíli znovu a znovu, až na hranici dojeli se třemi, což bylo v pořádku. V průběhu pozdějších let čím dál tím víc lidí si o zaslání Svědectví psalo a tím víc i chodily zpátky rukopisy...

Jak si vysvětlujete, že dost značná část československých intelektuálů šla s komunismem?

Na to musíte odpovědět vy, kdepak já.

Vy jste se mezi nimi pohyboval, myslíte, že je to dáno sociálně, nebo levicovým tíhnutím českého národa, „husitskou legendou“?

Moc jsem o tom psal, ale vždycky s otazníky. Není náhodou, že Masaryk psal „sociální otázku“, to vždycky bylo, „národ řemeslníků, který neměl šlechtu“, „inteligentní národ, ale malých lidí pod kuratelou, rakousko-uherskou nebo jinou“. Sociální otázka tam vždycky nějak ležela, byl to chudý, ne, skromný národ v podstatě, s minimem měšťanstva a střední vrstvy. Když bychom se tady podívali kolem, tak všichni pocházíme z poměrů velice skromných nebo maximálně měšťanských nebo učitelských, ale to je tak asi všechno, a potom určitě ve světě Hitlera, fašismu, kdo nebyl antifašista, s tím se člověk nestýká! Antifašista ne v tom bolševickém, ale v původním slova smyslu, antinacista, proti Benitu Mussolinimu, proti válce v Habeši, to byla celá série důvodů a nešlo jinak! Komunisté vždycky drželi prapor, ať už popravdě nebo předstírali, antifašistický, a tudíž kupodivu antitotalitní, to jistě hrálo roli. Po válce bych řekl, s odpuštěním, bylo jasné každému mazanému Čecháčkovi, že komunisté budou u moci, tak je také volil. Ale to je všechno s otazníky, důvodů bylo mnohem víc.

Ještě k době po roce 1989. Měl jste někdy dojem, že exil nebo i dissent má nějakou promyšlenou taktiku, co bude dělat po pádu komunistických režimů?

Měl jste ho vy, odpovím otázkou, to je očividné, že ne. Až se jednou bude moci s časovým odstupem možná několika desítek let jít po omylech a chybách, které se staly, tak neexistence

plánu, co dál, bude jednou z nich. Jinak to ale ani nešlo, představte si, kdyby někdo přišel po čtyřiceti letech neustálého programování komunistů a ideologizace s programem, tak ho lidé pošlou bůhvíkam. Byl jsem ve Špalíčku prakticky hned, ještě v prosinci, když mě Havel pozval na svoji, jak říkal, „koňurovací“, a jako člověk ze Západu, s odpuštěním, jsem viděl, smím-li to říci, bordel. Každý dělal všechno, bylo to veselé, ale bylo jasné, že to nemá žádný řád, kdo do Špalíčku přišel, už tam zůstal. Hezké, mladistvé, totéž na Hradě, tam přišli dobří hoši, ale učili se. Dnes mohu říci, co mně vadilo na Hradě: že jsme dělali ze dne na den, nebyl žádný strategický plán, tam byly taktiky nebo prostě rozhodnutí náhlá, vzešlá z průběhu dne, ale že by někdo přemýšlel, co bude za týden nebo za měsíc, to málokdy.

Doba kvačila dost rychlým tempem...

To s tím nemá co dělat. Vladimír Mečiar vyčítá, že Česká národní rada dělala nějaké scénáře, které z devadesáti procent nevyjdou, ale musí být scénáře, co udělám, když se stane to a to, nebo nestane. Naprosto běžná věc! V každém nakladatelství, ve kterém jsem pracoval, se věčně dělaly nejen ediční plány, ale také co to vynese, když vydáme knihu o surrealismu, nádhernou publikaci. Šéf řekl: „Dobře, ale uděláš kuchařku.“ Já na to: „Vydám kuchařku,“ ano, abychom mohli financovat surrealismus, plánovat na léta dopředu je naprosto běžné. Když jsme měli čistý roční zisk pět procent místo loňských osmi, tak byl šéf celý šedivý a museli jsme dohnat ne na osm, ale na devět. Každý cukrář plánuje, kolik cukru a bílku, kdežto demokracie u nás hledá autora, abych tak řekl. Alexandru Dubčekovi jsem nikdy moc nevěřil a nesázel na něj, to je snad slušný člověk, ale třtina, ambiciózní a ješitná, ten vezme všechno, slovenské prezidentství, když ho nevezme Mečiar, tak ho vezme Dubček, velký federalista. Vždycky byl třtina, vždyť je to kapitulant, marná sláva, je to člověk, který odhlasoval strašné normalizační zákony, zvedl pro ně ruku, a je to jeden z mála reformních komunistů, který nepochopil nic, nebo hrozně málo, on by to zase... Pražské jaro je akné jeho života, to se nedá nic dělat.

Když se podíváte z odstupu na prožitá léta, nemáte dojem, že některé neuralgické body se táhnou v československé společnosti dodnes?

Problémy trvají, Československo bylo opravdu slepencem, který sice vyšel z doby a z módní teorie sebeurčení malých národů, ale u jeho zrodu bylo i hodně taktiky a záměr oslabit Rakousko a oslabit i Německo. Proto k Čechám a Slovensku přilepili i Podkarpatskou Rus,

Tomáš Garrigue Masaryk to měl u prezidenta Thomase Woodrowa Wilsona dobré, Pittsburská dohoda z května 1918 byla nesmyslem, dohodou českých a slovenských spolků v Americe, to nebyla žádná smlouva mezi národy, ale posloužila. A protože my, Češi, jsme se na problém autonomie Slováků dívali desítky let trošičku unaveně, jako „Slováci zase zlobí“, ale nic se s autonomií nedělalo, nikdo ji nebral vážně, tak smlouva léta nebyla naplněna, v tom měli Slováci pravdu. Pak tu byla československá národnost, o tom jsme my Češi nikdy nepochybovali, byli jsme československé národnosti a brali to jako samozřejmost.

Stalo se ve vašem životě něco, co považujete za svoji osobní tragédii nebo prohru?

Proher byla spousta, ale tragédií ne, už jsem říkal, že já měl prostě štěstí, že jsem nějak ošklivými věcmi proplul, poněvadž jsem u nich nebyl nebo mě nechytli. Jinak já mám o sobě to nejhorší mínění, jestli se ptáte na to, tak určitě. Především špatné vzdělání a svoji povahu, jak říká moje žena: „Ty se vždycky divíš, když tě někdo nemá rád, strašně se divíš!“ Přehání, něco na tom je, ale vždyť já jsem nikomu neublížil, tak moc, nebo nerad, prostě obyčejný, chybný, slabý člověk. Jak už jsem říkal, mé jediné štěstí bylo, že mně nebyla dána příležitost udělat nějakou velkou sviňárnu. To je snad jedna polehčující okolnost. Druhou je, že v mnohém z toho, co jsem napsal, jsem se hrozně mýlil. Napsal jsem o Václavu Kopeckém ve Svědectví, že to vlastně byl politik, který u komunistů měl ještě nějak šmrnc, strašný omyl, a takových byla řada, samozřejmě. Jednou, za sto let, se na to někdo podívá, něco snad zůstane, ale jinak veliký omyl! Možná nakonec by nebylo nevhodné snad říci, jenom navazuji na to, co jsem říkal na začátku, že lidé, kteří nebyli nikdy emigranty a exulanty, zejména politickými emigranty, nedovedou nikdy pochopit jednu věc. Neznám blbější básničku než Viktora Dyka: „Opustíš-li mne, nezahynu./ Opustíš-li mne, zahyneš!“ Mnozí z nás věděli, že bychom zahynuli, kdybychom neopustili vlast! Poláci, když přistáli v hrozných uprchlických lodích v New Yorku, tak si klekli v přístavu, modlili se a děkovali Pánubohu, že jsou, kde jsou. My se spíše ptali, kde jsou ostatní Češi, kde máme bydlet, Poláci, kde je nejbližší katolický kostel. Nepochopí nikdo, kdo to neprožil, že býti politickým emigrantem znamená opustit zemi, kde už se nemohl rozvíjet, jak by chtěl, nebo nemohl být svobodný, jak by chtěl, nemohl přežít, jak by chtěl. Nepochopí, že člověk uteče do jiné země, ale ke svým! Že v Evropě, i mocnostmi okupovaném Německu, ale na cestě k demokracii s Konradem Adenauerem, jsme najednou byli kupodivu doma, ne ve smyslu doma jako ve vlasti, ale doma v demokratickém prostředí, v tom, co se tam dělo, co se připravovalo. Prostě jsme se tam cítili doma v bezpečí a zároveň jsme měli šanci ukázat, co každý umíme. Není pravdou, že někdo

víc, někdo miň, podle toho, že když byl někdo chirurg, tak to měl síchr, že do dvou tří let si udělá postavení. Samozřejmě, když byl špatný, tak ne, a pak se vymlouval na to a ono. Co chci říci, je, že nám se po Československu, které vedli pánové Klement Gottwald a Gustáv Husák, opravdu nestýskalo. Lidé se ptali: „Vám se musí stejskat, že jo? To byste chtěl domů!“ Absolutně ne! Nikdo z nás domů nechtěl. Když ještě pár měsíců před listopadem 1989 na poslední Franken v září přijeli stalinský kluci z Čech a my jim říkali: „Nastává váš konec,“ tak oni nám odpovídali: „Musíme vám oznámit smutnou zprávu, páni emigranti, vy se domů hned tak nevrátíte! Tady budete další léta, komunismus je strašně moc silný.“ Tak to vypadalo! My jsme se jim smáli, že do jejich Československa nechceme: „Nám se nestýská. Naopak. Je to ostuda, co se světu ukázalo a představilo!“ Mluvíme o Československu, které bychom chtěli mít, ale odbočil jsem. Emigraci jde těžko vysvětlit, rozhodnutí odejít bylo svobodné, je to rozhodnutí individuální, riskantní, ale svobodné, protože také můžete zůstat s riziky, které na sebe berete. Odejít tehdy dávno bylo samozřejmé, poněvadž se ještě nevědělo, co čtyřicátý osmý bude, byl to skok do neznáma, ale jakmile byl proveden, najednou byly všechny možnosti otevřeny. Pochopitelně jsme nečekali, že budeme hned řediteli Svobodných Evrop, nýbrž těmi číšníky, těmi zedníky, těmi emigranty, těmi uprchlíky v lágrech, to bylo samozřejmé, jak jinak! Když někdo spadne do úplně cizí země bez halíře, musí začít tam, kde člověk bez halíře a jazyka začíná. Čili je hrozným omylem, že emigrace je něco nepřírozeného, strašného, vždycky se mluví o „údělu“, to tak není, ale to nevysvětlíte nikomu, kdo to neprožil. My jsme byli v podstatě šťastní lidé, a když jsme viděli, když začali přijíždět, ohromné díry ve znalostech mladých lidí a totální nepochopení Západu, nezaviněné neznalostí, tak jsme si říkali: „Proboha, to je strašný zločin na dvou generacích, co provedli bolševici, kteří na to sami pomalu také nevěří.“ My jsme byli šťastní lidé, svobodní, nezávislí a zároveň zodpovědní za sebe a výlučně za sebe. Romantická představa, že když opustíš vlast, tak jsi trosečník, tak to vůbec tak není! Aspoň tak se to většině z nás jevilo, a proto tolik Čechů a Slováků bylo na Západě úspěšných, nemohli jsme očekávat žádnou změnu nebo návrat. To byly první doby „do švestkových knedlíků jsme doma“. Pak bylo jasné, že emigrace je na desítky let, čtyřicet let je celý život a já jenom pokračuji v životě, který jsem žil půl století, ne-li víc. Měli jsme to štěstí, že jsme se svobodně rozhodli odejít a nepochybovali jsme o tom, že to bylo správné rozhodnutí, a proto jsme mohli dělat, co jsme dělali nebo nedělali. Zbytečně to roztahuji, krátce a dobře Ludvík Vaculík se strašně mylí v této věci, ale zase ti, kteří se rozhodli zůstat, se také rozhodli pro strašné riziko a za to se platí na obou stranách, to je vše.

Jistě, řada lidí, a má to svoje opodstatnění. Nám, kteří jsme už za války byli v emigraci v Anglii, to už přišlo naprosto samozřejmé, znali jsme svět aspoň z té Anglie, i když válečné, uměli jsme jazyk, nestrašilo nás to. Pro ty, kteří šli poprvé, to hrálo roli. Určitě. Na Hradě jsem měl teď na starosti mimo jiné i lidi, kteří se vraceli z exilu, buďto v Československu umřít nebo navázat a zůstat. Na začátku se zdálo, že to procento návratů z exilu bude vysoké, deset až patnáct procent, ale strašně se snížilo, skoro nikdo nezůstává, všichni se vracejí, i z důvodů, které nemají co dělat s otázkou důchodů nebo rodiny, ale také proto, že prostě jsme doma tady, ve Francii, v Americe, v Austrálii. Vydávám se tím velké kritice a obnažuji své ledví, ale je to tak, už jsem to vysvětloval včera, že žít čtyřicet let v prostředí, které jste poznal intimně, ve kterém se vyznáte, vás ukotví. V Praze se nevyznám, když jdu na magistrát, mně je všechno divné, lidé jsou nevlídní, nedovíte se, nejsou tam, nebo já nevím, nejezdím ouřední limuzínou na soukromé výlety, zaráží mě v Praze spousta drobností, které se na Západě nedělají nebo naopak dělají. A to nám tam chybí, to možná bude nebo nebude, nevyznáme se v tom. Nevím, jestli se mám naštvat na prodavačku, která je nepříjemná, pak si řeknu, že je bídně placená, nemůže za to, že něco není, jakým právem jí mám vynadat? Kdežto tady vím, co můžu očekávat, a když to není, tak vynadám nebo nevynadám, podle toho, rozumíte, co znám, máme správná měřidla. V Praze je skutečně emigrant mít nemůže, a když, tak teprve po několika letech a zase jsou to ta, která tam platí ať už právem nebo neprávem, dobrý nebo špatný, to já nevím. Nevím ani, jestli to vysvětluji dost jasně.

Zatím je to ještě „Byzanc“. V „platí“ a „neplatí“ fungují úzy, které nejsou racionálně zdůvodněny, a jelikož nefungují ani morální pravidla, tak se v jednání lidí doma člověk nevyzná.

Proto se tak těžko domlouváme i o minulosti, poněvadž je to z jiného těsta a navíc nám minulost nepřipadá tak důležitá jako reference. V demokratickém západním světě nejsou národní tragédie, propady, ztráty samostatnosti, prostě konec něčeho. Jsou tady skandály, aféry, lumpárny, zlodějna, drogy, co chcete, ale vždycky to dojde někam, kde se to potom zarazí, systém pojistek nedovolí zajít dál nebo se udělá systém nových opatření. Zabíjí se moc lidí na silnicích, berou se vůdčí listy, šlápnete na plyn, jedete sto padesát, a oni vám seberou vůdčí list, což je „nedemokratické“, ale okamžitě se snížil počet zabitých. Nevím, jak bych to řekl, tady nedojde k totálnímu rozkladu, krom za války, Francie byla okupovaná, jinak se to

vždycky nějak zastaví, takže to, co pořád přemíláme v Čechách, úděl dějin, nepřízeň dějin, ztratili jsme svobodu, rozpadl se nám stát, jsme na Západě nikdy neprožili, kromě španělské občanské války a pomímám samozřejmě 2. světovou válku, ale jinak to není možné.

Chci říci, spíše na omluvu toho, co vyprávím a co může být napadeno ze všech stran, my už nejsme emigranti ani exemigranti, my jsme lidé, kteří tady desítky let žili, i ti po roce 1968 minimálně dvacet let, volky nevolky jsme se stali součástí společnosti. Zejména ti, co žili v Jižní Americe a Austrálii, kde je úplně něco jiného, se vracejí z Československy zpátky a nadávají, co doma zažili nepříjemného, poněvadž čekali, že se dovolají spravedlnosti. Tady neexistuje, aby na vás zaměstnanec, státní úředník, byl hrubý, drzý, sprostý nebo vás dokonce vyhodil, tady jsou lidé zvyklí jít do televize, do rádia, to u nás dosud není. Říkám lidem: „Křičte!“ V Hradci, v Brně mi lidé vyprávěli o skutečně hrozných křivdách, tak křičte! Proto je naprosto nutný zákon o ombudsmanovi, aby lidé nebáli se dovolat, poněvadž je zametou, vyhodí. To všechno snad přijde. Nedivím se lidem, co byli venku, když v Praze nebo Brně najdou byt a přijedou nějakou dobu pobýt a umřít, ale hrozně málo jich zůstává proto, aby začali, působili, pozoruhodně málo. Bylo příliš mnoho mýtů, komunisté udělali z politického exilu strašnou sílu, nebyla žádná, my jsme nebyli nic, my jsme nebyli organizovaní, my jsme také neměli žádný plat, to je taky mýtus, všechno to je k smíchu. Když tak to bylo na základě ne osobních známostí, ale osobního výkonu, když někdo mohl psát do Timesů nebo Le Mondu, nemluvím o sobě, i Jiří Pelikán musel něco umět, co jiní neuměli, ti hned tak něco nevezmou, vliv, styky a přátelství se takhle vyvíjely prostě od nuly. Nikoli nějakou akcí, politickou, hromadnou nebo projevy – proto Rada svobodného Československa byla k ničemu, vydávala stále prohlášení dobrých úmyslů, ale to nikoho nezajímalo a nikdo to netiskl.

Do tisku bylo důležité se dostat. Jedním z lidí, kteří se snažili dostávat informace o Chartě 77 a československé opozici do západního tisku, byl Jan Kavan v Anglii.

Jan Kavan se nesporně zasloužil, pokud šlo o pašování literatury, byl daleko nejlepší, nejvýkonnější, největší objem, a my všichni jsme mu dodávali – jenže on pašoval bez nás, to znamená vybudoval si organizaci většinou z bývalých komunistů nebo trockistů, spíše anglických. Měl matku Angličanku, narodil se v Anglii a tak dále, věnoval tomu opravdu absolutně všechno, žil jako nuzák z ruky do huby, neštudoval, bratr vyštudoval. Byla to jeho vášeň, touha konspirovat, to by bylo všechno v pořádku, kdybychom s ním neměli strašné scény, Jiří Pelikán, Zdeněk Mlynář, já a co já vím, protože on chtěl konspirovat, ale zároveň

chtěl, aby o tom, pokud možno, každý věděl, že konspiruje. Což je vždy špatně! Takže to pozitivně nesporné – on se skutečně zasloužil. I když byl tak trochu doleva. Bohužel to přehnal, jezdil do Maďarska na britský pas, pak ho změnil, byl v Praze, policajtům vlezl přímo do rány. Myslím, že mluví pravdu, že nikoho nikdy neudal, ale prostě zapletl se. Tak jako Jeník Beneš byl zavřený za to, jako že píše pro Svědectví, no, ale není žádným tajemstvím, že se jednou opil na Dobříši a říkal: „Že nevíte, co bude v příštím Svědectví?“ „Ne, ne, copak?“ Beneš zacitoval, co sám do budoucího čísla Svědectví napsal a věděl, že vyjde, a tak nebylo těžké brzo uhodnout, kdo je autor Sirius. No, a Jan Kavan také byl vášnivce na nepravdy, úplně zbytečně lhal, jsou takové lidé. Říkali jsme mu: „Honzo, to nemá smysl, víme, že tahle cesta byla dvakrát placená, to je v pořádku, jednou platili trockisti a jednou my, a co má být, dyť jo...“ A Kavan prostě zatloukal. Komunisty chycený kamion s materiály nebyl náš, to byl kamion francouzských trockistů, řidič francouzský, všechno v pořádku, ale on prostě zatloukal. Například adresy, to vše měl v Londýně, my jsme nevěděli, kdy co dá do kamionu. Měli jsme jenom dohodu, že nebude míchat jablka s bramborami, když se vezou dopisy, tak se nevezou knihy, když se vezou knihy, tak se nevezou mašiny, když se vezou mašiny, tak se nevezou peníze a tak dále, to byly jediné podmínky. Neviděli jsme do toho, měli jsme jen kontrolovací, skutečné adresy, že to bylo dodáno. Fungovalo to bezvadně. Jenomže on si dělal všechno sám, s kým, to jsme nevěděli, a on naložil adresy do tohoto kamionu, který nebyl v uvozovkách „naší cestou“, to znamená, že byla organizována francouzskými trockisty, jak jsme se potom dohodli, že jo? A on nám ji trochu zapřel, poněvadž měl taky na ní trochu zájem... My jsme mu dávali prachy, kdo co měl, když Jiří Pelikán měl zbytečných milion lir, tak mu je dal, ale jak on s nimi naložil, to byla jeho věc. Jak bych to dopověděl? Je obětí svých strašných ambicí i jako poslanec. Když vím, že v Praze jsem zapletený s fízlama, tak do polistopadového parlamentu nelez. Pak ještě lhal, navíc tehdy adresy v kamionu byly! Už jsem to říkal v televizi, že to byly naše adresy, já je poznal. Kavan to popřel, lhal a to je špatné, v Anglii je vyřízený! Nakonec, když se ptáte, tenhle ten hoch něco pro věc udělal, o tom není sporu, jenomže byl obětí svých vlastních podivných ambicí. No.

Pro pašování kamionem jste přeříkal zajímavá pravidla, když se vezou knihy, nevezou se mašiny a podobně. Měl jste i svoje lidi, kteří pro vás do Československa vozili...?

To byly úplné náhody, zase se hrozně přehánělo v propagandě. Do Československa jezdilo v průběhu let čím dál tím více turistů, zejména Francouzi, ale i mnozí Švédové, a ti řekli:

„Ano, jedu tam, ale vezmu jenom knihy, žádné dopisy, žádné peníze, poněvadž my ze všech možných fondů, Ivančiných a Amnesty International, posílali prachy rodinám postižených. Peníze musel někdo dovézt, bylo lepší dovézt libru, kterou si načerno někdo vyměnil, co jiného? Nemohly se vozit šeky, peníze musely jít z ruku do ruky. Byli turisté, kteří řekli: „Jenom knihy, beze všeho, jsem univerzitní profesor, když mě vyhmátnou, jsou pro moji potřebu...“ Naopak byli lidé, kteří řekli: „Knihy nikdy, ale peníze v obálce doručíme.“ Zase jiní nechali v tom a tom kostele v zadní lavici knihy a my jsme to kombinovali podle ochoty lidí. Vedle toho někteří diplomaté dělali také jen knihy, jiní zase vozili peníze, muselo se vozit podle toho, kdo co chtěl a nabídl. To byla ta naše „podvratná činnost“, naprosto amatérská a neorganizovaná.

Měl jste nějaký vzor, který by vás inspiroval?

Žádnou novinářskou školu jsem nedělal, kromě BBC. Byl Ferdinand Peroutka, jistě, Karel Havlíček Borovský, ale já dělal v rádiích osm, deset let, proti hodinám. Jednak jsem se naučil psát, jinak se píše pro rozhlas a jinak pro noviny, a pak v rádiu píšete proti hodinám, proti času. Komentář musí být v pět hodin deset minut hotový, tečka! O to je rozhlasová novinařina samozřejmě lehkověžnější, v BBC nás učili, že rozhlas a televize je průměr, dobrý průměr. Dobrý průměr stačí, slovo proletí a zítra za pět minut už o něm nikdo neví, na rozdíl od novin. Rozptyl je daleko širší, obrovský, musí vám rozumět domácí pán i domovnice, v ideálním případě, a zároveň to nesmí být vulgární, laciné, to je velmi těžké. Lidé mně teď píší stovky dopisů, mnozí o tom, že jsem srozumitelnější než druzí, že ví, o čem mluvím. Mě to v životě nenapadlo, pochopitelně novinář musí být srozumitelný, ale opravdu, když poslouchám doma rozhlas, tak také nerozumím tomu, co tím chtěl novinář říci.

Jak píšete?

Nejsem reportér. Nebaví mě jít na funus, svatbu nebo manifestaci a udělat z toho za pět minut reportáž. Vždycky jsem byl jenom komentátor.²⁷

---

²⁷ Tigris 2010.

8. 5. 2. Ivana Tigridová²⁸: Zpravodajství dělané nůžkami a lepidlem. Srpen 1992.²⁹

Člověk obvykle spojuje své první představy s dětstvím, kde jste se narodila a vyrůstala?

Narodila jsem se v Praze a vyrůstala v Podskalské ulici, nyní Gorazdově, u Jiráskova mostu. Naproti bydleli Havlovi, z naší kuchyňské pavlače jsme viděli do dětského pokoje, jak si malý Vašek nebo malý Ivan něco maluje. Já už byla dospělá, ale oni byli ještě malí kluci. Chodila jsem do obecné školy do Vojtěšské ulice, potom jsem začala studovat anglické gymnázium, v tercii přišli Němci a jako židovský míšenec jsem ve studiu na gymnáziu nemohla pokračovat. Můj bratr například přestal chodit do školy ve třinácti letech. Nějakou záhadou jsem se dostala na obchodní akademii v Resslově ulici, kde jsem v roce 1945 maturovala. Do několika měsíců jsem si udělala doplňovací maturitu na gymnáziu a zapsala se na právnickou fakultu.

V roce 1945 jsme se i poznali s Pavlem, pracovala jsem jako jeho sekretářka, bokem studovala a časem jsme se vzali. Přišel únor 1948, a když už to vypadalo moc mizerně, Pavel byl vždycky velký optimista, podařilo se mu devatenáctého února odjet. Vycestoval jakožto novinář, korespondent pověřený British Council do západního Německa, do britské zóny, kde dělal reportáž o uprchlících. Měl kliku, že na reportáž odjel autem, ale hrozně ošklivě oblečený, nic pořádného na sobě neměl. Přišel únor a do vily, kde jsme s Pavlem v Dejvicích bydleli, jeden čas s Otou Ornestem, než se s novomanželkou odstěhovali, a s jedním z nejstarších Pavlových přátel, Pepíkem Schwarzem, se kterým utíkal do Anglie, tak do této vily přišli 23. února Pavla zatknout. Levá ruka nevěděla, co dělá pravá, policajti nevěděli, že už je mimo Československo, a strašným způsobem sáhli na Pepíka Schwarze a: „Pojďte s námi.“ On říkal: „Vždyť já nejsem Tigríd, jsem Josef Schwarz!“ Udělali nám velkou domovní prohlídku a nic. Protože byt byl po prohlídce v hrozném stavu, a co jsem tam sama měla dělat, odstěhovala jsem se zpátky k mamince do Podskalské ulice. Tatínek zahynul v Osvětimi. S o tři toky mladším bratrem jsme se pokoušeli nějakým způsobem dostat ven, a když jel jednu takovou cestu vyzkoušet, přišli mě zatknout. Byla jsem zavřená, ale bratr

---

²⁸ Ivana Tigridová. Narodila se 4. 11. 1925 v Praze, zemřela 27. 6. 2008 v Hérícy (Francie). Publicistka a aktivistka v oblasti lidských práv, celoživotní partnerka českého novináře, spisovatele a politika Pavla Tigrída.

²⁹ Tigridová, Ivana (1992): Ivana Tigridová o sobě, Pavlu Tigridovi, rodině a Svědectví hovoří s Petrem Kotykem. Dům Pavla a Ivany Tigridových v Hérícy, 4. 8. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 55/92.

vypravený jako na lyže už byl na cestě na pilu u Kdyně, u Domažlic. Zavřeli mě, ale byla jsem spokojená, že se aspoň mladší bratr dostal ven. Seděla jsem na Karláku, teprve později mě převezli na Pankrác. V cele na Karláku, na čtyřce, nás bylo deset nebo dvanáct, samé holky z ulice, což byla veliká škola života a dobrý, opravdu milý holky. Najednou, 29. března, pro mě přišel bachař, vzal mě na chodbu a dal mně šálek kávy. Já vždycky při téhle historce brečím, poněvadž můj bratr, když odcházel, heslo k majiteli pily u Kdyně, co ho měl převést, bylo „Nescafé“. Bratr si také proto s sebou balíček Nescafé, co jsme měli z UNRRA, vzal, kdyby něco neklapalo, aby se na něj vymluvil... Mně už to, že mě bachař vyvedl na chodbu a dal mi šálek kafe, bylo divné, převedl mě pak na druhou stranu a viděla jsem na nádvoří, kde chodili muži, svého bratra, kterého lapili na nádraží v Domažlicích. Majitel pily už byl zavřený, když bratr přijel, sešel se s ním v Plzni na Borech a z Borů ho odvezli také na čtyřku. Bylo to dosti hrozné pro moji matku, přišla o muže a teď najednou dvě děti v kriminále. Vypadalo to opravdu strašně, navíc mě při výsleších už na Karlově náměstí a pak i na Pankráci podezřívali a spojovali jednak s vysokoškolským hnutím, jednak a především s tím, že Pavel nemohl odjet, aniž by nevěděl přesně, kdy to praskne, a mě nechal doma schválně jako spojku, která mu má reportovat. Na to mě děsně uháněli. Pavel hned zkraje posílal telegramy, že si zlomil nohu, abych přijela, a my s bratrem první věc, co jsme udělali, letěli jsme do Jungmannovy ulice pro výjezdní doložky, ale všechno již bylo zablokované, a pak už jsme seděli. Dosti zlé výslechy byly s těmi vysokoškoláky, jedním z nich byl Felix Uhl, kluk, který vyfasoval léta v Jáchymově a měl opravdu veliký proces. A s tímto hochem mě konfrontovali, takže to vypadalo...

Náhle mě pustili, bez procesu, chvilku nato pustili bratra, ale museli jsme se denně hlásit v Bartolomějské ulici a dostala jsem zákaz vycestování z Prahy. V Bartolomějské měli ohromnou tlustou knihu a v ní řadu podobných lidí, které měli puštěné na volné noze a museli se hlásit. Hlášení časem trochu polevila, musela jsem chodit třikrát týdně a pak jenom dvakrát týdně, a když už mně řekli, že jenom jednou v týdnu, tak se mi podařilo díky mojí matce dostat ven. Odchod organizovalo podzemí a stál strašné peníze, které maminka naštěstí měla, peníze měly jít na podporu rodin zavřených a jistě tomu tak bylo. Maminka měla po tatínkovi dva rodinné krámy s pánským módním zbožím, na Národní třídě a v Jindřišské ulici, v Jindřišské ještě existuje. Vyjednávání se konala u maminky v obchodě a spojka, se kterou jsem se i já seznámila, řekla, že musím jít naprosto sama. Sama ne proto, že bych byla důležitá osoba, ale proto, že po mně šli. Měla jsem veliké dilema, nechat tam mámu a šestnácti, sedmnáctiletého bratra bylo pro mě nepředstavitelné. Váhala jsem několik dní, až máma řekla: „Musíš!“ Tak jsem šla. Dneska se tomu směji, bylo to tak strašně promyšlené, až

to bylo k smíchu. Jela jsem s průvodcem tramvají na konečnou stanici pětky, odtamtud autobusem do Berouna, s průvodcem, který podle mě byl neobyčejný vůl, v autobuse řval, že jedeme na houby do Brd, měl bandasku a košík, pumpky, pořád na mě mrkal. Z Berouna vlakem do Plzně jsem jela zase s jiným průvodcem, a z Plzně do Domažlic, a potom z Domažlic zase do Kdyně. V jedné části cesty, už tím menším vláčkem, najednou ke mně přišel úplně mladý kluk a říká: „Ahoj, já jedu s tebou.“ Cizí člověk, začala jsem z toho být vyjevená, protože v Praze mi říkali, že je nemožné, aby kdokoli šel se mnou, že dostanou ven mě, pak maminku a tak dále. Vyjukala jsem se. V Kdyni jsme vylezli z vlaku, my tři, průvodce, kluk a já jsme nasedli do taxíku a dojeli do lesa, kde stálo četnické auto a taxikář nás vysadil a posadil do četnického auta. Průvodce zmizel s taxíkem zpátky.

Mně už bylo všechno fuk. Četník nás dovezl do strážního domku, už bylo dost pozdě večer. Dal nám najíst, pak nás strčil do jedné postele pod peřinu a říká: „Hele , teď se vyspěte,“ a k ránu nás skutečně převezl přes hranici, což bylo neuvěřitelné! Četník, který měl pět malých dětí, které pobíhaly po velké kuchyni! Stejnou cestou se ven za dva měsíce dostala i matka s bratrem, a celkem několik set lidí přede mnou a po mně. Samozřejmě, že jednoho krásného dne spojení prasklo a já se s četníkem a celou jeho rodinou, což bylo krásné, sešla v uprchlickém táboře v Regensburgu, šťastná, že je vidíme, že jsou v pořádku a všechno dobře dopadlo. Emigrovali do Austrálie a patnáct let jsme si jednou za rok psali k Vánocům. Vidím ho jako tehdy před sebou, děti jsou už jistě staré, četník třeba už není na světě...

Vy jste Pražanda z tradiční pražské rodiny?

Vlastně ano, maminka se narodila v Žamberku, tatínek příslušel do Vodňan, studovali v Praze, seznámili se na škole a od mládí žili v Praze.

Říkala jste, že po roce 1945 jste se nejprve stala sekretářkou.

Tak jsme se s Pavlem seznámili. Pracoval jednak na ministerstvu zahraničí, jednak vydával dva časopisy, Obzory a Vývoj. Pendloval mezi tím do té doby, než ho z ministerstva zahraničních věcí vyhodili.

Koho jste měli za svědky na svatbě?

Ivo Ducháčka, Pavlova velkého přítele, kterým zůstal do svých posledních dnů, zemřel před třemi roky. A jednu moji tetu.

Jak jste se dozvěděla o sekretářském místě?

Od sestřenice, která hrála s Pavlem před válkou divadlo. Po válce se vídali, ptal se jí, jestli neví o někom, kdo by pro něho pracoval jako sekretář, a tak nás dala dohromady.

Co jste dělala po útěku do zahraničí?

Sešli jsem se s Pavlem v uprchlickém táboře a žili nějakou dobu ve Frankfurtu nad Mohanem. Už někdy koncem roku 1949 začaly přípravy na Rádio Svobodná Evropa, a tak jsme se v padesátém roce stěhovali do Mnichova a tam jsme začínali oba, dělala jsem všechno možné a v poslední fázi se starala o archiv pásek s nahrávkami. V roce 1952 jsme se odstěhovali do Ameriky, v Německu jsme se sotva ohřáli, což bylo dobře. Maminka a bratr odjeli do Ameriky už v roce 1949. Maminka pracovala jako dělnice v továrně, navlékala korálky, v životě se nenaučila anglicky, potom, když přijela s námi do Evropy, tak se nikdy nenaučila francouzsky, proto naše děti mluví tak dobře česky, musím říci, díky babičce. Když jsme přijeli v roce 1952 do Ameriky, pracovala jsem, když to vykládám mladým lidem smějí se, jako manekýna, jako modelka. Přišla jsem k tomu jako slepý k houslím, vůbec jsem to neuměla, ale měla jsem štěstí. Seznámila jsem se s jednou Češkou, která pracovala jako manekýna, byla v tom ohromně honěná a moc dobře to uměla, žila v Americe už čtyři roky, když my jsme přijeli, a mě k modelingu dokopala, že to jde, prostě se musí. V Americe velmi dají na evropský původ. Popisuji teď Ameriku před 40 lety. V prvním místě mě přijali, protože mě vzala s sebou na konkurs, a oni se ptali: „Co umíš, co už jsi dělala?“ Kamarádka spustila místo mě: „Modelovala v Berlíně...“, a tak dále, že pan šéf naletěl a zaměstnali mě. Začínala jsem jako modelka na nejnižším stupni, v konfekci, v tovární čtvrti New Yorku mezi 37. a 45. ulicí na západě, kde se táhnou baráky a mrakodrapy velkoobchodních konfekčních prodejen. Když přišel zákazník, nákupčí nějakého velkého obchodního domu třeba z Texasu nebo pro celé USA, předváděla jsem šaty. Když nepřišel zákazník, dělala jsem účetnictví, zametala showroom, všechno možné, myla podlahu, nebyla to žádná velká sláva, ale co se výdělku týče, bylo to neobyčejně dobré místo, držela jsem se ho asi rok a půl. Hrozná otrava, hrozná dřina, ale nosila jsem domů peníze. Pavel v té době číšníkoval, téměř jsme se neviděli,

on pracoval v noci, já ve dne, přišel vždycky ráno domů, hodil drobné v kuchyni na kredenc a šel spát.

Potom se narodila naše nejstarší dcera, to už jsem se dostala k švýcarské firmě Paillard, která vyrábí kamery Bolex a psací stroje značky Hermes, a přibrali si k tomu ještě jinou lajnu, když mluvím o něčem v Americe, mluvím špatně česky, kamery Hasselblad. Člověk musí vždycky něco předstírat v práci a já tam prostě předstírala, že umím mnoho řečí, což nebyla tak docela pravda. Německy jsem mluvila opravdu perfektně, francouzsky jsem mluvila jen tak tak, ale tvrdila jsem, že překládat technické příručky mohu, ale absolutně nutně k tomu potřebuji písárku, psát na stroji že neumím a nebudu, což jsem naštěstí opravdu nemusela. Výborně jsem se vypracovala, vedla jsem malé oddělení s šesti lidmi a zůstala tam až do doby, než jsme odcestovali zpátky do Evropy. Tam jsem i porodila tři děti, což nebylo jen tak, poněvadž v Americe je sociální politika velice ostrá, tam neexistuje mateřská dovolená. S první Deborou, poněvadž jsme nějak dlouho čekali na to, mít první dítě, jsem si vzala tři neplacené neděle a byla celá šťastná, že mě vezmou zpátky, s druhou dcerou jsem už doma byla jenom týden a s klukem čtyři dny. Takhle to v Americe jde, bohužel. Dokud jsme byli bezdětní v Americe, tak maminka pracovala a bydlela s bratrem, a pak jednoho krásného dne jí bratr řekl, že by se rád oženil, a my zároveň čekali naši nejstarší dceru Deboru, takže se to všechno velmi hodilo a maminka se nastěhovala k nám. Respektive jsme si našli větší byt a maminka se nám začala starat o děti.

Pořád jsem pracovala a pracovala, a když jsme přijeli sem, do Francie, vzali jsme maminku s sebou. Naše děti si léta myslely, že čeština je úplně mrtvá řeč, a nevěděly, k čemu je. Když jsme se nastěhovali sem, do Francie, bylo dětem pět, čtyři a dva roky, byly úplně malé. Náš kluk začal chodit do mateřské školky na vesnici asi ve třech letech, byla menší než Héricy. Šel sám do školky a sám ze školky a jednoho krásného dne šla babička proti němu. Šel s kamarádem, bylo to hned zkraje, nikdo nás tu neznal, a babička začala Gregorymu něco povídat. Kluci si začali něco šeptat a syn přišel k babičce a říká: „Víš, babičko, Jean Paul se mě ptá, co to je za řeč? Tak jsem mu řekl, že jsi naše španělská služka.“ Načež, on to byl a je opravdu hodný chlapec, babička byla dva dny v slzách a šíleně brečela, poněvadž nedovedla pochopit, že se naše děti skutečně styděly za to, že hulákáme na francouzské vsi česky. Na druhou stranu, a to je dodnes, by na nás francouzsky nepromluvily. Postupně začaly češtinu vnímat lépe, v šedesátých letech přišla vlna českých filmů, vzali jsme je na komedii Vojtěcha Jasného Až přijde kocour do velkého biografu v Paříži, rozuměly a byly unešené. Po listopadu 1989 byly v Československu všechny tři několikrát, byly nadšené a jsou rády, že nezapomněly, češtinu mají velmi dobrou.

Ve Francii jsem delší dobu nic pořádného nedělala, musím říci. Trošičku něco kolem lidských práv, ale nic výdělečného, ačkoliv maminka se o děti starala lépe než já, až mě to nějak chytlo, a teď vlastně přijdeme k Help and Action, o kterých jste chtěl něco trošku slyšet. Začali jsme v sedmdesátých letech, jestli se nemýlím, v roce 1974, když se dostávali ven první Rusové, jako Vladimír Maximov, Andrej Siňavskij a tak dále. Najednou jsem viděla určitou afinitu s těmi lidmi, říkala jsem si, že ve Francii je to trošku chciplé v lidských právech a měl by se vytvořit nějaký výbor a pomoci jim. Kdo mě o tom vůbec nejvíc přesvědčil, byla Natalie Gorbaněvská. To už můj v uvozovkách „výbor“ Help and Action běžel, ale jednoho krásného dne došlo k úžasné události, je to historka, kterou ráda vyprávím, poněvadž mě to strašně dojalo. Jak jistě víte, Natalie Gorbaněvská byla na Rudém náměstí protestovat proti okupaci Československa v srpnu 1968 a dostala se koncem roku 1975 ven se dvěma malými nezletilými dětmi, svobodná matka se dvěma kluky. Měla emigrovat do Izraele. Četla jsem o tom tři řádky v Le Mondu a sehnala jsem si přes nějaký komitét, co jí měl pod péčí, adresu a poslala jí telegram, že ji vítám jménem výboru Entr'aide et **Action**, Help and Action a: „Co pro vás můžeme udělat?“ Dostala jsem zpátky druhý den ráno telegram: „Děkuji za vaše přivítání, nepotřebuji nic, co mohu udělat já pro vás? Natalie Gorbaněvská.“ To bylo něco ohromného, víte? A pak uplynulo pár měsíců, už se přesně nepamatuji, a najednou zatukala na dveře a vešla mrňavá ženská s dvěma kluky, hrozně zbídačená. Objaly jsme se, opravdu jako sestry, já ji mám moc a moc ráda. Kluky už má dospělé, měla veliké obtíže je tady vychovat a uživit, ale je jednou z Rusů, kteří se dobře naučili francouzsky, poctivě se živí, pracuje pro Rádio Svoboda, pro Ruskou mysl, prostě jako novinářka je velmi zdatná, vydala dvě knížky vzpomínek na demonstraci na Rudém náměstí a následnou perzekuci účastníků.

Help and Action vydával dva oběžníky, anglicky a francouzsky, zpravodajství dělané nůžkami a lepidlem, prostě souhrn zpráv z různých novin a časopisů, co se děje v lidských právech ve Východní Evropě a v Sovětském svazu, které si ale nějakým způsobem časem získaly respekt, poněvadž byly čtivé, přehledné, přinášely dobré informace. Amnesty International mně dost pomáhala s distribucí. Každého politika, co jel do Československa, jsme se snažili alespoň telegraficky informovat o Chartě 77 a disentu, kdo je zavřený, jaký bude proces, a bylo na každém z nich, kdo se jak choval, ale o situaci věděli přesně. Kroutili jsme, kroutili, a 15. ledna 1977, to si pamatuji přesně, velmi krátce po Chartě 77, jsme na konferenci na pařížské univerzitě de Dauphin, kde promluvil Vladimír Bukovský, a byli přítomni Pierre Emmanuel, velký básník, který je bohužel již po smrti, Yves Montand, Simone Signoretová, všichni už nebožtíci, najednou mi luplo a já přišla s návrhem, co

kdybychom udělali Mezinárodní výbor na podporu Charty 77 v Československu, rozeslali jsme telegramy všemožným osobnostem, ve výboru byl také Graham Greene a Stephen Spender a Heinrich Böll, koho jmenuji, ten už umřel, to je příšerné. Výbor nastoupil, ovšem problém byl v tom, že když chceme Chartě pomoci, řekla jsem si, a myslím správně, že abych já, s tímto jménem, byla čestná sekretářka tohoto výboru, že to nejde, protože hned všechno bude v háji. Našla jsem moc báječnou ženskou, kterou jsem málo znala a kterou jsem poznala na té univerzitě, milou šlechtičnu France de Nikolaÿ. Stala se čestnou sekretářkou výboru, ale vlastně celou agendu jsme dělali my za ni.

Práce výboru sestávala hlavně z toho, že různé petice a přípisy na podporu Charty 77 šly jménem neobyčejně mohutné listiny členů a všech možných osobností, literátů a intelektuálů z celého světa. Jednou za rok byla udílena Cena Jana Palacha. Poslední Cenu Jana Palacha jsme udělovali již po listopadové revoluci v lednu 1990 československému studentskému hnutí. Pod hlavičkou mezinárodního výboru se podařilo sehnat opravdu veliké peníze, daleko snáze, takže jsme mohli k pašování, které normálně bylo běžné, české knížky a Pavlovo Svědectví, přidat kopírky a v posledních letech i faxy a hlavně pravidelně podporovat tuzexem mnoho rodin. Myslím, že by to stačilo.

Mám ještě jednu velkou vzpomínku na trockisty. Dělali jsme tady mnoho manifestací a přípisů, třeba když Václav Havel z vězení nesměl nic psát a nesměl mít ani tužku a bloček, tak jsme s tužkami a bločky šli na československé vyslanectví a Yves Montand je tam předal k doručení, aby se tomu dělala publicita. Když zavřeli členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných v roce 1979, věděla jsem přesně, kdo jsou tady přátelé Petra Uhla, se kterými jsem byla ve styku, lidé, kteří mohli do Československa v 70. letech jezdit. Zatelefonovala jsem jim, a skutečně, nevymýšlím si, není to moje zásluha, ale jejich, během 48 hodin se udělala manifestace, nevěřili byste, že je ve Francii možná. Nějakých dva tisíce lidí se hnalo obrovským bulvárem od École Militaire k československému velvyslanectví. Vše zorganizovali trockisté, auto s tlampačem řvalo hesla, básničky na Petra Uhla, transparenty vyrobené přes noc, velké jako zahrada, vlály bulvárem, Jiří Dienstbier, háčky, čárky všechno v pořádku. O nic jsem se nestarala, trockistická grupa skandovala hesla ve verších, bylo to něco nádherného, ohlížela jsem se, šla jsem dost vepředu a vedle šel Prokop Voskovec. Byla jsem skutečně dojatá, brečela jsem a řekla: „Prokope, no není to ohromné, co ti Uhlovi přátelé dokázali? Něco takového Paříž neviděla.“ A Prokop, moc fajn kluk, říká: „Ivanko, víte, ale

kdyby oni přišli k moci, tak...“ V nadšení, že se sešly dva tisíce lidí, si to člověk neuvědomil, ale bylo to hezký.³⁰

---

³⁰ Tigrídová 2010.

8. 6. Jan Vladislav³¹: Keď zodvihneš, zle bude, keď nezodvihneš, ešte horšie. Srpen 1992, červenec 2008.³²

*Mohl byste nějak charakterizovat nebo nastínit své filozofické přesvědčení, pohled na svět?*³³

Nevím, jestli mám nějaké „filozofické přesvědčení“. Rozhodně jím ale není historický optimismus, kterým nás oficiálně krmili v posledních desetiletích. Na rozdíl od představ, z kterých pramenil, si myslím, že člověk sám o sobě není „v jádře dobrý“. Je „dobrý“, jen když ho k tomu přivede, přiměje kultura. Tím ovšem nemyslím tu dnešní, která nám umožňuje sledovat v televizi sportovního utkání v Praze i vraždění v Sarajevu. To kultura není! Tou je pro mne spíš způsob bytí a žití třeba primitivních, tj. původních amazonských kmenů jako určitý organický řád, v jehož rámci je člověk v jádře „dobrý“, protože žije a jedná v souladu s určitými zvyklostmi, pravidly nebo chcete-li zákony, které si dal nebo přijal. Bez jejich přijetí, bez sepětí s obcí, ponechán sobě, člověk v jádru, od přírody dobrý není. Systémy, režimy, vůdcové, kteří to tvrdí, vedou v praxi příliš často k tomu, že své apriorní představy o dobrém nebo dokonce „novém“ člověku nakonec vynucují násilím. Lágry vítající vězně nápisem Arbeit macht frei v Německu byly téhož rodu jako gulagy v Sovětském svazu. Šlo o dvě větve jedné ideologie; a protože z jejich pohledu na svět jsou lidé dobří, ale nevědomí a hřešící, zřizovaly se koncentráky, pro provinilé k převýchově, pro nepoučitelné k likvidaci. A přitom právě zřizovatelé a kápoové všech lágrů světa dokládají, že člověk není v jádře dobrý, že i údajně slušný člověk může být nečekaně strašný. Zrovna tak se ovšem i v tomto koncentračnickém vesmíru našlo nespočet příkladů, že člověk dovede být také nepředstavitelně dobrý. Obojí budí vždy znovu můj úžas. To je patrně to pravé slovo pro moji „filozofii“, pro můj pohled na svět, pokud jde o člověka.

---

³¹ Jan Vladislav. Narodil se 15. 1. 1923 v Hlohovci (Slovensko), zemřel 3. 3. 2009 v Praze. Básník, esejista, překladatel z francouzštiny, italštiny, němčiny, ruštiny, angličtiny, slovenštiny a dalších jazyků.

³² Vladislav, Jan (1992): Jan Vladislav o sobě, díle, samizdatu a životě hovoří s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě Jana Vladislava v Paříži, [dokončeno pro publikování v Praze v roce 2008]. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 56/92.

³³ Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Bashō 1962, Baudelaire 1968, Dante 1998, Michelangelo 1970, Shakespeare 1956, Terlecký 1997, Vasari 1998, Verlaine 1998 a Vladislav 1948, 1960, 1961, 1964, 1975, 1981a, 1981b, 1981c, 1984, 1986, 1987, 1990, 1991a, 1991b, 1991c, 1991d, 1991e.

Pokud jde o svět kolem nás, o vesmír a všechno, co se o něm postupně dovídáme, je to něco obdobného. Stačí se nad čímkoli v něm trochu zamyslet a člověka vždy znovu jímá úžas, i když jde o zdánlivou maličkost jako třeba ta malá hlíza z Číny v květináči na mém okně. Dlouho mě nechává čekat, ale nakonec se zcela nečekaně, takřka přes noc rozhodne a dá do díla. Probudí se, vyrazí, roste a roste, až z ní je málem dvoumetrový strom. Kveté prý jen jednou za život a pak zajde.. Ale proč tak najednou, kdo a co jí říká, že přišel její čas růst a jednoho dne rozkvést? Proč třešeň rodí červené plody? Aby přilákala ptáky? Jak ví, že existují ptáci? Jak pochopila, že je přivábí tou barvou? A jak vědí ptáci, že se třešně dají jíst? Jakou řečí se domluvily na spolupráci včely a květy? Jistě, jsou to možná naivní otázky, ale člověk si je nepřestává klást. A v dohledném vesmíru je patrně jediný, kdo si je klade a tápavě zodpovídá. V tom jsou lidé v podstatě všichni stejní, ale přestože máme všichni stejně nos mezi očima, nikdo z nás nemá otisky prstů shodné s někým jiným. A když se probírám svou oblíbenou četbou o moderní fyzice, astrofyzice, kosmologii, které jsem propadl už v patnácti letech, říkám si, jestli to neplatí obecně, a to nejen v celém živém vesmíru. I v celém neživém vesmíru má přece všechno, každé těleso, každá molekula, každý atom nebo jeho částice nutně svoji osobitou historii, a proto se nemůže v daném okamžiku shodovat ve všem všudy s žádným jiným objektem svého druhu. Právě tato představa zásadní různosti v zásadní jednotě světa mě utvrzuje v přesvědčení, že každý lidský život, ať už člověk duši má nebo nemá, je stejně cenný a nezaměnitelný pro svou absolutní jedinečnost. Není tomu tak proto, že ta naše jedinečnost je prostě přirozenou obdobou, součástí jedinečnosti vesmíru, ke kterému patříme? A nevyplývá z toho, že všechny ideologie a příslušné režimy, které ji nerespektují a k usnadnění svých manipulací s člověkem se nás snaží redukovat na masy, jsou nejen zkázonosné, ale i marné? Jsme toho svědky.

Vy jste křesťan?

Narodil jsem se v křesťanské rodině, ale nemohu říct, že bych byl skutečně věřící, katolík či protestant. A nevím ani, že bych měl nějaké židovské předky, i když se mne na to lidé občas ptali, protože prý znám tolik jazyků. Zato vím, že jako Evropané se nemůžeme vyvázat ze své historie, ze svých tradic, to znamená z dědictví křesťanské kultury se vším, co přejala z antického, řecko-židovského světa. To dědictví je ostatně vidět při pouhém pohledu na naše města i vesnice s jejich věžemi, kostely, hřbitovy. A zrovna tak se ten vklad co chvíli ozývá i v samé naší mluvě, a to nejen v různých citoslovcích a kletbách, jimiž si ulevujeme. I v běžné řeči přece pořád bezděčně citujeme tisíciletá jména, přirovnání, přísloví jak z řecké či latinské

mytologie, tak ze Starého zákona židů a Nového zákona křesťanů. Dokonce i komunistický prokurátor se za procesů v 50. letech dovolával evangelia, když označil Rudolfa Slánského za Jidáše a žádal pro něho smrt. A my sami se taky odvoláváme, kdykoli se to hodí, hned na Tantalova muka, Sisyfův balvan nebo Prokrustovo lože z řecké mytologie, hned na Kaina a Ábela, Ezaua a Izáka, Josefa a jeho bratry, spravedlivého Lota, který na útěku z hříšné hořící Sodomy zplodí své nové potomstvo s vlastními dcerami, hrdinského Davida, který porazí obra Goliáše, ale jako král pak pošle na smrt svého vojevůdce Uriáše, aby si mohl vzít jeho ženu Betsabé a mít s ní čtyři syny včetně moudrého Šalamouna, jak to čteme v bibli. I sama bible zrcadlí člověka se vším všudy. Pro věřícího je to především kniha o jeho cestě ke spáse, ale dá se zrovna tak číst jako kniha o člověku zatraceném, který se na té cestě dopouští od samých počátků neslýchaných hrůz.

Jsem zkrátka pošetilý skeptik ne-li pesimista, který ví, že člověk není od přírody dobrý, a přitom věří, že výchova, kultura, z nás může přece jen vytvořit bytosti, s nimiž se dá žít v míru a třeba i ve štěstí.

O dětství se u člověka mluví jako o čase nevinnosti. Jaké jsou vaše nejranější dětské zážitky?

Jako tolik Čechů jsem se narodil pět let po první světové válce na Slovensku, v Hlohovci, lidově Fraštáku a po maďarsku Galgóczi, ale ne nahoře, na vršku s náměstím, kostelem, hotelem a poštou, kde pracoval otec. Můj rodný dům stál dole, na plebejském jižním konci hned u Váhu. Od té doby mám rád města obtékaná nebo protékaná řekou a chráněná z druhé strany v pozadí horami, které se zvedaly za Hlohovcem k severu. Tak to také má být, jak jsem se dodatečně, ve svých pětáosmdesáti letech, nedávno dozvěděl v jižní Číně. Tam to bylo kdysi pravidlem a bylo to krásné, rozhodně lidštější než většina dnešních mrakodrapů, které jsem tam také viděl růst jako houby po dešti...

Váh byl první řeka, ve které jsem se koupal, někdy už v březnu, a taky poprvé topil. Pravá povaha věcí se totiž skrývá, a to platilo i o řece mého dětství. Zatímco na protější straně se vzdáleným obrysem pevnosti Leopoldov se pod jejím příkrým pravým břehem točily víry a tajily hlubiny, zvláště za velkých jarních vod, z naší strany byl oblázkový, místy písčný břeh Váhu celkem povlovný a jeho hladká, občas lehce zvlněná hladina vypadala mírumilovně. Ale bylo to jen zdání; občas se vám i tam pojednou sesul štěrk pod nohama do netušené hloubky a už si vás voda nesla, kam chtěla. Byla to první, ale celoživotní zkušenost o té skryté povaze všech věcí. Ale o tom jsme tenkrát ještě nepřemýšleli. Poutaly nás zázraky bezprostředního světa, jako třeba kousek dál po proudu ukotvené plovoucí mlýny na spodní

vodu, velké troky s mlýnicí a válcem mlýnského kola, do jehož dlouhých prken se zespod neúnavně opíral hbitý proud řeky. A o něco dál po levé ruce se na břehu nad tím vším zvedal z obory kouzelně bílý zámek, my říkali kaštieľ, který patřil tuším Erdödyovcům.

Svá kouzla měl však i náš dům, nebo spíš jeho rozsáhlý rušný dvůr. Mluvílo se tam patero jazyky, jeho majitelé, staří Ronayovi, většinou maďarsky nebo německy, venkovští zákazníci jejich velkého obchodu s koloniálním zbožím slovensky, naši rodiče mezi sebou česky, já se sestrami a kamarády po hlohovecku, ale počítat a klít umím dodnes i maďarsky a zrovna tak dovedu dodnes psát švabachem, kterému jsem se tenkrát hbitě naučil během prvních hodin němčiny. Bláhově jsem se domníval, že ta znalost německého písma stačí, abych se německy i domluvil. Z omylu mě vyvedla moje mladá učitelka, kterou rozesmál můj první domácí úkol. Zadal mi k překladu pár slovenských vět a já je prostomyslně pouze přepsal tím špičatým německým písmem. Dohonil jsem to až za protektorátu...

Krátce a dobře, ten dvůr byl moje první, úvodní škola života. Rok co rok tam přicházeli z vesnice dva žilnatí chlapi, otec a syn, a ručně rozřezali a rozstíпали několik sáhů polen na otop. Pilně jsem přihlížel, a když si sedli k svačině a s chutí pojídali s chlebem špalky slaniny obalené v paprice a svažované hitem pálenky, trochu jsem jim záviděl. My doma nic takového neměli. Každý podzim tam ženské tím naštipaným dřívím topily pod velkým měděným kotlem a vařily v něm ze švestek povidla pro obchod pána domu. I tomu jsme pilně přihlíželi a netrpělivě čekali, kdy kotel s konečnou platností vychladne a bude nám vydán, abychom z něho lžícemi nebo vařečkami vyškrábali zbytky té ambrosie. Byl to pro nás svátek. A do tohoto každoročního koloběhu dnů a děl se zcela přirozeně řadily i skutečné svátky, jak ty naše, Velikonoce, Vánoce, které pro nás připravovali rodiče, tak židovské, o které přísně dbali staří Ronayovi. O jarním pesachu jsme jako děti s chutí chroupali jejich macesy a maminka z nich pomocí krémové náplně vyráběla bez pečení, pouhým vrstvením výtečný dort. Na podzim jsem se zas ochomejtal kolem dělníků, kteří na dvoře stavěli z hrubých prken a chvojí provizorní příbytek pro svátek stanů. A když jsme za teplých letních podvečerů hrávali s kamarádem Špakem na dvoře šachy a já koncem týdne, v pátek, uviděl na nebi první hvězdu dřív než on, hned jsem mu na ni ukázal, protože jsem věděl, že pro něho už začal šábés a dál hrát nemůže.

I to patřilo, jak jsem si po letech uvědomil, k té škole života: bral jsem naši vzájemnou různost jako samozřejmost. Možná taky proto, že jsme oba už svým původem patřili k menšině. Ač jsem uměl jen slovensky, pro Slováky jsem byl Čech. Taky mi to hned po vzniku Slovenského štátu dal před našim odchodem do Čech jasně, i když dost malicherně znát nový profesor slovenštiny, horlivý stoupenec luďáckého režimu: místo obvyklé jedničky

jsem z ní měl najednou trojku. A pro české kluky v Poličce, kde jsem pak gymnázium dokončoval, jsem byl zase dost dlouho Slovák, přivandrovalec, a musel jsem se bránit nejen nadávkám, ale i ranám. Naštěstí stačilo párkrát se ohnat s kudlou v hrsti, jak jsem to odkoukal od cikánských kamarádů ve Staré Turé, a byl pokoj. Ale menšinářem jsem už zůstal natrvalo: v Praze jsem byl pořád tak trochu venkovan, v Paříži přistěhovalec a po návratu do Čech jsem navrátilce. Češi taky nemají rádi ani emigranty, ani imigranty.

Jako dítě jste čítával slovenské knihy, když jste mluvil po „hlohovecku“?

Nakonec je asi pravda, že jsem v něčem pořád Slovák a že k tomu značně přispělo i moje první čtenářské dobrodružství. Dodnes se na ně pamatuju, byla to ilustrovaná knížka Lomidrevo, výběr slovenský lidových pohádek Pavla Dobšinského. Dostal jsem ji k vánocům jako prvňák, a třebaže jsem teprve slabikoval, zaujala mne tak, že jsem si ji s námahou, ale také nadšením přečetl celou sám. Nestačil jsem žasnout; a dodnes si myslím, že kniha je jeden z největších lidských vynálezů. Potvrdila mi to i ta první četba. Byl tam příběh o chudém chlapci, kterého unese černokněžník, majitel knihy, v níž bylo sepsáno všecko, a ten smělý chlapec a čarodějův učeň se jí nakonec zmocní, a tak přemůže i svého zlého pána. Tomu jsem rozuměl, o takové knize jsem pak snil i já a nebyl jsem sám. Jak jsem se po letech dočetl, toužil po ní například i nositel Nobelovy ceny Hermann Hesse a taky to v jedné povídce působivě popsal. Ale v té mé první přečtené knížce byla ještě další pohádka, která mě natrvalo poznamenala, i když mi vlastně její pravý smysl dlouho unikal. Byl to příběh o Jankovi, nejmladším z dvanácti bratrů, které jejich otec nic zlého netuše ožení s dvanácti dcerami zlé čarodějky. Ta své dcery vdá, jen aby mohla jejich ženichy hned o svatební noci podřezat. Jenže milý Janko ji s pomocí svého moudrého koníka přechytračí a bratry zachrání. Když pak jako poslední ujíždí z jejího doupěte, pokouší se ho ježibaba zadržet a hodí mu do cesty postupně zlatou podkovu, zlaté péro a zlatý vlas. To Janka skutečně třikrát zarazí: má ty vzácnosti zvednout nebo ne? Ale moudrý tátošík mu pokaždé odpoví: „Keď zodvihneš, zle bude; keď nezodvihneš, bude horšie.“ A právě tomu jsem dlouho nemohl přijít na kloub: co tím Jankův kůň myslel? Zato Janko nad tím nehloubal, poslechl svého tátoše, zvedl ty poklady, a opravdu, jen co vstoupil do královských služeb a co si jich všimli ostatní podkoní, bylo zle. Nejen že je musel jeden po druhém odevzdat starému králi, navíc mu k nim musel od ježibaby postupně přivést, co k nim patřilo, k podkově zlatého koně, k péru zlatého ptáka, k vlasu princeznu Zlatovlásku. Teprve když to všechno odvážně vykonal a když král zahynul při pokusu omládnout koupelí v kotli vroucího mléka, odměnila štěstěna konečně i statečného

Janka. Vzal si Zlatovlásku za ženu sám a stal se králem. To mě na tom příběhu nakonec uspokojilo, ale jeho pravý smysl jsem pochopil až dospělý, když jsem si uvědomil, že Jankův koník připomíná svému pánovi jen prostou pravdu o lidských rozhodnutích. V každém rozhodování hrozí možnost zklamání, ale i to, ač trpké, může mít cenu účinné zkušenosti. Příležitost promarněná nerozhodností, neochotou brát za sebe odpovědnost, rezignací z obav ji nemá, zanechává po sobě neúčinnou lítost, a ta bývá ještě trpčí. Ostatně už proskribovaný Ovidius věděl, že právě „obavy nás nutí k odvaze“, a Vergilius připomíná, že „odvážným přeje štěstí“. Celkem vzato se to naštěstí osvědčilo i v případě našeho exilu únoru 1981. Nestál jsem o něj, ale nemohl jsem připustit, aby StB místo mne stíhala za můj postoj mou ženu, protože prý ukradla dětský kočárek.. Nelitoval jsem, že jsem musel emigrovat, ale nepřijal jsem to jako trest, kterým to mělo být. I když to nebylo snadné, chopili jsme odchodu z normalizovaných Čech jako příležitosti žít po svém. Tak jako když jsme z poválečné Prahy odešli hned na podzim 1945 studovat do francouzského Grenoblu. O co všechno bychom byli přišli, kdybychom se k tomu nerozhodli.

V pohádkách jsou zachyceny archetypální struktury všech možných příběhů, které člověka v životě potkají. Je toto důvodem, proč jste se ve své tvorbě věnoval pohádkám?

Jistě, ta dětská četba, jak vidíte, mne poznamenala na celý život. Chtěl jsem nabídnout něco podobného i dalším dětem, vlastním a ostatním. Navíc to v 50. a 60. letech pro mne byla jedna z možností, jak se udržet v literatuře přes zákaz publikovat vlastní věci, kterým jsem byl postižen po únoru 1948. Většina nákladu mé třetí básnické sbírky Hořící člověk vydané tehdy v Dělnickém nakladatelství skončila ve stoupě. Jako tolik dalších podobně poznamenaných autorů u nás i jinde jsem se proto uchýlil do překládání, zejména poezie, a to především klasické nebo lidové, ale postupem času i moderní a nejmodernější. Nešlo přitom jen o to zpřístupňovat našim čtenářům působivým způsobem autory které si nemohli přečíst v originále. Byla to i možnost upozorňovat na některá opomíjená díla, k nimž tehdy u nás patřily třeba i Sonety W. Shakespeara, a tak ukazovat mlčky, ale zřetelně, co je skutečná poezie na rozdíl od toho, co se za poezii tehdy oficiálně vydávalo. Úspěch takových překladů potvrzoval, že to čtenáři pochopili. A při práci na svých pohádkových souborech jsem měl na mysli něco obdobného. Jejich záměrem nebylo jen znovu vyprávět novým způsobem staré kouzelné příběhy, nad kterými se dětem tají dech. Snažily se také poutavě připomínat příklady různých životních situací, které musí mladí hrdinové pohádek překonávat, aby dozráli v člověka. V životě jsou totiž věci, které se vlastně jinak než příkladem, příběhem, básní

působivě vyjádřit nedají. Racionální výklady samy o sobě nestačí; jejich názorné, emotivní podání zanechává v člověku mnohem hlubší a trvalejší stopu. Co všechno znamenala pro výchovu celých generací například „dobrá špatná kniha“ Chaloupka strýčka Toma! Co pro každého z nás znamenala ta či ona kniha nebo divadelní hra, i když třeba jejich autor nepatřil k velikánům literární historie a už si ani nepamätujeme jeho jméno. Stačilo, že v nás něčím hnul.. Proto přece čteme i v dospělosti romány a chodíme do divadla. I to jsou „pohádky“. Jedinečným příkladem to potvrzuje připomenutý Shakespeare. Jeho tragédie Král Lear není přece nic jiného než geniálně domyšlená a zdramatizovaná pohádka Sůl nad zlato... Škola bohužel k porozumění tohoto životně významného rozměru literatury a umění moc nepřispívala, spíš naopak. Z toho důvodu jsem své vyprávění pohádek dětem kromě jiného zamýšlel i jako úvod do světa poezie v jejím původním a nejširším smyslu tvorby, kam patří kromě literatury a umění svým způsobem i věda včetně matematiky, fyziky, astronomie, které mi učarovaly na střední škole.

Vy jste napsal pro mladé čtenáře i knihu o výtvarném umění, čtení o umělcích italské renesance „Výpravy bez konce“.

To všechno dost souvisí. Protože jsem dokončoval gymnázium na malém městě a za války, kdy byly vysoké školy zavřené, byl jsem málem jako ten čarodějův učeň odkázán především na sebe, na knihy a několik přátel, zejména starších, často náhodných mentorů, jako byl už za války třeba V. Vokolek, tiskař, F. Lazecký, básník, E. Nevan, malíř, nebo F. Kohout, knihař, proletář, člen KSČ, který už roku 1938 vystoupil kvůli moskevským procesům ze strany a svými zkušenostmi z těch dob mne natrvalo imunizoval proti komunismu. A po válce přibyli další, mimo jiné V. Bartovský, malíř, J. Weil, spisovatel, F. Halas, básník, J. Chaloupecký, kritik, J. Patočka, filozof, B. Fučík, kritik, vydavatel a dlouholetý vězeň. To byli moji bezděční profesori. Navíc k nim samozřejmě patřila i řádka mých vrstevníků, které bych už sotva stačil vyjmenovat.

V podstatě jsem tedy zůstal navždy samoukem, taky proto, že kromě těch dvou semestrů v Grenoblu jsem vlastně na univerzitě nikdy systematicky studovat nemohl. V Praze mě z ní po únoru 1948 vyškrtl horlivý akční výbor; snažila se hlavně kolegyně Grebeníčková. Propagoval jsem prý dekadentní literaturu, a skutečně, přeložil jsem mimo jiné i soubor Baudelairových statí Romantické umění. To však už po únoru 1948 knižně nevyšlo; dočkalo se toho teprve jakou součást svazku básníkovy úplného kritického odkazu, který jsem pod názvem Úvahy o některých současnících připravoval k stému výročí Baudelairovy smrti roku

1867. Vyšly s ročním zpožděním za Pražského jara 1968, kdy se i Filozofická fakulta Karlovy univerzity pokoušela napravit staré viny a zvala své zestárlé studenty k dostudování. Jenže na řádné studium bylo už pro nás pozdě, měl jsem plno jiných záměrů a závazků. Přesto jsem nakonec stačil ještě složit příslušné zkoušky a v poslední chvíli před nástupem normalizace promovat na doktora filozofie. Hlavní zásluhu o to měl za svého krátkodobého návratu na fakultu profesor Václav Černý, který mne k tomu vyzval jako pár svých dalších vyloučenců a především byl ochoten přijmout jako disertaci soubor mých esejů, předmluv a doslovů, které měly vyjít v nakladatelství Odeon. Jako disertaci jsem ty své rukopisné Portréty a autoportréty obhájil, jako knihu už ne, musely na vydání čekat další čtvrt století.

Kromě těchto vnějších okolností přispělo k mému samouctví i to, že jsem si už jako student začal s poezií, a té se na rozdíl od matematiky, fyziky, kreslení nebo zpěvu na školách neučilo. Ta se jen občas četla, recitovala nebo vysvětlovala výklady, co tím chtěl básník říct. Oč přitom doopravdy jde, čím poezie už celá dvě tisíciletí dokáže mluvit k lidem, z čeho pramení, jak se dělá, jak ji dělali například osvědčení klasikové našich čítanek a jazykových příruček, o tom se ve škole nemluvalo. K tomu se každý musel dobrat sám, četbou, vlastním psaním. Já si to souběžně s prvními vlastními verši pokoušel objektivně ověřovat překládáním klasiků. Bylo to něco na způsob prstových cvičení: tady máš etudu, zkus ji přehrát v jiné řeči. Ronsarda jsem našel v školní učebnici francouzštiny, pár Shakespearových sonetů v jakési půjčené antologii a celý Petrarkův Canconiere v jediné staré italské knížce z městské knihovny, kde jsem jako student vypomáhal. Něco z těch prvních překladů, ale i vlastních veršů mi vyšlo časopisecky ještě před maturitou.

Na kariéru překladatele jsem přitom nepomýšlel, třebaže jsem hned po válce vydal kromě dvou knížek vlastních básní vydal i sešit francouzských renesančních básníků a malý výběr Shakespearových sonetů. Chtěl jsem se věnovat především vlastnímu psaní, jenže i to překazily události z konce 40. let. Krátce po únoru 1948 byla většina nákladu mé třetí knížky poezie poslána do stoupy a na památné štollovské konferenci o české poezii v lednu 1950, jak jsem se dozvěděl až v 90. letech, mne Jiří Taufer označil za jednoho z „chuligánů, kteří se v nestřeženém okamžiku vloupali do literatury“. V jistém smyslu to bylo spíš vyznamenání, protože k těm dalším chuligánům patřili podle Taufera mimo jiné i Chalupecký, Kolář a Grossman. Prakticky to však znamenalo zákaz publikování. Naštěstí nebyl ještě naprostý, týkal se jen mých vlastních básní, mé překlady a moje adaptace pohádek směly vycházet až do roku 1968. Tak jsem se přece jen stal překladatelem, ale ani to se neobešlo bez nesnází. V listopadu 1960 jsem byl pouhým dopisem vyloučen z Kruhu překladatelů, o tři roky později jsem byl po odvolání k 3. sjezdu čs. spisovatelů rehabilitován, ale v očích pravověrných

spisovatelských funkcionářů jsem zůstal i nadále pouhým překladatelem a hlavně podezřelým „člověkem, který má své vlastní cíle“, jak mě podle zápisu té schůze na Dobříši označil jeden z mých vylučovatelů.

Svým způsobem měl pravdu. Jako řada mých umlčovaných literárních přátel, kteří se tehdy mohli veřejně vyjadřovat jen prostřednictvím překladů, i já jsem tuto spíš podceňovanou práci pokládal za důležitou možnost, jak v českém prostředí prosazovat klasické i moderní autory, jejichž tvorba se svým duchem, obsahem či podáním osvobodivě vymykala z rámce oficiální kulturní politiky. Potvrzoval to i zájem, který o takové překlady projevovali znovu a znovu čtenáři, v mém případě zvláště o Shakespearovy Sonety a poezii italské renesance, Danta, Michelangela, Tassa atd. Bylo to patrně tím, že i u těchto dávných a cizích básníků nacházeli, co v soudobé domácí tvorbě postrádali a co strážci oficiální ideovosti stěží mohli rozpoznat a zakazovat. V příslušné obměně to platilo i o málo známých nebo neznámých moderních básnících, jako byl třeba Campana, Ungaretti, Montale, Reverdy, Michaux nebo Eliot a další, jimiž jsem se tenkrát zabýval. Ať už vycházeli knižně nebo v podstatných souborech časopisecky ve Světové literatuře, i jejich prostřednictvím se dalo mluvit k čtenářům o věcech, které by v domácí tvorbě cenzura nepropustila.

K výsledkům dlouholetého rozhovoru, který jsem od svých tápavých začátků na venkovském gymnáziu vedl na dálku s renesanční Itálií, patřila také jediná vlastní kniha, kterou se mi v tomto období přece jen podařilo vydat, možná proto, že byla inzerovaná jako kniha pro mladé čtenáře. Psal jsem ji skutečně pro své dvě dcery, ale bylo to kronikářsky přesné, dokumenty podložené „čtení o umělcích italské renesance“ pro všechny. Mělo podobu souvislé řady sedmi plutarchovských „příkladných životů“ od Giotta po Michelangela a Celliniho a vyšlo pod názvem Výpravy bez konce v roce 1964. Shodou okolností to byl rok čtyřstého výročí Michelangelovy smrti a dvou významných událostí spojených s tímto datem, mezinárodní michelangelovské konference ve Florencii a impozantní výstavy umělcova architektonického odkazu v Římě. Byl jsem na ně pozván pořadateli a skutečně jsem tam směl jet. Po osmnácti letech od návratu ze studií v Grenoblu to byla moje první cesta do zahraničí. Předchozí žádosti o povolení výjezdu, i když šlo třeba o pouhý turistický zájezd o Egypta, byly zamítnuty. Tentokrát si oficiální jmenovité pozvání italského ministerstva ignorovat netroufli, zato v poslední chvíli před odjezdem odebrali pas mé ženě, kterou jsem pozval na týden do Říma. Zůstal jsem v Itálii čtvrt roku.

Připomněl jste několikrát rok 1968. Ten bývá, zvláště bývalými komunisty, dost mytizován. Jak se vy díváte na tu dobu?

Je to skutečně mýtus v tom špatném smyslu slova, podobně jako celá ta účelově vyzdvihovaná obleva 60.let. I když docházelo k některým změnám, nebo chcete-li úlevám, byla to spíš doba postupně dobíhajících vln celosvětového otřesu, jímž byla Stalinova smrt a u nás hned nato smrt Klementa Gottwalda. Přiznejme si to: všichni nazíráme dějiny více méně prizmatem vlastního osudu. Hitlerova smrt posledního dubna 1945 neznamenal pro mne jen konec války. Jako pro miliony dalších byla pro mne navíc osvobodivým potvrzením konce říše, která měla trvat tisíc let, ale přečkala jich sotva tucet a já se toho dožil. Rázem to taky zásadně změnilo můj život. Už na podzim téhož roku jsme s ženou mohli odjet do Francie a studovat dva semestry na univerzitě v Grenoblu. Se Stalinovou smrtí počátkem března 1953 to bylo obdobné, zrovna tak jsme se jí nemohli dočkat a zase nás byly miliony. Jedině ta mohla zasadit smrtelnou ránu všem představám, nadějím nebo obavám, že svět v stalinském pojetí potrvá na věčné časy, jak hlásaly všudypřítomné transparenty. Ani tato věčnost mě nepřežila. Ani Stalin, ani jeho režim nebyl nesmrtelný. A uvědomili si to s konečnou platností nejen pozůstalí představitelé v SSSR a jinde, ale i široké masy. Důkazem byla nejen různá okamžitá opatření shora jako třeba zastavení příprav procesů s židovskými „bílými plášti“ nebo pozvolné propouštění vězňů z gulagů v SSSR, ale i nepokoje postupně propukající zdola ve východním Německu, Polsku a Maďarsku, ať už skončily jakkoli. U nás se to projevilo v dubnu 1956 na 2. sjezdu spisovatelů pořádaném paradoxně v prostorách Národního shromáždění. Tak se přímo na parlamentní půdě ozvaly otázky, které se tam předtím nikdo z volených představitelů národa položit neodvážil, ač to vlastně patřilo k jejich povinnostem. Jednu z nich, tu hlavní, vyslovil na sjezdu i za ně Jaroslav Seifert, když reagoval na časté diskusní připomínky o potřebě pravdy a rovnou se zeptal, do jaké míry ji čeští spisovatelé psali. „Psali nebo nepsali? Dobrovolně či nedobrovolně? Ochotně či neochotně? Bez nadšení či s vřelým souhlasem?“ Slyšel jsem to tenkrát na vlastní uši a pro některé z nás to bylo povznášející. Pro jiné, a těch bylo víc, to bylo viditelně i slyšitelně pohoršující. Z odstupu let si však říkám, jestli řada témat Pražského jara 68 nebyla v jádře naznačena už v dubnu 56, třebaže se tenkrát nedočkala účinnějšího ohlasu u naší veřejnosti a byla přehlušena tím, co se dělo v sousedních zemích socialistického tábora. Samo Pražské jaro mi však dlouho připadalo spíš jako palácová revoluce a přebírání moci vnitř KSČ než snaha o změnu jejího rázu a rozdělení, a nebyl jsem v tom sám, jak jsem pozoroval zejména na značně lhostejném venkově. Teprve ponížení další, tentokrát „bratrské“ okupace v srpnu 1968, už druhé za mého života, vyvolalo pozoruhodnou obecnou solidaritu a relativní svobodu, i když fakticky trvala jen několik měsíců do nástupu husákovské normalizace v dubnu 1969.

Existuje takové málo zmiňované mezičasy: mluví a píše se o roku 1968 a pak se většinou skáče až do roku 1971, kdy normalizace už byla faktem.

K podstatným rysům toho mytizovaného Pražského jara patřilo zdůrazňování jeho obroditelského významu, jako by bylo dílem především jeho protagonistů, ať už se hlásili z kterékoli strany a měli za sebou cokoli včetně různě velkého a různě zaměřeného podílu na tom, co se u nás dělo od února 1948. Ve skutečnosti nešlo ani o přelom, ani o jakési vyvrcholení, byla to jen jedna epizoda v zápase, který trval už dvacet let a měl ještě dalších dvacet let pokračovat. O jeho peripetiích v oblasti kultury vypovídají mj. záznamy z čtyř spisovatelských sjezdů, svolaných do roku 1968. Pokud přitom docházelo k pohybu nebo dokonce vývoji, byl to výsledek dvojího tlaku, z jedné strany mocenského aparátu, z druhé strany těch, kteří se moci pokoušeli po svém vzdorovat, někteří od samého počátku, jiní postupně.

Přerod jednotlivců případně celých společenských vrstev byl zkrátka pomalý, postupný a náročný, často i riskantní. Rozhodně to nebyla jednorázová záležitost Pražského jara, ani sovětské okupace nebo čistek začínající normalizace. Pamatuji, protože jsem přitom nejednou byl, jak obtížné bývalo někdy dosáhnout shody i mezi lidmi, kteří se během tohoto období ocitli na stejné straně, ale ve shodě se svou rozdílnou anamnézou pohlíželi na řadu problémů zcela jinak, než se dalo vzhledem k situaci očekávat, ať už se jednalo o výběrovost a stanovy uměleckých svazů, o existenci Kruhu nezávislých spisovatelů, o vydávání skupinových časopisů, o pochybné stavovské výsady, jako byl spisovatelský zámek na Dobříši atd. A v jiných oblastech to bylo podle všeho obdobné. Bylo zřejmé, že mnohým aktérům Pražského jara šlo pořád ještě spíš o pouhou retuš, o tu vyhlášovanou lidskou tvář, než o zásadní změnu totalitní povahy režimu nastoleného v únoru 1948, k jehož „historickému odkazu“ se i nadále tak či onak hlásili. Vzpomínám si, jak jsem po srpnové okupaci sjednal u nás schůzku jednoho z významných intelektuálů reformního křídla KSČ s Václavem Havlem a jak jsme oba, Václav i já žasli, když jsme ho slyšeli důrazně hájit únorový převrat jako velké vítězství čs. lidu, ačkoli přece šlo o nástup teroru 50. let.

Jiní k tomu únorovému vítězství a teroru raději mlčeli a mlčí, protože si právě v těch letech přes občasné nesnáze úspěšně budovali kariéry. Tím hlasitěji však vyzdvihovali a vyzdvihují zásluhy Pražského jara, zejména když se na něm podíleli, a dramatizují nepochybné ústrky či útrapy pokračující normalizace, pokud postihla i je. Jednou z ilustrací tohoto pojmání našich soudobých dějin byl rozhovor, který po odchodu do exilu a delším

otálení uveřejnil koncem ledna 1979 Milan Kundera v pařížském Le Mondu. Po stručném shrnutí ničivých důsledků sovětské okupace pro naši kulturu hned v první odpovědi prohlásil: „Vážím svá slova: svým trváním, svou šíří, svou systematicností nezná masakr české kultury po roce 1968 období v historii země od třicetileté války.“ Tak závažný, historickým srovnáváním podepřený soud z úst očitého svědka musel francouzské čtenáře ohromit, takže si nestačili uvědomit, že je zbytečné hledat ten „obdobný“ kulturní masakr v Čechách až kdesi v sedmnáctém století. K největšímu a nejkrvavějšímu masakru v dějinách české kultury došlo přece během těch dvou desítek let, které spustil Vítězný únor 48. Počet jeho obětí ve školství, v literatuře, v umění byl tenkrát mnohonásobně větší a taky brutálnější než po roce 1968. Je třeba znovu a znovu připomínat, že v čtyřicátém osmém odešly nebo uprchly desítky ne-li stovky novinářů, spisovatelů, univerzitních učitelů a jejich studentů do exilu? Že v padesátých letech byly z těch, co zůstali, odsouzeny čtyři desítky básníků a spisovatelů na desetiletí případně na doživotí do žaláře? Že jeden, vlastně dva, Závist Kalandra a Vlado Clementis, byli popraveni? A pokud jde o ty studenty, že jich bylo několik odsouzeno k smrti a popraveno už za „Pražského jara 1949“, jako třeba čtyřiatřicetiletý Boris Kovaříček a stejně starý Karel Bacílek ze skupiny Šeřík, o níž leccos vím z traumatického vyprávění sestry jednoho z dalších odsouzenců? Za normalizace, ať už byla jakákoli, k hromadným monstrprocesům nedocházelo, z politických důvodů se k doživotí neodsuzovalo, nikdo nebyl kvůli tomu popraven. Pamětníkem toho všeho byl i Kundera. Jestli přesto přešel tento masakr 50. let mlčením, měl proto své důvody. Vážím svá slova: byly to běžné důvody těch, kteří nedovedou vzít na sebe svou vlastní minulost. Na 2. sjezdu spisovatelů roku 1956 řekl J. Seifert, že u spisovatele zamlčovat znamená lhát. Je-li to pravda, pak zamlčovat před cizím, neinformovaným publikem v zahraničí znamená lhát dvojnásob.

Nenapadá vás někdy při pohledu zpět, že ti, co se ve 20. století sami označovali za intelektuály, tj. za ty, „kteří mají přímo povinnost o všem pochybovat“, stáli příliš často na straně popravčích komand, koncentráků, nápravných táborů a vymývání mozků?

Dvacáté století se občas charakterizuje jako století intelektuálů. Svým způsobem je to trefné, jen je otázkou, zda to máme brát jako uznání nebo ironii. Mravní autorita „intelektuálů“, jak se koncem 19. stol. začalo posměšně říkat vzdělancům, kteří se angažovali v různých společenských kauzách jako u nás T.G. Masaryk za hilsneriády nebo ve Francii E. Zola a jiní za dreyfusiády, totiž není něčím, co se dá získat jednou provždy jako nějaký certifikát nebo diplom; je to záležitost vždy znovu osvědčovaného postoje a odpovídajícího projevu v průběhu živoucího

dění. A v tomto ohledu lze i při zběžném hodnocení dějin jak evropské, tak české a slovenské inteligence naší doby rázem rozpoznat, že v ní vedle řady záslužných a často úspěšných zápasů figuruje také povážlivá položka nejen iluzí, ale i nebezpečných omylů a nedůstojných kapitulací včetně té nejpovážlivější, kapitulace intelektu tváří v tvář moci.

Jistě, i pro intelektuály platí, že mýlit se je lidské; jenže jestli jejich autoritu zakládá právě odvaha a schopnost kritizovat, tj. descartovsky řečeno „pochybovat, tedy myslet; myslet, tedy být“, pak je na místě otázka, proč se tato kritičnost nezaměřovala rovnoměrně do všech stran bez ohledu na ty či ony sympatie nebo antipatie, a především proč se neobracela i do vlastních řad. Ani tam přece nešlo vždy jen o ideály, ale často i o kariéry, ani tam se nezápasilo jen o obecné blaho všech, ale i o osobní uspokojení jedinců, ani tam nebyla vždy hlavním cílem co největší dosažitelná pravda, nýbrž co nejdřív uchopitelná moc.

Někdy mi připadá, jako by jí byli fascinováni, ne-li uhranuti i lidé, u kterých bychom se toho nenadáli. Konkrétně mám teď na mysli jako příklad Grahama Greena, jehož Moc a sláva byla pro mne v těch poúnorových dobách nejen objevem, ale i jakousi posilou ve vlastním vzdoru. A právě tak silně, i když v jiném smyslu, mne strhl jeho román Jádru věci. Dodnes si pamatuji, s jakým zaujetím a úsilím jsem to četl v originále celý den a noc, protože jsem knížku musel hned vrátit a česky zatím nevyšla, nebo ani vyjít nesměla. Tím víc mne ovšem po letech, už v exilu zarazilo, co jsem se od téhož autora dočetl v rozhovoru, který poskytl jednomu deníku u příležitosti italského vydání románu Monsignor Quijote. Když se ho novinář zeptal na Fidela Castra, Greene řekl: „Viděl jsem ho před několika měsíci; je moc sympatický, i když trochu autoritářský. Nejsem s ním vždycky zajedno, ale musím říct, že pro Kubu udělal mnoho. Ne, komunismem jsem se svést nedal. Ale mám-li si vybrat mezi pravicovou a levicovou diktaturou, dávám přednost té levicové. Je mi sympatičtější. Jenže já si s politikou jen hraju, zrovna tak jako s náboženstvím, a snažím se zůstat v obojím svobodný.“ Musel jsem si to přečíst dvakrát po sobě, abych pochopil, ale je to tak. Intelektuálové mívají doopravdy sklon směřovat oblast pouhých pojmů, v níž si může kdokoli se svými spekulacemi jen volně pohrávat a nezdařilé výsledky svých her smazávat, a oblast tvrdých skutečností, v níž se důsledky takových her či pokusů, prováděných in natura s miliony lidí z masa a kostí, už smazat nedají a stojí před námi jako hotová věc v podobě koncentráků, holokaustů a hromadných hrobů...

Jistě, Greene měl právo dávat přednost té či oné diktatuře podle svých sympatií. Jen si říkám, proč se nezeptal například u nás, protože vím, že byl i v Praze, jaké diktatuře dávají přednost ti, kteří je poznali na vlastní kůži obě? Třeba Josefa Zvěřiny nebo Václava Černého, kteří byli vězněni jak za nacismu, tak za komunismu, ale přežili. A proč se nepozastavil nad tím, že si obě, pravé i levé diktatury, tak často vybíraly stejné oběti a že tu nacistickou Milada

Horáková a Závěš Kalandra přece jen přežili, třebaže v koncentráku, zatímco ta komunistická je potupně poslala na smrt.

A tak dál. Greenovi připadal Castro sympatický. J.- P. Sartre zas po návštěvě Číny v září 1955 označil za docela sympatického chlapíka Mao Ce-tunga, i když se tenkrát s velkým kormidelníkem, pokud vím, jen mlčky pozdravil. Zato i on si dobře rozuměl a dlouze diskutoval s Castrem a Che Gevarou. A vůbec: zdá se mi, že intelektuálům příliš často lichotilo, že jim mocní tohoto světa poskytovali audience a shovívavě poslouchali málem jako rovný s rovným jejich názory. Pozvaní pak mívali dojem, že se svou troškou do mlýna podíleli na dalším běhu světa. H. G. Wells si prý dokonce roku 1934 troufl Stalinovi říct: „Možná že jsem víc nalevo než vy sám“, a velký vožd' neprotestoval. Po té návštěvě pak Wells prohlásil, že se „nikdy nesetkal s upřímnějším, spravedlivějším a poctivějším člověkem“, který „za své postavení vděčí skutečnosti, že se ho nikdo nebojí, že mu všichni důvěřují.“ Pozoruhodné...

K historii těchto intelektuálních moskevských návštěv, případně poutí patří i cesta, kterou tam v červnu 1936 podnikl R. Rolland. Byl sice dávným stoupencem Velké říjnové revoluce, ale dlouho dával přednost uctivému odstupu a občasným výhradám K cestě do Stalinovy Moskvy jej přiměla teprve jeho sovětská překladatelka a od r. 1934 manželka Marie Kudaševová; k audienci u J. V. Stalina došlo 28. června 1936. Rolland měl mimo jiné možnost vymlouvat svému hostiteli nový sovětský zákon, povolující trest smrti i pro nezletilé tuším od 12 let, ne ovšem proto, že to bylo nelidské, ale proto, že by to uškodilo dobrému jménu Sovětského svazu v cizině... Stalin tu námitku dokonce dovolil publikovat, ale zákon nezměnil. Přesto na něj Rolland nedal dopustit, Stalin pro něho zůstal natrvalo největším mužem století. A jeho názor nezměnil ani pozdější sovětsko-německý pakt, jež Rolland rozhodně odsoudil jako hanebnost. Ve svém deníku ji ovšem připsal na účet Stalinových ministrů, a co je ještě příznačnější, tyto své výhrady nikdy nezveřejnil... Georges Duhamel to ve svých zápiscích shrnul takto: „Rolland nemůže snést myšlenku, že by neměl své místo a svou sochu v sovětském Pantheonu.“

Tato charakteristika neplatí jen pro Rollanda. Připomíná obecně, že o postojích a projevech mnohých intelektuálů nerozhodovaly jen čiré zásady, ideály, ale často – a někdy převážně – i nepřiznané pohnutky zcela osobního rázu. Když se v červenci 1954 vrátil ze své moskevské pouti J.-P. Sartre, uveřejnil v deníku Libération na pět pokračování reportáž, která byla „nejneuvěřitelnější oslavou Sovětů“, jak se vyjádřila autorka jeho podrobného a celkem sympatizujícího životopisu A. Cohen-Solalová. Později Sartre přiznal, že tenkrát vlastně lhal, nebo spíš „nechtěl urazit své hostitele, když se mu tak pěkně věnovali, a tak o nich zkrátka řekl

několik laskavostí“ Ve skutečnosti ani to nebyla pravda; Sartre chtěl tou reportáží především chránit svou sovětskou průvodkyni a příležitostnou milenku...

Zarážející je rovněž ambivalentní vztah představitelů meziválečné levicové avantgardy a komunistických režimů nastolovaných i ve jménu pokroku v moderním umění.

To je problém, který se táhne celou historií moderního umění nebo spíš moderních umělců, kteří měli sklon ztotožňovat svou „revoluci“ s revolucí politickou a sociální, a proto se k nim tak vehementně hlásili. Byl to byl ovšem především sémantický omyl. Umělecké revoluce, i když to občas hlásaly a tu a tam dokonce pokoušely provádět, nikdy nedošly do posledních krajností, nerozbořily stavitelské památky minulosti, nesrovnaly se zemí muzea a galerie, nespálily knihovny. Naproti tomu politické, sociální revoluce takové radikální a trvalé převraty realizovaly, stačí připomenout například sovětskou kolektivizaci zemědělství se vším, co prakticky natrvalo přinesla – včetně hladomoru a milionů obětí na Ukrajině v třicátých letech. Zhruba v téže době došlo i k proklamovaným změnám v sovětské kulturní politice. Vyhlásil je A. Ždanov v známém projevu na 1. všesvazovém sjezdu sovětských spisovatelů roku 1934 v Moskvě. Oficiální uměleckou doktrínou SSSR a všeho pokrokového světa byl ustanoven socialistický realismus. Začala doba výslovných ortelů, exkomunikací, ale také kapitulací a prvních vzpour. U nás k té první došlo už v pětiletém předstihu, když se proti bolševizaci KSČ ozvala ta statečná hrstka autorů Manifestu sedmi. To všechno je ostatně známo. Poznal jsem to z knížek i já. A po válce jsem už byl sám očitým svědkem jak toho nesouhlasu, v němž vydržel Seifert až do konce života, tak těch umoudření nebo kapitulací, k nimž se kromě mnoha dalších připojili bohužel i tři z těch kdysi statečných.

Co nebylo v knížkách, to mi pověděli starší přátelé, kteří to zažili, jmenovitě Bartovský, Weil, Chalupěcký, Kolář a po propuštění z vězení Bedřich Fučík. Ale také například staříčkový pan profesor Jiří Horák, když se vrátil z moskevského vyslanectví a několikrát mě pozval jako střešovického souseda. Ten jistě neměl komunismus v lásce, zato miloval Rus. A neměl iluze ani o lidech, zejména těch našich, s nimiž tam přišel jako velvyslanec do styku – ať už to byla Jarmila Glazarová v úloze kulturního rady, kterou musel dokonce jako šéf volat k pořádku pro její necitelnost k tehdejší bídě sovětských lidí; anebo Jan Drda, který mu doslova plakal na rameni v šoku z toho, co ho za první návštěvy v Sovětského svazu přímo zděsilo – a co pak doma bezostyšně vynášel do nebes.

Leccos mi ostatně o té době pověděl i další univerzitní profesor, třebaže jsem ho vlastně osobně nikdy nepoznal. Mám na mysli Jana Mukařovského, jehož strukturalistické

studie jsem pilně a s užitkem četl už za války. Je to taky znát na mých tehdejších překladech – čemu všemu mne naučil například svými rozborů Máchova verše! Také proto jsem se hned po válce přihlásil do jeho semináře a chodil na jeho přednášky; ty ovšem pro mne po únoru 1948 skončily, byl jsem z fakulty vyloučen. Víc než tato okolnost mne však tenkrát takřka ohromila Mukařovského sebekritika, v níž se své strukturalistické minulosti prakticky zřekl. Při jedné příležitosti jsem byl dokonce nechtěným svědkem, co takový obrat dovede s člověkem udělat. Mukařovský byl tehdy, krátce po roku 1948, mimo jiné také předsedou Čs. výboru ochránců míru, který uděloval i jakousi „cenu míru“ pro výtvarníky. Já byl v tu dobu načas anonymním zaměstnancem Svazu výtvarných umělců, který tu soutěž organizoval. Svazová porota udělila tu cenu Lvu Haasovi, karikaturistovi Rudého práva, jehož specialitou byli tuční američtí plutokrati s židovsky zahnutými nosy a obligátními cylindry na hlavách. Zrovna takové kresby jsem za války vídal v nacistickém tisku; tenkrát ovšem měli ti plutokrati na cylindrech Davidovu hvězdu. U Haase se tam skvěla americká vlaječka s pruhy a hvězdami. Mně se to hnusilo; Mukařovský, který přišel až k večeru výrok poroty schválit, si to s ostentativním zalíbením prohlížel a každou chvíli obrácen ke mně prohlašoval: „Skvělé! Skvělé!“ Vypadalo to, jako by chtěl mít ve mně svědka svého ideového souhlasu. Ve skutečnosti bylo jasné, že mu to musí být právě tak odporné jako mně...

Občas mám pocit, že kapitola takovýchto ostudných ortelů, exkomunikací a kapitulací intelektuálů před mocí nemá konec a probíhá před našima očima dál a dál, i když si to nechceme přiznat a odsouváme to jako minulost, která se už nás netýká. Snad, ale jen potud, že ji pořád ještě neznáme a často ani znát nechceme.³⁴

---

³⁴ Vladislav 2008.

8. 7. 1. Bohumila Grögerová³⁵ a Josef Hiršal³⁶: Deset tisíc změn se znovu mění. Březen 1993.³⁷

*Paní Grögerová, sedíme u vás doma obklopeni obrazy Kamila Lhotáka a Václava Boštíka, kolážemi Ladislava Nováka a Jiřího Koláře. Okouzlují stejně jako vaše básně psané společně s Josefem Hiršalem. Byli jste průkopníky takzvané konkrétní poezie u nás. Co znamená tento pojem? Jak se dnes díváte na její teoretické zázemí?*³⁸

BG: Když se dnes dívám zpětně na situaci koncem 50. a začátkem 60. let, vzpomínám si na jakési zvláštní vakuum, v němž jsme se tehdy ocitli. Hiršal už nemohl psát tak, jak psával dosud, a mne cosi pudilo k nějakému novému vyjádření. Dopadala na nás celá tíha té doby. Pociťovali jsme v první řadě absolutní odpor k vládnoucí ideologii a k předepsanému kulturnímu trendu – socialistickému realismu, který měl za následek obecnou devastaci psaného slova. Proto čisté, jednoduché texty bez příměsí frází, klišé, ideologie, vtipné a vizuálně i foneticky přitažlivé, jak je produkovali autoři konkrétní poezie, se pro nás staly ideálním prostředkem komunikace, který nešlo zneužít. – Kde se tady toto mezinárodní umělecké hnutí vzalo? Vznikalo spontánně na několika místech světa. V Brazílii se kolem časopisu *Invencao* utvořila skupina Noigandres, jejíž autoři sáhli k nejjednodušším básnickým prostředkům, srozumitelným i tomu, kdo neuměl číst: k vizuálním totemickým kreacím a slovům-piktogramům. Z podobných zdrojů čerpal své prvotní konstelace i autor jihoamerického původu Eugen Gomringer, usazený ve Švýcarsku. – Na složité kreace

---

³⁵ Bohumila Grögerová. Narodila se 7. 8. 1921 v Praze. Básnička, překladatelka z němčiny, francouzštiny a angličtiny, autorka rozhlasových her a antologií poezie, publicistka v zahraničních periodikách.

³⁶ Josef Hiršal. Narodil se 24. 7. 1920 v Chomutickách u Jičína, zemřel 15. 9. 2003 v Praze. Autor lyrické, později experimentální poezie, prozaik, literatura pro děti, redakční a pořadatelská práce, překlady z němčiny, angličtiny, čínštiny, francouzštiny, italštiny, rumunštiny, srbochorvatštiny, španělštiny a švédštiny.

³⁷ Grögerová, Bohumila – Hiršal, Josef (1993): Bohumila Grögerová a Josef Hiršal rozmlouvají o sobě, díle, generaci a době s Petrem Kotykem. *Dům Bohumily Grögerové v Praze*, 10. 3. 1993. – Přírůstková kniha: *Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992*. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstková čísla 1/93, 2/93.

³⁸ Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Artmann 1992, Bense 1967, Enzensberger 1966, Grögerová 1996, Grögerová – Hiršal 1997, 1965, 1967, 1968, 1975, 1985, 1986, 1991, 1993, 1994a, 1994b, 1997a, 1997b, 2007, Hiršal – Kolář 1960, Hiršal 1992, 1940, 1942, 1945, 1965, 1984a, 1984b, 1986, 1989, 1991, 1992, 1997, Jandl 1989, Mayröcker 2006, Morgenstern 1958, 1990, 1996 a Pessoa 1990.

z psaného i tištěného písma se soustředila produktivní skupina francouzských lettristů. Současně s nimi pěstovali četní francouzští autoři fonetické skladby, takzvané „crirhythmes“ a „sonnies“, vytvářené hlasem i přírodními a umělými zvuky. Tyto původně jednoduché skladby se pomocí techniky vyvinuly v rozlehlá a složitá díla. – Zcela jiný přínos pro konkrétní poezii znamenala tvorba básníků Vídeňské skupiny, kteří pracovali s nářečím a slangy a do svých textů zapojili především humor a grotesku. – Oproti této přirozené poezii pěstovala takzvaná Stuttgartská škola poezii umělou, jejíž teorii rozpracoval profesor Max Bense. Autoři této skupiny zapojili do tvorby počítačovou techniku a vytvářeli především permutace, variace a logické texty. – Italští básníci rozvíjeli velmi důvtipné a živé vizuální metody: montáže a koláže slov, fotografií i výtvarných projevů. Nechyběli ani fónické skladby připomínající futuristické kreace. – U nás, jak jsem již uvedla, přibrala konkrétní poezie výrazně etický aspekt. – Všechny tyto proudy se u jednotlivých autorů prolínaly a vytvářely poezii hraničící na jedné straně s hudbou, na druhé s výtvarným uměním.

Vidíte nějaké podstatné rozdíly v konkrétní poezii a jejím dopadu u nás a ve svobodném světě?

BG: Dopad konkrétní poezie u nás? Její stopy jsou občas patrné na vystavovaných výtvarných dílech; mnoho plakátů a reklam si posloužilo jejími metodami; inspirovala i některé texty mladých básníků, jedná se však většinou o návraty k počátečním formám. – I když období konkrétní poezie zhruba od sedmdesátých let je dnes už uzavřené, zdokumentované v muzeích, shrnuté v antologiích a publikacích nejrůznějšího druhu, úrovně i rozsahu, nic přece beze zbytku nemizí a neumírá. A tak se mnoho zárodečných forem vyvinulo v složité útvary. Místo knih se dnes vytvářejí v desítkách, nanejvýš stovkách kusů (podle počtu zúčastněných autorů) takzvané „tool-books“, z nichž každý exemplář je jiný a každý je originál. Tyto bibliofilie ve tvaru knih či různých objektů jsou určeny privátním sběratelům, archivům a zainteresovaným uměleckým institucím. Z jednoduchých fónických pokusů se vyvinula technicky náročná experimentální studiová díla; prostá spolupráce několika autorů přerostla ve workshopy, jejichž účastníci pracují přímo na divadelních jevištích nebo ve výstavních sálech; formálně složité řetězové básně spojují básníky Východu, Západu, pěstuje se „mail-art“ – poezie pohlednic, pořádají se rozličné multimediální akce, happeningy a performance. Česká kulturní scéna zachycuje tu a tam jen odlesky těchto akcí, které jsou technicky a především ekonomicky příliš náročné. Ale protože letité přátelské svazky mezi protagonisty tohoto hnutí jsou naštěstí stále živé, býváme i my často zváni ke spolupráci.

Pane Hiršale, ve „Vínku vzpomínek“ jste napsal o rozdílu mezi „bednářovci“ a „Skupinou 42“: „Ti nehledali duši ani její spásu. Programově vyjadřovali svět, v němž žijeme, věřili na marxismus a komunistickou budoucnost světa, zajímali se o moderní umění a snažili se v jeho trendu pokračovat. Bednář naopak to, co se nazývalo moderním uměním či avantgardou, odmítal nejenom brát vážně, ale ani po tehdy hubených informacích o současném evropském umění nežíznil. Stejně i já.“ Jak se na to díváte po letech?

JH: Jako na část svého života, která je dnes již historií. Vždyť ještě předtím já a mnozí mí vrstevníci, ba i sám o osm let starší Bednář (a také o pár let dříve), jsme obdivovali a inspirovali se idoly předcházející generace, hlavně Nezvaletem a Halasem. V Bednářově první knížce „Kámen v dlažbě“ je ještě báseň, jejímž tématem jsou Chiricovy obrazy a je tu i zmíněn Guillaume Apollinaire. Já jsem ve svých sedmnácti začínal automatickými texty a kolážemi jako surrealista. O rok později jsem konečně pronikl po „Mladé kultuře“ i do „Studentského časopisu“ a po své Halasovou poetikou ovlivněné a Halasem v „Prvních knížkách“ vydané sbírce „Vědro stříbra“ jsem akceptoval ve svém sebehledání názory Kamila Bednáře i jejich básnické ztvárnění. Sblížil jsem se s ním osobně brzy po tom, co 1. září 1941 tragicky zahynul Jiří Orten. Měl jsem možnost pravidelně zajíždět do Prahy od začátku října. Seznámil jsem se tu i s bednářovským přátelským okruhem, se Zdeňkem Urbánkem, Bohuslavem Březovským, Janem Pilařem a Jaroslavem Červinkou. Krátce předtím vyšlo Kamilovo „Slovo k mladým“ a Bednář byl pasován na mluvčího generace. Ten svazek byl už tehdy a hlavně pak po květnu 1945 kritizován, ba odsuzován komunisty, neboť v něm autor prohlásil, že výrazným rysem jeho generace je nechut' k programům. Proklamace takzvaného „nahého člověka“ byla zásadním odklonem od všech dosavadních ideologií a manifestů včetně estetických, zatímco Jindřich Chaloupecký, teoretik Skupiny 42, již v roce 1940 už jako postsurrealista v krátké studii „Svět, ve kterém žijeme“ navazoval přes všechny výhrady na estetický trend avantgard, v podstatě na to, co se paušálně nazývá „moderní umění“. Jindřich Chaloupecký, Jiří Kolář, Jan Hanč, Jiřina Hauková, Kamil Lhoták, František Hudeček, František Gross, Jan Smetana nebyli názorově dogmatickými marxisty, ale věřili, že po pádu Hitlera přijde socialistická budoucnost. O tom jsme my „bednářovci“ příliš nepřemýšleli. Byli jsme orientováni eticky, křesťanskou morálkou. U „nahého člověka“ šlo o vztah člověka k člověku a nikoli o vztah člověka ke společnosti a o jeho roli v ní. Pro nás mělo umění význam jako osobní výpověď, katarze, kdežto pro Skupinu 42 to bylo svědectví o „světě venku“, o „světě, ve kterém žijeme“. Z jejich sbírek, z Haukové „Cizího pokoje“, Hančových rukopisných zápisníků a textů, které vyšly později jako „Události“, i z Kolářova „Limbu“,

„Ód a variací“, a deníků je čitelný program, načrtnutý Chalupeckým. Stejně v básnických textech jako v obrazech malířů Skupiny 42. Oproti jejich dílům byly naše básně vysloveně introvertní výpovědi a zračily úzkost z doby. Kamil Bednář je ve své druhé sbírce „Milence modří“ inspirován ještě Pasternakem a Halasem, ale v „Kamenném pláči“ jde už o básnické vyjádření pocitu části jeho generace, kde ve „Zjevení sv. Jana“ čteme verše: „...jen lítostí si jisti/jak plameny ohně, jak listy jež hoří/sršíce žilami všemi svými/ ve stohu nesmírném a v opuštění tonem/ my nazí šlépějemi/ mrtví životem...“ V tom vidím zásadní rozdíl. Dnes se mi jeví, že po stránce společensko-politické jsme měli my víc předtuchy v představě, kam se pohne svět, že všechny ideologie jsou dočasné a přestanou platit, zatímco vztah člověka k člověku, to křesťanské, vztah člověka k bližnímu i vztah k vlastnímu nitru je nadčasově platný. Esteticky byla ovšem přitažlivější produkce Skupiny 42. Kolář, Hanč, první sbírka Haukové i Lhotákovy obrazy jsou díla výrazná, neztrácejí schopnost okouzlit. My jsme prostě říkali „člověk“, a také, jak tehdy proklamoval ve svazku „Člověk v mladé poezii“ Zdeněk Urbánek, „Dovnitř!“ Skupina 42 naopak proklamovala: „Nikoli nahý člověk, Umění!“ Na avantgardu navazovali i přesvědčením, že podstatná je originalita výrazu a nejen světový názor. Tohle nebyly naše úvahy a my jsme i formálně navazovali na – přibližně řečeno – tradiční formy poezie, nikoliv na „výboje avantgardy“. Bednář se v „Bosých nohách“ vrací dokonce až někam k Vrchlickému. Z tohoto okruhu nejprogresivnější a originálně sugestivní byl Jiří Orten, u něhož je volný verš vzácný. Oproti tomu Kolář či Hanč píší své básnické texty zcela netradičně. Dnes si myslím, že žádná z těch forem platnost neztratila. Zatím však obecně platí, že z té doby byla esteticky výraznější tvorba Skupiny 42 a je poutavější dodnes. O tehdejšího Bednáře není valný zájem.

Dále jste pokračoval: „Avantgarda jakoby zklamala a vyžila se, její umění bylo hrou bez ponoru, bez introspekce a nesnažila se poznávat podstatu života a světa“.

JH: To je můj názor z tehdejší doby. Dneska si to tak apodikticky nemyslím. Domnívám se ale, že avantgardy měly jednu výrazně negativní vlastnost. Byly intolerantní, zahleděné do sebe, ulpívaly jen na vlastní poetice a všechno ostatní pokládaly za paséismus. Sám termín avantgarda je s dostatek výmluvný. Řekl bych však, že co jsme si mysleli tenkrát my, bylo rovněž poněkud mylné. Poznal jsem, že i předválečné avantgardy ve svých dílech pátraly po podstatě světa i člověka. Dnes jejich umělecká díla vnímáme bez teoretického zázemí a společensko-politických konotací. Ty už odvál čas. V Kolářových básních je o člověku mnohé, o člověku z Chalupeckého „světa, ve kterém žijeme“, ze světa, ze kterého jsme my

pocívali úzkost. Nebyli jsme odbojáři ani politicky a nedávali jsme umění poslání revoluční. Šlo nám spíše o „spásu duše“ než o budoucí svět. I Kamil Lhoták, který maloval předměstská zákoutí a svět civilizace z počátku století, nezapřel ani při ryzosti a okouzující poezii svých obrazů víru v pokrok, technický i společenský.

Pan Kolář po letech v „Odpovědích“ napsal, že ho jednou napadl takový příměr: „Ten nový svět je bez starého skřet. Ono totiž vyloučit z myšlení všechno staré je nepochybně nesprávné, řekl bych dokonce, že svou zkušenost bereme dnes spíše ze starého než z nového. V moderním umění se prostě objevuje něco, co si přímo vyžaduje tradici.“

JH: Tento Kolářův názor jsem sám slyšel po jeho návratu z Itálie. Není tak příliš starý. Mladý Kolář se někdy díval na mnohé z klasického umění jako na záležitost čistě muzeální. Když si ovšem vezmete jeho vývoj pozdější, kdy se od psaného slova obrátil ke koláží, vidíte, že pracuje s reprodukcemi, a tak oživuje umění všech dob. To však básník Kolář z let 1942 – 43 ještě nesledoval. Později, jak pamatuji, byl to Jiří Weil, který v něm vzbudil zájem o českou literaturu 19. století. Kolář si tenkrát půjčoval celé spousty knih tehdejší poezie. Brzy poté objevil a i mně přiblížil Hermora Liliu a Bohuslava Reynka. Jeho „Rty a zuby“ jsme obdivovali dávno předtím, než se stal z Reynka kult. Životní názor je proces podmíněný zkušenostmi, informacemi a vrozenou citlivostí, registrující a skýtající stále nové podněty. Pokud jde o oblast umění, Bednář zůstal u toho, že ho moderní umění příliš nezajímalo a nepodněcovalo. Já jsem se i díky přátelství s Kolářem navrátil k umění avantgardnímu, které jsem obdivoval v jinošském věku. Jiřího Koláře jsem poprvé spatřil za války v kladenském divadle, kde byly inscenovány Bednářovy „Trny mládí“. Naše hlubší přátelství začalo na dobříšské konferenci mladých spisovatelů těsně po únoru 1948, kdy už se Skupina 42 pozvolna rozpadla. Po různých kolizích a krizích trvá toto přátelství dodnes. U Koláře jsem zažil brzy po únorovém puči rozchod s komunistickou stranou, jejímž byl do té doby členem. Zklamání a vystřízlivění začalo už v roce 1947, kdy v Moskvě byli na Stalinův příkaz Ždanovovou kritikou drceni Zoščenko, Achmatovová, Ejzenštejn a řada dalších umělců. Nebylo to ostatně nic nového. Vždyť již za první republiky se Teige, Nezval, Halas, Kalandra a jiní, kteří se pokládali za komunisty, obdivovali nonkonformní umění, které bylo od Stalinova nástupu v Sovětském svazu pronásledováno. Svědčí o tom Erenburgova pomluva surrealismu, resentment k Pasternakově poezii a skutečnost, že ani Jesenin nesměl vycházet. Prvorepubliková umělecká avantgarda chtěla být přitom avantgardou politickou a stranila revolučním změnám v Sovětském Rusku. Tam však byli potlačeni konstruktivisté, futuristé,

nakonec i formalisté, Chlebnikov i Lisickij a od 30. let ovládl pole nadekretovaný socialistický realismus. Naším sympatizantům nezbylo, než buď se podřídít propagandistickým tezím, nebo, metaforicky řečeno, „nezapřít duši“. Každý reagoval po svém.

Zmínil jste Chlebnikova. Pan Kolář po letech napsal, že Chlebnikov si jako jeden z prvních uvědomil, že slovo je nabitou mocnou energií. Vy, když se zabýváte experimentální tvorbou, počítáte i s touto mocnou energií?

JH: Nepochybně. Chlebnikov vytvořil například „zaumnyj jazyk“, v němž slova nemají sémantický obsah. Ale to už má předchůdce i v Morgensternově „Velkém lálulá“, v textech dadaistů Hugo Balla a Kurta Schwitterse. U tzv. „konkrétní poezie“ jde ještě i o něco jiného. Ta počítá s energií slova až po její využití výtvarné.

BG: Jakousi konkrétní poezii vytvářeli již starověcí římsí autoři, například Optatianus Porfyrius. Tvorba barokní a manýristická byla „pastí pro oko“, požitekem pro všechny smysly, ne přímo po obsahové stránce, ale především svou formou. S konkrétní poezií ji spojuje záliba v hříčkách a hrách. Myslím si, že zrovna my jsme v šedesátých letech vystihli novou vlnu zájmu o hru, o experiment, který byl i celosvětovou reakcí na zplanění slov. Vynořila se potřeba zbavit řeč zneužitelné vaty, klišé a falše, kterou jsme zvláště my tady za komunismu vnímali jako něco urážlivého až nemorálního. Pociťovali jsme potřebu řeč nějakým způsobem očistit a vrátit se k pramenům původních významů slov, objevit nové možnosti řeči, což byl celosvětový trend, vedle kterého jsme my Češi měli ještě důvod etický. Francouzi, Němci, Japonci, Brazilci pojímali konkrétní poezii spíše esteticky, ale my jsme se snažili slovo hrou osamostatnit, aby promluvilo samo za sebe a vymanilo se z tenat jazykového režimu, určeného prostřednictvím masmédií vládnoucí komunistickou stranou. Období experimentální poezie již zklasičtelo, je za námi, ale dodnes pracujeme se slovy opatrně a s úctou a přihlížíme při volbě z více ekvivalentů i k fonetickým a vizuálním aspektům.

JH: Ještě bych dodal k Chlebnikovovi, že v práci se slovními strukturami byl velkým mistrem i náš František Halas. Například ve verši „Anděl byl již u konce a jeho čistočistá křídla zpívala žal, zpívala žal...“ nejde už o sémantické sdělení, ale o krásu struktury. Poezie jako taková podle mého názoru nepátrá po smyslu života, je spíše věcí fascinace než odhalování a poznávání. Od poznávání je filozofie. V poezii jde o to, dát člověku pocítit rozkoš ze samé

své podstaty. Čtenářova interpretace se může od autorovy lišit. V básni může být daleko víc, než si uvědomuje autor.

Mluvili jsme o energii ve slovech nebo „za nimi“. Hugo Ball za první světové války v „Cabaretu Voltaire“ s těmito energiemi při svých uměleckých produkcích pracoval, nechal se inspirovat i východními filozofickými naukami a tradicemi. Dá se říci, že dadaistická preavantgarda tyto zasuté možnosti Evropě znovuobjevovala?

JH: Patrně ano. Slova během času změnila své významy. Ztratila na určitosti a získala na neurčitosti. Z četby vím, že Ball ve svých recitačních vystoupeních pracoval se zvukem-vibracemi. Ne náhodou recitoval Morgensternovo „Velké lálulá“, takzvanou auditivní poezii, kterou my dnes považujeme za jedno ze dvou velkých odvětví konkrétní poezie, kde pracujeme s předpokladem, že slovo v sobě má náboj sémantický či strukturální a že právě zvuk slova je nositelem poetického okouzlení. S doktorkou Ryšavou jsem překládal několik velkých čínských klasických básníků a vím, že je nemožné vyjádřit v češtině triaditu čínského jazyka: znak, zvuk a význam. Evropské jazyky jsou pouze dvojrozměrné, lineární, znají jen význam a zvuk. Ale vy jste měl na mysli patrně odklon od křesťanské tradice. Víím, že když Picasso s Apollinaiem objevili na pařížském trhu pro evropské umění černošské plastiky, nezajímala je hloubka tohoto symbolu. Picasso byl okouzlen esteticky, ale pozadí, kult, nebral na vědomí. Nezajímalo ho, že je to maska smrti, důležitá pro něj byla forma a výraz. V umění je dnes možné prakticky vše: pohybovat se v čase i v prostoru. Nevím, do jaké míry vzrušovala barokního člověka svou krásou gotická katedrála, zdali mu nepřipadala stará. Ale dnes je jedním z programů moderního umění přeskupování a překrývání. Kolář bere na koláž materiál ze všech dob, pohybuje se v čase naprosto suverénně, bere si, co potřebuje. Čínskou kresbu, Rembrandta jako Picassa, současnost i minulost a pracuje i se všemi druhy písma. Vše je otevřené a všechno platí, ovšem jen pro toho, kdo je schopen okouzlení, kdo přijímá estetickou informaci. Zmizel strop, neexistuje nic, co by bylo a priori zavrženíhodné, ani co by se dalo klasifikovat jako progresivní či zpátečnické. My jsme před padesáti lety hledali smysl své činnosti a věřili v pokrok. Dnes jsme svědky toho, že scéna je zcela otevřená, a jde o to, co si kdo vybere. Jak říká Heissenbüttel: „Vždy záleží na tom, na čem komu záleží“ – jak ve vztahu k životu, tak ve vztahu k umění. Jsou teoretikové a historikové, kteří poezii kategorizují a hierarchizují. Ale já nevěřím ani na jedno, ani na druhé. Je to, jak říká ve své skladbě „A co básník“ František Halas: „Co zvedám, zaviní čísi pád, co upouštím, bude mu vzlétnutím.“

BG: Vzpomínám si, že pocit jakési ztráty hodnot jsme zaznamenali někdy kolem roku 1970, kdy ke Kolářovi přijel dnes slavný výtvarník Claudio Parmiggiani a ukazoval nám své práce. Říkali jsme si: to je člověk, který nerozlišuje, sbírá, shrnuje, neklasifikuje vrcholy, ale rozlévá se do šíře, spíš jako kdyby jen evidoval, a vím, že nás to až nelibě zaskočilo. Od té doby jsem měla ten pocit mnohokrát, ale počáteční nelibost se už vytratila. Když se dnes jedním okem dívám třeba na „krvavé“ akce Hermanna Nietsche, druhým na přísného Bohumila Kubištu či zbožného Theodorika, u každého mě může něco vzrušit, zasáhnout, a to jakoby na jedné úrovni posuzování. Řekla bych, že přibylo snahy o porozumění a ubylo odsudků.

JH: Když vystavil Marcel Duchamp sušičku lahví či pisoár, domnívám se, že to byl akt čistě racionální, naprosto vědomě domyšlený, byla to provokace i důležitý moment „ozvlášťňování“ vystavením obyčejného předmětu, často jakoby záhadného, hodného úvahy jako estetický fenomén. Ozvlášťňování dovedl například Salvator Dalí až k znectění Mony Lisy. Ale momenty ozvlášťňování i znectění už dnes ustupují do pozadí.

Duchampovy objekty, Ballovy výstupy, provokace dadaistů se blíží často až skutkům a výrokům zenových mistrů, jež měly odstraňovat zafixované bloky chování, jednání a prožívání a vést adepty k přirozenému jednání a myšlení.

JH: Asi tomu tak je, ale nemohu to doložit. Vždy jsem byl okouzlen tím estetickým a nikdy jsem nešel za ně, až k duchovnímu či mystickému pozadí. Vzpomenu-li na okamžik, kdy jsem dostal do rukou Seifertovo „Na vlnách TSF“ v Teigově typografické úpravě, tak myslím, že pozadí, o kterém mluvíte, poetisty vůbec nezajímalo, jejich světový názor byl v podstatě marxistický materialismus, víra ve společenský pokrok. Vliv Východu, o kterém mluvíte vy, jsem v české avantgardě počátku století neviděl. Kubišta zápasící o spásu duše je malíř v podstatě duchovní, ale nemá s Východem nic společného, je ukotven v křesťanské etice.

Chtěl bych teď navázat tím, že když se mluví o experimentální tvorbě, často se setkávám s mylným názorem, že se jedná o nezávaznou hru. Mluvil jste o Ballovi a Duchampovi, Picassovi a černošské masce pojímané esteticky, avantgardě jdoucí po povrchu, a teď bych došel k vám, od mladého surrealisty přes bednářovskou skupinu a „nahého člověka“ až k autorské dvojici Hiršal – Grögerová, která jakoby ve své experimentální tvorbě využívá jak dědictví estetických výbojů avantgardy, tak nejružnějších impulsů duchovních.

JH: Od mládí mě fascinovala poezie, a když jsem na střední škole dostal do ruky artefakty poetické, právě Seifertovo „Na vlnách TSF“ či časopis „ReD“ redigovaný Teigem, užasl jsem, co všechno je v umění možné. Stejně tak jsem žasl nad obrazy Picassa. Když jsem viděl poprvé – byť v reprodukcích – kreace Paula Kleea a Hanse Arpa, ucítil jsem obrovskou energii a cítím ji dodnes. Přeskočím daleko, až k americkým beatníkům. Jack Kerouac, Allen Ginsberg, to se otevřel svět jiných energií, to byl skutečný vpád Východu včetně drog a rozšířeného vědomí. Pokud jde o konkrétní poezii, investovali jsme do ní svou vůli i energii tak, aby to na druhé nějak působilo. V každém díle se stýká formálně – materialistický pól s pólem duchovním. Uvědomujeme si, že jazyk je materiál, život je prius, žije se, a umění je posterior, dělá se z toho žitého. Jazyk není jen fenomén kombinatorní, je to také živá věc, každé slovo je nabito energií a má sílu, aby vyvolalo reakci.

BG: Jazyk podle bible předchází stvoření. „Na počátku bylo Slovo a Slovo bylo u Boha a Bůh byl Slovo.“ Takže není stvořeno, co není pojmenováno. Nomen – omen, slovo znak a slovo mocné zaklínadlo. Na druhé straně jsou slova zakázaná, tabu a taková, která smí být vyslovována pouze v největší nouzi, slova prosící o pomoc, slova obklopená aurou, která se nesmí zneužívat. Slovem se zmocnit pojmenované věci, zahánět jím úzkost i strach – snad i toto je prapůvodní funkce poezie.

Připravil jsem si na vás citát z Jiřího Koláře: „Myslím si, že v podstatě je všechno produktem slova, ať mělo slovo jakýkoliv původ či prvotní význam. Bylo začátkem první věty, a tedy i řeči. Na počátku bylo slovo.“ Dále říká: „Stále mě napadá, že z umění se vytratil prvek meditace, že dílo vůbec přestalo být důvodem k meditaci a stalo se převážně hrou. Je nemyslitelná jakákoliv tvorba bez přítomnosti kontemplace ve způsobu práce vůbec.“

JH: Samozřejmě bych s Kolářem souhlasil, ale zatímco z umění meditativní prvek jakoby mizel, rozvíjela se a košatila filozofie. Umění se skutečně často vrací ke hře, vyvazuje se z meditativních a duchovních závazků, ale je otázkou, zdali v umění sama hra není svou podstatou duchovní. Myslím si, jak jsem již jednou napsal, že úkolem poezie je role fascinační, role úchvatu. Poezie podle mého neznámá poznání a hlásání morálky a světového názoru. I pro konkrétní poezii platí Apollinairův výrok: „Nepřišel jsem nic ztracovat, přišel jsem jenom rozšířit.“ Ani my nechceme tvrdit, že tím, co jsme dělali, jsme něco zavrhovali, byl to osobní vývoj každého z nás. Dnes není v poezii nic, o čem by se řeklo:

toto je pokrokové, toto retardující. Paleta je nekonečná a ukazuje se, že i avantgardní proudy jsou jakési ponorné řeky, punkvy. Český kubismus například, pokládáný donedávna za odlihu inspirovanou odjinud, jde najednou světem pro svůj specifický přínos. V době, kdy Picasso kubisticky maluje většinou zátiší, Kubišta maluje kubisticky smrt svatého Šebestiána, což je dnes oceňováno jako zdařilý pokus.

Rakušan Nitsch používá ve svých dílech krev a zvířata, zabitá většinou holýma rukama. Z televizních zpráv se na nás hrnou zvěrstva z celého světa. Vráťím se zpátky k surrealismu, který rozesel svými díly do veřejnosti převážně negativně pólované informace a obrazy z oblasti podvědomí. Nepřipadá vám, že umění čas od času otevírá určité „Pandořiny skříňky“, které byly blokovány proti zneužití a přístupny ve starověkých a středověkých společnostech pouze okruhu zasvěcených, a tím vypouští Pandořiny běsy do světa?

JH: Stále se hledí na umění jako na bořitele nějakých tabu, ale to není celá pravda, chybí druhý pól, není jen nenávist – i artikulace lásky je úkolem umění. Ukázat lidem krásu a úžas nad tím, co všechno dar života obsahuje. Když se tak zákonitě dostaneme k dualitě dobro a zlo, zjistíme, že zlý člověk je většinou výraznější než dobrý, že ztvárnit zlo je lehčí a atraktivnější, než vypovídat o lásce či kráse. Stalin a Hitler podle mého soudu byli démoni, d'áblové, bytosti z démonické oblasti. Když jsem chodil na výslechy k státní bezpečnosti, vždycky jsem si uvědomoval, že proti mně nesedí obyčejný úředník, ale d'áblův pacholek. A jsme zpátky u duchovní podstaty světa, dobra a zla. Potom je otázka, zda vkládat do Nitschových aktivit myšlenku „otřesu“ vedoucího ke katarzi. Viděl jsem akcionismus na vlastní oči, ale zpravodajství v televizi mně stojí za víc zamyšlení nežli celý Nitsch.

BG: Není náhodou, že Hermann Nitsch a Otto Mühl začínali ve velice úzkoprsých vídeňských kulturních poměrech. Rakušané odmítali vše, co vystupovalo z řady, a zároveň to stíhali výsměchem a zavržením, což mnozí naši přátelé zakusili na vlastní kůži. Ernsta Jandla vídeňská atmosféra poválečných let poznamenala na celý život. A co teprve vynikající prozaik Thomas Bernhard a jeho hořké až nenávistné reakce na rakouské kulturní prostředí! Členové Vídeňské skupiny H. C. Artmann a Gerhard Rühm se z Rakouska odstěhovali, protože publikovat mohli v 60. letech až v Německu, v Rakousku to bylo nemyslitelné. Vídeň je přijala, až když byli v Evropě slavní. V téže době probíhaly i skandály akcionistů, které rozháněla policie. Tyto akce, jedna jako druhá, byly zaměřeny proti společnosti, jež nerozuměla, nechápala, byla tuhá a nepřátelská. Tlak si tu vynutil protitlak. Tehdy snad měly

jistý smysl i akce s násilnými, šokujícími prvky. A naskytá se otázka: Byl divák znechucený kozou rozčtvrcenou na Kärtnerstrasse a stěžující si na magistrátě stejně pobouřen večer při sledování televizního zpravodajství z bojů, teroristických akcí a obecného násilí? Komu si šel stěžovat? Nebo se zamyslel sám nad sebou?

JH: Vídeň, to byl na jedné straně bigotní katolicismus, na druhé bouřlivé excesy. Je pravda, že Baudelairovy „Květy zla“ byly kdysi pocíťovány jako provokace. Ale umělci v Paříži, kde byla vždy otevřená atmosféra, nikdy takhle daleko nešli, nikdy nepracovali s krví. Otázkou je, kam svět jde. Vždycky budou války, bohatí a chudí. Balkán je téměř neřešitelný problém. Překládal jsem Něgošův „Horský věnec“ o boji Srbů s poturčenci. Kralevic Marko, Kosovo a junáctví v genech vede k tomu, že se střílí proto, aby se střílelo. Kamil Lhoták říkával: „Junák sedí za kamenem, má tam kozu, tu si dojí a s flintou čeká, až někdo půjde, aby ho sejmul.“ A co se současnou vlnou přebujelého nacionalismu? A co problémy sociální? Šalda říkal: „Smiř mi, kamaráde, svobodu s chlebem!“ Svoboda je na jedné straně, chléb na druhé a dejte je dohromady... Konečně je tu pokušení, Satan říká: pokloň se a učiníš z těchto kamenů chleby. I to tvoří tíhu života.

Mluvil jste o tom, že francouzští umělci nikdy nepracovali s krví. Dnes cítíme, že akce s touto od věků posvátnou tekutinou neplní zamýšlený účel. Není to i tím, že akcionisté pouze imitují náboženský rituál, jímž se stávaly zástupné oběti zvířat funkční a spouštěly v realitě pochody vedoucí k pozitivním řešením?

JH: To je jistě pravda. Navléknu-li si černošskou masku, pomaluji se na těle a budu se kroutit jako Křovák, který ví, proč to dělá, rituál jen napodobím a „nikam“ se nedostanu, vytržení, prožitek se nedostaví. A jsme u Pandořiny skříňky. Ta autentická, dosud neotevřená, uzavírá v sobě tajemství, jež má zůstat navždy skryto. I kdyby lidstvo tuhle skříňku někdy otevřelo, stejně nepochopí, co v ní je. Náš svět je ohraničen našimi schopnostmi a naším vědomím. Hranice si rozšiřujeme prostředky, jichž jsme schopni. Ale naše dimenze zůstává stále lidskou dimenzí, kdežto tajemství Pandořiny skříňky navždy člověka přesáhne.

Poslední věta vaší společné prózy „Mlýn“: „Slova v jistém okamžiku tak jako tak dojdou.“ Za nimi je to tajemství?

JH: Ano, tam začíná oblast tajemství.

Zdá se mi, že se často, zvláště v surrealismu, ze kterého jste i vy vyšel, zaměňuje tajemství, absolutno, s absurditou.

JH: Breton říká, že „duch tísněn všemi druhy těžkostí nalézá ideální únik v absurditě“. Je to cosi bytostně spjatého s lidskou existencí. Tajemství nikdy nevyluštíte, hádanku ano. Absurdita je únik, rezignace. Když to nejde v poznání dál, řeknu si „jacísi cizinci“, jak se píše v ruských románech. Tajemství je naopak posvátné, něco, co transcenduje, co přesahuje člověka, kdežto absurdita ne, absurdita může jen okouzlit. Mnozí vidí v dada manifestaci principu, že všechno je vlastně dílem božím a že vzhledem k absolutnu je vše stejně cenné, stejně hodnotné. Člověk je jenom člověk, má své parametry, svůj rozměr mezi narozením a smrtí. Nevybral jste si, kde, kdy a komu se narodíme, prostě jsme se narodili a umřeme. Před oči barokního člověka se ustavičně stavělo „memento mori“. Nemyslím, že současníka, sleduje-li na vlastní oči světové tragédie, tato připomínka vlastního konce kdy napadá. Spíš než smrt mě přitom děsí hrůzy, které si lidé museli prožít, než zemřeli. Zdánlivě jsem utekl od poezie, ale poezie je i od toho, aby život udělala přes všechno zajímavější a krásnější. Jak říká Baudelaire o poezii: „Jsem krása smrtelníků.“

Děje se to, co se děje. Zplaní a vyprázdní se všechno, co se vytvoří. Epigoni tvůrců, jak říká Kolář, ještě nejsou tak špatní, poněvadž to jsou lidé, kteří něco milují, ale imitátoři, to už jsou pouzí kořistníci z podstat děl, rituálů i věcí. Např. otevřené sexuální scény dnes publikované či vysílané jsou inspirované zíštností, nejsou zpovědí Henryho Millera, který když píše o pařížských kurvách, přiznává se, že kurvu okradl. Pokud se zplanění týká na stránce rozhozených písmen, není to ještě tak zlé, jako když se odehrává v oblasti sexu dovedeného do perverze či sadistického zabíjení nevinných obětí.

BG: V roce 1968 jsme na kongresu moderní poezie v Karlsruhe upozornili na cosi, čemu nelze zabránit a co dnes nabylo obrovských rozměrů. Hovořili jsme o tématech a tvůrčích postupech, jejichž počet je konečný a jejichž rezervoár byl už tehdy před naplněním. Problém se týkal, jak jsme se domnívali, jen určité skupinky lidí, kteří pracují se slovem. Ale masmédia dnes působí na celé lidstvo a, zřůzovány v obří síť obklopující zeměkouli, ho dennodenně víceméně stejným způsobem ovlivňují předváděním násilí, zločinů a vraždění, hrůz, jež ubíjejí lidskost a po určité době ji mohou docela umrtvit, umořit ducha, protože člověku nezbyde energie na případnou reakci. Ze skutečností se stanou pouhé „obrazy“, které od sebe sebezáchovně odstrkuje a přestává si uvědomovat, jak osudově je s nimi spjat.

Konečnost témat žene výrobce ve snaze získat „odbyt“, co nejvyšší sledovanost, k vyhrocování situací v nejpříťažlivějších oblastech – v sexu, přirozenosti člověka, a násilí, které je latentně přítomno v každém z nás.

Velký metaforik Kolář píše, že „když nenasytiš své básně vlastní krví, vysají se navzájem a zajdou“. Můžeme výrok vztáhnout i na dílka psaná a točená zjištnými imitátory, která, nevzešlá z jejich lidského bolu, pochybností, pábení i radosti, mohou nejen zajít, ale krveprolití i vyvolat?

JH: Vždycky jsem tvrdil, že poezie je kategorie jaksi pozitivně lstivá. Je lstí výrazu a formy, jak docílit fascinace. Není stvořena, je vytvořena. Básník je tvor lstivý, vědec lstivý být nemůže. Šedesátá léta byla dobou stírání hranic mezi disciplínami a jedno odvětví přebíralo metody druhého, vznikaly meziprostory a všechno bylo „kvazi“, kvazivěda, kvazipoezie. O konkrétní poezii mluvili někteří teoretici jako o poezii zvědečtělé, ale nám šlo, například při systematice textů, vždy jen o poezii, nikdy o vědu. Použili jsme jiných postupů a lstí, abychom dosáhli fascinace. Kolář, starý lstivec, říkává, ptají-li se ho, proč polepuje jablka-objekty a často v kolážích využívá jejich tvaru: „Asi je to tím, že moji rodiče, když jsem se narodil, zasadili jablko.“ Krásné, poetické! Odpovídá-li to skutečnosti, nevím, ale Kolář polepuje desítky let jablko jako archetypální symbol.

Pan Kolář je člověk vyloženě městský, vy jste naopak „elementární venkovan“. Vaše kořeny jsou na venkově?

JH: Tak mě nazval Karel Milota a má pravdu. Žiji sice již padesát let v Praze, ale narodil jsem se na vesnici. Odkud člověk pochází, je pro strukturu osoby a způsob vnímání podstatné až osudové, z toho člověk neunikne, jako neunikne z genů, které po bůhvíkom zdědil. Dodnes se vracím, kde mám ještě kamarády z dětství, se kterými hrajeme karty a pijeme pivo. Zároveň mám v Praze přátele, se kterými mohu mluvit o umění, o poezii, třeba o Pessoaovi, Eliotovi či Morgensternovi. Můj svět je takto široký. Když Vasko Popa navštívil po dlouhých letech svou rodnou ves, napsal: „Neznámí starci a stařenky kradou jména mých přátel z mládí.“ Já jsem naštěstí kontakt neztratil, stárli jsme a stárneme spolu.

BG: Často jsem Joskovi záviděla, že se má kam vracet. V chomutickém domku dlouho žila jeho maminka a on tam každý měsíc jezdíval. Domov se mu za celou tu dobu vůbec

neproměnil, velká seknice byla pořád velkou seknicí, stejně jako kamna v kuchyni či almárka v síni. Naše rodina se často stěhovala z Čech na Moravu a zase zpátky do Prahy, a z mých dětských rájů nezbyly ani rozvaliny. V Olomouci, Prostějově, Kojetíně ani v Brně bych nenašla jedinou stopu. Kdykoliv jsem se pokusila vrátit v čase, bylo mi smutno. Krajinu dětství jsem už nenašla. Možná, že o to zářivější je v mém snění. Nikde nic, vždycky jsem si říkala: copak já jsem se nikde nenarodila, copak já jsem neměla mládí? Když jsme se přestěhovali z Moravy do Čech, tak jsem jako dítě hrozně trpěla, mluvila jsem hanácky a děti se mi smály, dokud jsem se nenaučila „pražštinu“. Hiršal měl pořád domov a to je nádherné být odněkud a vědět odkud.

JH: Jednou jsme ve Vysokých Tatrách potkali Seiferta, zastavili se s ním a hleděli na horské štíty. Seifert je Žižkovák, co si zamiloval kraj s Troskami, Jičín i Tábor a taky Říp, prostě měl rád celou českou krajinu. Když se ocitl ve velehorách, napsal krásnou báseň: „Viděl jsem hory plné ledu, však zpívat o nich nedovedu.“ A o Řípu napsal, že když ho zahlédne v dáli, tak „...přestane chvíli srdce tlouci,/ oblaka letí v klasech zralých/ a koně dupou po maštalích“. Prostě každý má v sobě svoji krajinu srdce, která ho podmínila. Kořeny člověka jsou pevné a hluboké, i když jsem měl období, kdy jsem to popíral a říkal, že člověk je jen tím, co dělá, co čte a s kým se stýká. To bylo příliš jednoduché. Ne, z genů a kořenů není úniku.

BG: Mé kořeny jsou vysloveně v rodině a její atmosféře. Otec a matka mi připravili krásné dětství, otec nasytil veškerou moji zvědavost, vyprávěl mi pohádky, příběhy, vysvětloval přírodu a odpověděl na každou mou otázku, hru bral stejně vážně jako já. Měl pro mě vždycky čas. Okolí, byty se proměňovaly, rodiče a láskyplné prostředí zůstávalo. Vzpomínky na chvíle s rodiči jsou ne mou krajinou, ale komůrkou dětství.

JH: Miloš Forman napsal, že když člověk dosáhne světového úspěchu, spěchá domů se alespoň pochlubit. Žil jsem do dvaceti let v Chomuticích a jen jsem hleděl, jak odtamtud vypadnout. Po letech v Praze jsem s tím místem spěchal znovunavázat popíraný citový vztah. Ale je to i tak, jak říká Josef Čapek, „...je to tam sice hezké, ale už to není celý svět“. S věkem přicházíme i o nevinnost dětství. Žiješ-li na venkově, je vesnice pro tebe opravdu celým světem. Přesto člověk dychtí po cizích krajích. S poezií je to stejné – vždycky je taková, která tě převyšuje. Člověk má jen určité parametry, přes ně nemůže. A pak má osud. Když jsem viděl v Literárním archivu Památníku národního písemnictví Máchovy deníky a náčrtky „Mnicha“, užasl jsem, s jakou intenzitou byly tyto záznamy dvacetiletého chlapce od

první do poslední stránky napsány. Není divu, že takhle člověk přerostl okolí i svoji dobu. Jak praví svatý Pavel: „Kdo z vás může, pečlivě mysle, přidat ku své postavě loket jeden?“ Kolář v „Mistru Sunovi“ říká, že „voda si utváří svůj tok podle povrchu země, básník tvoří podle toho, jak velký si postavil ideál“. Když jsem jako mladý student poznal Halase a on mi podal ruku, týden jsem si ji neumyl. Když mu Kolář psal, oslovoval ho „Vzácný pán František Halas“, což vypadá staromódně, ale za tím se skrývala skutečná úcta. Naše generace měla přes všechnu nepřízeň doby jedno obrovské štěstí: měli jsme před sebou velké básníky, dychtivce, a od nich jsme se dychtění naučili. Ale co by byl třeba Vítězslav Nezval bez Teigeho? Je dodnes nedoceněné, co všechno on či Chalupecký umožnili svým vrstevníkům zprostředkovat a poznat. Halas mě při každé návštěvě zásobil četbou ze své knihovny.

Co soudíte o přesahu básnického díla z času, kdy vzniklo, do budoucna?

JH: Jsme si vědomi, že naše publikum je velmi úzké. Píšeme především proto, že nás to baví. Otázkou jinou je, co z díla přežije. „Budoucnost si vybere, co bude potřebovat, ne to, co se jí vnucuje,“ říká Šalda. Osudem básnického díla je i to, dolehne-li do budoucnosti a kam až. A abych to zkomplikoval, díla vstupují do oblasti zájmu, ustupují do pozadí a opět se vynořují. Posláním autora je psát, nic víc. S ohlasem nekalkulovat. Mladá generace by si měla být vědoma toho, že nezáleží jen na momentálním zisku. Pravý zisk je duchovní, možná někdy doceněný až v budoucnu. Dvacet let jsem nemohl vycestovat. Pustili by mne, kdybych podepsal spolupráci s StB. Holan má jeden krásný verš: „netísňen neproplyneš z osudu do osudu, z věku do věku.“ Netísňen neproplyneš! Život má momenty štěstí a tísně. Umění se musí vždycky něco obětovat, princip oběti je v podstatě křesťanský. U výsledků jsem říkával, podívejte se, mě zajímá člověk podle toho, co dovede obětovat, a ne, co z čeho má.

Originál a překlad. Umění jako objev, nebo umění pocházející od slova „umět“? A co předinformace?

BG: Vedle naší vlastní tvorby jsme spolu přeložili širokou paletu básníků z nejrůznějších dob, poetik a forem. O překládaném autoru a době chci vědět maximum informací, ale celé tajemství úspěchu je ve zvládnutí překladu: nepřekládám básnický osud, překládám z jazyka do jazyka. Přečíst básníka v originále a vychutnat ho je jiné, než číst sebezdařilejší překlad. Ten sice může z malého básníka udělat většího, ale velkému básníku vždycky uškodí. Ochudí ho. Je štěstím překládat to, co si sám vyberu. Kdysi jsem pracoval na objednávku, což

vyžaduje především řemeslo, ale i to je tvorba. Často jsem se hádal se surrealistou Effenbergerem, který tvrdil: „Umění je objev.“ Já oponoval: „Ne, je to udělaná věc. Sám termín umění pochází od slova uměti.“ Duchampovy „ready-mades“ jsou sice objevem ozvláštnění, ale prozrazují i schopnost kombinatoriky jednoho z nejlepších šachistů své doby, který dokonale promyslel, jak přenést předmět do prostředí, v němž jeho pouhá přítomnost vyvolá okouzlení, případně protesty, tedy reakci. Vezměte Kubištovy „Předpoklady slohu“. Poussinův obraz pokryl sítí čar a hledal zlatý řez. Z podobných „zvědečtění“ vznikaly krásné obrazy, a jestli autor přistupoval k tvorbě racionálně, či emocionálně, je pro výsledek lhostejné. Cesty jsou nejrozličnější. Rozhodující je, co to udělá s druhými lidmi. Pokud jde o vlastní tvorbu, nikdy nevíte, kdy se vás milost inspirace dotkne. Může vás obšťastnit stejně jako takzvané primitivy, kteří produkují insitní díla, krásná a působivá. K tomu, aby člověk nejen rozuměl současnému umění, ale aby ho k sobě vůbec pustil, potřebuje čím dál častěji předinformaci. Bez ní zůstávají mnohá díla nesrozumitelná a tím i nepřístupná. Spontaneita vnímání určité části dnešní produkce je dnes velkým problémem.

Ve svých textech vracíte slovům vícevrstevný potenciál, který známe, řekněme, z čínštiny, i rezonanci známou od Indů, a mně připadá, že vy svým, evropským způsobem objevujete pro vnímavého čtenáře možnosti slov celistvěji, než to cítíme v mnohých dílech avantgardy i tradiční větve poezie.

JH: Halas říká: „Slovo mlékem musíš omývati/ umouněné se z toulek přižene...“ Ve sbírce „Naše paní Božena Němcová“ má také verše: „...ta bdělá vážnost nad přípravou slova/ ty čtoucí, zdali víš/ že slovo z nesmírna se klová/ a rosteš, jak s ním zacházíš.“ Slovo je prostě živá věc. Experimentální tvorba, jak už bylo řečeno, byla pokusem o vrácení energie a významu slovům a zároveň protestem proti zneužití jazyka, proti jeho vyprazdňování. Chtěli jsme očistit slovo jako fenomén. Ohledávání moci slova nás vrací na rovinu doby, kdy bylo proneseno slovo první, tam, kde došlo k prvnímu pojmenování věcí. Na počátku bylo Slovo. Druhou stránkou je, že nás baví hrát si se strukturami slov, participovat na jejich sémanticko-groteskní struktuře. Navíc člověk má v sobě zaregistrováno všechno, co kdy zažil, pocítil i snil, je to v něm neustále přítomno jako v černé skřínce a z toho vědomky či nevědomky stále čerpá. Nese v sobě i jakési prenatální dědictví. Vždyť my se skládáme i z pravěkých skal! V jednom snu se vám smísí elementy včerejších zážitků s událostí třicet let starou a s čímsi, co se vzalo bůhví odkud. Jako mladý surrealista jsem si sny zapisoval, dnes zřídka kdy. Býval jsem na pochybách, zdali sám sen fabuluje, nebo až výpověď o něm. Dnes

vím, že mám sny – povídky, historky zcela logické, i mátohy a můry. I tento svět snu jsme chtěli zahrnout do svého zájmu.

Co říkáte termínu „totální umění“, kdy je program umělce totožný s programem celého jeho života?

JH: Dnes se mi zdá, že se ve světě množí umělci, kteří současně malují, píší, komponují, zpívají či sochají. U nás je z tohoto typu nejznámější Milan Knížák. Nad jeho obrazy člověk, který se malířství profesionálně věnuje celý život, možná mávne rukou, komponista snad jeho skladby považuje za amatérské. Je nutno si však uvědomit, že Knížák jako celá skupina Fluxus vychází z devízy: „Celý náš život je umění.“ Pak se změní úhel pohledu a ze soch, obrazů a skladeb se stávají jakési resty umělecky prožívaného života. Rakouský básník H. C. Artmann dokonce tvrdí, že může být básník pocitem i ten, kdo nic nenapíše, což já popírám. Pro mě je důkazem stopa, dílo, které předá druhým. Tím si osmyslí vlastní život, tak nežije nadarmo. Jde o to, co dílo udělá s druhými. Pokud druhým něco dáš, čím jim osmyslíš svůj i jejich život, tak je to dobré. Člověk má osud pravděpodobně daný, podle mého soudu dokonce předurčený, a pak jsou vnuknutí, odkud, nevím, a musíš se s tím vyrovnat, buď z toho něco uděláš, nebo z toho neuděláš nic, můžeš mít spousty nenapsaných básní, ale to nejsou žádné básně, ale nenapsané věci.

Protipólem těchto nebásníků jsou takzvaní „básníci mystičtí“. Nevěřím jim. Myslím, že skutečnému mystikovi přeci nejde o básně, ale o kontemplaci, již splývá s absolutnem a vzdává se vlastní identity. A nenechá jedinou stopu. A jakmile tu stopu nechá...

Ale přišel by v tom případě k lidem Ježíš?

JH: Václav Černý říká o Ježíšově božství: „Ježíš je pro mne Bohem proto, že se jím stal.“ Je to tajemné. Jak to, že tento Ježíš Kristus, ukřižovaný Kristus, je Bohem křesťanů? Na to není odpověď.

Nosíte jako člověk v sobě kousek toho božského?

JH: Samozřejmě. Po dvou tisících let je křesťanství podle mého jediná etická poloha, podstata, z níž člověk našeho typu žije. Z toho pro mne není úniku. Nemám v sobě jen své rodiče, pocházím z nesmírného počtu lidí a všichni byli v posledních staletích podmíněni

křesťanskou morálkou, která, pravda, vedla i k strašlivým kataklyzmatům, přestože jejím bytostným základem je Nový zákon, z něhož člověk neunikne. Kousek Krista-Boha každý člověk z nás v sobě má.

Nemodlím se, Bohunka se modlí, nemohl jsem spát a říkal jsem si, kolik toho s sebou za dva tisíce let Otčenáš, který si přeříkalo tolik lidí, nese, jaký to musí být nános, fluidum, co má v sobě za sílu, která lidem pomáhá v nejhorších životních situacích, kdy se k němu upnou a doslova je drží při životě.

BG: Jako dítě jsem se každý večer modlívala Otčenáš a vzpomínám, jak mi ho maminka potichu předříkávala, než jsem se ho naučila nazpaměť. I to dotvářelo naši rodinnou atmosféru, v níž byla pro mne rodičovská láska vlastně odrazem jakési lásky vyšší, všeobjímající. Ať už tehdejší Otčenáš či dnešní „rozmluva“ beze slov, to obojí znamená pro mne každodenní usebrání, tichý ponor do hlubokých zdrojů, rituál bez gest, cosi posilujícího, co nezbytně potřebuji pro blaho duše i těla.

Lidé se modlitbou jakoby napojují na obrovský zdroj pozitivní energie vytvořený miliony lidí, kteří se kdy Otčenáš modlili.

JH: Když to nazvu tímto slovem, všechno je energie. Fyzikové dnes docházejí k tomu, že celý vesmír je svou podstatou vibrace sil, i my jsme vibrací. Východní nauky tisíce let učí, že všechno, co děláme, dobré i zlé, vysílá vibrace do celého vesmíru. Sám jsem přesvědčen, že se žádná vyjádřená hodnota neztrácí. Všechno, co se kdy odehrálo, trvá, někde to je.

Myslíte, že existuje nějaký společný základ, z kterého vyrůstají různé stupně či formy poznání Boha, řekněme amazonských indiánů, křesťanů, muslimů atd.?

JH: Všechna náboženství světa mají společné jádro. Navíc každý člověk má v sobě začátek a konec, a to jej jako člověka determinuje. Člověk – to znamená narození, smrt a mezi tím čas, jež lze využít. Ernst Jandl má hezký verš: „Nesu, co nesu, až břímě, jež mi dáno, rozhodne o mně samo.“ Nálož života, to, čím žijeme, je tím podstatným. Básník Jiří Orten má v „Modré knize“ jednu krásnou pasáž, kdy sní o tom, že by byl rád, kdyby někde šel chlapec s dívkou a četli si jeho básně. V té době, kdy to psal, neměl snad ani první knížku. A já si dnes říkám: hochu, kdybys tak mohl jednou ožít a podívat se, co tvé břímě komu dalo! Stejně tak Mácha. O Kafkovi škoda slov. Množství jeho vykladačů je na jedné straně trochu podezřelé, na druhé

straně je to příznak, že dílo je stále živé, neboť dráždí k interpretaci. Dílo je živé do té doby, dokud dráždí k interpretaci. Jakmile je vyloženo, je konec. Právě dílo je nevyinterpretovatelné. Stejně tak žijete, pokud žijete v paměti lidí. Ať už dílem či přátelstvím. Otázkou je, jestli Kafka opravdu chtěl, aby Brod jeho dílo spálil. Kafkovi interpreti podle mě mylně předpokládají, že měl napřed nějakou ideu a tu pak odíval do slov. Já jsem přesvědčen, že mnoho jeho děl vznikalo spontánně. „Dopisy Mileně“ jsou jednak sdělované zprávy, jednak literární dílo. Spisovatel se realizoval tím, co prožíval a promýšlel. A ještě mu tam vniklo, co ho napadlo během procesu psaní. Vše na tomto světě je přece proces. Není ustání. Čas plyne, nemůžete ho zastavit, vše se odehrává a míjí, nastupuje nové. Ani jedna buňka v těle není identická s druhou, ani jeden lipový list ze všech lip světa není identický s druhým, jenom podobný. Věřím, že vše, co se ve světě děje, má svou tajemnou zákonitost, kterou já nemohu pochopit. Snažím se však žít tak, abych byl pokud možno vnitřně uspokojen tím, co a jak dělám, a zároveň abych vědomě neubližoval druhým lidem.

Začal jste už někdy bilancovat svůj život?

JH: Snad jsme toho s Bohunkou mohli udělat víc. I tak žasnu, kolik jsem toho při mé lenosti napsal a přeložil. Pro své uspokojení si říkám, že lenost je vlastně nejnižší mystický stav, sbírání sil. Překládal jsem čínského klasika Tao-jüan-minga, který říká: „Deset tisíc změn se znovu mění.“ Všechno plyne, přitom kontinuita tady existuje. Čím jsem starší, tím si míň troufám vynést apodiktický soud. Snad dovedu rozlišit dobro a zlo. Tyto dva póly tu jsou a každý si jich je vědom. Člověk si musí brát, co potřebuje a na co stačí. Když jsem byl jednou u výslechu na StB, říkal mi vyslýchající: „Pane Hiršal, vy jednáte podle svého svědomí, že jo? Svědomí je ale subjektivní kategorie.“ Odvětil jsem, byť zbytečně: „Pane kapitáne, je to jediný kontakt, který má člověk s absolutnem.“

Už několik desetiletí se hovoří o informační explozi.

BG: Četla jsem, že celý Homér obsahuje polovinu slov sobotního vydání „Sunday Times“. Homér znamenal pro lidi své doby celou vzdělanost, recitovali jeho verše z paměti. Má člověk dnes větší mozkovou kapacitu a jaký je potom odpad, co se děje s odpadními informacemi, zůstávají v mozku, nebo je bezezbytku zapomínáme?

Tibetští buddhisté věří, že po smrti jejich duše nahlédnou do kroniky „Akaši“ neboli záznamu všeho, co se kdy stalo a co mohou již za života vidět ti, kteří jsou vycvičeni. Transpersonální psychologie tvrdí, že v určitých situacích je pro nás vhodné přemýšlet o nás jako o newtonovském objektu, avšak v jiných situacích je osobnost polem vědomí schopným překročit čas, prostor, lineární kauzalitu. Člověk si pamatuje úplně všechno a ve změněném stavu vědomí si je schopen vybavit, cokoliv zažil, viděl, cítil, četl, vše má uloženo někde v „černé skřínce“ svého mozku.

JH: Mám jednu výhodu a nevýhodu zároveň. Pamatuji si, řeknu málo, deset tisíc veršů a krom jiných básníků vám mohu odrecitovat takřka celého Ortena a Halase. Když člověk čte „normálně“ poezii, zůstane mu nějaký pocit, chuť na jazyku. Mně mnoho veršů vrací paměť tak, jak jsem je přijal, ne, že bych o to usiloval, ale díky krásnému danajskému daru ty verše u mne nemizí za oponou zapomnění. Při vlastním psaní se pak paměť obrací proti mé tvořivosti, vím, kde to které slovní spojení či verš byl už použit. S tím trochu souvisí ještě jedna věc. Z Bednářova „Slova k mladým“ mi v hlavě utkvěla věta: „Poezie jako světový názor.“ A mým světovým názorem je skutečně především poezie, události, jež přináší život, vnímám jejím prizmatem. Držím-li v ruce sbírku básní, které mě okouzlí, darují mi kus života, jsou pro mne „živou věcí“. Kdysi jsem dočetl „Generaci“ Antonína J. Liehma, sérii rozhovorů z konce šedesátých let. Zpovídání autoři, většinou bývalí komunisté, což i s tím souvisí, jsou zaujati hlavně politikou. Kdyby se mě politika nedotýkala tak tísnivě v době čtyřiceti komunistických let, nezajímala by mě vůbec. Hrabal říkával, že by mohl své říci v kterékoliv době a psal by stejně za Franze Josefa jak za komunistů. Člověk stane tam, kde cítí potřebu se angažovat. Dnes se mi život naštěstí sestává hlavně z poezie, zajímají mě básně a básníci. Proto také jsem překládal velký počet cizích autorů a snažil se transponovat jejich poetiky, protože politická situace mi neumožňovala uplatnit vlastní tvorbu. Poezie je pro mě oblast apolitická. Nezajímá mě, koho by volil Baudelaire či Paul Valéry ve volbách. Nicméně si myslím, že cítí-li básník moc jako lež, má se občansky angažovat. Sám jsem zažil doby, kdy vidina spravedlivější a lepší společnosti vhněla mé obdivované básníky na levice. Časem se ukázalo, že víra ve světovou revoluci byla honbou za přeludem. Došel jsem k přesvědčení, že básník, když už se občansky angažuje, měl by stát na straně bezmocných, i když tito bezmocní z většiny nejsou jeho čtenáři. Mezi avantgardou uměleckou a jejími dogmaty a praxí dogmatické politiky je velký rozdíl. André Breton, otec i inkvizitor francouzské surrealistické skupiny, sice domnělé či faktické provinilce proti surrealistické „věrouce“ vylučoval, ale nezničil. Zatímco cíle diktující morálku a taktiku politické avantgardy byly „hrou doopravdy“, tam šlo skutečně o

krev. I když umělci často posluhovali totalitám, byli po morální stránce jen kuchtíky v čertově kuchyni. Metafora je to prastará, ale přesná. Kuchtíci, kteří přisolovali polévku ze sibiřských stepí a věřili, že zdomácní, nebrali na vědomí, že jsou lidé, kteří ji prostě jíst nemohou a nebudou. Epocha ideologií je pryč, zůstalo po nich jen zklamání a oběti. Lidské i přírodní. Pryč je i závrať z techniky, otřesu nezůstali ušetřeni ani vyznavači přírodních zákonů.

BG: Je nás na světě asi už příliš mnoho. Snad jsou ještě na pólech a pouštích místa, kde je člověk vetřelcem, ale na většině kontinentů příroda prchá z přelidněné krajiny a mnoho krásných, urbanisticky řešených měst přerostlo v obludná mraveniště. A tak žijeme nalepeni na sebe, jeden druhému dýcháme na krk, šlapeme na paty, samota začíná být pro mnohé nedosažitelnou.

JH: Václav Černý má studii „Hrdinství a samota“, kde píše, že si dovedl udržet svou samotu i v nejživější společnosti, i když se s lidmi bavil a diskutoval, že si vždy dovedl uchovat prostor pro samotu, pro svou meditaci. Já bych to neuměl. Kdysi jsem mladým umělcům radil: „Jed'te do Paříže, můžete-li.“ Pak jsem si uvědomil, že utonou v oceánu, nevědí-li, proč tam jedou a co tam chtějí vidět. Člověk by si měl pečlivě vybírat, co se mu nabízí.

Poezie je pro vás i d'áblíkem. Eda Kriseová říká, že psaní je pro ni „bílou magii“.

JH: Co na tomto světě už není magií? Celý lidský život můžeme vidět na pozadí všudypřítomného tajemna. Tajemství je početí, zrození i smrt. Jestliže na nás báseň nepůsobí, pak je jako poezie bez významu.

BG: Já jí podléhám, protože chci. U mne je při vnímání poezie racionální a volní stránka dost silná. Za slovy pro mě existuje něco nadřazeného, jakýsi řád – ty bys řekl tajemství – a tak si s chutí a požitkem naplňuji život prací se slovem.

Existují případy spoluautorů, mužských dvojic, Voskovec – Werich, Suchý – Šlitr. Před chvílí mluvil pan Hiršal o početí, kdy člověk je vlastně stvořen spojením dvou půlek DNA. Případá mi, že se při své autorské spolupráci doplňujete jako jin a jang.

BG: Čtyřicet let zkoušíme, do jaké míry se doplňujeme a do jaké lišíme. Každý si chceme ponechat svoji odlišnost, své danosti a předpoklady. Jak říkáme, oba jsme zrozeni v mírném

pásmu, neprožíváme zničující citové erupce, které by nás rozmetaly na kusy a zabránily ve společné práci. Naše tvorba předpokládá oboustrannou snahu o dorozumění. V pracovním procesu má každý své stálé místo. Často ovšem diskutujeme, brousíme se jeden o druhého a přeme se – a tak to stále funguje. Joska sice uznává většinu mých argumentů, ale konečné rozhodování je na něm.

JH: U vlastní tvorby je to jiné než při překládání. Naše deníkové záznamy v „Preludiu“ jasně prozrazují autora, ale např. konstrukci „Mlýna“ navrhla Bohunka, já napsal většinu textů, na nichž ona pak dále pracovala. Nenapsali jsme snad jediný společný výtvor, kde by šlo rozplést, co do něj kdo dal. O naší spolupráci na překladech řekl Ernst Jandl, že „Grögerová dodá grunt, Hiršal glanc“, a myslím, že to vystihl. Při překladech například ze španělštiny, čínštiny či portugalštiny jsem spolupracoval s literárními vědci – lingvisty, dr. Forbelským, dr. Ryšavou, dr. Lidmilovou – abych uvedl jen některé – a ti mi dodali o básníkovi takovou spoustu informací, že se s ním mohu doslova sžít, ale připomínám znovu, nepřekládám osud, překládám dílo, které musím znovu vytvořit z jiného materiálu. Rozhoduje výsledek. Profesor Bense k tomu říká, že žádné umělecké dílo nemá zřetelný konec. Má jenom ustání. Můžete na něm totiž neustále pracovat, a kdy je ukončené, rozhodnete sám. Je přece stále možné zasahovat v detailu a vylepšovat, někdy i text „dorazit“, či spíše „podrazit“ a zjistit, že původní verze byla vlastně nejlepší. Kováním se stáváte kovářem. My měli s Bohunkou štěstí, že nás osud svedl dohromady. Doplňujeme se schopnostmi i povahami.

BG: Pól mužského a ženského vidění je přece jenom odlišný, zřetelně je to vidět v denících. V „Kolotoči“, psaném metodou kolážování, kdy jeden z nás vymyslí konstrukci a pak do ní vkládáme určité podcelky a spojujeme je v artefakt jakýmsi pletivem, konkrétní autorství mizí. U překladů je ta spolupráce jiná, ale o tom už Joska mluvil. Já jenom doplním, že vázaná forma je Joskovou doménou, já si troufnu jen na volný verš, ale se slovy si hrajeme společně.

Poezie je, jak jste několikrát řekl, věc okouzlení. Záleží však na jejím přijetí či nepřijetí. A nejen podle čtenářovy erudice, zájmu a zkušenosti.

JH: Mnoho záleží i na tom, v jakém je čtenář při vnímání poezie psychickém či fyzickém rozpoložení. Člověk „nenaladěný“ a zároveň „nenaložený“ se s básní mine stejně jako ten, jehož duševní schopnosti leží ladem a není schopný snít.

Básník se vyjadřuje pomocí slov. Vytváří metafory, kalkuluje se strukturální i zvukovou podobou slov. Je to činnost převážně volní. Ale každý člověk má přece sny. A ty jsou bezděčné. Nebo...?

JH: Sen je složitý problém, který lidstvo marně řeší už tisíce let. Sdílím se surrealisty názor, že sen je básnické dílo každého jednotlivce. I když na druhé straně je to též jakýsi exkrement bdělého vědomí. Vzpomínám na Bretona, který psal o Napoleonově touze vyzvědět od lékařů tajemství snu. Jeho i jiné vládce nesmírně znepokojovalo, proč jsou často po usnutí zase malí a neznámí, pouhé nicky a žádní páni světa. Sny jim připomínaly trapné životní situace a často zrcadlily vlastní obavy z budoucnosti.

Život je proces v čase. A čas nezná ustání.

JH: Co vůbec je čas? Je to jen to přímé teď. Ladislav Klíma napsal, že minulost je stejný skelet jako budoucnost. A kde je v toku času to jediné autentické Já? Byl jsem to vůbec Já v Chomuticích před sedmdesáti lety? A později ten patnáctiletý chlapec, to jsem byl také Já? Spisovatel má tu výhodu, že o stavech svého Já může zanechat svědectví. Jeho Já získává záznamem čitelnou historii. Není mi líto ničeho, co jsem prožil, jak říká Neruda, „vším jsem byl rád“. Jestli mě něco trochu mrzí, pak jen to, že už patrně neuvidím Jeruzalém, průsečík tří světových náboženství, judaismu, křesťanství a islámu. Město, kudy šla nejen historie lidstva, ale kde se i zrodila historie spásy.

Je pro člověka psaní osudem, spásou či prokletím?

JH: Básník se básníkem patrně rodí, ale myslím, že je i možné se básníkem stát. Mými idoly byli lidé osudem požehnaní od začátku. Ale poznal jsem i takové, kteří psali zprvu banality a hlouposti a dopsali se úctyhodných věcí. Každý život má smysl, tady není nic, co tu být nemělo. Otázkou je, do jaké míry může člověk změnit své přesvědčení tak, aby se z něj stal zgruntu někdo jiný, svléct kůži. Nedávno jsme se v Německu setkali s jedním naším sympatickým vrstevníkem. Byl plný energie a zájmu o dění u nás. A já si v duchu – snad i nespravedlivě – říkal: „Hochu, tobě se tak dostat do ruky ve dvačtyřicátém.“ Lidé tam k nám byli ohromně korektní, slušní, leckdy z nich bylo cítit i špatné svědomí. Heissenbüttel ztratil na východní frontě paži. Vyprávěl mi, že okolo něj tehdy padlo osmdesát procent mužů z jeho

jednotky. Když jsem o tom mluvil s jinými německými přáteli, divili se, protože jim o tom nikdy nevyprávěl. Snad se mi svěřil proto, že jsem byl naprosto vzdálen problémům nacistické minulosti. Myslím si, že co prožil on, prožívají dnes mnozí bývalí komunisté. Vzpomenu si na Halase, který měl tu sílu sám sobě nedlouho před smrtí říci: „Jsi spoluviník, odpadlíku.“ Přitom Halas nikomu vědomě neublížil a záhy po únoru 1948 pochopil, že jde o věc pochybnou, vedoucí ve svých důsledcích k rozvratu přirozeného vývoje společnosti. Labyrint světa a lusthaus srdce platí pořád a člověk ho musí najít v sobě samém. Někteří lidé ho nenajdou nikdy a tehdy mi napadá otázka: musí ti osud nahrát a poskytnout šanci? A co ty sám pro to musíš udělat? Těžko odpovědět. Dělali jsme, co jsme uměli, měli jsme jeden jak druhý štěstí, mohli jsme se minout. Život je řetěz příčin a následků a ještě něčeho navíc. Jsi, co po tobě ostane pro toho, kdo to bude potřebovat, nějakým způsobem se s tím ztotožní. Báseň není nic jiného nežli text, který na tebe působí, který na sebe vezmeš. Když ho na sebe nevezmeš, je ničím, kusem popsaného papíru.

BG: Člověka potká, co ho potkat má, jen tehdy, myslím, když se chopí příležitosti. Nepřičinili se, nemá nic. Člověk dovede se zpětnou platností určit uzlové body svého života. Chopil-li se nabízené příležitosti, může předpokládat, že to byl on, kdo určil další dění, nepřičinil-li se, může se utěšovat, že to byl osud. Předem je vše v mlze. A začátky vztahů bývají klamné. Naše byly absolutně nedůvěřivé. V padesátých letech, kdy jsme se seznámili ve vydavatelství Naše vojsko, kde jsme pracovali jako propagační textaři, jsme byli každý do sebe zavinutý jako škeble. Oba jsme si dávali zásadně pozor na jazyk.

JH: Komunisti tenkrát řádně zamíchali se společností. Vyrazili člověka z místa, poslali do dolů či do fabriky, vystěhovali z bytu. Stačilo uřeknutí a letěl. Odporná doba. Svaz spisovatelů, z kterého jsem naštěstí vypadnul hned po jeho založení, nutil členy přispívat do sborníku básní na Stalina a běda tomu, kdo nic nenapsal. Slušný člověk hleděl, jak se nezaplést, či jak se dostat z kaše. Jak píše už Chaloupecký po pádu iluzí: „Z utopie se stala káznice.“ Známí z mládí, vrstevníci, dělali i předsedy partaje a divili se, že v ní nejsem. Někteří staří kamarádi ze „Studentského časopisu“ se lámali v páteři. Na druhé straně žili lidé, kteří se nesnažili nadbíhat poměrům a mysleli si své. Když jsem přišel ve dvaapadesátém do Našeho vojska, měla ke mně Bohunka krajní nedůvěru a já k ní také.

BG: Ledy se lámaly obtížně a zvolna. Vzpomínám si, že mě v té době lákala existencialistická filozofie a své kolegyni Ivě jsem si zvykla říkat Iviš. Nenapadlo mě, že by to mohl někdo

zaregistrovat. Ale ty jako čtenář Sartra jsi asi poprvé zavěštil. – A pak jsme spolu šli z jakéhosi školení kolem antikvariátu a za výlohou měli Dostojevského sebrané spisy z vydavatelství Kvasnička – Hampl. Já mám totiž velice ráda staré překlady z ruštiny.

JH: A tys řekla: „To si půjdu koupit.“ Pomyslel jsem si: Dobrý! To by si udavačka nekupovala. Z takovýchto drobností si člověk dělal představu o druhých.

BG: Mou naprostou důvěru jsi ovšem získal, když jsi odmítl přečíst na školení pomlouvačný referát o T. G. Masarykovi.

JH: No jo, ještě žijeme, hodně jsme viděli, leccos zažili a snad jsme i něco udělali a už se chystáme...

BG: K čemu, Josko, se chystáme?

JH: K nějaké transmutaci. Jsem přesvědčen, že život jde po smrti dál, člověk nezmizí. Ovšem co bude a jak bude, nevím. Vím jen, že to nebude ani ráj, ani peklo.³⁹

---

³⁹ Grögerová – Hiršal 1995, 2008.

8. 7. 2. Hiršaliánky. Jiří Kolář, Pavel Tigrid, Hana Žantovská⁴⁰, Milan Jungmann⁴¹, Václav Daněk⁴². Zář 1995.⁴³

Ve středu 13. září slavil Josef Hiršal v kruhu svých přátel pětasedmdesáté narozeniny v poetické vinárně Viola. Absolvent učitelského ústavu, v mládí stoupenec surrealistické poetiky, příslušník ortenovsko-bednářovské generace později ovlivněný i Skupinou 42, považuje za nejšťastnější a nejplodnější léta svého života, neodmyslitelně spjatá se spolupracovnicí Bohumilou Grögerovou, roky 1962 až 1970. Tzv. experimentální poezii tehdy reagovali nejen na všeobklopující devaluaci slova, ale zároveň se i pokusili energii a význam slovům vrátit, „ohledat mocnost slova“ a participovat na jeho sémanticko-groteskní struktuře. Ve svých překladech od počátku 50. let vyklenul dvoutisíciletý oblouk od čínských traktátů přes renesanční poezii, básníky španělské, anglické, francouzské, jihoslovanské až ke Ch. Morgensternovi, H. Heinemu, k textům H. Heissenbüttela, H. M. Enzensbergera, E. Jandla a A. C. Artmanna. V tvorbě vlastní jde od tradic surrealistické avantgardy přes experimentální „klasiku“ „JOB – BOJ“ (s B. Grögerovou, 1968) k „Písni mládí“, kde otvírá, řečeno slovy Sylvie Richterové, „rodinnou almaru“, v níž se v zásuvkách, šuplátkách a přítruhličkách tísni zlomky paměti, jimž mistrovské podání vtisklo punc metaforý světa jako nekonečné a netušeně vzájemné kauzality dějů. Na minulých pětasedmdesát let s ním ve Viole vzpomínali Jiří Kolář, Pavel Tigrid a Hana Žantovská. Literární kritik Milan Jungmann oslavence pozdravil jménem Obce spisovatelů.“⁴⁴

⁴⁰ Hana Žantovská. Narodila se 4. 5. 1921 v Praze, zemřela 11. 8. 2004. Nakladatelská redaktorka, básně, próza, překlady z angličtiny a němčiny.

⁴¹ Milan Jungmann. Narodil se 18. 1. 1922 v Hořanech u Mostu. Šéfredaktor Literárních novin. Práce v oboru literární kritiky, překladatel z ruštiny.

⁴² Václav Daněk. Narodil se 9. 7. 1929 v Praze. Básník, překladatel z ruštiny, ukrajinštiny, mongolštiny a maďarštiny, rozhlasový pracovník, kulturní organizátor. Pořad, ze kterého je beseda přepsána, připravil.

⁴³ Hiršal, Josef (1995): Hiršaliánky. 75. narozeniny Josefa Hiršala. Poetická vinárna Viola, Praha, 13. 9. 1995. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 19/95.

⁴⁴ Při zpracování besedy pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Artmann 1992, Bense 1967, Enzensberger 1966, Grögerová 1996, Grögerová – Hiršal 1997, 1965, 1967, 1968, 1975, 1985, 1986, 1991, 1993, 1994, 2007, Hiršal – Kolář 1960, Hiršal 1992, 1940, 1942, 1945, 1965, 1984a, 1984b, 1986, 1989, 1991, 1992, 1997, Jandl 1989, Mayröcker 2006, Morgenstern 1958, 1990, 1996 a Pessoa 1990.

Jiří Kolář: Josef Hiršal, když začal překládat Morgensterna, se začal do hloubky zabývat humorem. Humor je jednou z nejsilnějších náloží poezie. Joska si nevybírám černý humor, ale humor zcela lidský, kterému se člověk od srdce zasměje, a myslím, že tento smích, tento humor drží svět pohromadě a život na snesitelné úrovni. Když se nemohou lidé smát, nemohou ani veřejně mluvit, což jsme zažili, a pak přichází úzkost, na kterou doplácí už dlouhá léta české umění. Nejde ji nazvat apokalyptickou vizí, ale lze to nazvat velikou životní zkušeností, kterou čeští umělci museli přetrvat. Jsem přesvědčen, že lidé jako já nebo Joska nedrží zas tak moc svět pohromadě, oni spíše drží pohromadě literaturu, ale Jaroslav Seifert je z těch básníků, kteří svět drží pohromadě opravdu. Toto jsem si uvědomil v Paříži, poněvadž tady jsem byl zavalen životem, který mi na takovéhle věci nedovolil myslet. V Paříži jsem si mohl odpočinout, což má cosi společného s některými básníky. Paul Valéry léta nepsal svoji abstraktní symbolistickou poezii, psal texty normální, znáte Variété, a po letech, jako by se nic nestalo, navázal na básně, které psal předtím. Ve Variété, v té jiné práci, si totiž odpočinul. Myslím, že stejné je to i s překlady Josky Hiršala, a humor je právě tou podstatou, kterou v určitých básnících hledal a našel.

Pavel Tigrid: Nemohu jinak, než poprosit vás mladší a mladé, abyste se na chvíli přehoupli do doby našeho mládí, mládí Josky Hiršala, Josefa Schwarze, Věry Bednářové a Hany Žantovské, do doby naprosto jedinečné, do 30. let ukončených Mnichovem. My jsme mysleli, že nám patří svět, v kultuře jsme nevěděli, odkud dříve brát, jestli jít k Frejkovi, či k Burianovi, případně jsme se sami o cosi pokoušeli v Divadelním kolektivu mladých na Zbořenci. Psali jsme do „Studentského časopisu“, ve vinárnách jsme se plížili ke stolu Františka Halase, často jsme nevěděli, kdo zaplatí. Prostě jsme byli mladí studenti a nechtěli jsme věřit, že náš svět, Československá republika, se blíží svému konci. Rád bych vzpomenu těch, kteří s námi tehdy byli, ale už mezi námi nejsou: Jiří Orten, Hanuš Bonn, Jožka Lederer, Jiří Klan, Věra Urbánková, rozená Mühlwaldová, s níž jsem byl zasnouben a kterou jsem svěřil, když jsem šel do emigrace, svému příteli Zdeňkovi Urbánkovi, aby o ni pečoval, než se vrátím, a aby mi ji zase odevzdal. Urbánek se pečlivě činil, neb brzy po mém odchodu si ji vzal za ženu. Peroutka kdesi napsal o předválečné éře: naše ženy byly v bílém a my mysleli, že nám patří svět. Rád bych ještě dodal, že pro nás, kteří jsme žili venku, Joska a milá Bohumila Grögerová byli pojmy, sledovali jsme, četli a snažili se porozumět tomu, co psali a překládali. Hlavně jsme se obdivovali Joskovi a jiným lidem, kteří neříkali, že jsou disidenti, ale bylo na sto procent jasné, že se nikdy v ničem nepěkném nenamočili. To, že pár z nás tady ještě sedí, je zázrak.

Hana Žantovská: Josku jsem od vidění znala už v době, o které mluvil Pavel Tigrid, ale blíže jsem ho poznala v roce 1940, kdy jsme se scházeli ve zdánlivě romantické, ale už velice soumravné atmosféře u sourozenců Schorschových. Byt na Malé Straně v domě U Jezulátka patřil sestře Gustava Schorsche, Ili Adamové, později Schulmannové, a chodila tam celá řada lidí, zejména manželé Bednářovi a Věra Fingrová, která tenkrát měla s Schorschem milostný vztah. Bylo před transporty do Terezína a bývalý manžel, pan Adam, přišel sebrat tu koberec, tu obraz, protože cítil, že majetek je ohrožen. Do této situace, kdy jsme bývali dosti zkršlí, i když jsme to nedávali najevo, vstoupil Joska Hiršal, který se snad instinktem, snad vůlí rozhodl, že celou tu situaci nějak zvrátí. Chrlil ze sebe to, co později dělal i v poezii – kalambúry, hříčky se slovy, vyprávěl anekdoty, recitoval spousty básní, zpíval písničky, prostě nedopustil, aby vznikla teskná, melancholická nálada. A myslím, že to bylo takové předznamenání pro jeho příští život. Co pamatuji, dostával se pravidelně do konfliktních situací, nepříjemných a nebezpečných, ale vždy je zvládal humorem i hiršalovskou sršatostí, která svědčila o tom, že se nikdy necítí poražen, a myslím, že svědčila také o jeho venkovském původu. Tím, jak vyrůstal na vesnici, tak byl blíže reálnému životu a dělal si o něm méně iluzí než lidé, kteří vyrůstali ve městě a k ošklivým reálným životním situacím přičichli až během války samé.

Milan Jungmann: Doma jsem si přejel pohledem hřbety knih Josefa Hiršala a zaujala mne kniha experimentální poezie „JOB – BOJ“. V tomto titulu jsem si objevil charakter Josefa Hiršala. Když se stal Jobem, který nesměl publikovat, který byl poplíván, který byl vyřazen z české literatury, tak s osudem Joba nesouhlasil, nedovolila mu to jeho eruptivní povaha a dal se v boj. Jeho boj spočíval v tom, že zůstal v literatuře jako autor knížek pro děti a hlavně překladů poezie takzvaně nepřeložitelné, např. Morgensterna. Profesor Alexandr Stich napsal kdysi dávno o Hiršalovi stat' „Jazyk jako hra“ a slovo hra se neustále opakuje i ve všech úvahách nad jeho dílem. Pro mě jeho způsob, kterým překládá „nepřeložitelné“ básníky, je důkazem, že pravdu měl Emanuel Frynta, když tvrdil, že báseň se nedělá z idejí, nýbrž z jazyka, že jazyk není jen nástrojem, ale také živlem. Matečnou látku, kde si Hiršal svobodu, která mu byla upřena, našel v tom, jak si s jazykem dovedl hrát.⁴⁵

---

⁴⁵ Hiršaliánky 1995, 2008.

8. 8. Madla Vaculíková⁴⁶: Drahý pane Kolář. Březen 1993.⁴⁷

Pocházím ze Spešova, dnes je to předměstí Blanska. Otec byl mistrem ve zbrojovce v Židenicích. Maminka zemřela, když jsem měla sedm roků, ale stačila mě nakazit velkým zájmem o politické dění. Byla národně socialistickou funkcionářkou, otec také, a atmosféra schůzí se mi vybavila nedávno při četbě Zábranova „Celého života“. Ovlivnilo to i mé rozhodování v letech 1945 až 1947. Věděla jsem, že komunismus není pro mě. Od malička jsem viděla, jak která strana pracuje. Rodiče opatrovali lidem práci a pořádali sbírky, aby nikdo nestrádal. Komunisté u nás byli nicnedělači a mlátili hubou.

*Vaše rodina byla nábožensky založená?*⁴⁸

Otec ne, ale velký vliv na mě měla babička z matčiny strany. Pravidelně jsem chodila do kostela a celý život obce byl podřízen křesťanským svátkům. Otec si z nás sice dělal legraci, ale po návratu z nacistického vězení na Špilberku, kam se dostal v souvislosti s obstaráváním zbraní odboji ze zbrojovky, sám do kostela někdy zašel. Zatčení důstojníci čsl. armády se na Špilberku chovali výborně, a než by promluvili, raději si rozbili hlavy o topení. Otec přežil, protože ho nikdo z těch statečných lidí neprozradil.

V době otcova věznění jsem si na radu učitele podala přihlášku do Baťovy školy práce ve Zlíně, kde bych byla zabezpečená, kdyby to s otcem špatně dopadlo.

A tam jste poprvé uviděla Ludvíka Vaculíka.

Ve Zlíně bylo v každém ročníku 1000 děvčat a 1000 chlapců, po prvním ročníku nás 30 a 30 vybrali na obchodní školu. Vedle kvalitní výuky nám dali nejlepší vychovatele a organizovali

---

⁴⁶ Madla Vaculíková. Narodila se 25. 11. 1925 ve Spešově. Vychovatelka, sekretářka Semafor klubu, autorka dvou knih dopisů Jiřímu Kolářovi.

⁴⁷ Vaculíková, Madla (1993): Marie Vaculíková o sobě, Ludvíku Vaculíkovi a době rozpráví s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě autorky v Praze, 23. 3. 1993 a 30. 3. 1993. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstková čísla 9/93, 10/93, 12/93.

⁴⁸ Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Vaculík 1968, 1977, 1983, 1986a, 1986b, 1988, 1990a, 1990b, 1995 a Vaculíková 1994.

volný čas tak, abychom získávali společenské návyky – pořádali jsme s chlapci besídky, výlety a taneční večery. Vaculík hrál na housle, psal scénky, vtipně uváděl pořady, vyčníval. Já jsem byla jedna z tisíců, ale on už tam byl výrazná osobnost. Zato já ve Zlíně trpěla, těžko jsem se podřizovala kolektivu. Pořád jsem seděla nad mapou Valašska, mé lásky, zakreslovala hranice folklóru a toužila vidět každyčskou vesničku. Místo toho jsem musela jít kamsi pochodem, tam si sednout a zpívat kolektivně písničky. Zruč, malé město, kam jsme přesídlili po vybombardování Zlína v listopadu 1944, byla pro mě záchranou. To byly rozměry pro mě, já pro velký svět nejsu. Abychom ve Zručí nezaostávali, založili jsme si studijní kroužky. Vaculík vyhrál literární soutěž s povídkou „Šašek a král“ a já ji dostala k přečtení jako vítězka recitační soutěže. Tak jsme se seznámili. Vůbec jsem tomu nerozuměla, Ludvík byl mimořádně vyspělý a říkala jsem si, co to vlastně čtu. Současně jsem k němu nabývala obdivu, líbil se mi jeho zkratkovitý způsob vyjadřování. Po válce jsem nastoupila jako sekretářka a v roce 1946 jsem jako jedenadvacetiletá šla dělat vychovatelku ve Zručí. Vaculík šel na Vysokou školu politickou a novinářskou do Prahy. Měl v té době jinou dívku a já jsem ho zajímala jako člověk, který chce vychovávat mladé lidi bez drilu, nově. Jenomže ve Zručí mě chtěli získat do komunistické strany, aby, až přijde vhodná doba, mohli vyhodit starou lidoveckou ředitelku a já mohla působit na mladou generaci v komunistickém duchu. U Baťů komunisté prováděli Únor 48 už v roce 1947. Dala jsem výpověď a k 1. lednu 1948 odešla vychovávat učnice do textilky v Benešově nad Ploučnicí. Vaculík byl přítomen jako novinář a straník ze zvědavosti na schůzi, kde mě sliby, nabídkou vysokého platu i výhrůžkami lákali do strany. Vše si stenografoval a stěžoval si na tyto praktiky až u Gottwalda.

Jak se Ludvík Vaculík jako straník díval na praxi budování komunismu?

Strašně ideálně. Na námitky, že berou do strany kolaboranty, používají lži, nemravností a násilí, mi odpovídal: „To jsou lidi, víš, ale musíš posuzovat ideologii. Komunistická strana je jediná strana s programem, který společnost vyvede z chaosu... V Sovětském svazu k zářným zítřkům nedošli proto, že lidé nebyli tak vyspělí jako v Čechách..., bude trvat dlouho, než lidé přijmou dobré cíle za své.“ Všechno měli založené na tom, že lidé budou dobří. Nevěřila jsem, že se člověk změní. Lidské vlastnosti zůstávají po tisíce let neměnné. Musím dodat, že na rozdíl od jiných komunisticky smýšlejících lidí byl Vaculík neobyčejně charakterní, poctivý, neustále v konfliktech s lidmi, jejichž slova a činy se rozcházely. Do strany vstoupil s podmínkou, že okamžitě, jak zjistí, že se rozchází praxe s ideologií, odejde. Bolševici ho nikdy k ničemu nepustili, ani v únoru 48.

Jak jste vzpomínali na únorové události a to, co po nich následovalo, s odstupem let?

Ukrutně jsme se hádali a Vaculík po čase už věděl, o co jde, ale nechtěl si to přiznat. Pořád věřil, že jsou to lidé, kteří znemožňují vývoj k lepšímu, a prohlédl asi, až když sám začal jako rozhlasový redaktor rozplétat případy, o kterých si myslel, že za nimi jsou sabotáže lidí režimu nepřejících. Sám přišel na to, že nikoli, ale že sám systém a komunisté jsou tak neschopní, že chyba je v samých základech ideologie, která požírá nejen své lidi. Teprve tehdy začal být rozpor v něm produktivní a pootočil ho k odporu. Když jsem poukazovala na hrůzy komunistického režimu, tak cítil potřebu ho hájit a křičel na mě. V 67. roce, než šel psát projev na spisovatelský sjezd, jsem se ho zeptala, o čem tam chce vlastně hovořit. Zařval na mě, že o tom, co do něho hučím celých dvacet let, tak že jim to tam řekne.

S kým jste se stýkali na přelomu 40. a 50. let?

Byla to těžká doba. Ve Zruči a Benešově nad Ploučnicí jsme k sobě přitahovali lidi z nekomunistického břehu, Vaculík byl komunistou, kterého rádi viděli i lidé, kteří neměli s komunistickou ideologií nic společného. Komunisté ho rádi neměli a vylučovali ho, viděl jim do karet a okamžitě požadoval nápravu nesrovnalostí, podvodů a švindlů.

V Praze už to bylo horší, spolupracovníků jsme se báli, náš nadřízený v internátě byl konfidentem bezpečnosti. Vaculík šel na vojnu a já jsem mu při návratu přehodila výhybku díky manželům Staňkovým z novinářského ústavu, přesvědčeným o jeho talentu, a zagarážovala ho v nakladatelské redakci Rudého práva. Vaculík seděl mezi samými zuřivými komunisty a redigoval stupidní brožurky o stranickém školení a sovětském zemědělství. Hrozné! Seznámil se ale s nakladatelskou prací, začal psát do „Besedy venkovské rodiny“ a „Květů“, kde se seznámil s Dušanem Hamšíkem, Ivanem Klímou a Mojmírem Klánským. Po otištění ukázek z „Rušného domu“ v časopisu „Květen“ si ho všimla Dáša Maxová z rozhlasu a přetáhla ho do mládežnické redakce. Události roku 68 pomalu začaly vlastně tady. Rozhlas např. udělal pořad o pronásledování dětí zemědělců, které se nedostaly z kádrových důvodů na školy. Čtyři verze pořadu cenzoři zakázali, ale pátá prošla. Zakázané pořady a články posouvaly myšlení stranických šéfů, tiskového dozoru, posílaly se na ÚV KSČ, kde je pak museli poslouchat a vyjadřovat se k nim. V celé společnosti na různých místech vznikaly skupiny, které často i nezáměrně vytvářely tlak, aby se mantinely zakázaného posunuly a mohlo se říkat čím dál víc věcí. Bitky s cenzory proměňovaly cenzory samé. Nebylo práce,

nad kterou by nemuseli uvažovat: co z toho pustit? Rok 68 byl výslednicí roků práce nejrůznějších skupin na různých místech a ne nějaké momentální vzplanutí.

Řada lidí Ludvíka Vaculíka zahrnuje mezi privilegované spisovatele 60. let, kteří chtěli reformovat socialismus.

Ludvík nebyl členem Svazu spisovatelů, jeho postavení v 60. letech bylo zcela mimořádné. Z členství ve Svazu spisovatelů plynuly výhody, členové cestovali, jezdili na studijní pobyty, ale Vaculíka nepustili s delegací spisovatelů ani do Rumunska, o které velice stál, neboť tam kdesi mají Valaši kořeny. Do Svazu spisovatelů byl narychlo přijat, aby mohl vystoupit na sjezdu v roce 67, po kterém byl vyloučen ze všeho. Nikdy žádné výhody neměl a byl držen tak, aby pokud možno nic nemohl ovlivnit. Fučíkovu cenu za rozhlasovou tvorbu mu ani oficiálně nepředali na slavnosti, ale vynechat už ho také nemohli. Nešlo ho přejít.

Ve čtyřicátém osmém roce ho komunisté nechali hlídat telefon někde na vrátnici, aby nemohl nic pokazit při obsazování sekretariátů nekomunistických stran prokádrovanými studenty Vysoké školy politické. Kdyby někdo býval věděl, co řekne na sjezdu spisovatelů v roce 67, tak nepromluvil. Projev naštěstí dopisoval po zahájení sjezdu a nikdo nevěděl, co řekne. 2000 slov psal v době relativně největší svobody. V osmdesátém devátém chtěl z tribuny na Letné odmítnout návrat k ideálům roku 68, ovlivnit myšlení lidí, aby nepodlehli nostalgii a neprovolávali slávu Dubčekovi, když jsou na řadě jiní, mladí. Pan Václav Havel se ale Dubčkem zaštitil snad právě proto, aby Občanské fórum s sebou strhlo lidi, kteří právě na rok 68 navázat chtěli.

Pomalu se dostáváme k 70. a 80. letům, době vnímané bipolární optikou normalizace a disentu, ale i k době šedé zóny, fenoménu popsanému Jiřinou Šiklovou. Jak vy se díváte na úlohu šedé zóny v uvedených letech?

Cítila jsem, že pojmenovala zásadní věc, ale netušila jsem, že bude tak brzy aktuální. Věděla jsem ze své zkušenosti o mnoha perspektivních lidech na mnoha pracovištích, kteří budou muset převzít odpovědnost za společnost, kdyby se politická situace změnila. Zůstat ve výrobním procesu, ústavu, nemocnici, nezkompromitovat se a přesto se snažit zdejší podmínky co nejvíce přiblížit kulturním podmínkám, srovnat krok se Západem a prosadit změny bylo často mnohem těžší než být v otevřené opozici. Dnešek potvrzuje, že např. ekonomové byli připraveni a díky nim transformace uspěla. Čím silnější šedá zóna, tím líp

pro společnost. Podívejte se na Slovensko nebo země bývalého Sovětského svazu! Lidé v otevřeném odporu sehráli velikou nezastupitelnou roli – udrželi kontinuitu s minulým světem, ale to neznamená, že teď nejsou na řadě zase ti, kteří jsou profesně připraveni pokračovat.

Šedá zóna podle mého názoru není záležitostí pouze 70. a 80. let, ale i let 50. a 60.

Vaculík, stejně jako řada lidí do poloviny 60. let neznámých, byl šedou zónou, která dovedla situaci k šedesátému osmému roku. Po osmašedesátém se vytvořila nová šedá zóna, která nastoupila v devětaosmdesátém. Vaculík často říkal o leckterém podřimujícím osmašedesátníkovi ve Federálním shromáždění, že už by si mohl jít odpočinout. Jsou věci, které od těch lidí nemůžete ani chtít, jako třeba naprosté rozejítí se s ideologií svého mládí, často vrcholem pracovního i životního snažení, i když třeba později relativizovaného prozřením a pochopením fatálních omylů. Jejich osobnostní vybavení už je navždy poznamenané.

Jak se díváte na vliv StB na vývoj v 70. a 80. letech a jeho vyústění v listopadu 89?

Nevím o tom dost, ale některé věci jsem si nedovedla vysvětlit. Museli vědět, jak se dostávaly věci ven z republiky, mohli likvidovat věci v zárodku, tak jak to kdysi dělávali, ale jak to hlavně v 80. letech nedělali. Proč, to si neumím vysvětlit. Chartu 77 měli zmapovanou, infikovanou konfidenty, věděli o každém počínu, totéž o Petlici a jiných samizdatových edicích. Myslím, že se mnoho věcí dělo s jejich vědomím. Seznamy spolupracovníků StB, které vyšly, považuji za neúplné. Kdo byl kdo a kdo je kdo, se už asi nikdy nedovíme.

Vedle akcí proti Chartě 77 a VONSu byly i vlny represí namířené např. proti Tisu, svazu na ochranu přírody a krajiny, proti Jazzové sekci, proti kapelám „nové vlny“ atd. V 80. letech vyrostla nová generace lidí „bez minulosti“, o kterých StB moc nevěděla, jelikož vyrostli v prostředí, kde neměli chuť se politicky vyhraňovat, ale dělat si své a ignorovat režim. Připadá mi, že význam podobných aktivit pro pád režimu se nedoceňuje.

I v tom vidím obdobu bílých míst 60. let. Dodnes se nezmapovalo a nemluví se o tom, kde všude odpor proti komunismu byl, kde vznikal, až vyústil v události roku 68. Dnes se mluví o Chartě, která byla symbolem odporu v totalitní zemi. Jednou nějaký historik popíše všechny skupiny odporu a lidé se o nich dovědí, ale tisíce drobných anonymů už nikdo nedohledá. Tak

to bylo, je a bude. Charta byla vrcholkem ledovce a potopila se zároveň s érou, která ji vytvořila.

Kdy jste si začala psát s panem Jiřím Kolářem?

Pan Jiří Kolář, a to je takové jeho svátečno, chodí do ateliéru i v neděli, poslouchá hudbu a volá do Prahy přátelům. Mezi těmi, kterým pravidelně z Paříže léta telefonoval, byl i Ludvík Vaculík. Když jsem zdvihla telefon já, ostýchala jsem se mluvit a vždycky jsem honem volala Vaculíka. V únoru 1991 se ale stalo, že Vaculík odjel do Vídně, tady se dělo moc věcí a já se odvážila panu Kolářovi vylíčit události, které mě tak vzrušovaly. Pan Kolář řekl: „Uděláme si takovou hru. Vy mně napíšete každý týden dopis a já vám za to pošlu obrázek.“ Ale to už mi, tak jak to umí jen pan Kolář, přímo nakázal. Píšeme si dodnes. Sednout si ke stroji, vzít papír a psát panu Kolářovi, zformulovat to, co se dělo, je i pro mne dnes svátečnem. Vaculík mě vždycky musel tvrdě nutit, abych šla někam do společnosti, ale teď chodím na výstavy a mezi lidi ráda, protože budu mět o čem psát. Zvlášť podrobně jsem sledovala politiku, ale nikdy jsem si nedělala iluze, že by to pro pana Koláře mělo být víc než jakási zpráva o jednom prostém životě v Praze a v Dobřichovicích na zahradě.

Ale právě prostý život pana Koláře zajímá.

Myslím si, podle jeho tvorby, že mu vždy byla bližší obyčejnost a drsnost, a proto opravdovost života. Člověk, čím je starší, tím víc odhazuje věci, vztahy i názory, kterým se dříve dovedl i obdivovat, protože teprve stáří odhalí v nich absenci morálky.

Jednou jsem se zeptala pana Koláře, jestli chodí do kostela, protože vím o jeho vztahu k Bohu. Odpověděl: „Ano, ale v pondělí.“ Domýšlím, že proto, že je kostel prázdný, bez bohoslužeb, příhodný k usebrání, k mlčení „ve dvou“.

Víra, kostel – vnáší vám do života nějaký řád?

Jsem špatný věřící. Chodím víc do prázdného kostela než na bohoslužby, které člověku přinášejí pocit sounáležitosti s lidmi. Vždy mě dojíká, když kněz vyzve k vzájemnému pozdravení bližních. Pro staré osamocené lidi je to často jediné radostné setkání s lidmi. Bohoslužba vytváří duchovní sílu, která probouzí to lepší v člověku. Prostředí kostela, duchovní síla slova Božího, obrazy, sochy, oltář, hudba a rituál po staletí vyvažovaly lidem

všednost a často i utrpení a bídu každodennosti. Dodnes nebyl doceněn význam baroka – kapličky, boží muka, kříže v polích – člověk, který zdvihl oči od práce, se buďto prostě pokřičoval, nebo i obrátil mysl k něčemu nad tou všední prací, které tím dodal ještě jiného, vyššího, duchovního rozměru.

Ale dnes právě dochází k tomu, že smysl práce je vyprázdněn a s ním je často vyprázdněn i smysl života.

Ano. Kdo ale vrátí smysl životu, to já nevím. Podstatou morální devastace posledních čtyřiceti let je přerušení tradice. Měla jsem možnost ve Vaculíkově rodišti, v Brumově, kde náboženství bylo žitou skutečností, vidět, jak se tam tradici nepodařilo zlikvidovat, a záviděla jsem rodákům způsob života naplněný vírou. Když jsem jezdila k paní učitelce Svatoňové, pobývala jsem v Brumově celé měsíce a vplynula do tamního rytmu života. V šest večer byla mše, ženské se nastrojily, den měly zařízený tak, aby měly hodinu volna. Zpívaly v kostelním sboru, modlily se a kněz předříkával přímluvy k Bohu za těžce nemocné, za rodiny postižených, nevyslovil jména, ale každý věděl, že se modlí např. za to, aby se dívka, vynikající studentka z katolické rodiny, dostala na medicínu, kam nemohla z kádrových důvodů. Obec se modlila za těžce nemocnou matku tří dětí, všichni věděli, o koho jde, a utrpení pomáhalo nést celé společenství. Kněz v promluvách při kázání vzpomínal Karla Čapka, informoval o polské Solidaritě a tak je současně vzdělával i duchovně vedl. Ženské po mši vedle na hřbitově zalily kytky a probraly, co měly na srdci. Brumov byl jednou z enkláv, kde přežilo katolické společenství, které jinde totalitní systém naprosto rozbil a umlčel. Později nastoupila televize a rozvrat přirozeného řádu lidského soužití dovršila. Režim nastavěl kulturní domy a navázel do nich nějaké zpěváky, ale tam už nešlo o žádné duchovní a lidské soužití.

Ženy, které cestou z kostela přes hřbitov zalévaly kytky a drbaly, tím zároveň i obnovovaly kontinuitu s minulým, se zemřelými.

No právě! Udržely i ty mrtvé mezi sebou, protože si zalily svůj hrob a teď jdou kolem hrobů jiných a řeknou: „Chudák Cyril, už je tady deset roků,“ a Cyril v tom momentě je mezi nimi. A postaraly se i o hroby, které by jinak nikdo neopečoval, a tak celý hřbitov byl vlastně živý. Zůstával součástí života.

Základy rozkladu nejen vesnického řádu přirozeného lidského plynutí položili u nás Karel Teige a jeho levicová kavářská avantgarda – levicovní intelektuálové sehráli u nás hroznou úlohu trojského koně totality, kdy pro mě nepochopitelně lidé obdaření výjimečným intelektem nechtěli vidět barbarské vyvražďování celých vrstev společnosti Stalinem v Rusku, které trvalo po celá dvacátá a třicátá léta. Řadu svědectví, např. André Gida, prohlásili za pomluvy. Intelektuálové si přisvojují právo o všem pochybovat. Pochybnost považují za nejvlastnější rys intelektuála. Jak to, že v okamžiku, kdy i selský rozum pochyboval nad absurdní praxí uskutečňovaných marxistických chimér, čeští samozvaní intelektuálové nezapochybovali? Zatímco předválečná levicová avantgarda pendlovala mezi Paříží, Moskvou a Prahou a teoretizovala, jak bude svět postaven z hlavy na nohy a bude nepřetržitým karnevalem pro všechny smysly, moskevská „pátá kolona“ se učila, jak zakroutit krkem nejen demokratům, ale i nositelům revizionistických úchylek.

Nepramení omyly intelektuálů i z toho, že 20. století je stoletím ztráty citu, kdy rozum se rozvíjí na úkor intuice?

Když jsem jako mladá holka diskutovala s marxisty a argumentovala mně dostupnými fakty o čistkách v Rusku, rozkulačování, hladomorech a gulazích, tak to podstatné, co jsem vždy na konec řekla, bylo to, že jejich základní deformací je omyl, že zlými prostředky uskuteční dobrý úmysl. Za války byly vztahy mezi lidmi rovnější a čitelnější než vztahy, které nastolil komunismus, který systematicky od roku 1945 nahloďával normální kulturní zvyklosti v naší střeoevropské oblasti. Neustále jsem slyšela, že „deformace jsou přechodné“, když jsem se ptala, proč berou do strany kolaboranty, odpovídali, že proto, aby měli počet, sílu, a mohli prosadit ve společnosti „to dobré“. I intelektuálové mezi nimi, dokonce ještě, když jim věšeli Závěše Kalandru, věřili, že jeho smrt se děje v zájmu dobré věci.

V „Netopýru“, v jedné diskusi, se objevil názor, že inteligence selhala v roce 1938 i v roce 1948, a já jsem ho tlumočila panu Kolářovi a ten mi odpověděl: „No, tak to tedy drahouškové, ne! Inteligence v roce 1938 neselhala! Ti šli do nacistických koncentráků! Dokonce ani v 48. neselhala. Peroutkové odešli a další byli zavřeni! Ale intelektuálové selhali pak,“ a to je jeho výrok, že „...když jim věšeli Závěše Kalandru, tak nikdo neměl nic ani v šuplíku!“ Tenkrát, řekněme, nemohli protestovat, ale nikdo neměl nic ani v šuplíku. A mlčením před sebou samými vraždu Kalandry vlastně schvalovali, protože se neobjevilo nic, co by dokazovalo, že je vykonstruovaný proces tak pobouřil, že alespoň před sebou samými museli protestovat.

Často se naopak hovoří o pozitivní roli osmašedesátnické inteligence vzešlé z lůna komunistické strany, ale zapomíná se dodat, že se jedná o inteligenci, která byla prozřena poprocesovým 20. sjezdem KSSS. Samozřejmě, že někteří z jejích představitelů cítili již dříve nespravedlnosti páchané na třídách určených k likvidaci, ale čin od nich jsme neviděli. Naopak – mnozí osmašedesátníci se podíleli na zamlžování pravdy o tom, co se dělo za křivdy ve jménu znárodnění, kolektivizace a třídního boje. A tady musím vyjmout Vaculíka, který se na matení lidí nepodílel – měl pochybnosti díky svému ostrému vidění, ale protože je nemohl nikterak zveřejnit, tak raději nepublikoval. Komunisti ho stejně nikdy k ničemu nepustili, třebaže byl člen strany, protože byl od začátku v podezření, že není dobrý, rozumějte spolehlivý, straník.

Jedním z přelomových románů 60. let byla „Sekyra“ vašeho Ludvíka Vaculíka.

Do Brumova křesťanského společenství přišel díky Vaculíkovu tatovi průmysl. Tata, jako člověk, který musel pořád někam za zaměstnáním, až do Persie, chtěl, aby lidé pracovali v místě a nemuseli nikam dojíždět. Z brumovských zámeckých hospodářských budov udělali výrobu elektromotorů MEZ Vsetín. S průmyslem přišli i lidé odjinud, „lidé z bytovek“. Vaculíkův Brumov dětství zanikl. Komunisté vždycky volili nejlehčí cestu – lidé odjakživa stavěli domy do strání a na pruhu země u Láry pěstovali obilí, brambory a řepu. Komunisté bytovky. Neúctou ke krajině, k půdě, přerвали tradici...

„Sekyra“ jako mnoho Vaculíkových věcí je reakcí na nějakou moji nespokojenost, hlavně s politikou. Pořád jsme se hádali, já nadávala, co zase ti komunisti udělali, a jeho to tak našťvalo, že se sebral a z protestu šel psát. A tak, když jsem pořád probírala toho jeho tatu a přemýšlela, proč kolektivizoval, zabíral a rozkulačoval, když jsem pořád bádala nad jeho vlastnostmi a obhajovala Ludvovu maminku proti němu, Vaculík na jeho obranu napsal „Sekyru“. „Sekyra“ vznikla z napětí mezi tím, jak on nadceňoval otce a nedoceňoval maminku, kterou přijímá až mnohem později, ve zralejším věku. Pro Ludvu byl otec hrdina, jezdil do ciziny, přivázel kus světa. Ale nežil tatu v jeho každodennosti, dodávám já, jako jeho mladší sourozenci, bratři, kteří už snášeli tatu, který pořád vyráběl napětí, nebyl s ničím spokojen, musel někoho dirigovat. Neustále stál se svými svéráznými názory proti všem. Jako mladá nevěsta jsem s ním pořád polemizovala, ale Vaculík ho takto, na stará kolena, nepoznal, šel brzy z domova a tatovo stárnutí, takové „teď něčím jsem, z dělníka předsedou Okresního národního výboru“, nezažil. Jezdili pro něho s šoférem a to mnohému dělníkovi zlomilo vaz. Gottwald a Stalin potřebovali dostat společnost, kam chtěli, skrze dělnické

kádry, které netušily, co činí. Mnozí poctiví dělníci nevěděli, o co jde, nestačili na funkce a sami se zničili. A to je případ našeho starého taty Vaculíka, který najednou začal mět moc, ale současně cítil s lidmi ničenými kolektivizací a tlakem, který i on vyvíjel. Řešil to slivovicí. Po čase byl pro partaj neúnosným a musel odejít. Všechny tyto rozpory Ludva už nezažil. To jsem s ním zažívala já, když jsem tam hospodařila za nemocnou maminku. V chalupě ještě byli dva kluci, dvě kozy, slepice, a maminka v lázních a tata furt po schůzích. Hádala jsem se s ním do krve, 52. a 53. rok byla nejhorší léta v životě venkova a tata musel lámat sedláky a kolektivizovat. Nebyl, myslím, vnitřně přesvědčený, že je to správné. Ale když jsem mu to vytýkala, křičel na mě. Když se vrátil Ludvík z vojny a já mu o tatově funkcionářství vyprávěla, nesouhlasil, těžko řeči snášel, protože jsem mu bořila jeho svatý vztah k otci. A tak napsal „Sekyru“, kde tatu po svém oslavil a vyznal se ze svého silného vztahu k otci. I s nedostatky, protože to je Vaculík, pravdivý, ať je to jakkoliv kruté. Otec chtěl samozřejmě lepší svět pro dělníky, ale právě těchto lidí komunistická strana zneužila. Svůj čistý dělnický kredit si tata zničil tím, že přijal funkce. Lidé jako tata šli do funkcí s nejlepšimi úmysly prospět své třídě, bohužel viděli často jen na hranice okresu.

Když se hovoří o 50. letech nebo roku 1968, tak se mluví hlavně o tom, co se dělo v Praze, což je kolikrát něco dosti jiného, než co se dělo na venkově, kam různé zprávy a impulsy v těch letech dorážely se zpožděním a někdy vůbec.

Události roku 68 pronikly ven z Prahy rychle. Odpor proti komunismu byl spontánní a sdělovací prostředky mu pomáhaly vytvářet prostor, což umožnilo mnohem rychlejší otevření všech tabu než po listopadu 89. Co všechno se ventilovalo za krátkou dobu od ledna do srpna 68! Věznice, utrpení politických vězňů, nespravedlnosti kolektivizace – lidé byli informováni o hrůzách 50. let víc než za čtyři roky po Listopadu.

Není to tím, že tehdy ještě žili lidé, kterých se to bezprostředně dotýkalo, a dále, že společnost nebyla tak konzumní jako dnes?

Také. A všichni jako by táhli za jeden provaz, byla to lavina, kterou nešlo zadržet, tenkrát nešlo o to získat posty, šlo o to získat svobodu, nějak, a aby se provalilo všechno, co bylo tak zadrátované. To dnešku chybí.

Společnost asi mnohem víc žila určitou potřebou morální očisty...

Mravní očista je odsunuta na nikdy – vše je zapomenuto, nic nebylo a nebude potrestáno. Možná, že se k dnes vytěsněným tématům jednou vrátí historici, protože je nebudou moci přeskočit. Pamatuji si, že po válce jsem nemohla slyšet už nic o utrpení v koncentracích, i když jsme o něm nic moc nevěděli. Člověk se těm hrůzám popírajícím lidství instinktivně bránil, psychicky na to neměl. Chtěli jsme vidět dopředu, co se bude dít, ale uplynula určitá doba a já jsem najednou mohla o tom číst, začaly mne zajímat souvislosti, osudy lidí, skupin a národů, a sleduji je dodnes. Ale s odstupem času! To přijde.⁴⁹

---

⁴⁹ Vaculíková 1994, 2008.

8. 9. Viktor Fischl⁵⁰: Nepřestat se ptát. Červen 1993.⁵¹

*Ve svém díle se vracíte často do minulosti. Odkud pochází vaše rodina?*⁵²

Vyrostl jsem v Hradci Králové. Rodiče pocházejí z moravskoslovenského pomezí. Matka ze Skalice a otec z Holiče, nedaleko od Hodonína.

A vaše kořeny jsou kde?

Moje kořeny jsou v Hradci, ale ty skutečné mám v Jeruzalémě. Dětství, to je Hradec a od osmnáctého roku Praha, kam jsem přišel na univerzitu. Po smrti otce jsem přestěhoval sourozence a matku do Prahy a žili jsme zde až do roku 1939.

Kdy jste odešel do Anglie?

Do Anglie jsem odešel již v březnu roku 1939. Čtrnáct dní po tom, co Hitler přišel do Prahy, jsem byl v Londýně, kam mě vyslala sionistická organizace. V té době jsem byl totiž redaktorem sionistického týdeníku „Židovské zprávy“ a parlamentním sekretářem Židovské strany v parlamentě. Židovská strana byla malá strana s ideologií v podstatě sionistickou, měla dva poslance a hospitovala v klubu sociálně demokratické strany, se kterou měla volební dohodu. Do Anglie jsem odešel s listinou sedmdesáti nejohroženějších židovských představitelů s tím, abych jim opatřil anglická víza. Do 1. dubna 1939 do Anglie nebylo třeba víza. A já jsem se do Anglie dostal 29. března. Měl jsem pas a všelijaké žurnalistické legitimace, takže jsem nepotřeboval žádat o výjezdní povolení. Právě proto jsem byl vyslán já, abych víza opatřil. Obstaral jsem je během několika dní. Tehdy byl pro Palestinu stanoven systém kvót. Každý rok se mohl přistěhovat určitý počet Židů z různých zemí, ale v březnu

---

⁵⁰ Viktor Fischl. Narodil se 30. 6. 1912 v Hradci Králové, zemřel 28. 5. 2006 v Jeruzalémě. Diplomát, básník, prozaik, překladatel z němčiny.

⁵¹ Fischl, Viktor (1993): Viktor Fischl o svém životě a díle hovoří s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě autora v Praze, 1. 6. 1993. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 52/93.

⁵² Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Fischl 1933, 1941a, 1941b, 1945, 1946a, 1946b, 1952, 1975, 1981, 1982a, 1982b, 1985, 1988, 1990, 1991a, 1991b, 1992a, 1992b, 1996.

1939 byla již kvóta vyčerpána a muselo se čekat až do příštího roku. A šlo o to, aby vybraní představitelé sionistického hnutí z Čech mohli přečkat tu dobu v Anglii, než odcestují do Palestiny. Celou řadu lidí se tak do Anglie podařilo dostat, jenomže válka vypukla příliš brzy. Na transfer jsme měli všehovšudy půl roku.

Jak jste se dostal k sionismu vy?

Narodil jsem se do sionistické rodiny. Matka založila sionistickou skupinu v Hradci Králové. A četbou. Už jako středoškolák jsem věděl, že Žid podle zákona je sice rovnoprávný, ale nastane-li určitá situace, například v roce 1918, najednou dojde k rabování židovských obchodů i v místech, kde symbióza židovsko-křesťanská je jinak velice dobrá. Antisemitismus prostě existuje a dnes je už sotva vykořenitelný. V tom jsem měl od mládí jasno. Nemohu si stěžovat na spolužáky, ale cítil jsem, že se na mě dívají jako na něco ne zcela jejich, něco odlišného, což neměnilo nic na věci, že jsme měli velice dobré vztahy.

Znal jste i představitele opačného směru v židovské obci?

Měl jsem mezi asimilanty řadu přátel, například s Egonem Hostovským jsme spolu i po měsíce nemluvili, ale nakonec jsme se vždy zase udobřili. Když jsme se po válce sešli na ministerstvu zahraničí, měli jsme společné starosti. Viděli jsme, kam vývoj směřuje, nebyli jsme komunisté a nechtěli jsme žít pod komunismem. Často jsme nachodili po kuloárech Černínského paláce kilometry a diskutovali právě o těchto věcech. K ničemu konkrétnímu jsme nedošli, jen k tomu, že jsme oba emigrovali: já do Izraele, Egon přes Norsko do USA.

Jak se po letech díval Egon Hostovský na váš spor asimilace, nebo sionismus?

Egon byl vyloženě proti sionismu. Přitom v něm bylo tolik židovského. Byl vynikající český spisovatel židovského původu, jazyk v něm byl hluboce zakořeněn, tak jako ve mně. Já nepíšu jinak než česky. Celé Egonovo dílo je svědectvím o tom, že ty židovské kořeny ze sebe nemohl nikdy dostat. Jsou věci, se kterými se člověk narodí, které jsou v něm po generace.

Která osobnost vás v období dospívání podstatně ovlivnila?

Člověk, který mě ovlivnil snad nejvíc ze všech, byl evangelík, český bratr Jaroslav Šimsa. Jako student jsem v Praze bydlel v YMCA a on byl generálním sekretář akademické YMCA. Už v septimě jsem se poprvé zúčastnil letního tábora YMCA, kde jsem poznal celou řadu evangelických československých osobností, které na mě měly hluboký vliv. To byli vážně věřící lidé – Emanuel Rádl a profesor Josef Hromádka. Hromádka byl pro mě příliš ohebný, přizpůsobivý. Jak se později ukázalo, jeho přizpůsobivost šla až k poválečné spolupráci s komunisty. Kdežto Rádl byl člověk mého vkusu. Obdivoval jsem ho osobně a do dnešního dne všechno, co vím z filozofie, vím od Rádla. Z jeho přednášek, které jsem navštěvoval, přestože jsem studoval práva a později sociologii. Ale Rádl byl pro mě příliš drsný, příliš tvrdý a přísný člověk. Nejlidštější ze všech byl právě Jaroslav Šimsa. To byl starší bratr, se kterým jsem mohl mluvit o všem. V té době jsem začal psát. První verše jsem publikoval, když mi bylo šestnáct, sedmnáct. Vyšly v literární revue „Cesta“ redigované Miroslavem Ruttem. K vydání první knížky mi pomohl právě Šimsa. Znal se s tiskařem F. J. Müllerem, nakladatelem bibliofilů, a ten vydal v roce 1933 moji sbírku básní „Jaro“. V roce 1936 mi vyšly dvě další knížky: „Kniha nocí“ a „Hebrejské melodie“. „Hebrejské melodie“ získaly výroční cenu v soutěži Melantrichu.

Jak jste se díval na v té době módní směry poetismus a surrealismus?

Na začátku, v sedmnácti osmnácti, jsem byl okouzlen poetismem. Nezval byl veliký kouzelník. To, že když řeknete určité slovo, cítíte úplně fyzický dojem, anebo zase obráceně, že když vidíte něco fyzicky, tak že to ve vás vyvolává slovo, to pro mě byla zázračná poetika. Také jsem tak začal psát, ale výsledek byl vždycky trochu jiný nežli „Nezval“. Velice brzy jsem se poetismu vzdálil a myslím si, že to bylo to židovské ve mně, co mě od poetismu, který dodnes miluji, vzdálilo. Protože židovství je především myšlenka. Evangelium svatého Jana začíná tím, že na počátku bylo Slovo. V židovství na počátku byla myšlenka, která si našla Slovo, vyjádření. Ale základ byla myšlenka. To ovšem v poetismu není, takže jsem velice brzy od poetismu odešel.

Navíc jsem se v té době velice sblížil s Otokarem Fischerem a Františkem Halasem. Hlavně s Františkem Halasem jsme se spřátelili. Rozuměl jsem dobře tomu, co ho dohánělo vyslovit ve zkratce určité věci způsobem, jakým on to dělal. Vyložil jsem synovi Halase, F. X. Halasovi, který byl u mě nedávno na návštěvě v Jeruzalémě, že jsem sice věděl, že František byl politicky komunista, ale že jsem ho nikdy nepokládal za komunistického básníka, nýbrž za básníka katolického. Vliv katolicismu, hlavně moravského, na mnohé české

básníky je, po mém soudu, dosud nezpracovaný a nedomyšlený, Jaroslav Seifert je pro mě katolický básník. I Holan přes všechny ty verše o rudoarmějcích. Wolker je pro mě katolický básník. Zajímavé věci. Nezval, Halas, Wolker, všichni pocházejí z Moravy, každý z jiného prostředí, ale přes všechny rozdíly katolictví v nich je.

Vaše dílo „Kuropění“ se odehrává v podstatě na katolickém půdorysu.

„Kuropění“ je knížka, kterou mám ze všeho nejraději. Je nejlyričtější z mých románů. V „Kuropění“ se najde nejvíc z mého světového názoru, z mé teologie, chcete-li. Hledal jsem nejobecnější způsob diskuse o věcech věčných, o Pánubohu, o víře. Je Pánbůh? Není Pánbůh? V „Kuropění“ není jediné jméno, které by odkazovalo na konkrétní místo. Šlo mi o to napsat knihu, která má platnost nadlokální...

...vyjádřit určité bezčasí...

...bezčasí a bezmístí. Byli lidé, kteří po přečtení říkali: „Kdy ty jsi byl v Jižní Americe?“ Ale já ve skutečnosti znám jenom vesnici právě z moravskoslovenského pomezí a ta je katolická. I proto je kněz Baltazar, jedna z hlavních postav „Kuropění“, katolík. Mám určitý estetický obdiv ke katolictví. Katolické svátky a rituály se mi líbí a rád se na ně dívám. Hluboký vztah mi však chybí, nic mi to neříká. Je to hezké. Nábožensky mám daleko blíž k evangelismu.

Vy jste v „Kuropění“ napsal: „Vím například, že v mé vsi chlapi a selky jsou nesmrtelní. K ničemu moudřejšímu jsem nedospěl než k poznání, že budou žít dál, neboť jejich děti budou držet opratě a bič, vést pluh v brázdě, mísit těsto, věšet prádlo, tesat trám, přerývat záhon týmiž pohyby a ve všem stejně tak, jak je tomu naučili tátové, jak to od matek odkoukaly.“

Toto je jeden z prvků mého životního názoru. Hodně lidí se mě ptá: věříte, myslíte, že je Bůh? I já se tak ptám v „Kuropění“, v „Dvorních šašcích“ i v „Jeruzalémských povídkách“. A Odpovídám: mnohé z toho, co jsem prožil, mi říká, že Pánbůh nemůže být. Kdyby byl Pánbůh, vyvraždění šesti milionů Židů by nebylo možné. A na druhé straně vím, že nemůže nebýt. Při vši té anarchii, kterou vidíme na každém kroku, je řád, který dýcháme. Když se díváme na nebe, tak to vidíme. To je asi moudrost, ke které jsem dospěl, a já nemyslím, že toho vymyslím víc. Jinými slovy: nejsem ateista, netvrdím, že není Bůh, ale jsem agnostik v tom smyslu, že vím, že i když je, že se s ním nemohu dorozumět. Ještě i po válce, i po těch

šesti miliónech, jsem byl věřící člověk. Ne věřící církevně, ortodoxní židovství vlastně neznám, je mi dosti cizí, ale měl jsem svého Pánaboha, se kterým jsem rozmlouval, svěřoval se a ptal na všechny ty věci. Obracel jsem se k němu. A i po těch šesti miliónech, které mnou otřásly, jako musely otřást každým, jsem si ještě říkal: je to nepochopitelné, nerozumím tomu, říká se, že Židi jsou vyvolený národ. Tak on si vyvolí národ a potom ho nechá půlku vyvraždit... Ale ještě pořád jsem si říkal: prostě jsou určité věci, on jistě jedná jinak než lidi a snad jednou i to pochopím.

Těch šest milionů bylo něco obrovitého, že si to člověk těžko dovede představit, šest milionů mrtvých. Měl jsem sestru o pět let mladší, krásná holka, chytrá, šťastně provdaná, dvě hezké děti, a jednoho dne dostala leukémii. Tehdy jsem se opravdu modlil. A ona za půl roku měla pohřeb. Myslím, že konec mého rozhovoru s Pánembohem byl tam někde. Zřejmě jsme se nemohli domluvit. Dnes se na Pánaboha neobracím, netvrdím, že není, ale vím, že se s ním nemohu domluvit. Nemáme tentýž jazyk. To je asi to, k čemu jsem dospěl a s čím jsem se smířil, protože nemám žádnou cestu z toho ven.

Vaši hrdinové často říkají: „Nevím, nevím, nevím.“ Ale v podstatě s Bohem nějaký dialog nebo vztah navazují, vedou.

Jedna ze základních věcí mé teologie a filozofického názoru je, že i když nevíme, tak se musíme stále znovu ptát, dál hledat, nepřestat hledat, nepřestat se ptát. I když vlastně víme, aspoň co se týká našich životů, že mnoho odpovědí nedostaneme. Přesto se znovu a znovu ptát a myslím, že to je třeba.

Ve „Dvorních šašcích“ jste napsal: „Věděl jsem, že nebudu nikdy vědět..., co je za tím vším, proč hvězdy krouží ve vesmíru a krvinky v mých žilách, jedno mi však v té chvíli bylo jasné. Že tolik nevýslovné krásy nemohlo být stvořeno bez cíle. A že ti, jimž bylo dopřáno postát v úžasu nad vší tou krásou, nemohli být stvořeni jen pro zábavu toho, který je stvořil. Nebyli tu, jen aby mu sloužili jako dvorní šašci. Nevěděl jsem nic víc než to. Ale aspoň to jsem teď věděl.“

Ano. I při tomto závěru ještě nevím, jaký je cíl toho všeho, a ptám se, hledám a budu se ještě chvíli ptát.

Vaši hrdinové se často ptají? Jak to, že přežili oni jediní z tisíce, z transportu...

Ano, jsou takové věci: existuje predestinace, existuje něco jako osud, nebo existuje něco jako náhoda? Věčné otázky, na které nemáme odpověď a které aspoň já si kladu vždycky znovu.

Vy na osud věříte, či nevěříte? Nebo jako s Bohem, je ta odpověď přibližně stejná?

Stejná, úplně stejná. Já vím, že někdo to musel začít. Já věřím, tady už nevím, ale už věřím, že když někdo nebo něco to začalo, že byl nějaký cíl. V to věřím, protože domnívat se, že toto všechno bylo stvořeno náhodně nebo pro nějaký rozmar, je vrcholem cynismu. To je pro mě nepřijatelné. Ale co ten cíl je, jaký ten cíl je, nevím.

Myslíte, že člověk ovlivňuje, vytváří svůj osud?

Do značné míry ano. Když přišel Hitler do Prahy, sedl jsem si v kavárně a sepsal si důvody, zda zůstat, nebo odejít. Velice logicky jsem se rozhodl pro odchod, který z různých důvodů byl pro mne lehčí než pro mnoho jiných lidí. Nebyl lehký z osobních důvodů. Měl jsem tu matku, sourozence, byl jsem půl roku ženatý a rozhodl jsem se odejít sám... Odchod osobně nebyl lehčí, ale technicky byl snadnější. V té chvíli jsem jistě rozhodl o svém dalším osudu. Nevěděl jsem sice, do čeho jdu, ale věděl jsem, že jdu do svobodného světa, do Londýna. Ale zase: rozhodl jsem to opravdu já, nebo něco mě mělo k tomu, abych si tam sedl, sepsal důvody a rozhodl se? Vidíte, zase věci, které nikdy nebudu vědět.

Sepsat důvody si mohla i spousta jiných lidí. To byla víceméně racionální záležitost. Ale ve vašem rozhodnutí hrála podstatnou roli i určitá intuitivní složka...

... o které nic nevíme. Co je vlastně intuice? Když začnu psát román, tak znám víceméně postavy, vím, co se s kým děje na začátku a stane na konci, někdy, ne vždycky. Zároveň mě při psaní napadá tolik věcí, o kterých jsem nevěděl na začátku, že nepochybuji o tom, že existuje něco jako intuice. Intuice pomáhá dokonce i při stavbě románu. Ale zase: jsem to já, nebo mi to někdo našeptává? Napovídá? Žiji s nápovědou, nebo hraji bez nápovědy?

Jak velká byla povědomost o tom, co je fašismus, v době, kdy jste se rozhodoval odejít?

Ó, to byla povědomost velice silná! Ovšem žádný z nás neměl dost velkou fantazii. Po Mnichovu jsem byl vyslán Židovskou stranou do Mnichova, abych se sešel s N.

Goldmannem, předsedou Světového židovského kongresu. Měl jsem mu referovat o tom, co znamenal Mnichov pro Židy v Československu. Naše fantazie byla tak chabá! Mě neposlali do Paříže letadlem, jel jsem vlakem! Byl jsem v jednom kupé s německými důstojníky a teprve v tom vlaku jsem si uvědomil tu hrůznost fašismu, do čeho mě to vlastně poslali.

Světový židovský kongres neprováděl analýzu ideologie fašismu?

Židovský kongres sbíral materiál, to znamená, že chtěli vědět, kolik Židů žilo v Sudetech, kolik se jich přesunulo do vnitrozemí a kolik se jich odstěhovalo z Československa vůbec. Zajímal se o statistiky, situaci. Ideologicky to každému bylo jasné. Mnichov byl hrozný šok, ale věřili jsme, že nějakým způsobem bude možno žít. Ačkoliv už existovaly koncentráky v Německu, ještě pořád jsme si nedovedli představit, že by ta hrůza mohla přijít také do Čech.

Varováním nebyla ani „křišťálová noc“ v listopadu 1938, kdy nacisté vyrabovali 7500 židovských obchodů, zničili 281 synagog a 20000 Židů zavraždili do koncentračních táborů?

Ne.

To se bralo jako „běžný pogrom“?

Jako hrozný pogrom! V carském Rusku čas od času také Židy zmasakrovali. Ale to nikdo z nás na vlastní kůži neznal. Hned, jak jsem přišel do Anglie, jsem ještě s několika přáteli založil Svépomocné sdružení Židů z Československa. Snažili jsme se dostat co nejvíce lidí z okupovaného Československa ven: mladé lidi jako učně na učňovská víza, manželské páry jako služebnictvo do domácností v Anglii a byly i jiné cesty. Několik set lidí se tak zachránilo. Ale existovali lidé, pro které jsme měli možnost víza, kteří však do Anglie neodjeli. Říkali: „My máme velký nábytek a kde to tam ve dvou pokojích složíme, to se nám nevejde.“ Takhle lidi mysleli!

A při organizování této pomoci jste se seznámil s Janem Masarykem?

Tehdy jsme se seznámili a spřátelili. Po vypuknutí války jsem neměl co dělat. Psal jsem články, bylo to dost těžké... Československá vláda otevřela českou školu, ve které pracovala má žena. To už byla v Anglii se mnou. Její práce byla naším jediným příjmem. V červnu roku

1940 padla Francie a Benešova vláda se definitivně konstituovala v Londýně. Jan Masaryk se stal ministrem zahraničí a nabídl mi místo na svém ministerstvu.

Vy jste celou válku prožil v Londýně?

Ano. V Anglii se nám narodil i první syn. Mé ženě se za strašné peníze podařilo dostat ven z Československa náš nábytek a bytové zařízení. Žili jsme poměrně dobře v najatém malém domku se zahrádkou. Byli jsme jedni z mála lidí se zařízeným bytem a koncentroval se u nás společenský život emigrace. Chodili k nám přátelé, vojáci na dovolence, spisovatelé... Samozřejmě, těžké nálety jsme měli každou noc. Žili jsme se zatemněním, nemohli jsme vycházet. Ale nikdy jsem nespal v krytu. Na kryty jsem nevěřil, viděl jsem ty, co dostaly zásah. Věřil jsem, že mě to nezasáhne. Doma jsme měli takový železný stůl s mřížkou po stranách a pod ním spala žena s dítětem. Nikdy jsem v tom nespal, vlezl jsem tam, jen když to bouchalo moc blízko. Ráno jsme se vzbudili a zjistili, že v průměru tři sta metrů popadala spousta domů. Večer jste šel do postele a nevěděl jste, jestli se ráno vzbudíte. Příjemné to nebylo, ale zase jsem si říkal, co asi v téže chvíli prožívá můj bratr v Osvětimi...

Jak jste se dozvěděl, že tam je?

Původně byl v Terezíně, kam jsme mu ještě mohli posílat krátké dopisy a on nám směl napsat deset slov. Dokonce jsme bratrovi mohli posílat prostřednictvím Červeného kříže balíčky. Jemu a matce mé ženy, která tam později zahynula. Ale věděli jsme, že v Terezíně se dlouho nikdo neudrží a jde do transportu. Do té míry jsme měli zpravodajskou službu dost dobrou, i když nebyla zase tak dobrá, jak se myslí. Například že tábory na Východě jsou vyhlazovací, že tam lidi zabíjejí plynem, to československá výzvědná služba nevěděla. Edvard Beneš to nevěděl v době, kdy to Američané už věděli. A dokonce dal Světovému židovskému kongresu prohlášení, že informace o vyhlazovacích koncentracích na Východě jsou přehnané. Celkem vzato po celou dobu války jsme věděli dost o tom, že transporty jdou na Východ do Osvětimi. Že přežil můj bratr, to jsem se dověděl na konci války.

Jak jste se díval na Edvarda Beneše jako na politika?

S výhradami. Pro mě byl vždycky trochu studený člověk. Vykládal jsem si to vždycky tím, že neměl děti. Mít Benešovi děti, Beneš by byl jiný člověk. Když ho volala paní Hana k obědu,

tak řekl: „Ještě jedno memorandum.“ On žil tak, že měl rozdělený den na počet memorand, která si pročetl a napsal. Chladný člověk, který znal jenom logiku. Psychologie pro něho neexistovala. V politice stavět na logice je katastrofální. Musíte počítat s psychologií, s tím, jak na co lidé reagují. To Beneš neuměl. Uměl být také lidský, například když si hrál se psem. Bylo dojemné, jak se ten studený člověk dovedl rozehrát a těšit se ze hry se psem. Ovšem uběhla chvilka a zase šel psát memoranda. Neměl žádného koníčka, jako mladý kluk hrál trochu fotbal, od 1. světové války konec a od chvíle, co si ho T. G. Masaryk vybral, věnoval se pouze politice. Do dnešního dne dost dobře nerozumím tomu, proč si ho T. G. Masaryk vybral. Beneš byl chytrý, ohromně moc věděl, ale všechno teoreticky. Jan Masaryk vždycky říkal, že Beneš řadí všechno za prvé až za sedmadvacáté a pro vše má logické důvody. Nebyl to velký člověk.

A nemyslíte, že v tom byla slabost československé demokracie, která takového člověka na přání T. G. Masaryka postavila do svého čela? Edvard Beneš od skončení 1. světové války a zvláště po smrti T. G. Masaryka rozhodující měrou určoval zahraniční politiku Československa.

Nemyslím, že to byla slabost československé demokracie. Myslím, že to byla slabost Masarykova, který trval na tom, aby se Beneš stal jeho nástupcem. Beneš měl velikou zkušenost, mnoho věcí mluvilo v jeho prospěch. Ale myslím si, že kdyby byl agrárník Antonín Švehla, dlouholetý předseda vlády, ještě žil, Beneš by sotva získal takové pozice v československé politice. Švehla byl veliký státník, samorostlý, ale chytrý státník. Ti ostatní... nebylo dost velkých lidí v české politice.

Jak jste se v Londýně díval na úvahy, které se posléze uskutečnily, o odsunu Němců z Československa?

Přiznám se, že jsem v té době nemohl být objektivní, když jsem věděl, co dělali s Židy. Jestli jsem někdy v životě nenáviděl, tak tehdy. Moje zášť byla tak hluboká, že dnes, když se na to dívám zpětně, se stydím. Vzpomínám si na verš ze své válečné tvorby: „Klínům jejich žen dej hnít.“ Hrozný verš. To bych dnes rozhodně nenapsal. Ale tehdy to bylo ve mně. Když po válce došlo k odsunům, ale hlavně jak k nim došlo, jak byly prováděny, tak se ve mně leccos bouřilo. V Londýně jsem byl ve velice těžké situaci. Na ministerstvu zahraničí jsem měl mimo jiné v referátu styk s anglickým parlamentem. Jeden z mých úkolů byl přesvědčit

Labour Party o správnosti postupu československé vlády ve věci odsunu sudetských Němců. Neuspěl jsem, naprosto neuspěl. A tam jsem získal první pochybnosti o tom, zda jsme jednali správně. Pochybnosti později ještě zesílily, když jsem zjistil, že při odsunech byli vyhnáni i Židé, kteří se mezitím vrátili z koncentráků. Nepochopitelné věci! Jednali jsme ze zášti, jenom racionální to nebylo.

Vy jste se dost podstatnou část života zabýval politikou, kdežto vaše tvorba je často umístěna v bezčasí až apolitičnosti. Jak to spolu souvisí?

Vždycky jsem žil životem na dvou kolejích. Na jedné straně jsem byl diplomat, na druhé straně spisovatel a snažil jsem se to spojit. Ne vždycky to šlo. Přes čtvrt století jsem nemohl psát, nebyl čas. Pořizoval jsem pouze poznámky do šuplete a z těch mi od druhé poloviny sedmdesátých let knihy rostou velice rychle. Druhá dvojkolejnost je v tom, že jsem český spisovatel, ale žiji v Jeruzalémě. A za třetí jsem žil život konkrétní, politický, chcete-li, ale současně jsem si byl vědom, že to není to hlavní na životě, že to hlavní na životě je to duchovno. A to duchovní jsem se snažil vkládat do knih. Chtěl bych, aby zůstalo „Kuropění“, „Dvorní šašci“ a něco z veršů z „Krásy šedin“. Všechno ostatní jsou knížky, které mám sice rád, jsou to také moje děti, ale ty jsem většinou psal pro pobavení sebe a svých přátel. Ale do každé knihy jsem se snažil dostat těch deset procent věcí, ve které věřím. Jsem vždy překvapen, když se mi to podaří. Nyní mi například vyšla kniha „Velociped pana Kulhánka“, čtení na léto, zábavný nápad. Jsem překvapen reakcí čtenářů. Z knihy si vyberou třeba manžele Klepetářovy, kteří v dobrém i zlém spokojeně žijí a mají se rádi až do smrti. A tato prostá láska strašně moc znamená. František Langer mi vždycky říkal, že jsem idylik, což je pravda. Jsem optimista a myslím, že věci v životě mají dopadat dobře, a tak dopadají dobře i v mých knížkách. Ne vždycky, ale skoro vždycky.

V současném umění příliš optimismu není.

Právě. Mělo by ho být víc. Samozřejmě, může být umělý optimismus. Tomu je třeba se bránit. Avšak existuje také umělý pesimismus. Ono se to nosí, pesimismus je à la mode, bezvýchlednost je à la mode. Bezvýchlednost je často lenost myslet o kousek dál. A proti tomuhle se bouřím.

Vraťme se ještě do předválečného období. Nezmínil jste se o Pavlu Eisnerovi.

Když mi vyšla první sbírka veršů „Jaro“, tak Eisner z ní obratem přeložil dvě nebo tři básně, které vyšly s jeho velice kladnou kritikou v nedělní příloze Prager Presse, kde byl redaktorem. Na základě toho jsem se s ním sešel a stali jsme se velkými přáteli. Eisner byl neobyčejný člověk, chtěl studovat muziku, ale byl těžce nahluchlý, a tak se vrhl na literaturu. Měl místo v obchodní komoře, kancelář měl u hotelu Paříž, kam jsem za ním chodíval. Moc toho tam nenapracoval, byl pánem svého času. Ale dělal! S takovou pracovní energií jsem se nesetkal. Bohužel lidi po něm chtěli tolik drobných věcí, článků – on říkal: „Já se rozčlankuji,“ že ztrácel čas. Kolik toho přeložil, napsal. Ačkoli to nebyl jeho jazyk, češtinu ovládl, zvládl hlavně ducha české řeči. Stávalo se mu tu a tam, že mu něco uniklo. Vzpomínám si, že překládal z italštiny sloky, kde Amor stílí šípy lásky. Eisner to přeložil lásky ústřely. Nevěděl v tu chvíli, že ústřely jsou jinde, že se jedná o hexenšus.

Otokar Fischer, se kterým mě Eisner seznámil, to byl jiný typ. Ve mně židovství bylo vždycky velice živé. A tak jsem si také na jiných autorech židovského původu všimal toho jejich židovství. Oba dva, Eisner i Fischer, byli dokonale asimilováni, ale nepřestávali se nikdy k židovství vracet. U Fischera najdete básně, kde přiznává, že židovství je hluboce v něm, hloub, než si myslel, než si připouštěl. Přitom, pokud vím, byl pokřtěný. Jak to měl s náboženstvím Eisner, nevím. Ale to židovství se vracelo znovu a znovu, často se mě ptával: „Nezapomněl jsi na to, že jsi židovský básník?“ No, mně to nemusel připomínat.

Mluvíte o židovství. Dá se nějak přiblížit, co židovství je?

Mohu se pokusit, ale vím, že je to nedokonalé, že nemohu vyloučit existenci nežidovského básníka, který tvoří v podobných intencích. Bylo by zapotřebí analyzovat, čím je jiný například Otokar Březina oproti židovským autorům, jako je Franz Kafka nebo Heinrich Heine. Židovství je v podstatě pocit vážnosti, pocit odpovědnosti, pocit zapojenosti do všehomíra, je to intenzivní pocit symbiózy mezi člověkem a tím nad ním, symbiózy, na kterou židovský autor ani na chvíli nezapomíná. Židovství je věčné ptaní. Židovství je víc hloubka myšlenky nežli jakékoliv příkrasy. Vše, co teď říkám, je strašně nedokonalé.

Těžko se pojmenovává neuchopitelné. Mně připadá, že židovští autoři přinesli hlavně povědomí o tom, že atom, člověk a vesmír mají cosi společného a že mikrokosmos a makrokosmos jsou velice niterně propojeny.

Ano. A zase: není to definice, je to myšlenka. Jsou u toho i jiné věci. Pokusil jsem se to zachytit v „Písni o lítosti“, kde je hodně z mé teologie. Ten pocit, že jsme všichni jako děti, které zabloudily v lese, to vědomí, že se musíme spolu držet za ruce, protože jsme všichni stejně ubozí v nevědění, v tom nedostatku odpovědí, to je židovství.

Nepřipadá vám, že my, Evropané, teď nemluvíme o vás, ale o sobě, jsme příliš povýšili ratio právě na úkor určitých tušených souvislostí, po kterých se máme ptát?

Logika existuje, je nutná v denním životě, ale nedá na všechno odpověď. A právě židovský autor se snaží nehledět na všechno v té odpovědi jenom racionálně a vidět vůbec ve všem jenom logiku. V životě manželském, v rodině, ve společenství i v jedinci je tolik věcí neracionálních, jako je láska, jako je pokora, jako je to věčné ptaní...

Když jsme u věčného ptaní: zabýval jste se studiem svatých knih?

Od té doby, co jsem se spřátelil s Jaroslavem Šimsou, čtu Kralickou bibli. Čtu česky, bibli mám už celou ohmatanou a poznámek po stranách je tolik, že se už nedá skoro číst. Jinak Talmud nebo to, co se učí ve školách rabíni, jsem podrobně nestudoval. Něco, pramálo o tom vím.

Čtete vedle Starého zákona i Nový zákon?

Čtu i Nový zákon. Mám přítele v Jeruzalémě, profesora Davida Flussera, rodáka z Čech, znalce počátku křesťanství. Zkoumá, co křesťanství převzalo ze židovství, essenské sekty, svitky od Mrtvého moře atd. S ním často hovoříme o židovsko-křesťanských souvislostech. Pro mě je Ježíš velký člověk, chcete-li, jeden z proroků. Ovšem není pro mě bůh, Kristus, to už ne, je mi cizí vůbec už ta myšlenka. Ale etiku Ježíšovu přejímám s tím, že všechno v etice Ježíšově je převzato ze Starého zákona a je to nově vyjádřeno.

V „Páté čtvrti“ píšete o doktoru Karlínovi, který sestavoval horoskopy. Nechal jste si někdy udělat horoskop?

V „Páté čtvrti“ jsem sám asi dva roky bydlel a doktor Karlín, tlustý židovský lékař, kabalista, skutečně existoval a bydlel v témže domě jako já. Jmenoval se doktor Lieben, což je Libeň, a

z Libně do Karlína nebylo daleko. Horoskop jsem si nikdy udělat nedal. Ne, že bych se bál, mě to prostě nezajímá. Já se dočkám.⁵³

---

⁵³ Fischl 1993, 2008.

8. 10. Sylvie Richterová⁵⁴: Musí být i něco, čemu nerozumíme. Eda Kriseová, Zdeněk Urbánek⁵⁵, Bohumila Grögerová, Miroslav Červenka⁵⁶, Vladimír Merta⁵⁷. Prosinec 1993.⁵⁸

Eda Kriseová: Váš jazyk je tak přesný! Jak jste si ho dokázala takovou dobu v Itálii zachovat? Byla jste někdy v pokušení psát italsky nebo jiným jazykem než českým?

Sylvie Richterová: Jak prožívá člověk vnímání vlastního jazyka, když žije dlouho jinde, je zajímavá otázka. Protože „Rozptýlené podoby“ jsem psala proto, že jsem se dlouho nemohla setkat s nikým z Čech, a když už k setkání došlo a mluvila jsem česky, tak jsem se vždycky najednou zarazila a říkala jsem: A vám to nepřipadá divné, že mluvím česky? Mně to divné připadalo! Ale při psaní „Rozptýlených podob“ jako by jazykový pramen ve vědomí byl jinde než mluvený a najednou jsem měla velice krásný pocit, že všechna slova jsou stejně vzdálená. Žijeme-li aktualitou mluveného, tak jsou nějaká slova blíže a mají citový náboj toho, co se právě kolem nich děje a nebo kdo je používá. Ale v odloučení najednou byla všechna slova stejně vzdálená – i ta v normálním životě zřídka užívaná vystupovala z hloubi jazyka.

Pokušení psát italsky nejenom eseje, které italsky píši, jsem odolávala mnohokrát. Mám české prózy, které jsem si přeložila z vlastní italštiny, protože jsem je začala psát italsky, ale už se mi italsky nechtělo pokračovat. Tak jsem si je přeložila a dotáhla česky. Trochu schizofrenie. Možná ne úplně neplodná.

Eda Kriseová: Mě to velice zajímá, protože například Libuše Moníková píše německy, protože, jak říká, se v češtině jakoby ostýchá psát – v němčině se nestydí psát věci, které by v češtině byly příliš na tělo.

---

⁵⁴ Sylvie Richterová. Narodila se 20. 8. 1945 v Brně. Profesorka české literatury v Římě, prozaička, básnička, literárněvědné práce, překlady do italštiny.

⁵⁵ Zdeněk Urbánek. Narodil se 12. 10. 1917 v Praze, zemřel 12. 6. 2008 v Praze. Redaktor, překladatel z angličtiny, prozaik.

⁵⁶ Miroslav Červenka. Narodil se 5. 11. 1932 v Praze, zemřel 19. 11. 2005 v Praze. Profesor české literatury FF UK Praha, literární teoretik, básník, překladatel z ruštiny a slovenštiny.

⁵⁷ Vladimír Merta. Narodil se 20. 1. 1946 v Praze. Textař, kytarista, zpěvák, scenárista, skladatel a režisér.

⁵⁸ Richterová, Sylvie (1993): Sylvie Richterová, Roztroušené podoby. Autorské čtení a beseda v Památníku národního písemnictví, 6. 12. 1993. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 43/93.

Sylvie Richterová⁵⁹: Já si myslím, že jazyk je tak hmotná a silná záležitost, že člověk, když mluví mateřským jazykem, je jiný než tentýž člověk, který opravdu vstoupí do jiného, nemateřského jazyka. Jazyk proměňuje osobnost promlouvajícího a to, co dovolí jeden jazyk, jiný nedovolí, v čem se jeden jazyk stydí, druhý naopak rozvíjí. Jazyk se učíme odmalička a vrstvy podvědomí, ve kterých žije dítě (malé dítě má vědomí tam, kde dospělý člověk má podvědomí), vyplavují v dospělosti vzpomínky spojené zejména s citovou cestou. I psaní jde z podvědomí, ale jazyk získaný se v něm začne objevovat až po dlouhých letech. Proto prózy a básně píše česky – zdá se mi správnější psát nejenom racionálně, ale i z podvědomí.

Petr Kotyk: Tvé jméno a dílo se často dává do spojitosti s Věrou Linhartovou a Richardem Weinerem, ale zapomíná se na medvídku Pú.

Sylvie Richterová: Autoři, ke kterým se hlásíme nebo kteří v našem literárním životopise něco znamenají, nás nemusí zdaleka tak výrazně ovlivnit jako dětská četba právě proto, co jsme řekli o podvědomí. O medvídkovi Pú a sobě bych řekla, zcela nezávisle na vší literární teorii, že moje metoda psaní je shodná s metodou, kterou medvídek Pú skládal básničky – když nevěděl, jak dál, tak začal znovu, od začátku, a k již složenému se mu zase něco objevilo, a tak pořád dokola, dokud básnička nebyla hotová. Myslím si, že jeho tvůrčí metoda je tou nejlepší.

Petr Kotyk: Hrdinové pohádek jednají často na základě blíže nevysvětlitelné nutnosti a zároveň se vyhýbají určitým oblastem. Také se ve své tvorbě vyhýbáš nějakým oblastem? A jak je to s osudovou nutností?

Sylvie Richterová: To je otázka skoro hermetická. Hrdinové pohádek, myslím, jsou aktéry nějakého zasvěceneckého mýtu. Já si nemyslím, že pohádky jsou plodem pouhé slovesné tvořivosti, ale že specificky zpracovávají přinejmenším úlomky zasutých mýtů a chování hrdinů není vysvětlitelné, protože vysvětlení je pravdou toho mýtu, pravdou, kterou člověk musí hledat. Pohádková princezna může být duše, kterou hledá člověk, kterým je princ, což může být i jádrem příběhu Penelopé a Odyssea. Mýtus je právě ta nutnost, která, když se o ní

---

⁵⁹ Při přípravě pořadu a zpracování besedy pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Linhartová 1964a, 1964b, 1966a, 1966b, 1968, Richterová 1978, 1983, 1986, 1991a, 1991b, 1993, 1994a, 1994c a Weiner 1917, 1928, 1929, 1933, 1967.

moc mluví, vypadá jako banalita, aniž jsme se jí přitom zbavili. V žití musí být i něco, čemu nerozumíme, energie, která působí, že píšeme, čteme nebo o něčem přemýšlíme.

Petr Kotyk: Návraty do dětství v tvé tvorbě jsou tak trochu i návratem do dětského světa žitého mýtu.

Sylvie Richterová: Také. Protože vlastně narození a nabývání vědomí je to, co jsme jednou prožili biologicky, ale každé nabývání vědomí je nějakým způsobem narození se. Doufám, že jsem to neřekla moc hermeticky...

Zdeněk Urbánek: Vrátil bych se ještě k jazyku. Mě naopak někdy napadá, že vlastní otcovský jazyk je vězení, protože když chceme zformulovat a vyjádřit některé zkušenosti, tak narážíme do stěn jako v omezené místnosti. Mám zkušenost, že například v korespondenci v angličtině dokáží náraz vyjádřit i to, co bych při překladu z češtiny do angličtiny nebyl dokázal. Jazyk, jakkoliv na jedné straně dává obrovské bohatství v možnosti myšlení i jednání prostřednictvím písma a řeči, na druhé straně omezuje, protože má svoji historii, která ho vytvořila.

Sylvie Richterová: Jistě to tak je, ovšem já jsem otcovským jazykem nemyslela některý z jazyků národních, ale něco, co právě se slovem nesouvisí.

Bohumila Grögerová: Chtělo by se ti nám říci, na čem teď děláš?

Sylvie Richterová: Mohu říci to, že jsem připravovanou knihu nějakým způsobem začala vidět a cítit její rytmus v Římě a myslela jsem si, že tentokrát bude jejím místopisným centrem Řím. Pak jsem ale zjistila, že to nedokážu, pohyb bude kyvadlový, centrem musí být i Praha, takže to bude takový dvoustředný svět.

Petr Kotyk: Sylvie, jak je to s tvým já: autorem – autorkou?

Sylvie Richterová: Autor – autorka. Já si myslím, že je něco podstatného, co už přestává být jednoznačně mužem nebo ženou ve spisovateli (rodu ženského i rodu mužského), a že střed, ze kterého se píše, by měl být v tom podstatném a z něho právě lze vystupovat nebo vstupovat

do různých osudů. V knize bude hodně postav, které budou mým vším, často v první osobě, takže možná bude po této stránce nepřehledná.

Miroslav Červenka: Váš styl je plný paradoxů a kontrastů. Je to i tím, že nevíte, co vlastně z toho vyjde, a zkoušíte, když něco obrátíte naruby, co z toho zajímavého bude?

Sylvie Richterová: Nepíši akademicky, nikdy nejde o formální experiment. Paradoxy jsou většinou momentální poslední stanicí, ke které jsem dojela. Není to to, čemu říkáme hra, ale není to také tak, „jako“ si zkoušet. Nepřevracela bych je jenom tak, aby to bylo zajímavé. Mohla bych říci toto: mnohé z textů, které jsem dnes četla, jsou původně deníkové zápisy. S překvapením jsem zjistila po mnoha letech práce s deníkem, který tedy nebyl typu „Milý deníčku, dneska se mi stalo to a to...“, ale soustavnou životní a literární sebereflexí včetně náběhů na příběhy, poznámek ke knížce, která se píše..., že, aniž si to uvědomuji, kroužím ve velkém časovém rozpětí třeba dvaceti let kolem stejných témat, ke kterým se člověk cyklicky vrací, dokud je nepochopí. Skoro nikdo si, myslím, nevšiml, že „Slabikář otcovského jazyka“ je sestaven právě z takovýchto deníkových zápisů, datovaných ne proto, že by se autor narcisticky zhlížel v dni, kdy zápis napsal, ale právě proto, aby bylo vidět, že ve vědomí si odpovídají i na velkou časovou vzdálenost otázky a odpovědi, nebo jak navazuje na jistá témata. Člověk může používat psaní a deníku, aby poznal, co mu vlastní vědomí skrývá.

Vladimír Merta: Už dvacet osm let sbírám síly, abych napsal svůj první geniální román, a nic se neděje. Ale nicméně ambicí a autorskou namyšleností jsem bezpečně romanopisec, akorát mám ten problém, že nemám tu první stránku.

Sylvie Richterová: Začít psát pro mě byl problém. Začala jsem teprve, když jsem se vzdálila z domova – pro mě vlastně psaní byla tak dramatická a jakoby zakázaná záležitost, že se mi to podařilo jenom v okamžiku, kdy mi nemohl přes rameno nikdo nic přečíst. Navíc nebyla naděje, že by napsané nějaký nakladatel mohl vydat, a říkala jsem si, jako abych si dodala odvalu: „No, však já to zas mohu zahodit, když to nebude dobré.“ Jinak ale musím říci, že já žádný žánr nemám, a myslím, že se předem člověk nemá do žánrů nijakým způsobem vnucovat – má psát a potom napsanému dát tu formu, kterou mu to napovídá. A to je všechno. Protože když si autor řekne: „Musím napsat román!“, tak třeba právě představa románu mu nakonec nedovolí se vyjádřit vůbec. Já mám vždycky napřed spíše než konečný tvar rytmus knížky, která má vzniknout.

Petr Kotyk: Oběžnice pracují v cyklech, v kruzích, jako Sylvie, a tak doufám, že se na kroužení okolo jejích textů zase někdy setkáme.⁶⁰

---

⁶⁰ Richterová 1994b, 2008.

8. 11. Václav Jamek⁶¹: Exil zevnitř. Prosinec 1993.⁶²

*Předneseno na sympóziu PAŘÍŽ – PRAHA. Intelektuálové v Evropě. Francouzský institut 10. prosince 1993.*⁶³

Obávám se, že nebylo nejmoudřejší dát můj příspěvek úplně na konec, protože já tady budu mluvit o něčem, co je vlastně velmi zvláštní, a vlastně je to tedy jinak exil podivný. Když jsem příspěvek nazval „Exil zevnitř“, znamená to také, že se vyhnu nějakému obecnému politickému projevu, ale budu se snažit uchopit určité věci tak, jak jsou ve mně, ale jde také o určitý typ vnitřního exilu, protože já jsem nikdy fyzicky v exilu samozřejmě nebyl. Žil jsem v Československu od svého návratu po maturitě, kterou jsem složil ve Francii v šedesátém devátém roce, a nikdy jsem se nevystěhoval. Nebyl jsem disidentem v politickém smyslu a samozřejmě, že si kladu otázky, proč jsem nebyl ani v exilu, ani disidentem, protože o obou věcech jsem uvažoval, a odpovědi, které si dneska dávám, jsou různé, podle toho, mám-li chuť být k sobě milosrdný, nebo nemilosrdný. To nejelementárnější, co lze říct, je snad to, že ve dvaceti letech, kdy jsem se před touto otázkou zásadně ocitl, a nikdy intenzivněji než tehdy, ale potom trvale, mně odpor proti něčemu tak drtivému možná připadal jako boj možná příliš nerovný, a že bylo pro mě možná důležitější napřed zpevnit svou vlastní obranu, svou vlastní osobu, než prostě vstupovat do toho boje nepevný. Na rozdíl od Věry Linhartové, která tady obhajovala nomádismus, je pravděpodobné, že já asi takové kočovné založení nemám, ale prosím vás, netleskejte mi kvůli tomu, já bych býval rád do exilu možná odešel, ale prostě se stalo, že jsem neodešel. A je to možná tím, že mně připadalo i v této zemi, že jsem dostatečně zbaven zázemí, protože vždycky jsem měl pocit, že jsem byl vyhnán z dětství a že si svoje postavení v životě musím napřed zpevnit sám. Druhá věc je asi ta, že mi připadalo, že i v této zemi jsem dostatečně cizí a dostatečně okrajový, než abych si musel tuto zkušenost vykonávat někde jinde.

---

⁶¹ Václav Jamek. Narodil se 27. 11. 1949 v Kladně. Básník, esejista, diplomat a překladatel z francouzštiny.

⁶² Jamek, Václav (1992): Vystoupení Václava Jamka na konferenci Paříž–Praha. Francouzský institut ve Štěpánské 15, Praha, 10. 12. 1993. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 46/93.

⁶³ Při zpracování přepisu přednášky pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Hauptbahnhof 1994, 1995 a Jamek 1992, 2003.

Takže pokud exil, tak je to exil vnitřní. Exil vnitřní, jak víme, spočívá v tom, že zásadně a vytrvale s určitou tvrdostí odmítáme přistoupit na okolní společenskou skutečnost. Pro mě tou skutečností v 70. letech byla zkušenost hanby a neustálého pobouření a styděl jsem se jak sám za sebe, tak za tento národ, musím říci, protože mi připadalo, že se položil Rusům k nohám způsobem, kterým nemusel, a že jsme si sami dlouhá léta pohoršovali vlastní nedůstojností, kterou po nás nikdo nechtěl, nepřítomností hrdosti. A to pro mne bylo velmi nepřijatelné a myslím, rozhodl jsem se sám pro sebe tomu čelit tak, že některé věci prostě nebudu dělat – když se ta moje vzpoura neprojevila pozitivně nějakým otevřeným aktem, musela se tedy projevit určitým způsobem negativním, tzn. rozhodl jsem se dobrovolně, že nebudu mít kariéru v tom, co nabízela společnost jako kariéru v intelektuální sféře, protože pro mě to intelektuální sféra nebyla, že tudíž nebudu publikovat, a rozhodl jsem se tedy pro tento život marginální. V tom, pochopitelně, protože jsem žil v této zemi, a velké nebezpečí takového postoje, dokonce i postoje otevřeného odporu, je určitá uzavřenost, určité udušení, atrofie, zakrnění, v tom jsem se rozhodl přeci jenom přijímat takové podněty, kterými bych nebyl dostatečně znectěn, takže časem jsem začal brát překlady atd. Ale vlastně ten vnitřní exil pro mě, a to je to, co bych tady rád vysvětlil, se mohl otevřít do jakéhosi exilu, který byl svým způsobem reálný, aniž jsem tuto zemi opustil, a to právě tím, že jsem v sobě nosil francouzský jazyk. Přišel jsem k tomu jednak náhodou, protože jsem byl vybrán takřka losem, abych studoval francouzštinu na střední škole, a potom ale také tím, že jsem studoval v Dijonu. Snesl se na mě ten šťastný okamžik, který nastal krátce v 60. letech, že jsem mohl využít té štěrbiny, když byly nakrátko obnoveny československé sekce na francouzských lyceích, a tudíž jsem se vrátil a měl jsem k dispozici francouzštinu, což jiní lidé asi k dispozici neměli, nebo je nenapadlo si tímto otevřít určitý přístup. Primárně to bylo určité východisko mimo ten čistý vnitřní exil. Myslím, že za tímto odhodláním vybudovat si určitý vnitřní život ve francouzštině stála potřeba realizovat sám v sobě podmínky nějaké jiné kultury, a to kultury, která by nebyla zmrzačená. A tak se za patnáct, dvacet let postupně ale stalo, že vznikla taková zvláštní bytost, která je zároveň českým spisovatelem a zároveň francouzským spisovatelem, a ještě ke všemu jsem to já. Někdy si říkám, že vlastně v mém případě se nějakým zvláštním obratem osudu nějak naplňuje jinak, a dokonce doslova, ono „já jsem někdo jiný“, protože na rozdíl od mnoha lidí mám ještě jedno „já“, které říká, že... , a je to fakt a pro mě je to skutečnost a někdy obtížné sdělitelno.

Francouzštinu jsem vnímal nejprve jako určitý moment otevření nebo přímo jako přijímání informací, jako přijímání kulturních statků samovzděláváním, jako určitou duchovní výživu, a v tomto ohledu bych nepodceňoval význam knihovny Francouzského institutu v 70.

letech, která tady byla udržena za cenu, pravda, kompromisů někdy dost pobuřujících a i pokořujících pro její návštěvníky, ale přece jenom duchovní obživy bylo v knihovně pořád dost. Pro mě druhým zdrojem byly pražské antikvariáty, protože jsem dvanáct let po maturitě nevycestoval, a tady umírali lidé zpřed války, kteří měli francouzskou kulturu, a ze mě se tak stala pověstná postava, která patnáct let procházela antikvariáty a skupovala, co se dalo, většinou za pět až deset korun. Čili byla tu přímá možnost kultivovat to, co v člověku se kultivovat má. Ale zároveň si myslím, že důležitější pro rozvoj určitého vnitřního života ve francouzštině, protože samozřejmě, pokud se někdo stane francouzským spisovatelem a není rozený Francouz a navíc ani ve Francii nežije, musí to mít vody hlubší, jinak by opravdové literární dílo nebylo možné, byla by možná politická analýza, byla by možná analytická úvaha, ale jenom proto, že člověk odmítá politický režim vnitřně, nemůže ještě vystavět dílo v jiném jazyce. A já si myslím, že pro mě francouzština měla takový význam, mám dojem, že bez francouzštiny by se možná stavba mé psychologické osobnosti byla v té době zhroutila.

Francouzština jako zkušenost bilingvismu mně přinesla určité mentální rozšíření, uvolnění myšlení. A tím svobodu v uvažování a čistě formálního typu, tzn., že u mě došlo k rozvolnění různých kategorií, a myslím si, že toto mentální obohacení bylo důležitým momentem čistě tím, že jsem si uvědomil, co je jazyk, co je jazyková schopnost. Zároveň mně francouzština umožnila i jakési afektivní odblokování, protože jako malý hoch jsem byl v podstatě v tomhle ohledu obehnaný zdmi a zábranami, a francouzský jazyk v tomto případě pro mě byl skutečně způsob, jak místo nějakého schizofrenního blábolení vytvořit kontakt se skutečností, který byl možný možná právě proto, že to tak úplně skutečnost nebyla, že Francie byla daleko a že byla úplně nedostupná a že jsem si francouzsky vlastně blábolil sám pro sebe. Jenomže toto blábolení se potom díky stavu světa mohlo stát také prostředkem vnějšího odporu, protože stalo-li se způsobem, jak dosáhnout určité jednoty sebe samého, byla pro mě francouzština potom také způsobem, jak pro mě i pro druhé prohlásit a potvrdit to, co jsem si myslel o tom, že svět je jeden, tedy že svět potřebuje určitou jednotu. Stala se tedy pro mě určitým jazykem univerzálnosti v okamžiku, kdy jako český spisovatel jsem měl za sebou dost dlouhé dílo, no, dlouhé jako na mladíka, kterým jsem byl, a v životě jsem neviděl žádnou publikaci v té chvíli na obzoru – když takto spisovatel funguje dvanáct let, tak si říkám, tak teď už jsem jediný, kdo věří, že já za něco stojím, a vlastně to, co dělám, je bláznovství. Ale to by ještě nebylo tak špatné, ale důsledky toho jsou dost katastrofální, protože člověk má pokušení svěsit ruce, přestat psát, odmlčet se, nebo má dojem, že na všechno má dvě stě let před sebou a že vlastně nemusí ani tak pořádně pracovat, že se ani nemusí příliš snažit, aby to, co mělo být napsáno, bylo napsáno dobře. Proto se francouzština stala prostředkem jakési

mojí vnitřní výzvy. Prostě mezi mlčením a mezi jiným jsem si vybral určitý úkol, který mi připadal těžký a téměř nenaplnitelný, a bylo to určité riziko, a vlastně to, že to vyšlo, je pro mě momentálně samozřejmě velké štěstí. Získal jsem tím zvláštní dvojexistenci, která dnes, když ty vnější okolnosti pominuly, je pro mě velmi zvláštní, velmi obtížná někdy, protože nevím teď vždy dost dobře, jak se s touto podvojností vyrovnat, i když jsem odhodlán si ji uchovat a nějak s ní zacházet a působit jak mezi Čechy, tak mezi Francouzi – ostatně poznámky k tomuto příspěvku jsem si napsal francouzsky, tady jsem na vás mluvil česky. (...) Děkuji.⁶⁴

---

⁶⁴ Jamek 2007, 2008.

8. 12. Daniela Hodrová⁶⁵: Bytosti a příběhy se rodí psaním rukou. Říjen 1994.⁶⁶

*Do jaké míry si myslíte, že se iniciační linie románů v postmoderní literatuře láme, pozměňuje?*⁶⁷

Iniciační román má dvě linie, charakteristické pro 20. století vůbec. Na jedné straně je iniciace zpochybňována až parodována, ale hlavně se v dílech nenaplnuje, proces zůstává neukončený, asi tak, jak to předznamenaly romány Kafkovy. Na druhé straně ke konci tisíciletí vznikají díla, která by chtěla dospět k „původní“ iniciaci, zasvěcení do duchovního poznání bez zesměšňování, zpochybňování.

Mohla byste charakterizovat hlavní znaky, očekávání spojená s koncem druhého tisíciletí?

Vyhraňují se rysy, které bývají s koncem tisíciletí spjaty, tj. očekávání nového počátku, vnímá se rozpad existujících struktur, což ústí v zpochybnění racionálního konceptu poznání, ve společnosti přibývá iracionálních jevů apod., s tím souvisí očekávání nějakého království, sekty se množí. Na druhé straně se někteří jedinci snaží jít cestou duchovního poznání nezávisle na sektách a dogmatech.

U textů Michala Ajvaze jsem měla místy dojem bytostné blízkosti, zejména pokud se týče líčení prostorů a vnímání dvojitosti města. Skoro se mi zdá, že i tento způsob vnímání je čímsi charakteristický právě pro konec našeho tisíciletí a Prahu.

Jiří Kratochvíl má v posledních románech postavy, které jsou jistým způsobem identické s postavami příběhů Jáchyma Topola. Myslíte, že tady rezonuje cosi, co je dnes například v holistickém duchu nazýváno „morfickou rezonancí informačního pole“, cosi, co vnímaví lidé zachycují, a že tato vnímavost má cosi společného s iniciací?

---

⁶⁵ Daniela Hodrová. Narodila se 5. 7. 1946 v Praze. Spisovatelka a literární teoretička, překladatelka.

⁶⁶ Hodrová, Daniela (1994): Problémy výzkumu tématu v literatuře. Beseda v Ústavu české literatury, Praha, 17. 10. 1994. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Audiozáznam, přírůstkové číslo 40/94.

⁶⁷ Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Hodrová 1991a, 1991b, 1991c, 1992, 2003, 2006, 2007, 2010.

Dnes jsou opravdu jedinci, kteří mají podobné zvýšené vnímání, které je předpokladem toho, aby se člověk začal dívat na svět jinýma očima. Jednou složkou psaní je intuice a až rodová predestinace a druhou je literární zkušenost. K určitým jedincům přicházejí určité zprávy o tomto světě a oni je pak nějakým způsobem tlumočí ve svém prostředí. Já to vnímám tak, že k člověku To prostě přichází. Dnes se mluví o morfických polích, Břetislav Kafka mluví o protonaci, dá se také mluvit o auře v tom smyslu, že informační pole obalu Země v sobě nese všechny informace. Ty se pak dostávají k vnímavým lidem. Akt psaní je intuitivní, nějak samo se to tvoří a člověk to jenom nějakým způsobem zprostředkovává a přitom posílí určité rysy opakováním motivů, hláskových, slovních atd. V „Kuklách“ bylo mým záměrem se slovy čarovat, záměrně jsem zvolila až takový zaříkávací styl, takže i ta slova jakoby bloudila.

Pro zasvěcení je typické, že těží ze všelijakých nauk a systémů. Synkretismus je iniciací vlastní. Existují romány, které popisují nějakou „čistou iniciací“ na základě určité nauky, např. východní, ale mnohem typičtější iniciací je „směs“. V té je obsaženo i předchozí hledání, jak autor a pak i postava, zasvěcovaný adept, sám bloudí v množství všelijakých poznatků z nejrůznějších systémů a dochází nebo nedochází k nějakému zasvěcení. V „Perunově dni“ bloudí bytosti, které se stávají obětmi nejrůznějších pseudonauk a sekt, které jsou opravdu prokletím dneška, protože bytosti, které si nejsou příliš jisté samy sebou a svou cestou, jsou pak snadnou obětí sekt, které je již nepustí. Hledání je zavedlo do slepé uličky.

Slepá ulička je také cestou vývoje.

Je, ale někdo se stane její obětí, což tvoří širší pozadí doby, kdy existují jednak církve a sekty, nejrůznější učení a systémy, a pak jsou ještě jedinci, kteří se vyvíjejí nezávisle na všech systémech. Většina hledajících zavádí o nějakou sektu. Slabší v ní zůstanou, pohltní je dogmatismus. Uzavřenost veškerému jinému, dalšímu poznání je prokletím života sektářů.

Místa dějů vašich románů bývají spjata s vaším životem.

Ano, ale ne úplně, např. školu v Perunově ulici znám, ale k svému údivu jsem zjistila, že má mnohem méně pater, než jsem myslela. Nikdy jsem si do ní netroufla vejít, takže nevím, jestli se skutečně jde do tělocvičny vlevo nebo vpravo. Bojím se tam vejít, místa vnímám spíše citem. Sama jsem chodila do školy na Čapajevově náměstí, ale protože Perunova ulice je blíže mému stávajícímu bydlišti, děj jsem umístila tam. Navíc název Perunova je velmi zvláštní, v Praze nenajdete druhou ulici, která by se jmenovala podle boha, navíc pohanského.

Jména vůbec vás fascinují.

Strašně důležité je, jak se postavy jmenují. Už jménem předurčujeme další existenci postavy, jméno předurčuje všechno už i u člověka. U postav je tato osudovost evidentní a pro mě začíná chvílí, kdy dám postavě jméno, od kterého se příběh už sám dál odvíjí. Někdy dávám postavám jména skutečných lidí, vymyslím k nim příběhy. Nevím, jestli mi to nemají za zlé, není to tak docela jednoduchá věc. Používám jména svých bývalých spolužáků a hledám k nim příběh. Ozvala se mi čtenářka, spolužačka, která si myslela, že příběh Alice Davidovičové je příběhem Alice Davidovičové, se kterou jsme chodily do třídy. Davidovičová samozřejmě byla mou spolužačkou, ale nikoli tou bytostí, o které píší. Skutečná bytost příběhu, o které píší, měla jiné jméno, které bohužel neznám. Příběh se odvíjí od skutečné historie okna mého dětského pokoje našeho tehdejšího bytu proti Olšanskému hřbitovu, z kterého skočila židovská dívka. Neznámé jsem dala jméno spolužačky a tím provedla věc, která není úplně čistá. Zároveň ale jména mých spolužáků pro mne mají uhrančivou moc, jména vůbec v dětství vnímáme ostřeji, jsou pro nás důležitější než v dospělosti, takže dávám-li postavám jména spolužáků, má to své důvody. A pak jsou jména „tabu“, kdy se třeba pořád blížím ke jménu své první lásky, variuji ho v různých románech, ale nikdy ho naplno nevyslovím, je to bytost jménem Pavel. Člověk by možná neměl psát, k čemuž je hrozně těžké se rozhodnout, protože psaní je způsob existence, trýzeň i slast. V „Thétě“ se ale naopak pohybuji na rozhraní románu-dokumentu, tam opravdu jména přiléhají ke svým nositelům, a když popisuji smrt svého otce, snad jen dva detaily jsou smyšlené. „Théta“ je antiiluzivním gestem – píšu román o románu, ale ve skutečnosti je tam té skutečnosti nejvíc. Nelze úplně říci, že antiiluzivní nebo sebereflexivní romány jsou vyloženě fiktivní, protože ony tím, že zdůrazňují svoji fiktivnost, mohou naopak budovat skutečnost skutečnější tím, že člověk opravdu popisuje svou trýzeň při psaní nebo prostě svůj život.

Se jmény dětského světa spojujeme určité kvality, výrazy, nápovědi. Není to tím, že když jsme byli dětmi, prožili jsme v podstatě určité modelové situace, které se nám v životě neustále vracejí? V dětství jsme si vytvořili vztahy ke světu a lidem, které nás i nadále podvědomě ovlivňují.

V dětství prožíváme mnoho věcí v čistší, archetypální podobě, určité modely situací, které se z pozdějším věku zastírou, upadnou v „zapomnění“. Mám pocit, že proto se k tomu pořád

vracím. Dětství je pro mne šíleně důležité, tam člověk jakoby hledá kořeny věcí. Bezprostředněji chápe a vnímá svět v jeho svinuté celistvosti. I prostor má pro nás jako pro děti úplně jinou hodnotu, dvůr byl pro mě Svět. Mohl by dospělý člověk mít k nějakému omezenému prostoru tak silný vztah jako v dětství? V dětství jsou tyto archetypy velmi čisté, dvůr byl dějištěm doslova rituálních her. V dětství se děje cosi, co se potom už nikdy nemůže opakovat. Evropská civilizace pokládá dětství za cosi nedokonalého, primitivní stádium vývoje člověka, a přitom je vnímavost dítěte po všech stránkách větší než vnímavost dospělého člověka, zasutá návyky a systémy chování, jednání a prožívání, do kterých je dospívající nucen společností.

Příběh tedy odvíjíte od jmen, pojmenujete postavy-bytosti, píšete a bytosti již žijí svým životem...

Tak to cítím. V určité fázi, kdy už je příběh hodně rozepsán, do života těch bytostí určitý systémový přístup vstupuje, protože si začnu uvědomovat, jaké motivy se mi začínají opakovat, podstatné pak dotahuji dál, ale do určité chvíle života bytostí nechávám příběhu naprosto volný průběh. Na začátku mého psaní je spíš nějaký pocit než velmi obecně formulované téma. Sama vždycky čekám, co z psaní začne vznikat. Pro mě pořád ještě je román přírodním útvarem, ať už krystalem nebo rostlinou, nechávám mu vůli. Něco se časem ukáže být nosné. U prvního románu jsem prostě napsala první větu a z ní se začalo cosi odvíjet. Tehdy ještě žila moje babička, studnice rodinných příběhů, první román ještě nevznikal jenom v textu. Ale tak ovšem nevznikaly ani ty další.

Není stav dětství naopak tím dokonalým, co musíme ztratit, abychom to pak znovu hledali?

Život je takový oblouk, kterým lze v jiné fázi na jiné úrovni dospět znovu k něčemu podstatnému, v dětství již jednou zhlédnutému.

Psala jste poezii?

Prošla jsem celou historií literatury, od eposu přes antickou předeheru ke všemu, co se v literatuře odehrálo. Jako by jedinec musel projít celé dějiny literatury – od třinácti do sedmnácti poezie, pak přes povídky k teoretickému období „Románu zasvěcení“ a potom teprve v třiatřiceti jsem začala psát román.

Myslíte, že psaní románů má s „Kristovými léty“ něco společného?

Možná s určitou zralostí, román má oproti básni tu zvláštnost, že skutečně trochu modeluje svět, což lze těžko bez určité zkušenosti, vztahu k prostoru a času psát v osmnácti. Šolochovův „Tichý Don“ napsaný v osmnácti je případ výjimečný, dodnes literární vědou zpochybňovaný, velmi zvláštní výjimka. Romány se začínají psát kolem třicítky.

Kdy jste narazila na dílo Gustava Meyrinka?

Asi až když jsem psala na fakultě „Román zasvěcení“. Studovala jsem francouzštinu a srovnávací literaturu a v souvislosti s přednáškami Karla Krejčího o romantismu jsem se víc věnovala literatuře přelomu století a tehdy zrovna vyšel Meyrinkův „Golem“. Impuls k zájmu o iniciaci přišel při přednáškách Karla Krejčího o romantismu, kdy mluvil o „německých romantických románech o zasvěceních“ a myslel tím Novalisův „Modrý květ“ a „Viléma Meistera“. Dál pak už se jimi nezabýval, ale mě to tehdy oslovilo, protože jsem předtím procházela etapou naprosto exaktního přístupu k literatuře. Začínala jsem kdysi v „Orientaci“ naprosto šílenými studiemi, aplikovala jsem deskriptivní geometrii na styl Věry Linhartové a teorii množin na styl Ladislava Fukse. Zajímavý právě byl můj skok od pokusu „exaktně“ uchopit literární díla k „Románu zasvěcení“ založenému cele na intuici, metafyzickém poznání atd. Ale po „Románu zasvěcení“ jsem jakoby šla zpátky k „systémům“, k abstrakci, k hledání románu, aby po čase zase nastalo období pozvolného ústupu od „exaktního“, či spíše pseudoexaktního, k intuitivnímu a duchovnímu přístupu k literatuře.

Mělo studium esoterické literatury vliv na váš pohled na svět?

Určitě. Před lety jsem si to ještě neuvědomila, protože jsem esoterično pokládala za svého druhu ryzí teorii, která jakoby nepřesahuje právě tu teorii. Ale po necelé dvacetileté pauze se k iniciaci blížím na poněkud jiné úrovni a hermetické systémy dnes vnímám spíše v rovině praxe než teorie a vidím, že symboly, a to všechny, mají mnohem složitější a hlubší smysl, než jsem si kdysi myslela, a že jimi lze ovlivňovat realitu.

Adepti hermetických věd se již od starověku snaží prostřednictvím systémů iniciací i symbolů napojit na zdroj „pravého poznání“, splynout s ním. Máte někdy pocit intuitivního napojení na něco, řekněme, podobného, na „informační pole“?

Při psaní vysloveně ne, ale zpětně jsem si často inspiraci vykládala tak, že to je cosi, co je člověku odněkud dáváno. A i přesně poznám, kdy mi to dáváno není, psaní mi nejde. Naladění „na příjem“ u mne nastane, když si sednu a napíši první větu, a buď to jde, nebo ne.

Píšete na počítači?

Ne, rukou, protože pro mě ta magie psaní je v psaní rukou. V další fázi je počítač ohromně důležitý – čím jsem starší, tím víc opravuji, ale první verzi psát na počítači by pro mne bylo jako dopustit se hříchu. Mám pocit, že bytosti a příběhy se rodí psaním rukou.⁶⁸

---

⁶⁸ Hodrová 2007a, 2008.

8. 13. Michal Ajvaz⁶⁹: Mým pohybem je kroužení na místě. Květen 1995.⁷⁰

V jedné básni píšete: „Někdy se, náhodou, setkáme: my, co jsme žili na syrakúském dvoře jako filozofové, hvězdáři a architekti.“ Věříte na reinkarnaci?⁷¹

Ani nevěřím, ani nevylučuji. Není tím hlavním, co by mě zajímalo. Náznaky reinkarnace objevující se v textu jsou jen literární figurou, která má odkazovat k tajemství.

Když jsem četl vaše prózy, vzpomněl jsem si na haličského prozaika Bruno Schulze, kterému je umění prudkou regenerací prvotních mýtů. Připadá mi, že vy „Druhým městem“ mýtus vytváříte.

Pro mě to mytické, řekněme archetypální, je důležité.

Často v básních píšete: „když jsem byl rádcem nepálského prince“, „je slyšet šumění Indu“, „velká zlatá socha sedícího Buddha“. Asie, Východ vás přitahuje?

Buddhismus je mi blízký, ale Východ, Asie, je v mých knížkách spíše obrazem pro mě něčeho tajemného, labyrintu, než nějakým učením, které bych vyznával. Hölderlin to tak také často má, pro něj Dunaj plyne k Asii. Neurčitý archetyp tajemna, co je vedle nás a s kterým jsme spojeni tajemnými svazky. Hledám mytičnost, která je přímo v člověku, kterou nese každý člověk v sobě. Je mi blízký surrealismus, od kterého se ale liším tím, že mně vůbec nic neříká psychický automatismus, lineární, rychlé spění kupředu a odchytávání vynořujících se obrazů. Mým pohybem je kroužení na místě a zachytávání mytických struktur, struktur mého osobního mýtu, který se ale hlubinně dotýká všech lidí.

---

⁶⁹ Michal Ajvaz. Narodil se 30. 10. 1949 v Praze. Básník, prozaik, literárněvědné a filozofické eseje, překlady z němčiny.

⁷⁰ Ajvaz, Michal (1995): Michal Ajvaz, Druhé město. Autorské čtení a beseda v PEN klubu Praha, 30. 5. 1995. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 45/95.

⁷¹ Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Ajvaz 1989, 1991, 1993, 1997.

„Druhé město má své okraje, kde přechází do jiného prostoru... žádný poslední střed neexistuje, za maskami se neskrývá žádná tvář, není žádné první slovo v tiché poště, není žádný originál překladu... je nekonečný řetěz měst, kruh bez počátku a konce, kterým se lhostejně přelévá měnící se vlna zákonů... Všechna města jsou si navzájem středem a okrajem, počátkem a koncem, mateřským městem a kolonií.“ Skoro jako byste psal o teorii vesmíru.

Nevyznám se moc v astronomii a fyzice, ale někteří kritici brali tento úryvek textu, jelikož byl ke konci, jako poselství celé knihy, ale já to tak nemyslel. V jednotlivých kapitolách různí lidé vyslovují různé teorie „Druhého města“, jež postihují a zároveň zpochybňují nějaký jeho aspekt. K formulacím o překladech bez originálu by se daly najít analogie ve francouzském poststrukturalismu, kde jsou teorie mně velmi blízké. Citovaný úryvek je jedním aspektem nazírání, není sumou.

Několikrát se vám v díle objevuje Lao-c'.

Lao-c' mě velmi zajímá, jeho Cesta. Ptal jste se mě na reinkarnaci – jeho právě takové otázky nezajímají, jde jen o to, že na Cestě se má jít vždycky otevřeně, a to stačí. Lao-c' byl právě člověk okrajů, ukazoval, že je třeba neztotožňovat se s žádným hotovým systémem, že je třeba být na cestě a setkávat se s tím tajemným, z čeho se systémy vynořují.

Vystudoval jste českou literaturu a estetiku na Karlově univerzitě a pak jste pracoval jako čerpač, jezdil v maringotce po Čechách a měřil spodní vody. Považujete se za člověka okrajů?

Ne přímo... prostě mě víc bavilo být čerpač, nebyla to žádná manifestace. Periférie je vždycky určitým způsobem duševní postoj. Jsou mi blízké básně Jana Hanče, Hrabalovy rané texty a i Ladislav Klíma patří k periférii, k té víc posunuté k vesnici – bydlel třeba v Modřanech a díval se z hospody na Prahu. Hospody a kavárny jsou magická místa, člověk nikoho nezná a vnímá druhé jen jako fragmenty tváří, rukou nebo vyprávění, fragmenty vytržené ze souvislostí, které vůbec nevnímáme, daleko větší část člověka zůstane tajemstvím, už nikdy se neuvidíme, ale cosi zavanulo a skrze druhého jsme nahlédli do hlubin.

O románech Daniely Hodrové, s níž býváte často jmenován jedním dechem, se mluví jako o iniciačních románech.

Vše, co se vztahuje k archetypu a mýtu, má co dělat s iniciací. K zájmu o archetypy a mýty mě přivedly osobní problémy a existenciální otázky a ne studium božstev a mýtů. Můj vztah k archetypům byl vyvolán snahou dobrat se toho, čím vlastně jsem. Když se „mechanismus“ porouchá, tak se člověk nějak samočinně začne zabývat archetypy. Právě nejistota ústí v hledání osobního mýtu. Mýtus je v každém člověku, je to určitá jednota, která přesahuje i mimo myšlenky a projevuje se třeba v tom, jak člověk chodí, jedná, mluví, jednota, jež se dá odpozorovat – mýtus je otázkou vidění daleko spíš než hledání v nějakých hlubinách podvědomí. Mýtus v tomto smyslu je jednotným stylem, který se projevuje v různých formách, a je opravdu otázkou schopností jednotu těchto projevů vidět.

Vypravěč „Druhého města“ prochází labyrintem Prahy a přichází vždy na místa, kde se něco děje, kde jsou zanechány vzkazy, prostě na ta „pravá“ místa.

Všechna místa jsou pravá. Znovuzrozením nebo iniciací, o kterých jsme mluvili, je okamžik, kdy si člověk určitým způsobem přehodí vnímání. A pak jsou opravdu všechna místa pravá a vhodná k hledání, ale člověk nenajde nic, pokud není opravdu otevřený tajemství.

Ve vašich prózách je znepokojivé množství tygrů, lasiček, rejnoků, žraloků a mořské havěti, kterou necháváte vynořovat se v nejrůznějších místech Starého a Židovského Města, Malé Strany, v bytech, na věžích i v podzemí.

Tygr souvisí s motivem Asie, představuje nebezpečný aspekt toho tajemného. Také mořská zvířata patří ke světu, který je velice autonomní a žije v podstatě mimo naši logiku, naše zvyky a mravnost, my jsme zvyklí svět zužovat na to, v čem žijeme, ale tenhle svět nám ve chvíli, kdy se s ním setkáme, připomíná, že je tu ještě něco úplně jiného. Temné hlubiny moře souvisí s tímto tajemstvím.

Dargúze, mytickou bytost vašeho románu, necháváte na konci před sebou mihnou jakoby postavu odcházejícího Krista.

Dargúz má především vztah k mýtům o umírajícím a znovuzrozuujícím se božstvu. Je tu i určitá zvuková podobnost se jménem boha Tammuze. Tenhle motiv opět souvisí se vztahem světa tajemství a běžné logiky, centra a okraje, neproblematického řádu a něčeho, co přichází

z hlubin mořského světa, temnot džungle, Asie atd. Mýtus o umírajícím a znovuzrozdávajícím se božstvu se stává výrazem určitého životního procesu, kdy nejprve člověk přikládá v životě smysl nějakému neproblematickému řádu, a pokládá ho za jediný možný, a když se pak setkává s tím „druhým“ světem, tak jednou třeba tento řád nevydrží nápor a rozpadne se, protože si člověk uvědomí, že existuje i něco jiného, náš každodenní svět z tohoto zážitku zahyne, ale zároveň se obrozuje, nachází svoje hlubší prameny. Komplex znovubrozování souvisí zároveň s problematikou střed a okraj, zapomenutý originál atd. – ale tohle si člověk uvědomí až tehdy, kdy je kniha napsaná. Mluvili jsme o iniciačním románu – iniciace je v podstatě znovuzrození a podstatnou funkcí literatury je, že by k znovuzrození v tomto smyslu, jak jsme o něm mluvili, mohla vést.⁷²

---

⁷² Ajvaz 1995, 2008.

8. 14. Emil Juliš⁷³: Iracionalitou napájený artefakt. Říjen 1995.⁷⁴

*Začal jste psát v Kristově věku. Říkáte, že „poezie je jako Bůh – přijde a odejde, kdy se jí zlíbí“. Co jste dělal před tím, než k vám poezie přišla?*⁷⁵

Narodil jsem se a do svých jedenácti let žil v Praze. Dokonce jsem se v té době dostal již ke kumštu – otcův přítel sbíral obrazy, hrávali jsme divadlo.

Kristova léta – psát jsem začal v třiatřiceti, ale co mě k psaní přivedlo, nemohu říci. Nejspíš šlo o důsledek nějakého vnějšího popudu, který iniciuje uvnitř člověka určité reakce. V mém případě šlo hlavně o setkání s lounským knihovníkem Jaroslavem Janíkem, který mně již v dětské knihovně podstrčil knihu, která nebyla zrovna pro děti, a důsledky tohoto otřesu se naplno projevily v třiatřiceti letech. Jako každý pubescent jsem psal smutné básničky plné dojímavých západů slunce a kvákání žab na rybníku. K opravdu odpovědné poezii mě postrčilo seznámení s básníkem Jiřím Kolářem v šestapadesátém roce. Oslovila mě Kolářova básnická morálka, básnický étos, odpovědnost, práce na sobě samém a vytváření vědomého světa, svého vlastního nezaměnitelného světa, který si básník sám musí vytvořit uvnitř universa. Básník je spojený se světem tisíci kanály a záleží na tom, které z nich nabydou převahu a stanou se určující pro jeho vidění, nehledě k tomu, že básníkovu vidění světa se neustále proměňuje, protože člověku na cestě se neustále mění obzor. Je determinován i smrtí, ví, že zemře, a i k tomu musí zaujmout postoj. Ale to podstatné, co básník jakéhokoliv směru musí dosáhnout, je básnická svoboda, svoboda vyjádření, která činí poezii všelidskou. Změny politických a hospodářských systémů pak nehrají v životě básníka žádnou roli, protože vnitřně svoboden je nad vším. S probíhajícími událostmi, se světem denností, sice spojnice má, ale ty jsou takového rázu, že nemohou jeho práci, jeho vlastní básnické vidění světa, ovlivnit.

---

⁷³ Emil Juliš. Narodil se 21. 10. 1920 v Praze, zemřel 25. 12. 2006. Redaktor časopisu Dialog, beletrista, básník a výtvarník.

⁷⁴ Juliš, Emil (1995): Emil Juliš o svém životě a díle hovoří s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě autora v Lounech, 12. 10. 1995. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 27/95.

⁷⁵ Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Juliš 1965, 1966, 1967, 1969a, 1969b, 1987, 1988, 1989, 1990, 1992a, 1992b, 1993, 2007.

Básník dílem vytváří samostatný, svébytný, iracionalitou napájený artefakt, svébytný básnický svět.

V roce 1961 jste odešel do severních Čech.

Do Mostu, do oceláren. Most, staré město s okolní krajinou, pro mě ožívalo „černou poezií“. Poeticky na mě působil jak provoz ocelárny, tak život v starobylém sudetském městě. Jenže rány civilizace neustále dopadající na tento kraj, nadprodukce chemických a uhelných zplodin, emisí obsahujících těžké kovy, postupující těžba, nové a nové obří doly dusily lesy na horách a jizvy pomalu se rozlézající krajinou měnily její charakter, až ztratila svoji černou poezii, a i když jistou novou poezií našla, už to byla spíš poezie negace.

Když jsem přešel později do Ústí nad Labem a stal se koncem 60. let redaktorem měsíčníku „Dialog“, tak jsem začal dělat poezii takzvaně experimentální. Našel jsem si způsob dost odlišný od ostatních experimentátorů – zachovával jsem význam slov a experiment se týkal nejen stránky formální, ale i stránky významové, tzn. experiment se týkal celé struktury básně a nikoli jenom její formální stránky, což byla taková moje specialita. Vedle toho jsem dál dělal normální, tzn. tradiční intuitivní poezii, ale když potom přišel rok 1969, 1970, tak jsem s experimentální poezií přestal – experimentování je také hra a hrát už se mi nechtělo, nemohl jsem, byl jsem společensky dotčen, puzení k experimentu zmizelo. Od sedmdesátých let proto pěstuji poezii víceméně tradičnějšího typu, ovšem přizpůsobuji a modifikuji si ji tak, abych mohl prostřednictvím básně hledat hlubší životní smysl, nejen formální hru.

Normalizace zasáhla do mého života, přestal jsem být redaktorem, vydaná kniha „Nová země“ šla v roce 1970 do stoupy.

O experimentální poezii 50. a 60. let se někdy hovoří jako o tzv. druhé avantgardě.

Experimentální poezie je, řekl bych, stylovou změnou. Stylové změny se v umění vynořují někdy v delším, jindy v kratším časovém sledu, např. baroko, rokoko, romantismus, dekadence atd. Experiment je reakcí na předešlou poezii vůbec, ať poezii 20. a 30. let či přelomu 19. a 20. století, reakcí na poezii založenou především na slovu, na slovním významu. Mnoho lidí z různých koutů světa v té době nezávisle na sobě vycítilo, že se slovo vyčerpalo, stalo se pouhou náhražkou významů, které původně přinášelo, a že vyprázdněné slovo je zneužitelné, zejména ideologicky. Rozmach experimentální poezie současně souvisí s

celosvětovým nárůstem racionality – důsledkem vědeckého pokroku. Předcházející umělecké směry, např. surrealismus, byly naopak založeny na intuici, psychickém automatismu atd., a poezie „experimentální“, „evidentní“, „nová poezie“, staví na racionálních prvcích právě v reakci na předcházející prvky intuitivní. Skoro bych řekl, že je to i reakce na dobovou politickou poezii přikrášlováním deformující skutečnost a zneužívající slova. Racionální poezie na významu již netrvá, pro ni již není rozhodující význam, ale to, co s tím jazykem dělá – není již rozhodující „co“, ale rozhodující je „jak“. A „jak“ se stalo zajímavým ve stejné době prakticky všude na světě, což svědčí o jediném – poezie, slovo se vyčerpalo na celém světě, v Jižní Americe, Evropě, Japonsku, všude se pojednou začalo experimentovat, pracovalo se s fragmenty slov. Byla to taková racionální hra – jestliže báseň doby předcházející vypovídala o určitém životním pocitu, situaci, vyprávěla příběh apod., tak v experimentu už to nebyl příběh vyprávěný tak, jak ho vyprávěl kdysi nějaký bard, ale příběh dělaný přímo v materiálu, tzn. přímo v písmu, a to nejrůznějšími prostředky. A o těch se nechci dále šířit.

V sedmdesátých letech jste, co se týče formy i obsahu, změnil poetiku.

V sedmdesátých letech k určité změně poetiky u mě došlo. Do té doby, do začátku šedesátých let, jsem do své poezie vstřebával poezii „experimentální“, název experimentální nemám moc rád, zavání chladem vědeckosti a odtaziťostí, kdežto u mě smysl vždycky hraje určitou roli, a pokud je experiment obsažen v mé básni, tak byl vybudován na obsahu, tzn. že experiment se týkal nejenom formy, ale i obsahu. V sedmdesátých letech, kromě vzpomenuté nechuti hrát si, jsem poznal, že experiment, pouze racionální hra, se nadále už nedá provozovat. Hra je součástí umění a já, aniž bych experiment opouštěl, jsem pokračoval dál ve směru prohloubení smyslu díla prostřednictvím intuice a snažil jsem se do básně vtělit své nejniternejší myšlení. Často jsem se dostal, právě při práci se smyslem a hlavně v práci na sobě, do blízkosti jevů divných. Poznáváním sebe jsem dospěl od experimentu k hluboko zasutým významům.

Další knížka po dlouhé vnucené odmlce vám vyšla až v roce 1987 v Mnichově v edici Poezie mimo domov.

Mezitím jsem ještě vydal řadu knih v samizdatu, jednu z prvních „Caput Mortuum“ již v roce 1975 v Petlici, další vydali moji přátelé, např. v roce 1981 „Trojknihu“, trilogii k mým

šedesátinám. Přispíval jsem do sborníků Ludvíka Kundery, měsíčníků sestavených z básní a grafik vycházejících v třiceti kusech, kdy každý z třiceti účastníků dostal po autorském výtisku. Časem se estébákům tato apolitická činnost jevila velice nebezpečnou a znemožnila ji.

V té době vznikl i váš básnický cyklus „Zóna“.

Básně z cyklu „Zóna“, v kterých „vyrůstají přesličky z paneláků“, jak řekl jeden můj přítel, vznikaly v zakázaném pásmu likvidované části starého Mostu námi zvané Zóna. Často jsem v ní pobýval sám dlouho do noci, pozoroval nejružnější světelné a atmosférické jevy, naslouchal zvukům doléhajícím z dálky do oázy klidu, v které jsem setrval plný obav o osud lidstva. Všechny zrzavé a bezjehličnaté věci, zplodiny táhnoucí se prašnou a suchou travou a mihotající se plameny chemiček z mostecké krajiny zplodily inferno a já jsem paradoxně mezi těmi troskami trávil chvíle svobody. Chvíle klidu, který jsem v holém, bezpohlavním sídlišti, v kontejneru na duše, kde jsem bydlel, neměl. Starý Most jsem miloval, přestože jsem zpočátku nesnášel jeho sudetský přídech, atmosféru, která tam zbyla po odsunutých Němcích. Časem jsem si zvykl a bizarnost starého města mě okouzlovala. Do Mostu jsem šel v rámci akce 70 000 z administrativy do výroby. Když jsem o tom mluvil s Jiřím Kolářem, tak řekl: „Vyber si takové místo, kde je nejméně jedna fabrika a dvě národnosti. Tam se právě střetává to lidské, to hluboké.“ A město mě skutečně okouzlo svou černou poezií. Se starým Mostem ale mizela i černá poezie. V novém sterilním Mostě sídliště už nebylo prakticky nic, čeho bych se mohl chytit. Leda si vytvořit svět úplně odpáraný od současnosti, což u mě nejde, já musím mít spojnice s konkrétnem, které zpětně působí na rozvoj imaginativní stránky tvorby. V poezii člověk hledá sám sebe.⁷⁶

---

⁷⁶ Juliš 2006, 2008.

8. 15. Ivan Medek⁷⁷: Malinký peníz na jeden telefonát do nového života. Duben, 2005.⁷⁸

*Vaše dětství bylo šťastné. Platí to i o škole?*⁷⁹

Nejprve chci říci, jak jsem se dostal na svět, což je jednoduchá věc, musím promluvit o rodičích. Táta, Rudolf Medek, byl v první Československé republice generálem a spisovatelem, napsal spousty knih, které v té době četlo hodně lidí. Maminka byla dcerou Antonína Slavička, takže rodina byla poznamenána kumštem od úplného začátku a dávno před tím, než jsem se narodil. Bratr Mikuláš Medek byl svého času známým malířem, zemřel v roce 1974. Chodil jsem do školy v Karlíně, měli jsme do z domova blíž. Ve škole jsme se kamarádili s ne příliš slušnými hochy, jak říkával Karel Pecka. Výhodou bylo, že jsme měli společné kamarády, protože moji spolužáci propadali do třídy bratra. Ředitel byl na nás dosti přísný, měl představu, že bychom se měli stýkat se slušnějšími hochy, než jsme si vybrali, protože s těmi jsme se prali, dělali praky, dobrodružné výpravy a vedli války s nejbližším okresem pražským, Žižkovem. Ředitel jednou napsal tatínkovi dopis: „Pane generále, vaši synové se kamarádí s nejhoršími vyvrheli z celé školy, je to ostuda školy, ostuda vás. Poškozuje to vaše jméno.“ A tak dále. Měli jsme to doma nechat podepsat. Tatínek ráno snídal, dali jsme mu ty ředitelovy papírky, přečetl si je a povídá: „Jak se jmenuje váš ředitel?“ Mně bylo devět, bratrovi osm, odpověděli jsme: „Jmenuje se Lev.“ Tatínek papírky roztrhal a povídá: „Vyřídte mu, že není lev, ale vůl.“ Tak jsme měli z domova okamžitě jasnou představu, jak se má zacházet s ředitelem školy, byla to velká „pedagogická“ radost nás dvou. Tatínek byl původním povoláním učitel.

Jaké jste měl známky ve škole?

---

⁷⁷ Ivan Medek. Narodil se 13. 7. 1925 v Praze, zemřel 6. 1. 2010 v Praze. Český novinář, hudební publicista, teoretik a kritik, dopisovatel Hlasu Ameriky.

⁷⁸ Medek, Ivan (2005): Hlas Ameriky. Přednáška a beseda na Gymnáziu Zikmunda Wintra v Rakovníku, 28. 4. 2005. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 7/2005.

⁷⁹ Při přípravě rozhovoru a jeho zpracování pro tuto práci jsem vycházel zejména ze znalosti pramenů uložených v osobních fondech (viz 11. 2.) a níže uvedené literatury (výběr): Diviš 1994, Jedlička 1966, 1991, Medek 2010 a Opasek 1992.

V tercii jsem dostal jednu jedničku z češtinu, profesor mě dokonce pochválil před celou třídou za kompozici a dodnes jsem na to pyšný. Jinak jsem byl přesvědčen o tom, že jedna z vynikajících známek je dobrá. Když je člověk dobrý, tak je to prostě ideální, průměr se odvíjí od dobrého.

Váš otec na protest proti podpisu Mnichovské dohody vrátil Francii a Velké Británii válečné řády a vyznamenání, které obdržel jako legionář a generál Československé armády. V patnácti letech jste o něho přišel, zůstali jste s bratrem sami s maminkou.

Nakonec jsme s bratrem základní školu nějak dokončili, dostali se na gymnázium, ale to jsme tak nějak nedokončili. Mikuláš odešel na grafickou školu a věnoval se celý život malování, já odešel na konzervatoř věnovat se „takzvaně“ skladbě. Maminka v protektorátu, když viděla, že mám rád hudbu a miluji koncerty a divadlo, se rozhodla, že se hudbě musím věnovat „vážně“, koupila mi za 120 protektorátních korun housle, to je dnes odhadem tak 50 korun. Dovedete si představit, když víte, kolik housle stojí, jaký to byl nástroj. Nevadí, začal jsem se učit hrát. Byl to absolutní nesmysl, v patnácti letech nemůže nikdo začít s tak těžkým nástrojem. Jednoho dne k nám přišel na návštěvu koncertní mistr České filharmonie, vynikající houslista a skvělý pedagog Stanislav Novák, a řekl: „Zahraj!“ Vzal jsem housle a „takzvaně“ hrál. Mistr Novák říkal: „Výš! Níž! Výš! Níž!“ Ale u každého tónu! Nakonec mi housle vzal: „To nemá smysl!“ O tom jsem byl přesvědčený také, že to nemá smysl. Podíval se na piáno, které jsme měli tenkrát půjčené, a povídá: „Vidím, že píšeš. Jdi se učit k profesorovi Jaroslavu Řídkému, když se něco přiučíš, dostaneš se na konzervatoř.“ Později profesor Řídký, když mě posílal z učení do terénu, řekl: „Kdyby ti to komponování nešlo, tak můžeš dirigovat.“ Zděsil jsem se! A dodal: „Ale kdyby ti nešlo ani dirigování, můžeš psát do novin, to svede každý.“ Velice dobře jsem si jeho radu zapamatoval a při první příležitosti, což bylo přesně před šedesáti lety po porážce Němců, jsem začal psát do novin. Dva a půl roku jsem psal všechno možné, především hudební kritiky, pak přišel únor 1948, politická situace se změnila, z psaní o hudbě nebylo nic, mohl jsem se věnovat jen účetním a organizačním věcem, které jsem dělal i před únorem. Ale to je jiná kapitola, nebudu se jí zabývat, jen by mělo být poznamenáno, že od úplného počátku, to znamená od podzimu 1945, jsem se stýkal s okruhem lidí, kteří nebyli zrovna dobře politicky zapsáni. V důsledku toho jsem upadl hned po nástupu vlády komunistů v nemilost. Předtím jsem byl v nemilosti za války jako kluk, jako mladý člověk, u Němců, ale to bylo jiné, z rodinných důvodů, protože táta byl voják a za první světové války v československých legiích bojoval proti Němcům.

Potom začal organizovat boje legií proti bolševikům. S kádrovým posudkem, kde máte napsáno, že jste z rodiny antigermánské a zároveň antibolševické, se špatně žije v určitých politických situacích.

Po srpnu 1968 jste pro změnu patřil k lidem, kteří se nesmířili s okupací ruskou armádou a husákovskou normalizací.

Za dobu pobytu v republice, než jsem emigroval, jsem obdržel jedenáct výpovědí, vždy jsem se z problémů nějak vymotal a vždy to v podstatě dobře dopadlo. Rozhodující výpověď jsem dostal v lednu 1977 po podpisu Charty 77 v Supraphonu, samozřejmě jsem ji odmítl podepsat a bojoval. Skvělá advokátka soud maličko vyhrála, Supraphon musel doplatit nějaké peníze, takže jsem nebyl úplně ztracený. V té době každý člověk musel ze zákona pracovat, aby nebyl obviněn z příživnictví, a tak jsem se přihlásil do práce, která se mi líbila a o které jsem byl přesvědčen, že bych ji mohl dělat pořád. Přihlásil jsem se jako sanitář pro operační sál do nemocnice Na Františku v Praze. Vůbec se mě neptali na žádné kádrové věci, ze začátku, jen jestli vydržím pohled na krev a nemocné lidi, tož jsem řekl ano. Strašně zajímavá práce, protože to byla práce, kterou jsem nikdy nedělal, a když jsem se ji za čtrnáct dní maličko naučil, tak jsem měl pocit, že je to jedno z mála užitečných zaměstnání. A protože mě užitečnost zaměstnání odmalička zajímala, tak jsem tam chtěl jako sanitář zůstat. Bohužel to nešlo, přišel příkaz z městského výboru komunistické strany. Vyhodili mě, s odůvodněním, že bych mohl politicky ovlivňovat pacienty. Namítal jsem, že to by nebyla jednoduchá věc, i kdybych chtěl pacienty ovlivňovat, protože pacienty jsme na operační sál přivázeli z pokoje, kde už dostali základní dávku injekcí, po kterých byli polospící. Kdybych tisíckrát něco kritického řekl, tak to stejně nevnímají. A ze sálu po operaci je odvážím zase těsně po narkóze, kdy o sobě moc nevědí. Mimochodem: jednou jsem přivázel malou, ale na šířku vyvinutou babičku, a na tom pokoji, kde byla řada dalších žen, jí říkám: „Musíte mě vzít kolem krku, jinak vás neunesu.“ Babička se mě chytla, nesl jsem ji na postel, a jedny babičky povídají: „Podívejte se, jak to umí.“ A druhé: „Bodejt' by to neuměl, celý život nedělá nic jiného.“ Z pochvaly jsem měl velikou radost, byl jsem nafoukaný! Netrvalo dlouho a vyhodili mě pod vymyšlenou záminkou ovlivňování. Skutečným důvodem bylo, že jsem šel, o volném dni, zdůrazňuji, na pohřeb Jana Patočky, což byl první mluvčí Charty 77, filozof a vynikající muž. Doplatil na tvrdé výslechy komunistické státní bezpečnosti, při kterých se mu udělalo zle, a zemřel. Po sanitáři jsem dělal další epizodní zaměstnání. Myl jsem černé nádoby v hospodě na Smíchově, to bylo moc zajímavé, v takové uzounké místnosti, kde bylo pořád

třicet pět stupňů vedra, takže to nebylo zrovna nejpříjemnější, ale mně to nevadilo. Jednou takhle slyším z kuchyně basový hlas člověka: „Co si dnes ty lidi nevymýšlejí. Za časů Boženy Němcové jim stačil hrnek mléka a chleba s tvarohem.“ Kouknu za dveře, tam stál vysoký černý Ind, syn sluhy houslisty Jana Kubelíka, kterého si přivezl kdysi z Indie. Indický sluha se v Čechách oženil, měl dvě děti – úplně černého syna Charlese, tohoto virtuózního číšníka, skvělého profesionála, a úplně světlovlasou a bílou holku, nepoznali byste, že je to bratr a sestra. Moc milí lidé! Jenomže v době černého nádobí se mi stal příběh, který vás bude možná trochu zajímat. Spolupracoval jsem na dokumentech Charty, dělalo nás je vždycky několik společně, a potřeboval jsem se sejít s mluvčím doktorem Ladislavem Hejdánkem. Na schodech v domě, kde bydlel, mě zastavili dva pánové estébáci a odvezli mě do vyšetřovny Státní bezpečnosti v Bartolomějské ulici. Jiní dva pánové mě vyšetřovali tak dlouho, až se setmělo. Namítal jsem, že výslech nemá žádný smysl, neptali se na nic podstatného, jen na samé hlouposti, aby zdržovali. Jeden hodný, jeden zlý, samozřejmě, a hodný nakonec řekl: „Končíme, pustíme pana Medka a odvezeme ho domů.“ Nechtěl jsem, říkám: „Vozit mě je zbytečné, pánové, bydlím naproti na nábreží, pár metrů, rád dojdu.“ Oni. „Ne, ne, jsme gentlemani, odvezeme vás.“ Nedali mi občanský průkaz, který jsem musel odevzdat po příchodu do Bartolomějské. Nebyl to první můj výslech, předcházela mu celá řada výslechů, ale poprvé mě vedli ven, za roh, do ulice Karolíny Světlé k rotundě, prý k autu. Dali mi legitimaci, jenže v tom okamžiku na mě skočili dva jiní zezadu, zavázali mně oči páskou a svázali ruce vzadu. Hodili mě na zadní sedadlo auta. Auto se rozjelo a vždy, když jsme projížděli křižovatku a museli zastavit, tak ti dva vzadu, mezi kterými jsem seděl, mě stlačili hlavu až na podlahu, aby to nevypadalo hloupě pro kolemjdoucí, že vezou někoho se zavázanýma očima. Znal jsem trochu okolí Prahy, podle železničních přejezdů jsem poznal, že mě nevezou do Ruzyně, později jsem ztratil orientaci. Nakonec před zastavením jsme jeli zatáčkami, odvezli mě do lesa, poznal jsem to podle toho, že mě táhli polomokrým lesním porostem. Rozvázali mi pouta, ale než mi sundali roušku z hlavy, tak mě do ní dost praštili. až jsem ztratil vědomí, upadl a oni odjeli. Naštěstí. Ležel jsem v lese, a když jsem se probral, udělal jsem intuitivně jednu věc. Nejdříve jsem ohmatl vleže okolí, jestli mám klíče a vůbec věci, které jsem s sebou měl, to se později těžko hledá. Když už jste na zemi, tak je to nejlepší. Pak jsem vstal a říkal si, jak já se odsud dostanu? Nikde žádná světla! Zachoval jsem se proti všem skautským zásadám, které říkají v takovém případě, kdy nevíte, kde jste, abyste šli směrem domů, našli potok a kolem něho se dostali k lidským obydlím. Jenže já měl zvláštní pocit, že domů se dostanu lépe, půjdu-li nahoru, nejprve jen mezi stromy a potom různými šikmými stoupajícími cestičkami, až jsem došel k místu, které vypadalo jako

kaolínový důl (*České lupkové a uhelné závody, pozn. P. K.*), kterým jsem prolezl nejprve dolů a pak nahoru, jámou, a vylezl jsem v místě, kde jsem v životě nebyl, a došel k ceduli, kde bylo napsáno: Nové Strašecí. Nové Strašecí! Oblast, kde mě estébáci vyhodili z auta, patřila do oblasti lánských lesů, ne přímo do prezidentské obory, přiléhala k ní. Ve stavu, v jakém jsem byl, příšerně uválený, postříkaný a po kolena zablácený, jsem si sedl na nádraží, cestující se na mě dívali jako na pobudu. Do Prahy jsem se dostal vlakem.

Neměl jste strach i o své blízké?

V té době jsem měl již předběžně rozhodnuto, že bych měl emigrovat, protože se mi zdálo, že doma si té užitečnosti, o které jsem již hovořil, moc neužiji. Potvrdil jsem tedy na úřadech svoji žádost o emigraci a asi za dva měsíce mě zavolali na oddělení pasů a víz, kde mi obrovský chlap podal papír, kde psali, že povolují mé vystěhování z Československé republiky bez možnosti návratu. Definitivní vystěhování! Vzal jsem si ten papír a ten muž mi ještě řekl: „Nemyslete si, že vás nebudeme sledovat!“ Odpověděl jsem: „Vážený pane, to si vůbec nemyslím. Předpokládám, že jste profesionálové a že mě sledovat budete! Dokonce se na to těším!“ Skončilo to tak, že po více než roce, v srpnu 1978, kdy jsem pracoval ve Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a jiných iniciativách, které vznikly okolo Charty, jsem odjel do Vídně. Mezitím jsem se doma rozvedl, děti již byly dospělé a všichni s tím souhlasili, říkali, že tady nemám co dělat, že by to se mnou dopadlo špatně, nejen pro mě, ale možná i pro ně. Zkrátka se souhlasem mé minulé rodiny jsem odjel ven. Před odjezdem jsem se byl ohlásit na rakouském velvyslanectví, kde mně kulturní atašé pan doktor Lorenz dal deset šilinků, malinký peníz na jeden telefonát, ne Charonovi na převoz do podsvětí, ale do nového života. Ve vlaku jsem trpěl, odvážel jsem ten desetišilink s tak hrozným pocitem, že pašuji něco hrozně nebezpečného, nemělo to žádný smysl, ale říkám to proto, že dojem z celkové mé životní situace a atmosféry tady v Čechách byl tak zlý, že se to dotklo i celkem normálního člověka, za kterého se dodnes považuji. Při přejezdu státní hranice jsem stál u otevřeného okna jídelního vozu a na peróně přecházel rakouský nádražák, podíval se na mě nahoru a povídá: „Vy jste disident z Prahy?“ Pomyslel jsem si, panebože, jak to může rakouský nádražák vědět. Broukl si ještě: „Na ja, pünktlich.“ Přijeli jsme do Vídně a na nádraží byly připraveny kamery a reflektory. Spolucestující z vagonu, skoro samí Američané, koukali jeden na druhého, kdože to tam s nimi jede ve vlaku. Ukázalo se, že reflektory a kamery čekají na mě, hned na nádraží se mnou udělali interwiev. Pochopitelně s tlumočníkem. To byl první moment mého vstupu do Rakouska.

Jak se dostávali do emigrace jiní chartisté?

Já o emigraci zažádal a byl jsem v podstatě vyhoštěn. Po vzniku Charty 77 rozjela Státní bezpečnost akci Asanace, jejímž cílem bylo vytipované osoby donutit k emigraci. Rakouský kancléř Bruno Kreisky oznámil, že pronásledované lidi z Charty Rakousko přijme. Komunistická vláda na prohlášení reagovala nabídkou, že do Rakouska pustí určitý počet lidí, kterých se chtěli zbavit, a vyjmenovala je. Kreisky nabídku vlády kategoricky odmítl s tím, že přijme jen ty lidi, kteří se sami do Rakouska budou hlásit. Na základě Kreiského nabídky nakonec docela dost lidí emigrovalo, Praha se vlastně tímto způsobem zbavila i řady lidí, o které jí šlo, které v republice nechtěla mít. Musela by všechny zavřít do kriminálu, kde už nás bylo stejně dost, ale rozhodli se pro cestu vyštívání lidí do ciziny s tím, že se domnívali, že se venku neuchytíme a ztratíme. Mnozí z chartistů se upřímně řečeno v cizině ztratili a nebylo o nich slyšet, ale pár lidí se chytilo podobným způsobem jako třeba já, a jsem vděčen rakouským úřadům za poskytnutou šanci.

Jaké byly vaše začátky v Rakousku?

Lidé, kteří mě měli v Rakousku na starosti, mě odvezli do docela hezké malinkaté garsoniéry, kde, když odešli, jsem z kufru vytáhl věci, kvůli kterým se mi lidé doma nejvíc smáli, když jsem balil: smeták, lopatku a hadr na podlahu. Všichni tvrdili. „Do Vídně nejedeš na nějakou poušť nebo Ukrajinu.“ Odpovídal jsem, že vím, ale přeci jenom štěstí přeje připravenému. Smeták, lopatka a hadr byly první věci, jež jsem ve Vídni potřeboval, protože předchozí obyvatelé bytu zřejmě vůbec netušili, že takovéto věci existují. Nejprve jsem důkladně zametl, vytřel a šel spát. Takový byl první den. Na radu známých jsem se nechal zapsat do Goethe-Institutu, kde se vyučuje němčina. Seděl jsem v poslední lavici, jako vždycky, byl jsem nejstarší, emigroval jsem v třiapadesáti letech, což všichni doma i v Rakousku považovali za naprosté šílenství. Nedovedli si představit, že by se to mohlo povést v takovém věku. Nikomu bych to nedoporučoval. Dobře, nastoupil jsem do Goethe-Institutu, učitelka se nás na první hodině zeptala, lidí od šestnácti do mých třiapadesáti, jak dlouho se učíme německy. Odpovídali: měsíc, dva, rok, tři roky a tak podobně. Přišla řada na mě, vstal jsem v poslední řadě a povídám německy: „Čtyřicet jedna let. Bez výsledku.“ Učitelka zalomila rukama, viděla, jaký má zvláštní případ pro svoji pedagogickou činnost. Ale byla to pravda, s němčinou jsem začal na základní škole za války, pak zase později a později, nějak jsem to

vždy přerušil, ale ve Vídni jsem Goethe-Institut jakž takž absolvoval. Podstatné pro moji další práci v Rakousku bylo, že jsem se seznámil s lidmi v Mnichově, ve Svobodné Evropě, kam jsem zajel. V Mnichově jsem měl celou řadu známých z minulých let, mluvili se mnou velmi laskavě a zdvořile, ale řekli, že na to, abych byl u nich zaměstnán a pracoval, mám moc let a nevydržel bych pracovní tempo, nápor. Viděl jsem ovšem, co dělají, jak v redakci pracují, jaké mají podmínky, takže jsem měl jiný názor, ale nevyvracel jsem jejich názor a přijal jsem fakt, že mě prostě a dobře ve Svobodné Evropě nechtějí. Důvody byly, jak jsem byl později informován, podstatně jiné, ale to není důležité.

Posluchači zahraničních stanic vás znali léta jako „hlas“ Hlasu Ameriky.

Po návratu z Mnichova do Vídně mi jeden vzdálený známý poradil, že by možná bylo zajímavé, kdybych se přihlásil do Hlasu Ameriky. Šel jsem do vídeňského oddělení Hlasu Ameriky, kde mě velice vlídně přijali a dovolili mi, abych zavolal do Washingtonu na centrálu, kde jsem měl jediného známého, Pavla Pecháčka, tehdy řadového redaktora, kdysi dávno v Praze byl sportovním redaktorem v rozhlasu. Pecháček mě přepojil na svoje vedoucí, kteří byli velice nedůvěřiví, když tak velice starý člověk přijede najednou do Vídně a hlásí se do rozhlasového oddělení Hlasu Ameriky. Dovolili mi, abych posílal v intervalech, které sám uznám za vhodné, vlastní příspěvky do Hlasu Ameriky. Ve Vídni měli poměrně malé studio, velmi jednoduše zařízené, se starými dekami na zdi, které tlumily zvuk, stál tam mikrofon s telefonem. Telefonem jsem se ohlásil do centrály ve Washingtonu, nahlásil jsem, že mám zprávu pro československé oddělení, přepojili mě a já zprávu na mikrofon namluvil. Od počátku to vypadalo tak, a to je velmi důležité pro ilustrování atmosféry, která vždy existovala v západních médiích, že oni vám dovolí, abyste jim posílal příspěvky, a ten příspěvek, který se jim bude líbit, když pro ně bude zajímavý, odvysílají. Nic vám neslíbí, nic vám také za příspěvky nedají, protože to je zkouška. Zkušebně jsem příspěvky dělal skoro půl roku, kdy jsem jezdil do studia úplně pravidelně. Materiály jsem dostával do Vídně z Čech nejružnějšími ilegálními cestami.

Po půl roce z centrály telefonovali do Vídně, že se jim mé příspěvky z velké části hodí, nepochválí vás, to v žádném případě ne, a že je budou vysílat. Oni vám neslíbí nic, vůbec nic, a čekají jenom, jak budete reagovat. Proč to říkám? Říkám to proto, že mnozí lidé, kteří přijedou do exilu, nebo vůbec do ciziny, mají pocit, že když něco udělají, a je to dobré, to znamená, že oni sami se domnívají, že je to dobré a potřebné, tak by to ten druhý na opačné straně měl cítit stejně. Jenomže tak to není, protože Američané, Angličané a kdokoli venku

posuzují tu situaci, posuzují ji podle toho, jestli jim se to hodí, jestli pro ně je to dobré, jestli vysílače, v našem případě Hlasu Ameriky, to něco přinese, něco důležitého, co je pro vysílačku potřebné. Druhá fáze trvala mnohem déle než první, pak mně opět zatelefonovali, že mi budou platit cesty autem do tiskového centra, kde bylo studio Hlasu Ameriky. Pak mi dokonce dali takzvanou spolupracovnickou smlouvu. Až do roku 1993 jsem byl spolupracovníkem Hlasu Ameriky, nikdy ne zaměstnancem, což má výhodu i nevýhodu. Výhodou je, že vás to nezavazuje k ničemu pravidelnému, nevýhodou je, že když se centrále zachce, tak spolupráci mohou kdykoli zrušit, protože nemáte žádnou trvalou smlouvu. Nakonec to dopadlo tak, že jsem vysílal pravidelně celou dlouhou dobu a v poslední fázi před listopadem 89 velmi často.

V Čechách živení komunistickou propagandou lidé žili v představě, že redaktori a spolupracovníci Svobodné Evropy a Hlasu Ameriky jsou dobře zabezpečeni.

V prvních letech spolupráce s Hlasem Ameriky nestačila na obživu. Na radu jedné známé z Vídně jsem přijal místo poradce v uprchlickém táboře v Traiskirchen, kam se soustřeďovali lidé, kteří ilegálně přešli přes hranice do Rakouska. V českém oddělení končili Češi a Slováci a připravovali se v táboře na další cestu, buďto že zůstanou v Rakousku, nebo pocestují do Ameriky, Anglie, Kanady či jinam. V uprchlickém táboře jsem dělal poradce pro uprchlíky. Uprchlíci museli vyplňovat složité dotazníky, které například z americké strany byly velice pečlivě prověřované. Američané se ve svém postoji vůči lidem řídí jedinou zásadou: Nesmíte lhát! Jakmile přijdou na to, že lžete v maličkostech, tak chtějí vědět proč? Například proč zatajujete místo bydliště, což se u Čechů velmi často stávalo, třeba když studovali v Brně a měli trvalé bydliště v Praze, tak Američané říkali: „Proč jste tam nenapsali i Brno?“ Češi odpovídali: „Měli jsme trvalé bydliště v Praze.“ Americký konzul odpovídal: „Dobře, ale bydleli jste v Brně, tak proč jste to tam nenapsali?“ Rozumíte, Američané si mysleli, že uprchlíci lžou, neustále dotazníky křížovým způsobem prověřovali. A jakmile jste jednou zalhali, tak jste již malinko nedůvěryhodní, a když se ukázalo, že chyb bylo víc, tak vás prostě nevzali, přestali vám věřit, byl to nejjednodušší a nejpraktičtější možný způsob „kádrování“. Američané se neptají, co si o nás myslíte, nebo co si o nás myslí támhleten, nebo kdo byl váš dědeček, to je nezajímá.

Jak tento přístup přijímali čeští a slovenští uprchlíci?

Bylo typické, co se mně jednou stalo. Jako poradce mě navštívili dva uprchlíci, bratři: „Pane Medku,“ někteří uprchlíci mi říkali soudruhu, ze zvyku, ale tihle ne, „my jdeme zítra k americkému konzulovi, který má rozhodnout, jestli pojedeme do Ameriky, nebo ne.“ Říkám: „No, a co? Musíte tam být včas.“ Moc jim to vhod nebylo, ale dobrý: „My jsme se chtěli hlavně zeptat, co bere?“ Povídám: „Vy jste se zbláznili! To je velmi starý pán z noblesní americké univerzity a nebere samozřejmě nic, jako žádný úředník řádného konzulátu nebere nic!“ Bratři odpověděli: „Blbost! Každý bere!“ Já říkám: „Ne! To není pravda, tady je to jinak!“ Oni: „Co nám budete vykládat, my jsme staří lidé, víme, o co jde, každý bere.“ Druhý den koupili v místní samoobsluze flašku vermutu a panu konzulovi ji postavili na stůl. Během minuty je vyrazil, měli po Americe, po snech, protože každý nebere. Skutečně! Bratři byli překvapení a připadali si strašně podvedení, v jakém jsme to světě, to přece není možné!? Nakonec jsem jim nějaký život pomohl uspořádat.

Poradcem jsem byl čtyři a půl roku, tohle byla jedna zkušenost a vyprávět bych jich mohl několik set. Moje žena, která přijela mezitím z Čech, nejprve do Německa, pak do Rakouska, kde jsme se vzali, říkala každý večer: „Nech už toho, máme plnou postel uprchlíků!“ Osudů a příběhů se na mě valila spousta, někdy zlých, někdy legračních. Rakouský sociální úřad udělal v uprchlickém táboře prověrku, jak si tam lidé počínají. Výsledkem bylo, že se v něm lidé hrozně perou. To jsme všichni věděli i tak, prali se většinou opilí o cigarety, pití, peníze nebo holky, a každému to připadalo normální. Jediní, kdo se prali bez jakéhokoli důvodu, byli Češi s Maďary, prali se, kdykoli se potkali. V českém oddělení jsme si to vysvětlovali jedině citátem ze Švejka: „Každý Maďar může za to, že je Maďar!“ A hned se pere s Čechem, bylo docela zajímavé, že to Hašek napsal dávno.

Co jste dělal po odchodu z místa poradce v uprchlickém táboře?

Časem jsem se věnoval s přispěním ženy jen práci okolo rozesílání materiálů z Čech na všechny možné rozhlasové stanice, výzkumné stanice a asi 70 univerzit z celého světa. Materiály jsme získávali telefonicky z Prahy, a to tak, že nám telefonovali lidé, jejichž hlasy jsme znali a oni znali nás, takže se zásadně nepředstavovali a my také ne. Netelefonovali z domácích telefonů, ale z veřejně přístupných budek, pouličních, z nádraží, z nemocnic, a místa střídali. Volajících nebylo mnoho, určitý okruh lidí, kteří materiály sbírali a ověřovali, což je důležité! V poslední fázi režimu volala nejvíc paní zaměstnaná na poště ve zvláštním oddělení balíků, otelefonovala spoustu zpráv. Zasluzná práce, ale paní měla jednu strašnou nevýhodu, chyběl jí zub, vepředu, jak jsme se dozvěděli až později. Běžným věcem se dalo

rozumět, šlo to odvodit, ale když telefonovala jména osob, které podepsaly Několik vět, tak jsme seděli u záznamového automatu s manželkou, která zprávy přepisovala, a luštili jména neznámých osob, lámali si hlavy a znovu a znovu pouštěli záznam. Strašná práce.

Druhou cestou bylo zasílání písemných zpráv lidmi z Prahy, kteří je sepisovali a i samizdatově vydávali a rozmnožovali. Ovšem ne na naši adresu. Vždy jsme našli někoho úplně jiného, v Rakousku konkrétně to byly hlavně kamarádky a spolupracovnice mé ženy Heleny, Rakušanky z konzervatoře a hudební školy, kde Helena učila. Věděly pouze to, že když dostanou obálku z Prahy, že ji nemají otvírat, ale dát ji mé ženě a ona mně. Jména Rakušanů, úplně obyčejných lidí, se střídala, většinou to byli učitelé, což je i dobré vysvědčení. Nevěděli samozřejmě, co v obálkách je. Materiály a informace jsme rozesílali do celého světa, jak už jsem o tom mluvil. V Americe jsme měli jednu známou, paní Annu Faltusovou, chudou paní, ale neobyčejně vzdělanou, usazenou v Americe řadu let, která se do Charty 77 a činnosti v Čechách naprosto zamilovala. Všechny materiály od nás, které dostala, překládala do angličtiny a dávala do tiskových desek senátora Boba Dolea, který mj. kandidoval i na úřad prezidenta Spojených států amerických a navrhl Václava Havla několikrát na Nobelovu cenu za mír. Tento neobyčejně sympatický pán měl zprávy z československé opozice ve svých deskách, které ležely na stole v Kongresu, a každý se do nich mohl podívat. Anička Faltusová byla obrovsky obětavá žena, bohužel již zemřela, ale to se stane s námi se všemi.

Na které lidi, kteří se v telefonu nepředstavovali, vzpomínáte dodnes?

Na všechny. Jedinou výjimkou ke konci bylo, když zazvonil telefon a tam se ozvalo: „Dobrý den, tady Havel.“ Říkám: „Prosím vás, proč se představujete? Já vás znám.“ Havel odpověděl: „Já jsem tak navyklej. Mám pro vás zprávu.“ Už mu to bylo jedno, situace se měnila z ilegální práce do celkového hromadnějšího pohybu, který se odehrával jakoby mimo režim, nejen proti režimu, ale také mimo režim se zapojilo už tolik lidí, že režim se v podstatě jakoby ztratil. Úplně nakonec všeho toho vysílání, což byly většinou politické zprávy a zprávy týkající se pronásledování lidí režimem, se objevila akce Několik vět. Václav Havel s přáteli sepsali v červnu 1989 petici za propuštění politických vězňů, svobodu shromažďování, nezávislé iniciativy, svobodu projevu, respektování práv věřících, ochranu životního prostředí a tak dále.

K Několika větám se začali přihlašovat a podepisovat ji lidé úplně ze všech okruhů tehdejší české společnosti.

To bylo výborné, a když z Prahy přišla zpráva, že bychom měli vysílat Několik vět vždy se jmény lidí, kteří petici podepsali, tak šéfové ve Washingtonu, ale také v BBC a ve Svobodné Evropě říkali: „To nemyslíte vážně, přeci nebudeme vysílat telefonní seznam.“ Argumentoval jsem: „Je to strašně obtížné, ale Praha to mermomocí chce se jmény a trvá na tom.“ Nakonec vysílali „telefonní seznam“, text Několika vět, jména lidí a jejich zaměstnání, střídavě na Svobodné Evropě, Hlasu Ameriky a ještě výběr vysílalo BBC, a byl to nejposlouchanější pořad Hlasu Ameriky vůbec za celou dobu vysílání. Ohlasy na pořad byly úplně obrácené, než čekali šéfové, lidé z Čech nám volali do bytu: „Jak to, že když jste vysílali přehled z naší školy, kdo podepsal Několik vět, jmenovali jste všechny kolegyně ze školy, ale mě jste nečetli?! Proč jste zrovna mě nečetli?“ Odpovídal jsem: „Já za to nemohu, my pořady neredigujeme.“ Jména se redigovala opravdu v Praze, dělal se výběr ze všech možných měst a zaměstnání, nemohly jich být stovky v jednom pořadu. Dohromady jich stovky byly, samozřejmě.

Čekal jste v roce 1989, že komunistický režim v Praze padne?

Jednoho dne režim zeslábl, nevydržel svoje vlastní surovosti, k posledním došlo na Národní třídě 17. listopadu. Dozvěděl jsem se to, když jsem po rozhlasovém hlášení přišel domů, kde byli u nás na návštěvě cestou z Říma manželé Muchovi. Jeli plni nadšení z blahořečení blahoslavené Anežky České v Římě, a sotva jsem vešel do předsíně, žena Helena povídá: „Už to prdlo!“ a paní Muchová extaticky zvolala: „Anežka!“ Pochopitelně, protože to bylo odevzdání se té nové svatě. Vrátil jsem se do studia Hlasu Ameriky a napsal jeden z posledních exilových článků, a sice o tom, že komunistický režim začal svoji vládu 25. února surovostmi a 17. listopadu skončil zase surovostmi, zase bitím, jako jím začal. Po návratu mi říkali kamarádi: „Prosím tě, padlo to 17. listopadu, ale ještě v pondělí 23. stály okolo Prahy tanky a bylo nebezpečí, že se z toho nevyhrabeme. Jak jsi věděl, že to zrovna 17. listopadu skončí?“ Vůbec nic jsem nevěděl, prostě jsem to riskl, dostal jsem vztek a riskl jsem to. Vztek jsem měl po celou dobu, co jsem byl venku, vztek na komunisty, komunistický režim a to všechno pronásledování, to byl jeden z důvodů, který mě udržoval v dobré náladě.

Jel jsem do Prahy, dělal všechno možné, jeden čas jsem byl předsedou federální rady pro rozhlasové a televizní vysílání, členové zastupovali jednotlivé státy federace. Byli tam

dva Slováci, kteří říkali: „Přeci nedáme licenci Hlasu Ameriky a Svobodné Evropě.“ Já na to: „Proč ne?“ A oni: „To jsou štvavé vysílačky!“ Odpověděl jsem: „Promiňte! Všechno, co ty vysílačky dělaly, bylo možné. Jenom štvání tam bylo zakázané. Kdyby tam někdo začal štvát, tak ho okamžitě vykopnou. To byla zásada, se kterou byli seznámeni všichni spolupracovníci těchto vysílaček.“

Jak jste se stal spolupracovníkem Václava Havla?

Když byla zrušena federace, pořád jsem ještě přispíval do Hlasu Ameriky, ale zprávami sem, do Čech, o tom, co si lidé myslí a dělají venku. Jednoho dne, kdy všechno pro mě skončilo, jsme šli v zimě na procházku jedním krásným údolím v Rakousku a já povídám ženě: „Už mě nikdo nedohoní, abych šel do práce, kde bych musel být v půl deváté ráno.“ Dva dny na to volal Václav Havel z Pražského hradu a povídá, že by mě potřeboval na odboru vnitřní politiky. Nastoupil jsem a byl tam každý den v půl osmé. Šest let. Nejprve jako ředitel odboru vnitřní politiky, potom jako vedoucí celé prezidentské kanceláře. Odešel jsem pak do penze, ale pořád něco dělám. Píši, přijímám návštěvy, snažím se úplně nezpítmět.

Díky své práci jste se v exilu seznámil s celou řadou zajímavých lidí.

Sprátelili jsme se se spoustou báječných lidí. Řadu lidí jsem znal už z Čech, například opata Anastáze Opaska, pozdějšího arcipata břevnovského benediktinského kláštera, se kterým jsme organizovali setkání Opus bonum ve Frankenu. Zemřel, ale my se scházíme dál na Břevnově. Seznámili jsme se s Pavlem Tigridem, s řadou lidí z Francie, Německa, Itálie, jednou za rok se sešli s kamarády v Paříži, v Londýně, v Římě, bylo to strašně hezké, i když na kamarádství to bylo dost daleko. Přesto to byla krásná kamarádství a vydržela dost dlouho. Jednou se mě někdo ptal, kdy nastane v Čechách demokracie a bude dobře. „Až se Tigríd s Medkem sejdou v kavárně Slávie u Národního divadla a budou nadávat na poměry,“ odpověděl jsem, a také se to mnohokrát stalo, i když spíše v různých úřadech než v kavárnách.

Splnila se vaše očekávání ohledně stavu demokracie? Jak se díváte do budoucnosti?

S nadějí. Přijdou nové a nové volby a v těch volbách zase vyhraje ta druhá strana, než co je u vlády, začnou se uplatňovat nejrůznější kritéria, většinou taková, která s budoucností české

země třeba moc společného nebudou mít. My se teprve učíme demokracii. Demokracie, jak se mnozí lidé včetně našeho pana prezidenta Klause domnívají, spočívá ne v tom, že máme demokraticky zvolenou vládu, že máme demokratickou instituci parlament, kde se demokraticky hlasuje, že máme instituci jako Ústavní soud a tak dále. To jsou jen vnější znaky demokracie. Demokracie skutečná je postavena na vztazích mezi lidmi a na tom, čemu Američané říkají „fair play“, to znamená na vzájemné odpovědnosti a slušném jednání, kde jsou si lidé rovni a mohou spolupracovat, společně něco dělat. A to všechno se česká společnost teprve musí naučit a musím říct, že málokdo z nás to umí. Pokud chcete znát můj názor, tak my jsme si venku s Pavlem Tigridem říkali, že nás v budoucnosti mohou zachránit jenom mladí lidé. Nedostanou se už do světa plného rvaček a plného snahy o rychlé vydělávání peněz, lépe řečeno o rychlé získání peněz, z prostého důvodu, že v době, kdy dnešní mladí lidé půjdou do života dospělých lidí, lidově řečeno už nebude co ukrást! A to je naděje do budoucnosti! Pokud se mladí lidé jako generace nepokusí vychytat drobné kousky zbylého majetku, co tady ještě zbyl, ale budou normálně pracovat a studovat a pojedou do ciziny, pak se budou dívat do budoucnosti jinýma očima než očima lidí, pro které je nejdůležitější pohádka o rychlém zbohatnutí. Když to nedokáží, tak to dokáží jejich děti, ty už docela dobře! Ty se to naučí bez ohledu na rodiče, jako se to museli naučit jiní lidé ve světě. Jednoho dne českou společnost změní mladí lidé!⁸⁰

---

⁸⁰ Medek 2010a, 2010b.

9. Projekt Authentic z hlediska orální historie

Ke zpracování rozhovorů jsem přistupoval průběžně od první poloviny 90. let, ale ne všechny vyšly tiskem, zejm. o rozsáhlejší rozhovory nebyl z nejrůznějších důvodů (nejčastěji rozsah, údajná náročnost textu) v časopisech ani novinách příliš zájem. Od poloviny 90. let ale došlo vedle kvalitativního a kvantitativního nárůstu i k proměně přístupu k žánru rozhovorů, začaly být vydávány rozhovory s autory, které mapují celý jejich život od kolébky a které fakticky dialogickou formou nahrazují dříve v ich-formě psané autobiografie (někdy až na pomezí fabulovaných próz a publicistiky, někdy až osobních mytologií). Karel Hvižd'ala říká: „...že skutečný rozhovor by se měl do člověka tak hluboce vtisknout, že oba účastníky proměňuje. Cílená soustředěnost proměňuje prostor mezi účastníky dialogu. Pan rabín Sidon mi řekl, že skutečný rozhovor se netýká jen slov, ale celého prostoru kolem. Mění celý svět.“⁸¹

Po roce 1990 se v Projektu Authentic pokoušel Literární archiv zachytit a zaznamenat nejen probíhající literární život, ale usiloval v zaznamenaných rozhovorech i o to, co je dnes předmětem výzkumu nového vědního oboru – orální historie.

Systematickým rozvojem orální historie a její aplikací v historiografii bylo k 1. lednu 2000 zřízeno jako jedno z oddělení Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Centrum orální historie.⁸² Projekt Authentic tak byl na počátku 90. let v oblasti shromažďování pramenů pokusem v oblasti literární historie o to, co je dnes již uznávaným vědním oborem v rámci historiografie, pokusem o základní výzkum nedávné minulosti, vedený v rámci nejrůznějších projektů za pomoci orální historie.

Na kvalitativně jiné bázi (finanční a špičková technická podpora) shromažďování výpovědí pamětníků dnes pracují i projekty České televize Neznámí hrdinové a Příběhy 20. století Českého rozhlasu. Projekt Authentic kvalitou záznamu nemůže těmto projektům konkurovat, ale v letech 1990–2009 (s částečným omezením šíře záběru od roku 1996) se podařilo zachytit na cca 1160 záznamech řadu rozhovorů, literárních čtení a dalších akcí, které by z dnešního hlediska byly nenahraditelně ztraceny. Záznamy vystoupení Libuše Moníkové, přednášky Jana Lopatky nebo promluvy básníka Andreje Stankoviče jsou jedinečné a i řada dalších zachycených osobností literatury se stala tématem televizních či

---

⁸¹ Hvižd'ala 2008.

⁸² Vaněk – Mücke – Pelikánová 2007.

rozhlasových nahrávek a dokumentů, často až když po desítkách let tvorby básníci či spisovatelé obdrželi literární ceny či byli dokonce po smrti. Řadu nastupujících básníků a spisovatelů se podařilo zachytit při uvádění „prvních“ knih (namátkou Petr Borkovec, Tereza Boučková, Miloš Doležal, Jonáš Hájek atd.), řadu spisovatelů léta komunistickým režimem zakazovaných pak sledovat při jejich vstupu či novém návratu na českou literární scénu, ať již byli v disentu či exilu (Viktor Fischl, Václav Havel, Zbyněk Hejda, Ivan Martin Jirous, J. H. Krchovský, Eda Kriseová, Ludvík Vaculík, Jiří Kolář, Jiří Kratochvíl, Josef Škvorecký a řada dalších).

10. Závěr

Soustavněji jsem se zpracováním rozhovorů vzniklých v rámci Projektu Authentic, které byly částečně publikovány převážně v časopisech v 90. letech 20. století, začal zabývat pro knižní vydání rozhovorů po roce 2006. V roce 2008 vyšla díky redaktoru Janu Šulcovi v nakladatelství Cherm kniha *Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty*, která byla prvním větším výstupem ze zpracovaných rozhovorů. Knihu recenzoval v příloze Mladé Fronty Dnes Kavárna Josef Chuchma a vyzdvihl: „Žádné ‚povinné‘ opakování. Ačkoliv leccos z toho, co literáti v Kotykově svazku pronášejí, znám z jiných jejich veřejných projevů, ba zaregistroval jsem též přímo některé z časopiseckých publikací, jimiž do knihy zařazené rozhovory již v minulosti prošly, nepůsobí ta kniha v úhrnu pouze coby ‚povinné‘ opakování už řečeného a prostý součet. Někteří tvůrci z Kotykovy sestavy jsou si totiž lidsky i umělecky blízko, přímo či nepřímo se doplňují a jejich výpovědi se v knižním celku umocňují.“⁸³ Přesně tím vystihl záměr knihy a výběr rozhovorů. Recenzi Josef Chuchma ukončil slovy: „Svazek Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty je tak možno chápat i jako velmi praktickou, nezestárlou ‚učebnici‘ poetiky a etiky – už proto, že Petr Kotyk si pro knihu vybral literáty, kteří nekolaborovali s mocí.“ Miloš Doležal v Katolickém týdeníku vyzdvihl další moment, o který šlo při založení Projektu Authentic: „Co je na těchto rozhovorech nejceněnější, není ani tak jejich archivní hodnota, neboť řada z proslulých zpovídaných dnes již nežije (J. Hiršal, J. Kolář, R. Preisner, J. Vladislav), ale především to, čeho se v rozhovorech dobírají, kam sestupují, jaká poznání vynášejí na světlo.“⁸⁴ Magdaléna Platzová v Respektu popsala další důležitý úběžník rozhovorů: „Jaký je Kotykův tón? Je vidět, že o tázaných ví hodně (často například cituje z jejich děl), přesto se staví do pozice člověka, kterému se musí vyprávět všechno od začátku do konce. Přičemž koncem se zde míní vrchol: formulovaná životní filozofie.“⁸⁵ Petr Šimák ve Tvaru zdůraznil, že: „...vposledku autoři také vyprávějí své životní osudy, které jsou často natolik silnými příběhy, že tvoří vlastně samostatný literární žánr. Alespoň u osobností, jakými jsou Rio Preisner, manželka Ludvíka Vaculíka Madla nebo Viktor Fischl. Zvláštní pozornost zasluhuje brilantní interview s právě nedávno zesnulým Janem Vladislavem, ve kterém je tematizován věčný problém jedince hněteného dějinami a pamětí, která si vybírá z minulosti střípky podle

---

⁸³ Chuchma 2008.

⁸⁴ Doležal 2009.

⁸⁵ Platzová 2009.

toho, co si přeje vidět (zvláště tehdy, když z nějakého důvodu odmítá přijmout zodpovědnost za vlastní minulost).“⁸⁶

V roce 2010 vyšly dvě knihy rozhovorů s přáteli z exilu – s Ivanem Medkem: Malinký peníz na jeden telefonát do nového života a s Pavlem Tigridem: Mně se nestýskalo. Petr Zídek při prvním výročí smrti Ivana Medka 12. ledna 2011 v Lidových novinách napsal: „Oba muže, kteří se osobně poznali až po Medkově odchodu do rakouského exilu na konci 70. let, spojoval vypravěčský talent se značnou dávkou sarkasmu, kterým nešetřili ani sami sebe.“⁸⁷ Takže i povahové rysy osobností se podařilo do tištěné podoby rozhovorů přenést a zachytit, nejen informace o životě a díle. Ondřej Horák v Hospodářských novinách dále o rozhovoru s Pavlem Tigridem napsal: „Při čtení knihy Mně se nestýskalo se totiž člověk setkává s charizmatickým mužem, který se za nic neschovává a je připraven převzít odpovědnost a dotáhnout věci do konce – a hlavně mluvit věcně a jasně. ...Samozřejmě, že asi bývalý ministr kultury neříká v rozhovoru úplně všechno, avšak lze jej brát alespoň jako určitou náhradu paměti, jež nenapsal. Vedle toho ale v dnešní situaci působí názory, postoje a životní zkušenosti tohoto muže opravdu i výjimečně a hojně.“⁸⁸ Podstatným záměrem Projektu Authentic byla i snaha o kvalitu a nadčasovost pořizovaných výpovědí, čehož si všimli i recenzenti, např. Jiří Peňás v Lidových novinách: „Nevím, proč Kotyk se zveřejněním čekal ještě po sedm let od Tigridovy smrti (31. 8. 2003), ale ono to vlastně vůbec nevadí, naopak.“⁸⁹ Ondřej Horák recenzi přímo opatřil titulkem: „Knížní rozhovor z roku 1992 časovým odstupem jen získal“⁹⁰, a Magdaléna Platzová o knize Deset tisíc změn se znovu mění rovnou konstatovala: „Rozhovory s třinácti literáty, z nichž dobrá polovina je dnes už po smrti, vznikaly v první polovině 90. let a je dobře, že vycházejí až dnes. Tehdy by totiž zapadly.“⁹¹ Výpovědi přepsané, zpracované a přetištěné z nahrávek Projektu Authentic mluví ke čtenářům i po letech a to je největší deviza vzorku, který byl představen v této práci. Projekt Authentic nese po letech výstupy pro literární historii a plní úkol, na který byl navržen: „...rozhovor s Pavlem Tigridem, pořizený v letech 1991–2001 ... patří mezi prvořadé prameny k životu redaktora Svědectví.“⁹² „Budoucnost si sama vybere, co ji bude zajímat,“

---

⁸⁶ Šimák 2009.

⁸⁷ Zídek 2011.

⁸⁸ Horák 2011.

⁸⁹ Peňás 2010.

⁹⁰ Horák 2011.

⁹¹ Platzová 2009.

⁹² Zídek 2011.

říkával často básník Josef Hiršal. Stovky nahrávek na svůj vstup do literární historie ještě čekají. Jsou to vzkazy v láhvi hozené do času, který si z nich vybere, nebo také ne. Jak řekl ve výše uvedeném rozhovoru Jiří Kolář: „Člověk musí ze sebe, život z něj sloupá věci, až se dostane bůhvíkam, až se z něho stane troska. ... Ale když to děláte, tak vidíte, že na tom něco je, jenomže to nemá význam pro druhého, ten to bere jako umění, jako celek, ale já za tím musím mít ten život a tomu já říkám znát autobiografii. Vidíte, co jsem zanedbal, zbytečně; komu jsem ukřivdil. Čím je člověk starší, těchto chyb na sobě vidí hrozně moc. A já tomu říkám, poznej sám sebe, platí to neustále, já potřebuji o sobě přemýšlet, protože to poznej sám sebe, co ve vás je, můžete poznat jedině v dialogu s druhým.“⁹³

Časosběrná natáčení Literárního archivu PNP v letech 1990–2009 svou roli literárněhistorického pramene, jak je vidět i na vzorku zde publikovaných rozhovorů a jejich recenzí, plní.

---

⁹³ Kolář 1993b.

11. Prameny

11. 1. Knihy a časopisy

- Ajvaz, Michal (1989): *Vražda v hotelu Intercontinental* (Praha: Mladá fronta), 43 s.
- Ajvaz, Michal (1991): *Návrat starého varana* (Praha: Mladá fronta), 81 s.
- Ajvaz, Michal (1993): *Druhé město* (Praha: Mladá fronta), 158 s.
- Ajvaz, Michal (1995): *Mým pohybem je kroužení na místě*. Rozhovor s Michalem Ajvazem, in *Literární noviny* 6, 1995, č. 31, s. 6.
- Ajvaz, Michal (1997): *Tajemství knihy* (Brno: Petrov), 128 s.
- Ajvaz, Michal (2008): *Mým pohybem je kroužení na místě*, in Petr Kotyk (2008): *Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995* (Praha: Cherm), s. 213–241.
- Artmann, Hans Carl (1992): *Dracula, Dracula, (Velké verbarium)*, [z růz. něm. orig. sestavili, přel., doslov a překladatelskou pozn. napsali Josef Hiršal a Bohumila Grögerová] (Praha: Odeon), 153 s.
- Báseň, obraz, gesto, zvuk: experimentální poezie 60. let (1997), [katalog k výstavě, Praha 10. 3.–2. 6. 1997, Památník národního písemnictví], [texty Josef Hiršal ... et al.] (Praha: Památník národního písemnictví), 51 s.
- Bashō, Matsuo (1962): *Měsíce, květy. Výbor z básní haiku*, [z jap. originálů podle růz. vyd. přel. a pozn. opatřili Miroslav Novák a Jan Vladislav] (Praha: SNKLU), 168 s.
- Baudelaire, Charles (1968): *Úvahy o některých současnících*, [z francouzského originálu ... k vydání připravil a předmluvu napsal Jan Vladislav] (Praha: Odeon), 663 s.
- Bednář, Petr (= Zdeněk Lavička) (1978a): *Cesta bez návratu* (Praha: Magnet), 126 s.
- Bednář, Petr (= Zdeněk Lavička) (1978b): *Poslední role pana T.* (Praha: Magnet), 109 s.
- Bense, Max (1967): *Teorie textů*, [z něm. přel., jmenný rejstřík sest. a poznámku naps. Bohumila Grögerová a Josef Hiršal] (Praha: Odeon), 133 s.
- Blatný, Ivan (1979): *Stará bydliště* (Toronto, Sixty-Eight Publishers), 127 s.
- Blatný, Ivan (1987): *Pomocná škola Bixley* (Toronto, Sixty-Eight Publishers), 190 s.
- Broch, Hermann (1966): *Náměsíčníci*, [z něm. orig. Die Schlafwandler přeložil a doslov napsal Rio Preisner; verše přel. Josef Suchý] (Praha: Mladá fronta), 569 s.
- Dante, Alighieri (1998): *To sladké jméno Beatrice*, [z italských originálů uvedených v ediční poznámce vybral, přeložil a doslovem opatřil Jan Vladislav] (Praha: Mladá fronta), 126 s.

- David-Neelová, Alexandra (1969): *Mipam, láma s Paterou moudrostí*, [přeložil Josef Heyduk], 3. vydání (Praha: Odeon), 309 s.
- Diviš, Ivan (1994): *Teorie spolehlivosti, texty z let 1960–1994* (Praha: Torst), 685 s.
- Doležal, Miloš (2009): *Rozmlouvat s druhým*, *Katolický týdeník* 20, 2009, č. 27, příloha *Perspektivy*, s. 3.
- Drápala, Milan (2000): *Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948* (Praha: Prostor), 682 s.
- Enzensberger, Hans Magnus (1966): *Zpěv z potopy*, [z něm. přel. Josef Hiršal], 2., doplněné vydání (Praha: Mladá fronta), 163 s.
- Fischl, Viktor (1933): *Jaro* (Praha: Lis knihomilův, Průmyslová tiskárna), 53 s.
- Fischl, Viktor (1941a): *Evropské žalmy* (Londýn: Čechoslovák), 52 s.
- Fischl, Viktor (1941b): *Hebrejské melodie* (Praha: Melantrich), 54 s.
- Fischl, Viktor (1945): *Mrtvá ves*, 2. vydání (Litoměřice: Pax), 22 s.
- Fischl, Viktor (1946a): *Anglické sonety* (Praha: Melantrich), 31 s.
- Fischl, Viktor (1946b): *Lyrický zápisník* (Praha: Václav Petr), 69 s.
- Fischl, Viktor (1952): *Hovory s Janem Masarykem* (Chicago: Kruh přátel československé knihy), 127 s.
- Fischl, Viktor (1975): *Kuropění* (Zürich: Konfrontation), 187 s.
- Fischl, Viktor (1981): *Dům u tří houslí* (München: Poezie mimo Domov), 56 s.
- Fischl, Viktor (1982a): *Hrací hodiny* (Zürich: Polygon), 190 s.
- Fischl, Viktor (1982b): *Píseň o lítosti* (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 184 s.
- Fischl, Viktor (1985): *Jeruzalémské povídky* (Köln: Index), 121 s.
- Fischl, Viktor (1988): *Dr. Karel Steinbach, svědek téměř stoletý* (Köln: Index), 128 s.
- Fischl, Viktor (1990): *Dvorní šašci* (Praha: Art-servis; Curych: Polygon), 153 s.
- Fischl, Viktor (1991a): *Hovory s Janem Masarykem* (Praha: Mladá fronta), 123 stran
- Fischl, Viktor (1991b): *Pátá čtvrť* (Praha: Ivo Železný), 166 s.
- Fischl, Viktor (1992a): *Píseň o lítosti*, 2. vydání (Brno: Atlantis), 184 s.
- Fischl, Viktor (1992b): *Velocipéd pana Kulhánka* (Praha: Marsyas), 158 s.
- Fischl, Viktor (1993): *Nepřestat se ptát. Rozhovor s Viktorem Fischlem*, in *Literární noviny* 4, 1993, č. 51–52, s. 10–11.
- Fischl, Viktor (1996a): *Hovory s Janem Masarykem*, 6. vydání (Praha: Česká expedice, Riopress), 119 s.
- Fischl, Viktor (1996b): *Kafka v Jeruzalému* (Praha: Český spisovatel), 108 s.

- Fischl, Viktor (2008): Nepřestat se ptát, in Petr Kotyk: Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), s. 213–241.
- Formánek, Jaroslav (2011): Otazníky nad Tigridem, in Respekt 22, 2011, č. 4, s. 63.
- Kafka, Franz (1968a): Aforismy, [z německého originálu ... uspořádal a přeložil Rio Preisner] (Praha: Československý spisovatel), 87 s.
- Kafka, Franz (1968b): Popis jednoho zápasu, [z německého originálu ... přeložil Vladimír Kafka] (Praha: Odeon), 286 s.
- Kafka, Franz (1968c): Zámek, [z německého originálu ... přeložil Vladimír Kafka] (Praha: Odeon), 409 s.
- Grögerová, Bohumila – Hiršal, Josef (1995): Deset tisíc změn se znovu mění. Rozhovor s Josefem Hiršalem, in Lidové noviny 8, 1995, č. 187, příloha Národní 9, s. 13.
- Grögerová, Bohumila – Hiršal, Josef (1997): tête-à-tête. Rozhovor Petra Kotyka s Bohumilou Grögerovou a Josefem Hiršalem (Praha: Středoevropská galerie a nakladatelství), 111 s.
- Grögerová, Bohumila – Hiršal, Josef (2008): Deset tisíc změn se znovu mění, in Petr Kotyk: Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), s. 117–177.
- Grögerová, Bohumila (1996): Meandry (Praha, Torst), 72 s.
- Gruša, Jiří (1969): Cvičení mučení (Praha: Československý spisovatel), 67 s.
- Gruša, Jiří (1978): Dotazník aneb Modlitba za jedno město a přítele (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 261 s.
- Halas, Frantisek (1944): Our Lady Bozena Nemcova, [Translated by Frederick Ost; With a Foreword by Pavel Tigríd] (Wellington: Handcraft Press), 23 s.
- Hašek, Jaroslav (1966a): Osudy dobrého vojáka Švejka, 1. [díl], V zázemí, [ilustroval Josef Lada], 2. vydání v Čs. spisovateli (Praha: Československý spisovatel), 214 s.
- Hašek, Jaroslav (1966b): Osudy dobrého vojáka Švejka, 2. [díl], Na frontě, [ilustroval Josef Lada], 2. vydání v Čs. spisovateli (Praha: Československý spisovatel), 218 s.
- Hauptbahnhof, Eberhardt (1994): Nedokončený kalendář na tento rok a všechny roky příští z nejznamenitějších pramenů lidových i vědeckých sestavil a tradeskancionalisticky osvětlil Eberhardt Hauptbahnhof (Praha: Torst), 251 s.
- Hauptbahnhof, Eberhardt (1995): Kniha básňů preveršovná, již vlastnodušně protrpěl a v řeč svázal Eberhardt Hauptbahnhof, básník český (Praha: Český spisovatel), 115 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1965): Co se slovy všechno poví (Praha: SNDK), 45 s.

- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1967): Experimentální poezie, [výbor připravili, zahraniční texty přeložili, doslovem a komentářem opatřili Josef Hiršal a Bohumila Grögerová, úvod napsal Miloš Jůzl] (Praha: Odeon), 265 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1968): JOB – BOJ (Praha: Československý spisovatel), 130 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1975): Preludium. Padesát záznamů z pětasedmdesátého (Praha: Edice Petlice; Svazek 305), nestránkováno.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1985): Mlýn (Praha: Edice Petlice; svazek 304), 92 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1986): Let let (Praha: Edice Petlice; svazek 359), 3 svazky, 180 stran, 252 stran, 201 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1991): Trojcestí: texty z let 1975–1979 (Praha: Mladá fronta), 286 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1993): Let let (pokus o rekapitulaci), díl 1 (Praha: Rozmluvy), 358 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1994a): Let let (pokus o rekapitulaci), díl 2, 1960–1965 (Praha: Mladá fronta), 398 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1994b): Let let (pokus o rekapitulaci), díl 3, 1966–1968 (Praha: Mladá fronta), 436 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1997a): Nonsense, parafráze, paběrky, parodie, padělky, [vybrali a přebásnili Josef Hiršal a Bohumila Grögerová] (Praha: Mladá fronta), 193 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1997b): Slovo, písmo, akce, hlas. K estetice kultury technického věku. Výběr z esejů, manifestů a uměleckých programů druhé poloviny 20. století, [uspoř. Josef Hiršal a Bohumila Grögerová, z různých jazyků přel. kol.] (Praha: Československý spisovatel), 249 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (2007): Let let (Praha: Torst), 1046 s.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila a kol. (1993): Vrh kostek: česká experimentální poezie, [vybrali, uspořádali, úvod a doslov napsali Josef Hiršal a Bohumila Grögerová] (Praha: Torst), 394 s.
- Hiršal, Josef – Kolář, Jiří (1959): Kocourkov (Praha: SNDK), 168 s.
- Hiršal, Josef – Kolář, Jiří (1960): O podivuhodném životě mudrce Ezopa, který rozuměl řeči ptáků, zvířat, hmyzu, rostlin i věcí, [Podle Sborníku prostějovského z r. 1557 a starých čes. textů volně zprac. Josef Hiršal a Jiří Kolář, doslov a pozn. naps. Bohumila Grögerová] (Praha: SNDK), 115 s.
- Hiršal, Josef – Kolář, Jiří (1992): Paleček krále Jiřího (Brno: Atlantis), 166 s.

- Hiršal, Josef (1940): Vědro stříbra (Praha: Václav Petr), 43 s.
- Hiršal, Josef (1942): Noclehy s klekánicí (Praha: Václav Petr), 43 s.
- Hiršal, Josef (1945): Matky (Praha: Václav Petr), 36 s.
- Hiršal, Josef (1965): Soukromá galerie, poezie z let 1947–1954 (Praha: Mladá fronta), 147 s.
- Hiršal, Josef (1984a): Píseň mládí. První takt (Praha: Josef Hiršal), 150 listů.
- Hiršal, Josef (1984b): Píseň mládí II. Druhý takt – V bodláčí Parnasu (Praha: Edice Petlice; svazek 358), 55 s.
- Hiršal, Josef (1986): Píseň mládí (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 100 s.
- Hiršal, Josef (1986): Vínek vzpomínek (Praha: Edice Petlice; svazek 337), 362 s.
- Hiršal, Josef (1989): Vínek vzpomínek (Purley: Rozmluvy), 351 s.
- Hiršal, Josef (1991): Píseň mládí (Praha: Odeon), 162 s.
- Hiršal, Josef (1992): Soukromá galerie, poezie z let 1947–1954, 2. vydání (Praha: Československý spisovatel), 165 s.
- Hiršal, Josef (1997): Párkař (Praha: Mladá fronta), 54 s.
- Hiršaliánky. Jiří Kolář, Pavel Tigrid, Hana Žantovská, Milan Jungmann, Václav Daněk (1995), in Literární noviny 6, 1995, č. 45, s. 7.
- Hiršaliánky. Jiří Kolář, Pavel Tigrid, Hana Žantovská, Milan Jungmann, Václav Daněk, (2008) in Petr Kotyk (2008): Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), s. 179–185.
- Hodrová, Daniela (1991a): Kukly: živé obrazy (Praha: Práce), 278 s.
- Hodrová, Daniela (1991b): Perunův den (Praha: Hynek), 262 s.
- Hodrová, Daniela (1991c): Podobojí (Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství), 179 s.
- Hodrová, Daniela (1992): Théta (Praha: Československý spisovatel), 195 s.
- Hodrová, Daniela (2003): Komedie (Praha: Torst), 212 s.
- Hodrová, Daniela (2006): Citlivé město (eseje z mytopoetiky) (Praha: Akropolis), 414 s.
- Hodrová, Daniela (2007): Bytosti a příběhy se rodí rukou, in Když předčítám, jsem pánem já! Fotografie a záznamy z autorských čtení a besed II, in Rukopis. Revue o psaní 2, 2007, č. 3, s. 71–78.
- Hodrová, Daniela (2007): Spatřené hlavy. Heads beheld (Praha: Malvern), 34 s.
- Hodrová, Daniela (2008): Bytosti a příběhy se rodí psaním rukou, in Petr Kotyk (2008): Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), s. 265–277.
- Hodrová, Daniela (2010): Vyvolávání (Praha: Malvern), 335 s.

- Horák, Ondřej (2011): Knižní rozhovor z roku 1992 časovým odstupem jen získal, in *Hospodářské noviny* 15, 2011, č. 8, s. 10.
- Hrabal, Bohumil (1965): *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* (Praha: Mladá fronta), 95 s.
- Hrabal, Bohumil (1966): *Automat svět* (Praha: Mladá fronta), 333 s.
- Hrabal, Bohumil (1968): *Morytáty a legendy* (Praha: Mladá fronta), 190 s.
- Hrabal, Bohumil (1973): *Obsluhoval jsem anglického krále* (Praha: Edice Petlice; svazek 017), 155 s.
- Hrabal, Bohumil (1980): *Jak jsem obsluhoval anglického krále* (Köln: Index), 188 s.
- Hrabal, Bohumil (1981): *Příliš hlučná samota* (Köln: Index), 92 s.
- Hrabal, Bohumil (1990a): *Bambino di Praga. Barvotisky. Krásná Poldi* (Praha: Československý spisovatel), 116 s.
- Hrabal, Bohumil (1990b): *Obsluhoval jsem anglického krále, 2. vydání* (Praha: Československý spisovatel), 203 s.
- Hvížďala, Karel (2008): *Anketa*, in *Host* 24, 2008, č. 5, s. 11.
- Chuchma, Josef (2008): *Nevíme, hledáme. Nalézáme?*, in *Mladá fronta Dnes* 19, 2008, č. 280, s. B6.
- Chuchma, Josef (2010): *Čtenářské stýskání*, in *Mladá fronta Dnes* 21, 2010, č. 293, příloha *Kavárna*, s. 43.
- Jamek, Václav (1992): *Krkavčí múza* (Praha: Odeon), 81 s.
- Jamek, Václav (2003): *Duch v plné práci* (Praha: Torst), 923 s.
- Jamek, Václav (2007): *Exil zevnitř*, in *Když předčítám, jsem pánem já! Fotografie a záznamy z autorských čtení a besed II*, in *Rukopis. Revue o psaní* 2, 2007, č. 3, s. 71–78.
- Jamek, Václav (2008): *Exil zevnitř*, in Petr Kotyk: *Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995* (Praha: Cherm), s. 255–263.
- Jandl, Ernst (1989): *Mletpantem*, [z německých originálů vybrali, uspořádali, přeložili a doslov napsali Josef Hiršal a Bohumila Grögerová] (Praha: Odeon), 235 s.
- Jedlička, Josef (1966): *Kde život náš je v půli se svou poutí* (Praha: Československý spisovatel), 114 s.
- Jedlička, Josef (1991): *Krev není voda* (Praha: Československý spisovatel), 475 s.
- Jedlička, Josef (1992): *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi* (Praha: Nakladatelství Franze Kafky), 119 s.
- Juliš, Emil (1965): *Progresivní nepohoda* (Praha: Mladá fronta), 72 s.

- Juliš, Emil (1966): Pohledná poezie (Liberec: Severočeské nakladatelství), 65 s.
- Juliš, Emil (1967): Krajina her (Praha: Mladá fronta), 91 s.
- Juliš, Emil (1969a): Pod kroky dýmů (Most: Dialog), 71 s.
- Juliš, Emil (1969b): Vědomí možností (Liberec: Severočeské nakladatelství), 107 s.
- Juliš, Emil (1987): Blížíme se ohni (München: Poezie mimo Domov), 55 s.
- Juliš, Emil (1988): Blížíme se ohni (Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství), 113 s.
- Juliš, Emil (1989): Gordická hlava (Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství), 115 s.
- Juliš, Emil (1990): Hra o smysl (Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství), 129 s.
- Juliš, Emil (1992a): Multitext A (Louny: P. R. Vejrážka), 20 s.
- Juliš, Emil (1992b): Nová země (Praha: Československý spisovatel), 91 s.
- Juliš, Emil (1993): Cesta do města Lawn (Louny: Fabio), 116 s.
- Juliš, Emil (2006): Iracionalitou napájený artefakt. Nejkrásnější básně jsou ty, které jsme nenapsali. Když předčítám, jsem pánem já! Fotografie a záznamy z autorských čtení a besed I, in Rukopis. Revue o psaní 1, 2006, č. 2, s. 101–112.
- Juliš, Emil (2007): Pod kůží (Praha: Dybbuk), 187 s.
- Juliš, Emil (2008): Iracionalitou napájený artefakt, in Petr Kotyk (2008): Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), s. 289–297.
- Karčík, Vladimír – Motlová Milada (1993): Jiří Kolář (Praha: Odeon), 245 s.
- Karčík, Vladimír (1994): Jiří Kolář (Praha: Český spisovatel), 106 s.
- Klíma, Ladislav (1904): Svět jako vědomí a nic (Praha: nákladem vlastním), 163 s.
- Kolář, Jiří – Hiršal, Josef (1968): Enšpígl, [podle starých německých textů zpracovali Jiří Kolář a Josef Hiršal], 2. vydání (Praha: SNDK), 127 s.
- Kolář, Jiří (1941): Křestný list (Praha: Václav Petr), 41 s.
- Kolář, Jiří (1945a): Limb a jiné básně (Praha: B. Stýblo), 96 s.
- Kolář, Jiří (1945b): Sedm kantát (Praha: Družstvo Dílo přátel umění a knihy), 22 s.
- Kolář, Jiří (1946): Ódy a variace (Praha: Družstvo Dílo přátel umění a knihy), 89 s.
- Kolář, Jiří (1957): Mistr Sun o básnickém umění (Praha: Československý spisovatel), 124 s.
- Kolář, Jiří (1964): Náhodný svědek. Výbor z díla: verše z let 1937–1947 (Praha: Mladá fronta), 197 s.
- Kolář, Jiří (1965): Návod k upotřebení (Most: Dialog), 111 s.
- Kolář, Jiří (1975): Dny v roce a roky v dnech. Básně a texty 1946–1947 (Praha: Edice Petlice; svazek 040), 308 s.
- Kolář, Jiří (1983): Očitý svědek. Deník z roku 1949 (München: Karel Jadrný), 172 s.

- Kolář, Jiří (1984): Odpovědi (Köln: Index), 76 s.
- Kolář, Jiří (1985): Prométheova játra (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 221 s.
- Kolář, Jiří (1986): Vršovický Ezop (München: Poesie mimo Domov), 140 s.
- Kolář, Jiří (1990): Prométheova játra (Praha: Československý spisovatel), 220 s.
- Kolář, Jiří (1992): Křestný list, Ódy a variace, Limb a jiné básně, Sedm kantát, Dny v roce, Roky v dnech (Praha: Odeon), 485 s.
- Kolář, Jiří (1993a): Černá lyra, Návod k upotřebení, Marsyas, Z pozůstalosti pana A., Vršovický Ezop, Česká suite (Praha: Odeon), 247 s.
- Kolář, Jiří (1993b): Poznej sám sebe. Rozhovor s Jiřím Kolářem, in Labyrint 3, 1993, č. 1, s. 16.
- Kolář, Jiří (1994): Básně ticha (Praha: Český spisovatel), 267 s.
- Kolář, Jiří (1995a): Mistr Sun o básnickém umění, Nový Epiktet, Návod k upotřebení, Odpovědi (Praha: Mladá fronta), 299 s.
- Kolář, Jiří (1995b): Pravý opak je také poezie. Rozhovor s Jiřím Kolářem, in Literární noviny 6, 1995, č. 10, s. 4.
- Kolář, Jiří (1996): Přestupný rok. Deník (Praha: Mladá fronta), 519 s.
- Kolář, Jiří (2008): Poznej sám sebe, in Petr Kotyk: Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), s. 59–70.
- Kolář, Jiří (2008): Pravý opak je také poezie, in Petr Kotyk: Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), s. 67–70.
- Kotyk, Petr (2008): Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), 311 s.
- Kriseová, Eda (1978): Perchta z Rožmberka aneb Bílá paní (Praha: Edice Petlice; svazek 125), 307 s.
- Kriseová, Eda (1979): Křížová cesta kočárového kočího (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 134 s.
- Kriseová, Eda (1980): Klíční kůstka netopýra (Praha: Edice Expedice; svazek 104), 213 s.
- Kriseová, Eda (1982): Klíční kůstka netopýra a jiné povídky (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 219 s.
- Kriseová, Eda (1985a): Prázdniny s Bosonožkou (London: Rozmluvy), 105 s.
- Kriseová, Eda (1985b): Ryby raky (Praha: Edice Petlice; svazek 311), 315 s.
- Kriseová, Eda (1987): Arboretum: 1980–1985 (Köln: Index), 131 s.

- Kriseová, Eda (1988): *Terezka a Majda na horách* (London: Rozmluvy), 115 s.
- Kriseová, Eda (1990): *Křížová cesta kočárového kočího* (Brno: Atlantis), 119 s.
- Kriseová, Eda (1991a): *Arboretum: povídky z let 1980–1988* (Praha: Československý spisovatel), 189 s.
- Kriseová, Eda (1991b): *Pompejanka* (Praha: Mladá fronta), 161 s.
- Kriseová, Eda (1991c): *Ryby raky* (Brno: Atlantis), 166 s.
- Kriseová, Eda (1992): *Sluneční hodiny* (Brno: Atlantis), 165 s.
- Kriseová, Eda (1994): *Klíční kůstka netopýra* (Praha: Český spisovatel), 218 s.
- Kriseová, Eda (2007): *Řeč je zavádějící*, in *Když předčítám, jsem pánem já! Fotografie a záznamy z autorských čtení a besed III.*, in *Rukopis. Revue o psaní* 2, 2007, č. 4, s. 80–85.
- Kriseová, Eda (2008): *Řeč je zavádějící*, in Petr Kotyk (2008): *Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995* (Praha: Cherm), s. 7–23.
- Křest'an, Jiří (2011): *Vzpomínání proti srsti*, in *A2* 7, 2011, č. 1, s. 29.
- Lamač, Miroslav (1970): *Jiří Kolář* (Praha: Obelisk), 55 s.
- Linhartová, Věra (1964a): *Meziprůzkum nejbliž uplynulého* (České Budějovice: Krajské nakladatelství), 183 s.
- Linhartová, Věra (1964b): *Prostor k rozlišení* (Praha: Mladá fronta), 192 s.
- Linhartová, Věra (1966a): *Přestořeč* (Praha: Mladá fronta), 178 s.
- Linhartová, Věra (1966b): *Rozprava o zdviži* (Praha: Mladá fronta), 79 s.
- Linhartová, Věra (1968): *Dům daleko* (Praha: Mladá fronta), 93 s.
- Mayröcker, Friederik (2006): *Rekviem za Ernsta Jandla*, [z německého originálu ... přeložila Bohumila Grögerová] (Červený Kostelec: Pavel Mervart), 49 s.
- Medek, Ivan (2010a): *Malinký peníz na jeden telefonát do nového života. Ivan Medek v rozhovoru s Petrem Kolykem* (České Budějovice: Karmášek), 42 s.
- Medek, Ivan (2010b): *Můžeš psát do novin, to svede každý!*, in *Lidové noviny* 23, 2010, č. 13 (16. 1.), příloha *Orientace*, s. 26.
- Michelangelo, Buonarroti (1970): *Žiji svou smrtí*, [výbor uspořádal a z italštiny přeložil Jan Vladislav] (Praha: Mladá fronta), 165 s.
- Milne, Alan Alexander (1965): *Medvídek Pú*, 3. vydání (Praha: SNDK), 219 s.
- Morgenstern, Christian (1958): *Šibeniční písně*, [z němčiny přeložil Josef Hiršal] (Praha: SNKLHU), 129 s.

- Morgenstern, Christian (1990): *Beránek měsíc*, [z německých originálů přeložili a doslov napsali Josef Hiršal a Bohumila Grögerová], 2. vydání (Praha: Odeon), 376 s.
- Morgenstern, Christian (1996): *Morgenstern v Čechách*, 21 proslulých básní ve 179 českých překladech 36 autorů (Praha: Vida vida), 88 s.
- Opasek, Anastáz (1992): *Dvanáct zastavení, vzpomínky opata břevnovského kláštera*, (k vydání připravila Marie Jirásková) (Praha: Torst, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV), 322 s.
- Palán, Aleš (2008a): *Nejsilnější odpovědi se rodí z mlčení*, in *Host* 24, 2008, č. 5, s. 11–13.
- Palán, Aleš (2008b): *Povím vám dnes něco hodně roztomilého aneb Knižní rozhovory na rozcestí a na scestí*, in *Host* 24, 2008, č. 5, s. 14–17.
- Palán, Aleš (2008c): *U rozhovoru nejsem sám...*, in *Host* 24, 2008, č. 5, s. 6–10.
- Pelc, Jan (1985): *...a bude hůř. Román o třech dílech: Děti rodičů. Děti ráje. Děti cest* (Köln: Index; Paris: Svědectví), 517 s.
- Peňás, Jiří (2010): *Pavel Tigrid: muž s klikou*, in *Lidové noviny* 23, 2010, č. 288, s. 9.
- Peroutka, Ferdinand (1985): *Muž Přítomnosti* (Curych: Konfrontace), 233 s.
- Pessoa, Fernando (1990): *Heteronyma*, [přeložili Josef Hiršal a Pavla Lidmilová], 2., upravené vydání (Praha: Odeon), 219 s.
- Platzová, Magdaléna (2009): *Víc než jen dokument*, in *Respekt* 20, 2009, č. 5, s. 58.
- Preisner, Rio (1968): *Johann Nepomuk Nestroy, tvůrce tragické frašky* (Praha: Orbis), 265 s.
- Preisner, Rio (1977): *Odstup* (Curych: Konfrontace), 80 s.
- Preisner, Rio (1980): *Zasuto* (München: Karel Jadrný), 64 s.
- Preisner, Rio (1984a): *Česká existence* (Londýn: Rozmluvy), 287 s.
- Preisner, Rio (1984b): *Kapiláry* (Brno: Blok), 106 s.
- Preisner, Rio (1984c): *Kritika totalitarismu. Fragmenty* (Londýn: Rozmluvy), 400 s.
- Preisner, Rio (1984d): *Kultura bez konce* (München: Arkýř), 225 s.
- Preisner, Rio (1987): *Až na konec Česka* (Purley: Rozmluvy), 309 s.
- Preisner, Rio (1992): *Americana: zpráva o velmoci*, [Díl] 1 (Brno: Atlantis), 552 s.
- Preisner, Rio (1993): *Americana: zpráva o velmoci*, [Díl] 2 (Brno: Atlantis), 567–1002 s.
- Preisner, Rio (2008): *Můj fragment si je vědom absolutna*, in Petr Kotyk: *Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995* (Praha: Cherm), s. 31–56.
- Richterová, Sylvie (1978): *Návraty a jiné ztráty* (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 95 s.
- Richterová, Sylvie (1983): *Mistopis* (Köln: Index), 112 s.
- Richterová, Sylvie (1986): *Slova a ticho* (München: Arkýř), 155 s.

- Richterová, Sylvie (1991a): *Slabikář otcovského jazyka* (Brno: Atlantis; Praha: Arkýř), 303 s.
- Richterová, Sylvie (1991b): *Slova a ticho: eseje o české literatuře* (Praha: Československý spisovatel, Arkýř), 155 s.
- Richterová, Sylvie (1993): *Rozptýlené podoby* (Praha: Mladá fronta), 107 s.
- Richterová, Sylvie (1994a): *Druhé loučení* (Praha: Mladá fronta), 147 s.
- Richterová, Sylvie (1994b): Musí být i něco, čemu nerozumíme. Z besedy se Sylvií Richterovou, in *Literární noviny* 5, 1994, č. 14, s. 6.
- Richterová, Sylvie (1994c): *Neviditelné jistoty* (Praha: Artforum), 95 s.
- Richterová, Sylvie (2008): Musí být i něco, čemu nerozumíme. Eda Kriseová, Zdeněk Urbánek, Bohumila Grögerová, Miroslav Červenka, Vladimír Merta, in Petr Kotyk (2008): *Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995* (Praha: Cherm), s. 243–252.
- Rothová, Susanna (1993a): Dno všeho vrchol prázdnoty, in *Labyrint* 3, 1993, č. 4, s. 42.
- Rothová, Susanna (1993b): *Hlučná samota a hořké štěstí Bohumila Hrabala. K poetickému světu autorových próz, [z německého originálu ... přeložil Michael Špirit]* (Praha: Pražská imaginace), 188 s.
- Rothová, Susanna (2008): Dno všeho vrchol prázdnoty, in Petr Kotyk: *Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995* (Praha: Cherm), s. 25–29.
- Shakespeare, William (1956): *Sonety*, [z angl. přeložil Jan Vladislav], 3. vydání (Praha: Československý spisovatel), 154 s.
- Schulz, Bruno (1988): *Republika snů* (Praha, Odeon), 454 s.
- Svědectví Pavla Tigrida (1982), [sborník, sestavil Jiří Lederer] (München: Opus bonum), 173 s.
- Šimák, Petr (2009): Milosrdná lidská paměť luhuje dřeň, in *Tvar* 20, 2009, č. 8, s. 29.
- Terlecký, Nikolaj (1997): *Curriculum vitae* (Praha: Torst), 224 s.
- Tigrid, Pavel (1956): *Dopis Ferdinandu Peroutkovi* (New York: Newyorské listy), 4 s.
- Tigrid, Pavel (1963): *Rozhovor s Jiřím Voskovcem* (New York: [Jiří Horák]), 16 s.
- Tigrid, Pavel (1970): *Kvadratura kruhu. Dokumenty a poznámky k československé krizi 1968–1970* (Paříž: Svědectví), 200 s.
- Tigrid, Pavel (1988): *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu* (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 569 s.
- Tigrid, Pavel (1990a): *Dnešek je váš, zítřek je náš. Dělnické revolty v komunistických zemích*, 3. vydání (Praha: Vokno), 157 s.

- Tigrid, Pavel (1990b): Politická emigrace v atomovém věku, 3. vydání (Praha: Prostor), 137 s.
- Tigrid, Pavel (2001): Marx na Hradčanech, 3. vydání (Brno: Barrister & Principal), 187 s.
- Tigrid, Pavel (2010): Mně se nestýskalo. Rozhovor Petra Kotyky, (Praha: Gutenberg), 158 s.
- Tigridová, Ivana (2010): Zpravodajství dělané nůžkami a lepidlem, in Pavel Tigrid (2010): Mně se nestýskalo. Rozhovor Petra Kotyky (Praha: Gutenberg), s. 109–119.
- Únor 1948 očima vítězů i poražených o třicet let později (1979), [k tisku připravil Pavel Tigrid] (Köln: Index), 203 s.
- Vaculík, Ludvík (1968): Sekyra, 2. vydání (Praha: Československý spisovatel), 176 s.
- Vaculík, Ludvík (1977): Morčata (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 172 s.
- Vaculík, Ludvík (1983): Český snář (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 630 s.
- Vaculík, Ludvík (1986a): Milí spolužáci! Výbor písemných prací 1939–1979. 1. díl. Kniha indiánská. Deník 1939–1941 (Köln: Index), 127 s.
- Vaculík, Ludvík (1986b): Milí spolužáci! Výbor písemných prací 1939–1979. 2. díl. Kniha dělnická. Deník a dopisy 1941–1945 (Köln: Index), 256 s.
- Vaculík, Ludvík (1988): Jaro je tady. Fejetony z let 1981–1987 (Köln: Index), 338 s.
- Vaculík, Ludvík (1990): Český snář (Brno: Atlantis), 455 s.
- Vaculík, Ludvík (1990a): Jaro je tady (Praha: Mladá fronta), 144 s.
- Vaculík, Ludvík (1990b): Srpnový rok (Praha: Mladá fronta), 144 s.
- Vaculík, Ludvík (1995): Milí spolužáci (Praha: Mladá fronta), 696 s.
- Vaculíková, Madla (1994): Drahý pane Kolář, [koláže Jiří Kolář] (Praha: Arkýř, Mladá fronta), 178 s.
- Vaculíková, Madla (1994): Drahý pane Kolář. Rozhovor s Madlou Vaculíkovou, in Labyrint 4, 1994, č. 8, s. 8–9.
- Vaculíková, Madla (2008): Drahý pane Kolář, in Petr Kotyk (2008): Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), s. 187–211.
- Vasari, Giorgio (1998): Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů, [z italského originálu ... s přihlédnutím k vydání ... vybral a přeložil Jan Vladislav], 2. vydání (Praha: Mladá fronta), svazek I., 415 stran, svazek II., 394 s.
- Verlaine, Paul (1998): Slova na strunách, [z francouzských originálů vybrali a uspořádali Petr Kopta a Jan Vladislav; verše přeložili Zdenka Bergrová ... et al.], 2., upravené vydání (Praha: Mladá fronta), 137 s.
- Vladislav, Jan (1948): Hořící člověk (Praha: Dělnické nakladatelství), 65 s.
- Vladislav, Jan (1960): Pohádky ze Země draka (Praha: SNDK), 263 s.

- Vladislav, Jan (1961): Jara a podzimy. 9 básníků ze staré Číny, [z čínštiny přel., doslov a pozn. o autorech napsali Zlata Černá a Jan Vladislav] (Praha: Mladá fronta), 212 s.
- Vladislav, Jan (1964): Výpravy bez konce. Čtení o umělcích italské renesance (Praha: Mladá fronta), 359 s.
- Vladislav, Jan (1975): Tajný čtenář. Papíry ze sběru, I [díl] (Praha: Edice Petlice, Kvart; svazek 041), 119 s.
- Vladislav, Jan (1981a): Malé morality (München: Arkýř 1984), 157 s.
- Vladislav, Jan (1981b): Věty (München: Poezie mimo Domov), 62 s.
- Vladislav, Jan (1981c): Věty (München: Poezie mimo domov), 62 s.
- Vladislav, Jan (1984): Malé morality (München: Arkýř), 157 s.
- Vladislav, Jan (1986): Samomluvy: 1950–1960 (München: Poezie mimo Domov), 68 s.
- Vladislav, Jan (1987): Tajný čtenář v Paříži V., (Paříž: Jan Vladislav), 189 s.
- Vladislav, Jan (1990): Sny a malé básně v próze (München: Poezie mimo Domov), 76 s.
- Vladislav, Jan (1991a): Kniha poezie (Praha: Klub osvobozeného samizdatu, Evropský kulturní klub), 254 s.
- Vladislav, Jan (1991b): Malé morality (München: Arkýř), 154 s.
- Vladislav, Jan (1991c): Nedokončený obraz (Praha: V. Šmidt), 58 s.
- Vladislav, Jan (1991d): Pařížský zápisník. [Díl] 1 (1981–1989). Staré a nové problémy: Kultura a politika. Paralelní svět a jeho problémy (Praha: Orbis), 349 s.
- Vladislav, Jan (1991e): Portréty a autoportréty (Praha: Práce), 248 s.
- Vladislav, Jan (2008): Keď zodvihneš, zle bude, keď nezodvihneš, ešte horšie, in Petr Kotyk: Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995 (Praha: Cherm), s. 73–115.
- Vývoj Charty: záznam z konference ve Frankenu (1981), [duben 1979, Opus bonum München, vybral Pavel Tigrid] (Köln: Index), 179 s.
- Weiner, Richard (1917): Netečný divák a jiné prósy (Praha: Fr. Borový), 295 s.
- Weiner, Richard (1928): Lítice. Povídky o vojně, 2., doplněné vydání (Praha: Aventinum), 159 s.
- Weiner, Richard (1929): Lazebník (Praha: Aventinum), 262 s.
- Weiner, Richard (1933): Hra doopravdy (Praha: Kvasnička a Hampl), 246 s.
- Weiner, Richard (1967): Hra doopravdy, [uspořádala a doslov napsala Věra Linhartová], 2. vydání (Praha: Mladá fronta), 314 s.
- Zídek, Petr (2011): Vídeňský hlas Ameriky hovoří, in Lidové noviny 24, 2011, č. 9, s. 8.

11. 2. Osobní fondy

Název fondu (sbírky): Ajvaz Michal

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1970–2006

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 1 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): AJVAZ Michal 1949; básník, spisovatel, esejista.

Tematický popis: 1. Rukopisy vlastní (básně, povídky, studie, romány, pracovní materiály).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Bednář Kamil

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1895–1972

Metráž: 3,3 bm zpracováno (z toho 3,3 bm inventarizováno), 0,2 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): BEDNÁŘ Kamil 1912–1972, redaktor, básník, překladatel.

Tematický popis: 1. Doklady a) vlastní; b) rodinné. 2. Korespondence a) přijatá (V. Holan, F. Hrubín, R. Jeffers, V. Závada); b) odeslaná; c) cizí. 3. Rukopisy a) vlastní (poezie, próza, divadelní hry, překlady díla R. Jefferse, články); b) cizí. 4. Tisky. 5. Výstřižky. 6. Fotografie.

Archivní pomůcky: HAMANOVÁ RŮŽENA: BEDNÁŘ KAMIL (1912–1972), (1895) 1912–1972 (1976). Inventář, 1979, 94 s., ev. č. 30.

Název fondu (sbírky): Bonn Hanuš

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1935–1941

Metráž: 0,1 bm zpracováno (z toho 0,1 bm inventarizováno), 0 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): BONN Hanuš 1913–1941; básník, překladatel, literární kritik.

Tematický popis: 1. Doklady vlastní. 2. Korespondence odeslaná. 3. Rukopisy vlastní (poezie, překlady).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Černý Václav, profesor

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1929–1995

Metráž: 8,8 bm zpracováno (z toho 8,8 bm inventarizováno), 0,1 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): ČERNÝ Václav, profesor 1905–1987; docent srovnávací literatury na univerzitě v Ženevě, profesor srovnávací literární historie na Univerzitě Karlově v Praze, literární vědec, překladatel, redaktor.

Tematický popis: 1. Doklady vlastní. 2. Korespondence a) přijatá (K. Bednář, P. Eisner, F. Halas, V. Havel, V. Holan, E. Hostovský, F. Hrubín, J. John, J. Kolář, F. Kovárna, A. Novák, J. Orten, J. Palivec, E. A. Saudek, J. Seifert, I. Slavík, O. Sus; redakční korespondence Kritického měsíčníku); b) odeslaná; c) rodinná. 3. Rukopisy a) vlastní (studie, články, překlady, edice, přednášky, vzpomínky, pracovní materiály, poznámky); b) cizí (Z. Kalista, J. Kolář, J. Palivec, A. Pražák). 4. Tisky a výstřižky. 5. Fotografie. 6. Dokumentace. 7. Varia. Archivní pomůcky: HAMANOVÁ RŮŽENA: ČERNÝ VÁCLAV (1905–1987), (1869) 1929–1995. Inventář, 1997, 79 s., ev. č. 773.

Název fondu (sbírky): Fischl Viktor (přijatým jm. Avigdor Dagan)

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1912–2006

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 4,5 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): FISCHL Viktor (přijatým jm. Avigdor DAGAN) 1912 –2006; spisovatel, od roku 1939 v emigraci (Velká Británie, Izrael), diplomat.

Tematický popis: 1. Korespondence přijatá (Alda Jan, Brod Max, Bass Eduard, Bucquet H. S., Bacon Jehuda, Bondy Rut, Čapek Karel, Čapek Josef, Čapek J. B., Černý Václav, Eisner Pavel, Forman Miloš), Fischer Otokar, Fischer Josef, Fabricius Johan, Filip Ota, Fürth Julius, Fischer J. L., Fischer Otto, Fraenkl Otto, Fleischman Karel, Feigl Bedřich, Fučík Bedřich, Gascoyne David, Goldstücker Eduard, Halas František, Haas Hugo, Jasný Vojtěch, Jameson M. S., Kalista Zdeněk, Lehman J., Herben Ivan, Laichter Jan, Langerovi František a Anna, Lustig Arnošt, Michalowska Danuta, Karsk G., Konrád Edmund, Kotarbinski Tadeusz, Kristofori Jan, Kopta Josef, Kožík František, Langer Jaroslav, Masaryková Alice, Munk František, Novák Arne, Plicka Karel, Melanová Míla, Konievič Milan, Lowrie A., Laurie Lee, Neizvestny Ernst, Seifert Jaroslav, Skuszanka Krystyna, Osers Ewald, Opasek Anastáz, Orland J., Ould Hermon, Parandowski Jan, Píša A. M., Pojer J. V., Pavel Emil, Průcha Jar.,

Rotha Paul, Steinbach Karel, Šimsa Jaroslav, Spender S., Selver Paul, Thomas-Deutsch Adriene, Torberg Friedrich, Weltsch Felix, Šrámek Jan, Scheinpflug Karel, Slowinski A., Samek Edwin, Stránský Jaroslav, Štěpničková Jiřina, Tilschová A. M., Tigrid Pavel, Topolski F., Trinkiewitz Karel., Třešňák Vlastimil, Tůmová Jiřina, Träger Josef, Vigodski Stanslav, Voskovec Jiří, Weiss Jiří, Zelenka František, Zenkl Petr, Zeromska Monika a další) 2. Rukopisy vlastní (Kafka v Jeruzalému, Loučení s Jeruzalémem, Povídky ze starého cylindru, Ulice zvaná Mamilah, Modrý kolotoč, deníky a pracovní materiály.) 3. Výstřižky. 4. Tisky. Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Hašek Jaroslav

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1900–1924

Metráž: 0,8 bm zpracováno (z toho 0,8 bm inventarizováno), 0 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): HAŠEK Jaroslav 1883–1923; novinář, spisovatel.

Tematický popis: 1. Doklady vlastní. 2. Korespondence a) přijatá (Z. M. Kuděj, J. Mach); b) odeslaná; c) cizí. 3. Rukopisy a) vlastní (Dobry vojak Švejk, Dějiny strany mírného pokroku a jiná próza, články); b) cizí. 4. Tisky. 5. Výstřižky. 6. Fotografie.

Archivní pomůcky: WAGNER JAN: HAŠEK JAROSLAV (1883–1923), 1900–1924.

Inventář, 1976, s. 14, ev. č. 193. WAGNER JAN: HAŠEK JAROSLAV (1883–1923), 1900–1924. Inventář, 1963, 5 s., ev. č. 194.

Název fondu (sbírky): Hauková Jiřina

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1919–2005

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 1,8 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): HAUKOVÁ Jiřina 1919–2005; spisovatelka, překladatelka.

Tematický popis: 1. Doklady (vysvědčení). 2. Korespondence a) přijatá (K. Bednář, I. Blatný, J. Deml, F. Halas, V. Holan, J. Chaloupecký, J. Kainar, J. Kolář, A. Kroupa, J. Urbánková, V. Závada); b) odeslaná (rodičům); c) rodinná. 3. Rukopisy a) vlastní; b) cizí (M. Součková). 4. Tisky. 5. Fotografie.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Hiršal Josef – Grögerová Bohumila

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1900–2000

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 8,6 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): HIRŠAL Josef – GRÖGEROVÁ Bohumila 1920–2003; učitel, redaktor, básník, editor. 1921; spisovatelka, překladatelka, editorka.

Tematický popis: 1. Doklady. 2. Korespondence a) přijatá (Z. Barborka, K. Bednář, P. Bojar, L. Fikar, L. Fuks, J. Grossman, G. Goepfertová, E. Hostovský, E. Juliš V. Kocourek, J. Kopecký, F. Listopad, J. V. Pleva, O. Sekora, j. Šotola, J. Valja, J. Vogt, A. Vrbová, J. Vydra, J. Zábrana, H. Zmatlíková aj.); b) odeslaná. 3. Rukopisy a) vlastní (poezie, próza, překlady, paměti); b) cizí (O. Adamec). 4. Tisky a výstřižky (archiv konkrétní poezie). 5. Archiv experimentální poezie.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Hořec Jaromír

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1921–2003

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 3,3 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): HOŘEC Jaromír 1921; šéfredaktor, básník, spisovatel.

Tematický popis: 1. Doklady. 2. Korespondence a) přijatá (A. Kratochvil, L. Kundera, F. D. Merth, A. C. Nor, Z. Rotrekl, I. Slavík, D. Stroj, J. Škvorecký, V. Vokolek); b) odeslaná; c) cizí. 3. Rukopisy a) vlastní (básně, studie, články); b) cizí (J. Durych, Z. Kalista, J. Kostohryz, F. Lazecký, O. Mikulášek, Z. Rotrekl, I. Slavík). 4. Tisky. 5. Výstřižky. 6. Fotografie.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Hrabal Bohumil

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1950–1999

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 3,9 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): HRABAL Bohumil 1914–1997; právník, spisovatel.

Tematický popis: 1. Korespondence a) přijatá (K. Marysko, O. Sus); b) rodinná 2. Rukopisy a) vlastní (próza); b) cizí (J. Kladiva, K. Marysko, R. Pytlík, J. Zumr). 3. Tisky. 4. Výstřižky. 5. Fotografie.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Juliš Emil

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1947–1998

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 1,7 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): JULIŠ Emil 1920–2006; básník, redaktor.

Tematický popis: 1. Korespondence přijatá (Z. Barborka). 2. Rukopisy a) vlastní (poezie, próza, články, překlady, poznámky); b) cizí (Z. Barborka, P. Demetz, L. Kundera, K. Milota). 3. Tisky (samizdat, bibliofilie). 4. Výstřižky. 5. Fotografie (M. Koreček). 6. Varia (koláže, kaligrafie, grafika).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Kabeš Petr

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1950–1999

Metráž: 0,1 bm zpracováno (z toho 0,1 bm inventarizováno), 0,6 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): KABEŠ Petr 1941; básník, redaktor.

Tematický popis: 1. Doklady vlastní. 2. Korespondence a) přijatá (J. Gruša, J. Jedlička, I. Jelínek, E. Juliš, J. Kořán, J. Seifert, Z. Urbánek, J. Zábrana aj.); b) odeslaná. 3. Rukopisy a) vlastní (poezie, poznámky); b) cizí (I. Diviš, L. Vaculík, V. Závada). 4. Tisky. 5. Výstřižky. 6. Fotografie.

Archivní pomůcky: SCHREIBEROVÁ JARMILA: KABEŠ PETR (1941–2005), [1950] – [1999]. Inventář, 1995, 3 s., ev. č. 293.

Název fondu (sbírky): KLADIVA Jaroslav

Uloženo v archivu: Archiv Národního muzea

Časový rozsah: 1919–1987

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 2,97 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): Jaroslav KLADIVA (1919–?), historik. Narodil se v roce 1919.

Věnoval se historii, byl profesorem a děkanem filozofické fakulty Karlovy univerzity. Již před válkou pracoval ve Svazu komunistické mládeže, v letech 1940–45 byl vězněn pro ilegální činnost. Od roku 1945 procházel řadou stranických funkcí, v roce 1958 byl zvolen za člena ústředního výboru KSČ. Svou vědeckou činnost orientoval na nejnovější úsek dějin ČSR. Po roce 1970 žil v soukromí.

Tematický popis: Fond obsahuje osobní doklady a nepříliš rozsáhlou korespondenci. Najdeme zde i písemnosti týkající se filozofické fakulty a událostí krizových let 1968–70. Podstatnou část fondu tvoří Kladivovy vlastní práce, odborné i populární, které se týkají historie, literatury i umění a zčásti vycházejí z osobních poznatků a přátelských vztahů. Je zde text monografie o Bohumilu Hrabalovi (s poznámkami a výpisky) a další. Součástí fondu jsou také sešity a jednotlivé listy poznámek k různým tématům (výpisy z knih, vlastní úvahy), přípravný materiál k okupaci, fotokopie dokumentů ke 2. světové válce, boji proti fašismu, koncentračním táborům a ilegální činnosti KSČ, dále i katalogy různých výstav, drobné tisky. Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Kliment Alexandr

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1929–2007

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 2,2 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): KLIMENT Alexandr 1929; spisovatel, redaktor.

Tematický popis: 1. Doklady (Kruh nezávislých spisovatelů, Charta 77, smlouvy). 2.

Korespondence a) přijatá (L. Dvořák, L. Fuks, J. Gruša, V. Havel, I. Klíma, J. Šimsa); b)

odeslaná; c) cizí. 3. Rukopisy a) vlastní (prózy, scénáře, články, recenze, fejetony, povídky, pohádky, pracovní materiály); b) cizí (J. Šimsa, samizdaty). 4. Tisky. 5. Výstřižky.

6. Fotografie.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Kocourek Vítězslav

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1950–1999

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 0,9 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): KOCOUREK Vítězslav 1920–1995; spisovatel, redaktor.

Tematický popis: 1. Doklady. 2. Korespondence a) přijatá (J. Skácel); b) cizí (Československý spisovatel). 3. Rukopisy a) vlastní (překlady, pracovní materiály); b) cizí (V. Černý). 4. Tisky (Československý spisovatel – ediční plány). 5. Výstřižky. 6. Fotografie.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Koryčan Miroslav

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1950–1996

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 0,5 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): KORYČAN Miroslav 1938; matematik, básník, výtvarník.

Tematický popis: 1. Doklady vlastní. 2. Korespondence a) přijatá (J. Hiršal, J. Chalupický, V. Justl); b) cizí. 3. Rukopisy a) vlastní (texty, hry, deníky, poznámky); b) cizí. 4. Tisky. 5. Fotografie (diapozitivy).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Kolář Jiří

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1914–2000

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 6,4 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): KOLÁŘ Jiří 1914–2002; básník, výtvarník, spisovatel, překladatel.

Tematický popis: 1. Doklady. 2. Korespondence a) přijatá (Adam J., Aue W., Bart I., Bednář I., Bednář K., Blatný I., Boudník Vl., Boudníková V., Brož J., Buchholz G., Cassou J., Cox K., Čivrný L., Delaunay S., Demartini H., Divadlo Na Zábradlí – Havel V., Dvořák L., Falk D., Fischerová V., Foustka R., Frynta E., Garnier P., Giedekier B., Gosewitz L., Gross Fr., Hála R., Halas Fr., Haller J., Hák M., Hauková J., Herzogová V., Hiltsche I., Hiršal J. – Grögerová B., Hlaváček J., Honys J., Hořec J., Hudeček Fr., Hudeček V., Chalupický J., Chopin H., Chvála A., Janík J., Janošek Č., Janoušková A., Janský E., Jasia R., Jelínková M., Juliš E., Justl V., Kainar J., Karfík Vl., Kistler H., Knížák M., Kolářová B., Koryčan M., Kotalík J., Kotík J., Kratina R., Kroupa A., Kundera L., Lamač M., Látal J., Lhoták K., Lorenc Z., Juliš E., Mahlow D., Mayröcker F., Masaryková A., Mašek J., Meacham M., Noha

J., Novák L., Obrtel V., Padrta J., Pašek M., Pekárek V., Pekárková M., Petiška E., Plocek V., Podesta M., Procházka J., Příbyl L., Rabas V., Reimann H., Riese H., Riha K., Rühm G., Rychlík B., Řezníček P., Seghers P., Seifert J., Schulz M., Smetana J., Stýblo B., Souček K., Součková M., Svoboda J., Svoboda V., Škach J., Škvorecký J., Šváb M., Uhde M., Urban T., Urbánek Z., Zikmund V., Vaculík L., Vaculíková M., Vachtová L., Valenta J., Valoch J., Vymazal O., Wedewer R., Zábrana J., Zahradníček J., Závada V., Zeller G., Zikmund V., Zívr L.; korporace – Dilia, Galerie Lambert, Literární noviny, Miami Museum of Modern Art, Mladá fronta, Nakl. mladých, Syndikát českých spisovatelů, Umělecká beseda ad.) b) rodinná. 3. Rukopisy a) vlastní (Mor v Athénách, Přestupný rok, Moudrý Ezop, Zpátky do ráje, Slovník metod, překlady – Eliot T. S., Ionesco E., Seghers P., Birot P. A.); b) cizí (Adamus K., Burda V., Barborka Z., Havel V., Havlíček Z., Hlaváček J., Hrabal B., Juliš E., Král O., Kuběna J., Marysko K., Milota K., Nebeský L., Novák L., Procházka J., Topinka M., Trinkewitz K., Vladislav J.; Studie o J. Kolářovi – Červenka M., Hlaváček J., Chaloupecký J., Padrta J., Karfík V., ad.). 4. Tisky a výstřižky (recenze a kritiky, rozhovory). 5. Fotografie, skleněné desky a negativy.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Kosík Karel

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1926–2003

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 6,8 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): KOSÍK Karel 1926–2003; filozof, profesor filozofie na UK.

Tematický popis: 1. Korespondence přijatá (M. Kundera, P. Kohout, V. Havel, J. Patočka). 2.

Rukopisy vlastní (publikace, překlady). 3. Tisky a výstřižky.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Kriseová Eda

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1960–2007

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 2,3 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): KRISEOVÁ Eda 1940; spisovatelka, publicistka.

Tematický popis: 1. Korespondence a) přijatá; b) odeslaná (V. Havel, L. Vaculík).

2. Rukopisy a) vlastní (povídky, novely, romány); b) cizí (J. Sláma, L. Klíma, Charta 77 ad.).
Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Lopatka Jan

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1940–1993

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 1,3 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): LOPATKA Jan 1940–1993; literární kritik, vydavatel samizdatové Edice Petlice.

Tematický popis: 1. Rukopisy vlastní (odborné studie, recenze, přednášky, pracovní materiály, soupis Edice Expedice a Edice Petlice); b) cizí (autoři z undergroundu a disentu). 2. Tisky. 3. Výstřižky. 4. Dokumentace (podpisová akce za navržení Josefa Škvoreckého na Nobelovu cenu).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Marysko Karel

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1915–1988

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 0,4 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): MARYSKO Karel 1915–1988; cellista orchestru Národního divadla v Praze, básník, přítel B. Hrabala.

Tematický popis: 1. Korespondence a) odeslaná (B. Hrabalovi); b) cizí (J. Koudelka).

2. Rukopisy vlastní (poezie, próza). 3. Tisky. 4. Fotografie. 5. Varia (magnetofonový pásek).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Medek Rudolf

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1890–1980

Metráž: 0,5 bm zpracováno (z toho 0,5 bm inventarizováno), 4,2 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): MEDEK Rudolf 1890–1980; generál, účastník 1. odboje, ředitel Památníku osvobození v Praze. Básník, dramatik, beletrista, publicista.

Tematický popis: 1. Doklady. 2. Korespondence a) přijatá (R. Adámek, E. Axman, C. Bartoň, J. Boetinger, A. Breska, K. M. Čapek-Chod, V. Dyk, L. Dymeš, J. B. Foerster, A. Hajn, S. Hanuš, A. Hoffmeister, V. Holeček, E. Hostovský, M. Hýsek, H. Jelínek, R. Jesenská, A. Jirásek, J. John, J. Karásek, B. Karen, Vl. Klecanda, S. Klír, J. Kopta, J. Kudela, Fr. Langer, A. Lauermanová-Mikschková, S. Lom, J. S. Machar, A. Masaryková, J. Mašek, I. Medek, V. Medek, K. Nešvera, A. Novák, J. Pasovský, A. Pražák, A. Procházka, F. Skácelík, B. Smola, V. Stehlík, O. Šimek, F. Tichý, K. Toman, R. Urbánek, J. Váchal, J. Vilímek, O. Zemek); b) odeslaná; c) rodinná; d) cizí. 3. Rukopisy a) vlastní (básně, strojopisy článků z roku 1918 v Rusku, pracovní materiály); b) cizí (E. Medková, E. Slavičková, J. Seifert, aj.). 4. Tisky. 5. Výstřižky. 6. Fotografie. 7. Varia.

Archivní pomůcky: DYKOVÁ VĚRA: MEDEK RUDOLF (1890–1940), 1908–1939.

Inventář, 1996, 6 s., ev. č. 438.

Název fondu (sbírky): Michálek Ladislav

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1937–2001

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 0,5 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): MICHÁLEK Ladislav 1937; fotograf, přítel Vladimíra Boudníka a Bohumila Hrabala.

Tematický popis: 1. Korespondence 2. Fotografie (Vl. Boudník, B. Hrabal, Z. Bouše, Libeň, židovské hřbitovy). 3. Tisky. 4. Výstřižky.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Opasek Anastáz

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: [1913] – [1999]

Metráž: 5,20 bm (z toho nic není zpracováno)

Fond není přístupný v souladu se zněním archivního zákona a dalších právních předpisů.

Původce fondu (sbírky): Opasek Anastáz 1913–1999; arcipat pražského benediktinského kláštera v Břevnově, básník.

Tematický popis: 1. Korespondence a) přijatá; b) odeslaná. 2. Rukopisy a) vlastní (poezie, kritiky, pracovní materiály); b) cizí (symposia ve Frankenu, sborníky). 3. Tisky. 4. Výstřižky.

5. Fotografie. 6. Varia (audiokazety Opus Bonum 1996, zvukový záznam paměti). 7. Agenda a archiv sdružení Opus bonum (korespondence, referáty z konferencí ve Frankenu).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Orten Jiří (vl. jm. Jiří Ohrenstein, pseud. Karel Jílek, Jiří Jakub)

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1937–1991

Metráž: 0,3 bm zpracováno (z toho 0,3 bm inventarizováno), 0 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): ORTEN Jiří (vl. jm. Jiří OHRENSTEIN, pseud. Karel JÍLEK, Jiří JAKUB) 1919–1941; básník.

Tematický popis: 1. Doklady vlastní. 2. Korespondence a) přijatá (V. Fingerová); b) odeslaná (V. Fingerové). 3. Rukopisy vlastní (poezie, próza, drama, deníky). 4. Tisky. 5. Výstřižky. 6. Fotografie. 7. Varia (posmrtná maska)

Archivní pomůcky: HAMANOVÁ RŮŽENA – KLÍNKOVÁ HANA: ORTEN JIŘÍ (1911–1941), 1937–1991. Inventář, 1999, 3 s., ev. č. 1040.

Název fondu (sbírky): Osers Ewald

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1917–2000

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 4,7 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): OSERS Ewald 1917; spisovatel, básník, redaktor, překladatel.

Tematický popis: 1. Korespondence a) přijatá (F. Bruegel, O. Filip, M. Holub, I. Klíma, R. Kunze, J. Lederer, V. Linhartová, A. Lustig, J. Meloun, J. Mucha, J. Seifert, J. Skácel, F. C. Weiskopf); b) odeslaná. 2. Rukopisy a) vlastní (básně, recenze, projevy, přednášky, překlady různých autorů do angličtiny a němčiny); b) cizí (R. Kunze, Ó. Lysohorský, J. Seifert, Z. Svěrák). 3. Tisky a výstřižky. 4. Fotografie. 5. Audionahrávky, videonahrávky.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Paternoster, revue pro umění a kritiku

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1983–1992

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 1,1 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): Paternoster, revue pro umění a kritiku, Vídeň 1983–1989, Praha 1990–1992.

Tematický popis: 1. Korespondence (V. Brabenec, O. Filip, V. Havel, J. Hutka, M. Hybler, P. Chudožilov, Fr. Janouch, P. Janýr, M. Konůpek, L. Martínek, J. Pelikán, V. Prečan, P. Sacher, M. Schulz). 2. Strojopisy, rukopisy (Z. Benýšek, E. Brikcius, J. Daníček, K. Hvížd'ala, B. Hrabal, J. Hutka, M. Hybler, V. Kremlička, K. Kryl, P. Rezek, A. Stankovič). 3. Fotoarchiv. 4. Typografie, grafika. 5. Administrativa, účetnictví.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Peroutka Ferdinand

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1901–2005

Metráž: 1,6 bm zpracováno (z toho 1,6 bm inventarizováno), 0 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): PEROUTKA Ferdinand 1895–1978; literární a výtvarný kritik, spisovatel, zakladatel a ředitel českého vysílání rozhlasové stanice Svobodná Evropa.

Tematický popis: 1. Doklady a) vlastní; b) rodinné. 2. Korespondence a) přijatá; b) odeslaná; c) rodinná; d) cizí. 3. Rukopisy vlastní (poezie, drama, články, rozhlasové projevy, deník); b) cizí. 4. Tisky. 5. Výstřižky. 6. Fotografie. 7. Varia (audio, video).

Archivní pomůcky: DANDOVÁ MARTA: PEROUTKA FERDINAND (1885–1978), 1901–2005. Inventář, 2006, 27 s., ev. č. 1245.

Název fondu (sbírky): Pražák Albert

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1800–1956

Metráž: 1,5 bm zpracováno (z toho 1,5 bm inventarizováno), 11,8 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): PRAŽÁK Albert 1880–1956; profesor dějin české literatury na Univerzitě Karlově v Praze, literární historik.

Tematický popis: 1. Doklady (vysokoškolské rukověti, které A. Pražák redigoval).

2. Korespondence a) přijatá (P. Bezruč, O. Fischer, J. B. Foerster, M. Fučík, I. Herrmann, V. Chaloupecký, J. John, E. Krásnohorská, J. Kvapil, J. S. Machar, M. Majerová, F. X. Šalda, J. R. Vilímek, J. Vlček); b) odeslaná (nakladatelství Melantrich); c) cizí (nakladatelství

Melantrich: J. M. Hurban, A. Jirásek, J. Mahen, Z. Nejedlý, J. Neruda, J. V. Sládek, K. Světlá, J. Vrchlický, Z. Winter). 3. Rukopisy a) vlastní (vědecké studie, B. Benešová, T. Nováková, G. Preissová, projevy po roce 1945, pracovní materiály); b) cizí (týkající se slovenské literatury, J. M. Hurban, disertace studentů). 4. Tisky a výstřižky. 5. Fotografie.
Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Procházková Lenka

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1951–1994

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 0,2 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): PROCHÁZKOVÁ Lenka 1951; spisovatelka, novinářka.

Tematický popis: 1. Korespondence přijatá (D. Tatarka, L. Vaculík). 2. Rukopisy a) vlastní; b) cizí (J. Procházka, L. Vaculík). 3. Varia (videokazeta Fronda).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Schwarz-Červinka Josef

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1915–2003

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 0,8 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): SCHWARZ Josef 1915–2003; překladatel z němčiny a angličtiny, pod jménem Josef Červinka působil jako režisér a herec, rozhlasový pracovník.

Tematický popis: 1. Doklady. 2. Korespondence a) přijatá (E. Frynta, V. Havel, F. Hrubín, J. Kolář, J. Lederer, K. Lhoták, J. Orten, J. Rychlík, P. Tigrid, Z. Urbánek aj.) 3. Rukopisy vlastní (překlady, úpravy, režie, rozhlasové hry). 4. Výstřižky a tisky. 5. Fotografie.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Tigrid Pavel

Uloženo v archivu: Národní archiv

Časový rozsah: 1956–2003

Metráž: 12,00 bm (z toho nic není zpracováno)

Fond není přístupný v souladu se zněním archivního zákona a dalších právních předpisů.

Původce fondu (sbírky): Tigríd Pavel (pův. Schönfeld), 27. 10. 1917 – 31. 8. 2003, novinář, publicista, politik. V letech 1946–1948 šéfredaktor týdeníku Vývoj, v emigraci po únoru 1948 v letech 1951–1952 programový ředitel stanice Svobodná Evropa, založil a od roku 1956 do roku 1990 řídil exilovou revue Svědectví, v letech 1994–1996 ministr kultury ČR.

Tematický popis: Písemnosti P. Tigrída vztahující se k činnosti novináře, spisovatele a politika. Fond zahrnuje kompletní řadu Svědectví a literární práce původce.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Tigríd Pavel – osobní fond

Uloženo v archivu: Muzeum a Pojizerská galerie

Časový rozsah: 1990–2003

Metráž: 0,20 bm (z toho nic není zpracováno)

Fond není přístupný v souladu se zněním archivního zákona a dalších právních předpisů

Původce fondu (sbírky): Sbírková činnost muzea: Pavel Tigríd (27. 10. 1917 Praha – 31. 8. 2003 Héricy, Francie) – publicista, spisovatel, politik, ministr kultury.

Tematický popis: Řády a vyznamenání s průvodními listy, ocenění, kopie novinových článků a kondolencí.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Dokumentační sbírka Pavel Tigríd

Uloženo v archivu: Národní muzeum – Historické muzeum: Československé dokumentační středisko

Časový rozsah: [1970] – [1995]

Metráž: 0,66 bm (z toho nic není zpracováno)

Fond není přístupný v souladu se zněním archivního zákona a dalších právních předpisů

Původce fondu (sbírky): Vilém Prečan, Pavel Tigríd

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Help and Action – Ivana Tigrídová

Uloženo v archivu: Národní muzeum – Historické muzeum: Československé dokumentační středisko

Časový rozsah: [1974] – [1989]

Metráž: 0,22 bm (z toho nic není zpracováno)

Fond není přístupný v souladu se zněním archivního zákona a dalších právních předpisů

Původce fondu (sbírky): Ivana Tigridová, Help and Action

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Vaculík Ludvík

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1926–2001

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 0,3 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): VACULÍK Ludvík 1926; redaktor, spisovatel.

Tematický popis: 1. Korespondence a) přijatá; b) odeslaná (V. Červené). 2. Rukopisy vlastní (Kniha studentská, Cesta na Praděd).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Vaculíková Madla (vl. jm. Marie Vaculíková)

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1925–1997

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 0,4 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): VACULÍKOVÁ Madla (vl. jm. Marie VACULÍKOVÁ) 1925; spisovatelka, manželka Ludvíka Vaculíka.

Tematický popis: 1. Korespondence a) odeslaná (korespondence J. Kolářovi); b) cizí. 2. Rukopisy cizí (V. Kubešová).

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Valja Jiří (vl. jm. Josef Bubeník)

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1852–1967

Metráž: 0,5 bm zpracováno (z toho 0,5 bm inventarizováno), 0 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): VALJA Jiří (vl. jm. Josef BUBENÍK) 1914–1967; redaktor, tajemník překladatelské sekce Svazu čs. spisovatelů, spisovatel.

Tematický popis: 1. Doklady a) vlastní; b) rodinné; c) cizí. 2. Korespondence a) přijatá (I. Blatný, H. Bonn, F. Halas, M. Hanuš, D. Kvíz, Z. Lederer, J. Liesler, M. Majerová,

P. Tigríd, K. M. Walló); b) odeslana; c) cizí. 3. Rukopisy a) vlastní (poezie, próza, drama, přednášky, recenze); b) cizí. 4. Tisky a výstřižky. 5. Fotografie. 6. Varia.

Archivní pomůcky: HULÍKOVÁ TEREZA: VALJA JIŘÍ (JOSEF BUBENÍK) (1914–1967), 1852–1967. Inventář, 2004, 8 s., ev. č. 1241.

Název fondu (sbírky): Vladislav Jan (vl. jm. Ladislav Bambásek)

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1923–1998

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 9,6 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): VLADISLAV Jan (vl. jm. Ladislav BAMBÁSEK) 1923; spisovatel, překladatel.

Tematický popis: 1. Korespondence přijatá (V. Havel, J. Levý, J. Patočka, J. Seifert, V. Vokolek). 2. Rukopisy a) vlastní (samizdaty – Samomluvy, Věty, Tajný čtenář, studie, články, překlady, poznámky, poezie, pohádky); b) cizí (V. Fischerová, J. Hiršal, J. Kolář, M. Marčanová, J. Seifert, I. Wernisch, folklorní literatura ruská, ukrajinská, rumunská, francouzská, německá). 3. Tisky a výstřižky.

Název fondu (sbírky): Vokolek Vlastimil

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1903–1985

Metráž: 0 bm zpracováno (z toho 0 bm inventarizováno), 7,4 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor není přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): VOKOLEK Vlastimil 1903–1985; tiskař, knihovník, esejista.

Tematický popis: 1. Doklady. 2. Korespondence a) přijatá (O. F. Babler, J. Čapek, J. Deml, I. Diviš, J. Durych, J. Florian, E. Frynta, B. Fučík, Fr. Halas, Vl. Holan, J. Hora, E. Hostovský, Fr. Křelina, V. Linhartová, V. Obrtel, J. Palivec, J. Pištora, B. Reynek, J. V. Rosůlek, J. Seifert, K. Schulz, B. Václavek, T. Vodička, A. Vyskočil, J. Zahradníček, St. Zedníček); b) rodinná; c) korporace. 3. Rukopisy a) vlastní; b) cizí (J. Deml, J. Kameník, B. Reynek, J. Štyrský, Vl. Vokolek, J. Zahradníček). 4. Tisky. 5. Výstřižky. 6. Fotografie. 7. Varia.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

Název fondu (sbírky): Werich Jan

Uloženo v archivu: Literární archiv Památníku národního písemnictví

Časový rozsah: 1908–1976

Metráž: 16 bm zpracováno (z toho 16 bm inventarizováno), 0 bm nezpracováno

Přístupnost: Archivní soubor je částečně přístupný pro nahlížení

Původce fondu (sbírky): WERICH Jan 1905–1980; herec, dramatik, prozaik, spoluzakladatel Osvobozeného divadla v Praze.

Tematický popis: 1. Doklady a) vlastní; (soukromé i z úřední činnosti, povolení k provozování her); b) rodinné; c) cizí. 2. Korespondence a) přijatá (E. F. Burian, J. Hlinomaz, A. Hoffmeister, J. Ježek, J. Seifert, J. Suchý, O. Vočadlo, J. Voskovec; gratulace); b) odeslaná; c) rodinná (Z. Werichová); d) cizí (J. Ježek, úřední). 3. Rukopisy a) vlastní (písně, próza – povídky, pohádky, divadelní hry Osvobozeného divadla, články, vzpomínky, rozhovory, projevy, přednášky, scénáře rozhlasového vysílání V+W z USA 1942–1945 a poválečného vysílání, literární práce a poválečné scénáře J. Wericha, překlady, notové záznamy). 4. Tisky. 5. Výstřižky. 6. Fotografie. 7. Varia (karikatury, výšivka, kresba). 8. Dokumentace (výstřižky 2004–2005) 9. Fragmenty fondů J. Kvapilové-Werichové, J. Voskovce a divadelních archivů.

Archivní pomůcky: Žádné archivní pomůcky.

11. 3. Přírůstkové knihy

Přírůstková kniha: Fónické a ekranické sbírky. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1979. [21. 11. 1978 – 11. 4. 1992].

Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009].

Přírůstková kniha: Sbírka gramofonových desek a kazetových magnetofonových pásků. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1981. [9. 2. 1981 – 1. 8. 1990].

11. 4. Videonahrávky Projektu Authentic

Ajvaz, Michal (1995): Michal Ajvaz, Druhé město. Autorské čtení a beseda v PEN klubu Praha, 30. 5. 1995. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 45/95.

Fischl, Viktor (1993): Viktor Fischl o svém životě a díle hovoří s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě autora v Praze, 1. 6. 1993. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 52/93.

Grögerová, Bohumila – Hiršal, Josef (1993): Bohumila Grögerová a Josef Hiršal rozmlouvají o sobě, díle, generaci a době s Petrem Kotykem. Dům Bohumily Grögerové v Praze, 10. 3. 1993. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové čísla 1/93, 2/93.

Hiršal, Josef (1995): Hiršaliánky. 75. narozeniny Josefa Hiršala. Poetická vinárna Viola, Praha, 13. 9. 1995. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 19/95.

Hodrová, Daniela (1994): Problémy výzkumu tématu v literatuře. Beseda v Ústavu české literatury, Praha, 17. 10. 1994. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Audiozáznam, přírůstkové číslo 40/94.

Jamek, Václav (1992): Vystoupení Václava Jamka na konferenci Paříž–Praha. Francouzský institut ve Štěpánské 15, Praha, 10. 12. 1993. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 46/93.

Juliš, Emil (1995): Emil Juliš o svém životě a díle hovoří s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě autora v Lounech, 12. 10. 1995. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 27/95.

Kolář, Jiří (1992): Jiří Kolář o sobě, generaci a díle hovoří s Petrem Kotykem. Ateliér Jiřího Koláře v Paříži, 6. 8. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 55/92.

Kolář, Jiří (1995): Jiří Kolář o sobě, generaci a díle. Beseda ve vile Jiřího Zikmunda ve Zlíně, 6. 2. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Audiozáznam, přírůstkové číslo 33/95.

Kriseová, Eda (1990): Eda Kriseová hovoří o sobě a svém díle s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě autorky v Praze a v prostorách Kanceláře prezidenta republiky Václava Havla na Pražském hradě, 24. 7. 1990. – Přírůstková kniha: Fónické a ekranické sbírky. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1979. [21. 11. 1978 – 11. 4. 1992]. Videozáznam, přírůstkové číslo 80/90.

Medek, Ivan (2005): Hlas Ameriky. Přednáška a beseda na Gymnáziu Zikmunda Wintra v Rakovníku, 28. 4. 2005. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 7/2005.

Preisner, Rio (1992): Rio Preisner o sobě a svém díle hovoří s Petrem Kotykem a Janem Šíchou. Literární archiv Památníku národního písemnictví, 22. 6. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 51/92.

Richterová, Sylvie (1993): Sylvie Richterová, Roztroušené podoby. Autorské čtení a beseda v Památníku národního písemnictví, 6. 12. 1993. – Přírůstková kniha: Literární archiv

Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 43/93.

Rothová, Susanne (1990): Rozhovor se Susanne Roth vedl Petr Kotyk. Bohemistická konference pořádaná Obcí spisovatelů na Dobříši, 10. – 13. 9. 1990. – Přírůstková kniha: Fónické a ekranické sbírky. Památník národního písemnictví. Literární archiv, sběr současnosti. Přírůstková kniha od roku 1979. [21. 11. 1978 – 11. 4. 1992]. Videozáznam, přírůstkové číslo 83/90.

Tigrid, Pavel (1992): Pavel Tigrid o sobě, díle, rodině a exilu hovoří s Petrem Kotykem. Dům Pavla a Ivany Tigrídových v Héricy, 3. a 4. 8. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 54/92.

Tigrídová, Ivana (1992): Ivana Tigrídová o sobě, Pavlu Tigrídovi, rodině a Svědectví hovoří s Petrem Kotykem. Dům Pavla a Ivany Tigrídových v Héricy, 4. 8. 1992. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 55/92.

Vaculíková, Madla (1993): Marie Vaculíková o sobě, Ludvíku Vaculíkovi a době rozpráví s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě autorky v Praze, 23. 3. 1993 a 30. 3. 1993. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové čísla 9/93, 10/93, 12/93.

Vladislav, Jan (1992): Jan Vladislav o sobě, díle, samizdatu a životě hovoří s Petrem Kotykem. Natočeno v bytě Jana Vladislava v Paříži, [dokončeno pro publikování v Praze v roce 2008]. – Přírůstková kniha: Literární archiv Památníku národního písemnictví. Audiovizuální sbírky. Přírůstková kniha od roku 1992. [1. 6. 1992 – 15. 6. 2009]. Videozáznam, přírůstkové číslo 56/92.

12. Literatura

- Bělohradský, Václav (1982): *Krise eschatologie neosobnosti* (Londýn: Rozmluvy), 79 s.
- Bělohradský, Václav (1991): *Myslet zeleň světa, rozhovor s Karlem Hvižd'alou*, 3. vydání (Praha: Mladá fronta), 112 s.
- Bělohradský, Václav (1991): *Přirozený svět jako politický problém. Eseje o člověku pozdní doby* (Praha: Československý spisovatel), 230 s.
- Černý, Václav (1977): *Pláč Koruny české* (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 516 s.
- Černý, Václav (1982–1983): *Paměti* (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 2 svazky, 483 s., 602 s.
- Černý, Václav (1994): *Eseje o české a slovenské próze* (Praha: Torst), 190 s.
- Čulík, Jan (1991): *Knihy za ohradou. Česká literatura v exilových nakladatelstvích 1971–1989* (Praha, Trizonia), 420 s.
- Eisner, Pavel (1946): *Chrám i tvrz, kniha o češtině* (Praha: Jaroslav Podroužek), 666 s.
- Firt, Julius (1972): *Knihy a osudy* (Köln: Index), 294 s.
- Havel, Václav (1989): *Dálkový výslech. Rozhovor s Karlem Hvižd'alou* (Praha: Melantrich), 180 s.
- Havel, Václav (1990): *Do různých stran* (Praha: Lidové noviny), 527 s.
- Havel, Václav (1990): *Largo desolato. Pokoušení. Asanace* (Praha: Artforum), 305 s.
- Havel, Václav (1990): *O lidskou identitu*, 3. vydání, (Praha: Rozmluvy), 397 s.
- Hvižd'ala, Karel (1981): *České rozhovory ve světě* (Köln: Index), 441 s.
- Hvižd'ala, Karel (1997): *Dialogy* (Praha: Torst), 378 s.
- Hvižd'ala, Karel – Marešová, Milena M. (2010): *Interviewer* (Praha: Portál), 288 s.
- Jung, Carl Gustav (1994): *Duše moderního člověka* (Brno: Atlantis), 378 s.
- Jung, Carl Gustav (1995): *Člověk a duše* (Praha: Academia), 277 s.
- Kroutvor, Josef (1990): *Potíže s dějinami* (Praha: Prostor), 144 s.
- Lamač, Miroslav (1989): *Myšlenky moderních malířů: od Cézanna po Dalího*, 4., přeprac. vydání (Praha: Odeon), 513 s.
- Landovský, Pavel (1990): *Soukromá vzpoura. Rozhovor s Karlem Hvižd'alou*, 2. vydání (Praha: Mladá fronta), 158 s.
- Lederer, Jiří (1979): *České rozhovory* (Köln: Index), 321 s.
- Lederer, Jiří (1991): *České rozhovory* (Praha: Československý spisovatel), 368 s.
- Liehm, Antonín J. (1988): *Generace* (Köln: Index), 461 s.
- Liehm, Antonín J. (1990): *Generace* (Praha: Československý spisovatel), 466 s.

Liehm, Antonín J. (2001): Ostře sledované filmy. Československá zkušenost (Praha: Národní filmový archiv), 470 s.

Neubauer, Zdeněk (2002): Golem a další příběhy o kabale, symbolech a podivuhodných setkáních (Praha: Malvern), 179 s.

Neubauer, Zdeněk – Škrdlant, Tomáš (2005): Skrytá pravda země (Praha: Mladá fronta), 313 s.

Seifert, Jaroslav (1981): Všecky krásy světa. Příběhy a vzpomínky (Toronto: Sixty-Eight Publishers), 477 s.

Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana (2007): Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v.v.i., Fakulta humanitních studií UK), 224 stran.